

Raportul Național al Dezvoltării Umane

Republica Moldova 1999

Raportul Național al Dezvoltării Umane Republica Moldova 1999

**TRANZIȚIA
și
SECURITATEA UMANĂ**

PROGRAMUL
NAȚIUNILOR
UNITE PENTRU
DEZVOLTARE

Contribuitorii la Raportul Național al Dezvoltării Umane, Republica Moldova 1999

Oficiul PNUD Moldova

Søren Tejnø
Irene Stavenski
Svetlana Alexandrova

Autori și experți

<i>Andrei Cantemir</i>	- CISR	<i>Pavel Cojocaru</i>	- PNUD
<i>Lilia Carașciuc</i>	- CISR	<i>Sergiu Chirca</i>	- ASEM
<i>Anatol Gudîm</i>	- CISR	<i>Alexandru Dicusar</i>	- AȘM
<i>Silvia Caraivanova</i>	- ASEM	<i>Tamara Golenco</i>	- PNUD
<i>Andrei Munteanu</i>	- CISR	<i>Oazu Nantoi</i>	- FI
<i>Ion Pârțachi</i>	- ASEM	<i>Mihai Paiu</i>	- MEȘ
<i>Aurelia Pripa</i>	- TACIS	<i>Mihail Peleah</i>	- MMPSF
<i>Anatol Rojco</i>	- AȘM	<i>Gheorghe Russu</i>	- CSP
<i>Octavian Șcerbațchi</i>	- CISR	<i>Gheorghe Singur</i>	- AȘM
<i>Baron Subași</i>	- AȘM	<i>Sofia Șuleanschi</i>	- MER
<i>Irene Suhomlin</i>	- USAM	<i>Andrei Timuș</i>	- AȘM
<i>Dorin Vaculovschi</i>	- ASEM	<i>Elena Vutcariov</i>	- DSAS
<i>Nicolae Vizitei</i>	- USLM		

Consultanți internaționali

Maarten Keune, ILO-CEET, Budapesta
Constantin Zaman, CASE-Varșovia
Joao Guimaraes, Institutul de Studii Sociale, Haga

Redactorul versiunii în limba engleză

Ethel Hetherington Perina

Oformarea paginii de titlu

Ion Axenti

Copertă

Vasile Movileanu - "Creatorul"

Opiniile expuse în acest Raport sunt ale autorilor și nu reflectă neapărat punctul de vedere al Programului Națiunilor Unite pentru Dezvoltare sau ale Guvernului

PNUD Moldova
Str. 31 August 131, 2012 Chișinău, Republica Moldova

ISBN 9975-9581-0-9

CUVÂNT ÎNAINTE

“Cine nu se gândește la viitor, nu-l poate avea”

John Galsworthy

Și dacă nu vom învăța de la trecut, trecutul va deveni viitor.

Pentru a nu recrea istoria trebuie să aruncăm o privire asupra experienței noastre. De câte generații este nevoie pentru a genera experiență? În principiu este nevoie de doar una, deoarece generația tânără de azi va reprezenta liderii de mâine.

În acest an Raportul Național al Dezvoltării Umane afirmă că ființele umane sunt prioritatea numărul unu în procesul de dezvoltare, creșterea economică și economia ca atare fiind doar niște mijloace în vederea atingerii dezvoltării umane. Potrivit spuselor lui A. Schopenhauer “Interiorul unui om este indiscutabil mai important decât ceea ce posedă acesta”. Dar, într-o țară post-socialistă unde o serie de generații au trăit în așteptarea unui “viitor luminos”, nu putem ignora analiza evoluțiilor economice în condițiile noi ale economiei în tranziție.

Fundamentele dezvoltării umane durabile trebuie să le construim de astăzi. Multe din ele — așa ca oportunitățile de angajare în câmpul

muncii, veniturile populației și protecția socială — sunt factori de o natură economică. Securitatea economică în calitate de un component al securității umane fortifică formarea capacităților de susținere a vieții și creativității fiecărei persoane, familii sau comunități și *vice versa*, extinderea în țară a unor asemenea probleme ca sărăcia, foametea, morbiditatea, analfabetismul, crima și xenofobia pot avea consecințe grave asupra securității umane.

Anul 1999 a fost declarat de ONU An al celor de vârstă a treia. De aceea, noi trebuie să plătim un tribut cetățenilor în etate ai Moldovei. Avem de preluat de la ei o comoară de înțelepciune, resurse și experiență ce nu trebuie să fie uitată.

Moldova trece prin vremuri grele, creându-se un nou stat, o nouă economie și o nouă definiție pentru dezvoltarea și securitatea umană. Prezentul raport contribuie la acest proces. Dar fără un dialog între generații noi am putea repeta greșelile ce nu trebuiesc reluate.

Søren Tejnø

Reprezentant Rezident Permanent al PNUD

CUPRINS

Cuvânt înainte	3
Introducere	6
SUMAR EXECUTIV	9
CAPITOLUL 1.	
SECURITATEA UMANĂ ÎN CONTEXTUL DEZVOLTĂRII UMANE DURABILE	15
1.1. Noul concept al Organizației Națiunilor Unite cu privire la securitatea umană	15
1.2. Economia în tranziție: pericolele pentru securitatea umană	19
CAPITOLUL 2.	
TRANZIȚIA. PROFILUL SECURITĂȚII UMANE ÎN MOLDOVA	24
2.1. Reformele economice: așteptări și realități	24
2.2. Securitatea umană în Moldova: parametrii macroeconomici și sociali	29
CAPITOLUL 3.	
SCREȘTEREA INEGALITĂȚII SOCIALE	33
3.1. Insecuritatea economică a diverselor grupuri sociale	33
3.2. Schimbări în distribuirea veniturilor și lărgirea disparității lor: „noii bogați” și „noii săraci”	40
3.3. Accesul diferențiat la bunurile și serviciile sociale	45
CAPITOLUL 4.	
RESPONSABILITATEA INDIVIDUALĂ ȘI EXTINDEREA OPȚIUNILOR UMANE.....	49
4.1. Descentralizarea, premisă a creșterii responsabilității personale	49
4.2. Inițiativa privată și antreprenoriatul: forme, dinamică și consecințe sociale	51
4.3. Femeile în noile condiții sociale, prima experiență în antreprenoriat	56
4.4. Impactul economiei subterane	59

CAPITOLUL 5.

PROBLEMELE MENȚINERII SECURITĂȚII UMANE 65

5.1. Protecția socială a populației inapte de muncă. Securitatea umană a populației vârstnice	65
5.2. Protecția socială a populației apte de muncă.....	73
5.3. Securitatea sănătății publice	81
5.4. Accesul la educație	87
5.5. Mediul cultural	94
5.6. Securitatea alimentară	100
5.7. Securitatea ecologică	104
5.8. Creșterea insecurității personale	110

CAPITOLUL 6.

PE CALEA DEZVOLTĂRII UMANE DURABILE 114

CONCLUZII 117

ANEXE:

**INDICELE DEZVOLTĂRII UMANE ȘI COMPONENTELE
ACESTUIA..... 122**

A. Notă tehnică privind măsurarea statistică a dezvoltării umane în Moldova	122
B. TABELE. Indicatori selectivi ai dezvoltării umane.....	128

Abrevieri 136

Bibliografie 137

INTRODUCERE

Raportul anual prezent este al cincelea Raport Național al Dezvoltării Umane al Republicii Moldova, pregătit la inițiativa oficiului PNUD-Moldova. Ideea comună, care unește toate aceste rapoarte este conceptul dezvoltării umane durabile. Pentru a atinge acest scop în toate țările în tranziție există anumite particularități.

Republica Moldova — un stat nou în sud-estul Europei — de la începutul anilor '90 este preocupată de rezolvarea trilemei: consolidarea statalității, tranziția la economia de piață și statornicirea societății civile. Pentru a realiza această sarcină a fost nevoie de renouarea legislației, de a derula privatizarea în masă, dezvoltarea antreprenoriatului, lansarea reformelor structurale în sectorul real al economiei și în sectorul social. În cele din urmă, toate aceste măsuri vizau scoaterea țării din declinul transformărilor, trecerea pe făgașul dezvoltării umane durabile.

De aceea, rapoartele precedente erau axate asupra diverselor aspecte ale acestei probleme: conceptul dezvoltării umane durabile, cu referință la Moldova, consolidarea statalității și integrității, tranziția la o societate democratică, drepturile omului, rolul statului în realizarea coeziunii sociale. De la mijlocul anilor 90 în fiecare an pentru Moldova a fost evaluat Indicele Dezvoltării Umane (IDU), precum și componentele acestuia — nivelul de viață al populației, starea sănătății, educației, angajării în muncă, mediului ambiant, etc.

Actualmente, după 8 ani de independență, în Republica Moldova există realitatea apropierea acesteia de democrațiile tradiționale în privința organizării statului, pluralismului public și libertăților omului. Însă, oamenii

nu pot trăi doar cu libertatea spirituală. Rezultatele economice sunt, din nefericire, foarte modeste.

Costurile umane ale tranziției s-au dovedit a fi în mare parte prea mari. După criza anilor 1991/1992 (colapsul economiei centralizate, hiperinflației, șomajul, pierderea economiilor populației), care au fost urmate de depresia economică din anii 1993/1996, și după un slab impuls de creștere economică în 1997, țara, pe neașteptate pentru majoritatea populației, a fost afectată de o nouă criză - a anului 1998 - care a situat țara în fața falimentului.

În țară a crescut conștientizarea generală a faptului că au apărut pericole pentru securitatea umană în toate aspectele — economic, social și personal. Așadar, în 1998 s-a manifestat faptul de bază că a apărut un pericol real pentru securitatea economică a țării. Majoritatea indicatorilor, atât economici cât și sociali, sunt la un nivel critic. Este evident deja că în următorii ani anume insecuritatea economică va bloca procesele dezvoltării umane în Moldova.

Având în vedere circumstanțele menționate, Raportul Dezvoltării Umane pe 1999 este dedicat celor mai actuale probleme ale Moldovei — tranziția, dezvoltarea umană și securitatea umană. Structura și logica raportului constă în:

Capitolul 1 — desfășoară conceptul ONU al securității umane, noile pericole pe care le creează globalizarea, precum și analizează unele din aspectele principale ale acestei probleme în contextul economiilor în tranziție.

Capitolul 2 — se estimează rezultatele reformelor în Moldova la nivel macroeconomic prin prisma securității sociale și economice ale populației.

Capitolul 3 — redă aceeași problemă la nivel microeconomic, axându-se pe extinderea inegalității și situația diferitor grupuri sociale.

Capitolul 4 — responsabilitatea individuală, inițiativa privată ca fenomen nou al autosalvării populației în condițiile dificile ale tranziției.

Capitolul 5 — evidențiază problemele de bază ale asigurării securității umane — protecția socială, securitatea sănătății publice, accesul la educație, mediul cultural, securitatea alimentară, ecologică și personală.

Capitolul 6 — reieșind din realitățile prezente face o prezentare a unor elemente ale politicii pe viitor de realizare în țară a strategiei dezvoltării umane durabile.

Raportul se încheie cu concluzii și o anexă ce constituie o analiză a schimbărilor care au avut loc în dezvoltarea umană în Moldova în decursul ultimilor 5 ani, folosind IDU și alți coeficienți de bază folosiți, de regulă, în rapoartele PNUD.

Raportul anual a fost pregătit de către o echipă, formată în baza Centru-

lui de Investigații Strategice și Reforme (CISR), concomitent respectând continuitatea cu autorii de bază ai rapoartelor precedente. Aceasta a făcut posibilă pregătirea raportului în timp scurt, mizându-se pe experiența autorilor și consultanților internaționali, precum și pe mediul investigativ al Academiei de Științe, Academiei de Studii Economice, CISR, Proiectului PNUD “Moldova 21” și pe documentele și datele statistice ale structurilor guvernamentale — Ministerului Muncii, Protecției Sociale și Familiei, Ministerului Economiei și Reformelor, Ministerului Finanțelor, Ministerului Ocrotirii Sănătății, Ministerului Educației și Științei, Ministerului Culturii, Departamentului Analize Statistice și Sociologice.

Autorii aduc sincere mulțumiri Reprezentantului Permanent al PNUD și Coordonatorului Rezident al ONU în Moldova Dlui Søren Tejnø, și colegilor Domniei sale, pentru dedicația deosebită și susținerea în pregătirea raportului.

Anatol Gudîm,
Coordonatorul proiectului

Coordonate geografice		Republica Moldova	
<i>Suprafața:</i>		Între 45°28' și 48°28' grade latitudine	
<i>Populația:</i>		33700 km ²	
<i>Țările limitrofe:</i>		4.3 mil. locuitori	
Date principale		Romania și Ucraina	
<i>Denumirea țării:</i>		Moldova	<i>Organul legislativ:</i>
<i>Denumirea oficială:</i>		Republica Moldova	Parlament, 101 deputați aleși pentru 4 ani
<i>Limba:</i>		Română	1998 (legislative) și 1996 (prezidențiale)
<i>Cod:</i>		MD	2002 (legislative) și 2000 (prezidențiale)
<i>Capitala țării:</i>		Chișinău	<i>Forma de guvernământ:</i>
<i>Ziua independenței:</i>		27 August 1991	Parlamentară/prezidențială
<i>Admisă ca membru al ONU:</i>		2 martie 1992	<i>Moneda națională:</i>
<i>Adoptarea constituției:</i>		29 iulie 1994	Leul moldovenesc: 1 US\$ = 8.32 MDL, fin.1998

SUMAR EXECUTIV

Raportul Național al Dezvoltării Umane - Moldova '99 este elaborat prin prisma securității umane, care s-a acutizat în țară în rezultatul tendințelor dramatice manifestate în perioada tranziției. Majoritatea indicatorilor economici și sociali în Moldova au atins pragul critic, afectând considerabil potențialul uman și amplificând inegalitatea socială. Raportul Național al Dezvoltării Umane dezvăluie manifestările unui stres social în amplificare și indică asupra necesității de majorare a responsabilității statului în promovarea politicii sociale.

Securitatea umană în contextul dezvoltării umane durabile

Conceptele dezvoltării umane durabile și securității umane sunt înrudite, interdependente, dar nu și identice. Al doilea reiese din primul — fără securitate nu poate fi dezvoltare. Dezvoltarea umană reprezintă o noțiune mai largă, definită de PNUD ca „un proces de extindere a opțiunilor umane, permițând oamenilor să se bucure de o viață lungă, sănătoasă și creativă”, aceasta necesitând asemenea condiții ca un standard de viață decent, o educație și ocrotire a sănătății acceptabile.

În condițiile de securitate umană, oamenii pot alege liber și fără nici un risc, fiind totodată convingși că ulterior nu vor fi privați de acele posibilități de care dispun actualmente. Securitatea umană, în concepția ONU, are următoarele componente — securitatea economică, securitatea alimentară, securitatea ocrotirii sănătății, securitatea ecologică, securitatea personală, securitatea publică, securitatea politică.

Ultimii șapte ani de reforme în Moldova și în special evenimentele anului 1998 au arătat că o abordare standard neoliberal-

ală față de reforme, care s-a focalizat unilateral spre stabilitatea macroeconomică, trebuie să fie înlocuită cu o politică nouă, mai echilibrată, orientată spre o dezvoltare umană durabilă.

Cu regret, în majoritatea țărilor în tranziție, inclusiv Moldova, reformele nu au justificat așteptările populației. Au apărut pericole pentru securitatea umană.

Consiliul pentru Securitatea Națională al Moldovei pentru prima dată după declararea independenței țării, a abordat în decembrie 1998, problema securității economice și sociale precum și pericolele care au apărut atât în rezultatul globalizării (criza financiară regională, migrația ilegală, criminalitatea, stupefiantele etc.), cât și sub influența factorilor interni — șomajul, nesiguranța veniturilor, insecuritatea legată de ocrotirea sănătății, degradarea culturală și a mediului ambiant, cât și creșterea insecurității personale și a tensiunilor sociale care a pus în pericol stabilitatea politică.

Tranziția, profilul securității umane în Moldova

Scopul oricărei reforme este schimbarea spre bine. Reformele înfăptuite în țările economiei în tranziție, au ca finalitate ameliorarea nivelului de viață a populației. Cu regret aceasta încă nu a avut loc. Evaluarea indicelui dezvoltării umane pentru Republica Moldova pe parcursul perioadei de tranziție arată o dinamică negativă.

Primii pași ai reformelor au fost încurajatori: liberalizarea prețurilor, comerțului și activității întreprinderilor, reducerea inflației și stabilizarea monedei naționale, reforma proprietății, adoptarea primului set de legi orientat spre economia de piață etc. În așa fel, accentul de bază a fost în spiritul modelului neo-liberal asupra stabilizării macroeconomice, financiare.

Însă miracolul nu s-a produs. Promisiunile de a desfășura rapid transformările economice și de a crea un „capitalism popular”, bazat pe acțiuni rigide în sectorul financiar, privatizarea „egalizatoare” contra bonuri și sistemul fondurilor de investiții, s-au dovedit a fi iluzii.

În curând a devenit clar că stabilirea economiei de piață este importantă nu ca un fapt în sine, ci ca un factor al ridicării nivelului de trai al populației și asigurării bazei pentru o dezvoltare durabilă, democratică, ce ar fi în concordanță cu principiile echității. Între timp în Moldova, ca și în majoritatea celorlalte țări cu economia în tranziție, s-a stabilit o stagnare economică și în condițiile unei reduceri a PIB de 2 ori gradul de inegalitate a veniturilor (măsurat prin coeficientul Gini) s-a majorat dublu.

După cum au arătat datele sondajelor sociologice, populația țării a indicat asupra problemei „insecurității umane” ca una din cele mai acute, în special evidențiind asemenea componente ale ei ca securitatea economică, pericolele pentru sănătate și securitatea personală.

Estimarea insecurității umane în Republica Moldova s-a efectuat prin două modalități: prin prisma indicatorilor macroeconomici (securitatea economică a statului) și prin prisma parametrilor sociali (la nivel de populație, gospodării casnice).

Situația privind securitatea umană a țării își găsește o reflectare finală în indicii sănătății sociale ai națiunii. Toate componentele sale (nivelul de viață, diferențierea veniturilor, gradul de satisfacere a necesităților culturale, respectarea drepturilor și libertăților personalității, starea criminogenă, dinamica natalității, mortalității și sporul populației, longevitatea) au atins sau au depășit mărimile admisibile. O acuitate deosebită a căpătat problema sărăciei.

S-a determinat că în Republica Moldova mărimea indicelui sintetic al securității umane (social-economice) alcătuiește aproximativ o treime din ceea ce ar fi fost dacă viața economică, so-

cială și politică în țara s-ar fi derulat în condiții normale.

Creșterea inegalității sociale

Perioada de tranziție și reducerea generală a nivelului securității umane sunt retrăite diferit de grupuri sociale distincte. În Moldova, ca și în alte țări în tranziție, au apărut „noii bogați”, se formează clasa mijlocie, însă circa jumătate din populație se află în categoria de oameni săraci.

Analiza securității economice la nivel de gospodărie casnică arată că veniturile populației au un suport instabil, care conduce în ultima instanță la erodarea lor. Conform statisticii oficiale în 1998 venitul mediu real disponibil al unei persoane a diminuat cu 13%, constituind circa 1/5 din nivelul venitului înregistrat în 1990. Accentuarea insecurității veniturilor individuale este cauzată cu precădere de diminuarea substanțială a ponderii salariului (33,8% în 1998) și de creșterea ponderii surselor ocazionale (loc de lucru adițional, comerțul, venituri din prelucrarea lotului de pământ etc.). Chiar dacă veniturile în sectorul privat și cel neformal sunt cu mult mai mari ca cele din sectorul public, caracterul temporar și provizoriu al ocupației îi expune pe lucrători la un grad sporit de risc.

În anul 1998 salariul mediu al unui angajat în economia Moldovei acoperea doar 52,9% din coșul minim de consum. Menținerea salariilor din economia republicii la un nivel relativ scăzut este condiționată în mare măsură de specificul genurilor de activitate, ce-și găsește reflectare în ponderea mare a angajaților din sectorul rural (39,8% în 1998). Procesele inflaționiste exercită un impact negativ asupra nivelului real al salariului. Comparabil cu 1990, salariul mediu real al unui lucrător din economie s-a micșorat în 1998 de 2 ori. Ajustat la echivalentul în dolari SUA, Republica Moldova ocupă locul șapte printre țările CSI (12 la număr).

Caracteristic pentru bugetele familiilor sunt veniturile în natură care practic

predomină pretutindeni. În structura veniturilor totale ponderea lor este de 64,1%.

Stratificarea socială devine tot mai pronunțată exercitând un impact negativ asupra standardelor de trai și facilitând extinderea sărăciei. În medie, pe perioada 1995-1998 coeficientul Gini a crescut cu 15,4 puncte procentuale, atingând la începutul anului 1999 cota de 44,1. Categoria „noilor bogați” include antreprenorii din sectorul privat, specialiștii sectorului financiar-bancar și managerii unităților economice. „Noii săraci” sunt mai ales șomerii, țărani, lucrătorii sferei bugetare (învățământ, cultură, medicină), familiile tinere, familiile cu mulți copii.

Polarizarea populației după nivelul bunăstării se manifestă pe fundalul înrăutățirii situației sociale. Marea majoritate a populației apreciază că sistemul economic actual din republică este inechitabil din punct de vedere al distribuirii avuției sociale și el favorizează sporirea veniturilor doar pentru „noii bogați” și escroci în detrimentul intereselor materiale ale majorității absolute a populației. Situația se agravează și prin faptul că în condițiile sărăcirii în masă, când marea majoritate a populației nu poate să-și asigure nici măcar acele standarde modeste de trai pe care le-a avut odinioară, în acțiunile „noilor bogați” se manifestă un comportament irațional de consum și o afișare demonstrativă a avuției lor. Acest fenomen (ținând cont de sursele dubioase de venit) nu poate să nu provoace antagonisme în societate. Drept factor stabilizator ce ar putea atenua costurile sociale servește crearea unei structuri sociale dinamice și flexibile în societate, ceea ce ar facilita dezvoltarea și întărirea clasei mijlocii. Pătura mijlocie, ca o componentă a mediului social, corespunde în mare măsură condițiilor de stabilizare a societății în Republica Moldova.

Responsabilitatea individuală și extinderea opțiunilor umane

În condițiile când posibilitățile statului de satisfacere a necesităților sociale ale populației sunt limitate, autoangajarea individuală și antreprenoriatul privat

se manifestă ca factori noi în asigurarea securității economice, ca instrument de „autoprotecție” a oamenilor în perioada dificilă. Reforma proprietății și inițiativa privată au modificat structura angajării în câmpul muncii în Moldova: în perioada 1995-1998 ponderea lucrătorilor la întreprinderile aflate în proprietate publică s-a redus de la 34% la 26%, în timp ce la întreprinderile private ea s-a majorat de la 60% până la 66%, iar pentru proprietatea mixtă — de la 6,4% până la 8%.

Datele bugetelor gospodăriilor casnice arată că în țară mai mult de 40% , iar în localitățile rurale - peste 60% din volumul veniturilor provin din autoangajare, activități individuale, etc. În majoritatea cazurilor aceasta este economia neformală, subterană. În cadrul Moldovei în 1998 ponderea salariului oficial și a indemnizațiilor de stat (pensii, burse, etc.) au constituit cca. 40% din totalul veniturilor populației. Restul sunt venituri din afaceri private sau alte activități.

Un specific deosebit îl reprezintă aspectul angajării femeilor în câmpul muncii în condițiile noi. Printre ele sunt mai mulți șomeri sau angajați în economia tenebră. Femeile sunt capul familiei în familiile incomplete sau cu mulți copii.

Autoangajarea constituie principala explicație pentru nivelul scăzut al șomajului înregistrat. În anul 1998 numărul total al șomerilor (definit conform criteriilor Organizației Internaționale a Muncii - ILO) a fost de circa 167 mii persoane. Dar numărul șomerilor înregistrați oficial a constituit 28 de mii la 1.01.98 și 32 mii persoane la 1.01.99, sau 2% din populația economic activă.

Deși dimensiunile antreprenoriatului devin din ce în ce mai semnificative, acest gen de activitate se confruntă cu o serie de impedimente economice, financiare și administrative: povara fiscală; accesul limitat și dificil pe piața externă; procedura lungă de înregistrare a firmei; birocrăția, corupția; lipsa de experiență managerială.

Ponderea economiei tenebre în PIB atinge conform estimărilor oficiale 16-18%, iar alte estimări indică o cota nu

mai mică de 60%. Impactul social al economiei tenebre se manifestă pe de o parte prin crearea locurilor de muncă plus venituri suplimentare; iar pe de altă parte bugetul de stat nu primește venituri considerabile așteptate. Deci, în țară e nevoie de elaborat măsuri de drept, economice, administrative în vederea reducerii angajării neformale în câmpul muncii. Inițiativa oamenilor trebuie să se deruleze în cadrul legislației în vigoare.

Problemele menținerii securității umane

Se dă o apreciere diferitor componente de asigurare a securității umane — protecția socială, asigurarea ocrotirii sănătății, accesul la învățământ, mediul cultural, securitatea alimentară, a mediului și cea personală.

În cadrul examinării protecției sociale a populației inapte de muncă o atenție deosebită se atrage asupra problemelor securității populației în etate. În 1998 în Moldova până la urmă s-a început reforma sferei de pensionare. Actualmente, sistemul de pensii administrat de MMPSF acoperă circa 758 mii de cetățeni sau aproximativ o cincime din populația republicii. Dintre aceștia 560,4 mii beneficiază de pensie pentru limită de vârstă (inclusiv 150,9 mii persoane - pensii privilegiate), 109,2 mii de pensie de invaliditate, 40,6 de mii pensie în cazul pierderii întreținătorului.

În octombrie 1998, Parlamentul Republicii Moldova a aprobat o nouă lege privind asigurarea de stat cu pensii. Astfel, s-a început trecerea de la vechiul sistem de pensionare, bazat pe principiul solidarității generațiilor, care pe lângă ineficiența sa în condițiile actuale purta un caracter demotivant prin taxele exagerat de mari, la un nou sistem bazat pe principiul contribuției personale, la viitoarea sa pensie. Noile condiții de pensionare presupun într-o măsură oarecare libertatea fiecărui individ de a-și alege de sine stător tipul pensiei, având posibilitatea de a participa prin contribuțiile sale atât la fondurile de pensionare de stat prin interme-

diul asigurării obligatorii, cât și la fondurile de pensionare private prin intermediul asigurării benevole, mărindu-și astfel substanțial pensia. Mărimea pensiei va depinde atât de nivelul contribuțiilor individului, cât și de perioada de alocare a taxelor în fondurile de pensionare, astfel asigurându-i noului sistem o echitate socială adecvată și contribuind la creșterea factorului motivator. Astfel, noul sistem de pensionare va corespunde principiilor de funcționare a economiei de piață prin eficiența și prin echitatea sa.

Este necesar de a amplifica suportul social pentru invalizi și copii, deoarece aceste grupuri sociale sunt cele mai vulnerabile efectelor negative ale tranziției. În 1998 fiecare a treia familie cu copii era afectată de sărăcie.

S-au manifestat probleme specifice legate de insecuritatea economică a persoanelor apte de muncă: neîncrederea în ziua de mâine, angajarea parțială în muncă, neachitarea la timp a salariilor, posibilități reduse pentru tineret și persoanele cu calificare joasă de a se angaja la lucru.

Ca urmare a reducerii populației angajate în câmpul muncii, anual crește volumul mijloacelor financiare ale Fondului de șomaj pentru personalul scriptic. Dar, raportat la produsul intern brut, în ultimii trei ani (1996-1998) volumul mijloacelor Fondului de șomaj constituie numai 0,13-0,14%, mult mai puțin decât în majoritatea țărilor cu o economie de piață. Neluând în considerație micșorarea artificială a numărului celor ce primesc indemnizații de șomaj, mărimea medie lunară a indemnizațiilor calculate a constituit în 1998 numai 79,5 lei pentru o persoană, ceea ce nu asigură șomerilor un minim fiziologic de existență.

Tendințe importante de creștere a nivelului de adaptare a cetățenilor șomeri la relațiile de piață în sfera muncii și situației lor materiale se înregistrează în pregătirea și perfecționarea populației apte de muncă și dezvoltarea lucrărilor publice. Circa 12 % din șomerii înregistrați au primit instruire profesională, conform direcțiilor oficiilor de șomaj. Însă cota celor angajați în câmpul muncii din

componenta celor ce au fost instruiți este neînsemnată și constituie în anul 1998 numai 31,5%. Mult mai gravă este situația în domeniul lucrărilor publice. Pe parcursul anului 1998, la lucrări publice au participat numai 1,4 mii de șomeri sau 2,2% din toți șomerii înregistrați. Este de remarcat că mai mult de 90% din mijloacele predestinate finanțării lucrărilor publice sunt realizate de către întreprinderi. Cota bugetelor locale constituie mai puțin de 10% , iar a mijloacelor Fondului de șomaj mai puțin de 1 %.

Sănătatea constituie elementul cheie al securității umane. Sistemul curent al ocrotirii sănătății în Moldova s-a dovedit a fi ineficient în promovarea calitativă a serviciilor medicale. Starea precară a sănătății publice solicită restructurarea sectorului de asistență medicală. O politică de ocrotire a sănătății va pune accent mai mare pe îngrijirea medicală primară decât pe îngrijirea la nivel terțiar. În general, strategia Moldovei în domeniul asistenței medicale se va sprijini pe următorii piloni: restructurarea rețelei de acordare a serviciilor medicale; consolidarea rețelei de prim ajutor; legalizarea serviciilor acordate contra plată; determinarea setului de servicii medicale suportate de la bugetul de stat; reformarea instituțională și întărirea capacităților instituțiilor medicale.

Opțiunea unei educații corespunzătoare face parte din dimensiunile fundamentale ale dezvoltării umane. În condițiile când posibilitățile bugetului public sunt limitate, în Moldova se extinde sfera alternativă - funcționează 163 instituții de învățământ particular de toate nivelele. S-a început reforma în învățământ. Eforturile vor fi canalizate la asigurarea calității standardelor educaționale în învățământul obligatoriu; diversificarea surselor financiare; actualizarea și modernizarea conținutului educației: planuri, programe, manuale; reforma sistemului de evaluare și examinare; acreditarea instituțiilor de învățământ public și privat; eliminarea monopolului întocmirii și editării manualelor școlare.

Mediul cultural reprezintă un ansamblu de condiții și factori culturali, ce consti-

tuie o ambianță spirituală, în care se desfășoară activitatea comunității umane. Interpretarea modernă, în sens larg, a noțiunii de cultură ca "formulă integrală a vieții oamenilor" cuprinde toate aspectele dezvoltării umane. Cultura politică și civică, cultura de consum și de moravuri, cultura ecologică - acestea și alte categorii caracterizează diverse aspecte ale ansamblului cultural al țării. În raport se dă o apreciere cadrului legislativ al culturii, stării infrastructurii culturii și posibilităților de finanțare a ei din bugetul de stat, acțiunilor de inițiativă în noile condiții.

În condițiile Moldovei securitatea alimentară la nivel de stat este satisfăcătoare (rezervele de stat, dinamica prețurilor la produsele alimentare de bază etc.), însă situația este diferită la nivel de grup social, familie și persoană, cât și pe grupe separate de alimente. Conform datelor bazate pe studiul bugetelor familiilor, în 1998 mai puțin de 10 la sută din populație (respectiv, categoriile de cetățeni cele mai asigurate) avea posibilitatea să mențină un nivel de consum similar cu cel din anul 1990. Totodată, cca. 10 la sută din populație consuma mai puțin de 1500 calorii, ceea ce reprezintă, după FAO, limita de subnutriție. Media de consum pe cap de locuitor a constituit, în Republica Moldova, 1980 calorii, în timp ce pragul stabilit de FAO e de 2500 calorii. Deși reprezintă un indiciu important, valoarea energetică a produselor consumate nu oferă informații despre calitatea propriu-zisă a nutriției. În conformitate cu recomandările FAO, raportul de consum al proteinelor, grăsimilor și glucidelor trebuie să constituie 1:1:4. În Republica Moldova, corelația e de 1:1,2:5,2.

Deosebit de stringentă e problema alimentară în familiile sărace. Potrivit rezultatelor sondajelor în domeniu, ponderea cheltuielilor pentru alimentație ale primei zecimi, alcătuită din familiile cele mai sărace, a constituit 88,6 la sută din cheltuielile în ansamblu, în timp ce a zecea zecime, ce reprezintă partea cea mai avută din populație, a cheltuit pentru alimentație 46,0 la sută, media constituind 64,4 la sută din cheltuieli.

Dezechilibrele ecologice în Republica Moldova sunt legate pe de o parte de supraexploatarea resurselor naturale regenerabile, pe de altă parte de degradarea globală a calității mediului ambiant. Reducerea capacităților de regenerare a resurselor și poluarea mediului afectează vital securitatea umană. Problemele de bază a interacțiunii omului cu natura în Moldova — eroziunea solurilor, calitatea joasă a apei potabile, gradul scăzut de împădurire. Se agravează un nou pericol tehnogen — deșeurile. În țară s-au acumulat circa 13 mii tone de deșeuri toxice ceea ce înseamnă 3,3 kg / locuitor. Doar jumătate din acestea sunt îngropate. Este important de actualizat rolul ONG-urilor ecologice suplimentar la măsurile legislative, economice și administrative.

Majorarea insecurității personale în Moldova este generată de slăbiciunea statului și insecurității economice — insuficiența protecției personalității și proprietății, pericolul de a pierde locul de muncă, problemele sociale ale economiei tenebre, migrația forței de muncă, racket-ul, contrabanda, drogurile, bolile.

Orientarea spre strategia dezvoltării umane

Învățământul principal al deceniului de tranziție pentru Moldova, pentru Guvern și populația sa — necesitatea trecerii de la tactica supraviețuirii către strategia pe termen lung de dezvoltare durabilă, care ar include nu doar aspecte economice, ci și toată gama vieții umane. În caz dacă nu vor fi depășite tendințele nefavorabile în schimbarea diferitor aspecte ale dezvoltării umane în Republica Moldova la etapa inițială a secolului XXI, ea poate să se deplaseze în grupul de state cu „nivel scăzut al dezvoltării umane”.

Reieșind din responsabilitatea în fața țării, pe baza unei serii de discuții și cer-

cetări preliminare Guvernul Moldovei a aprobat (noiembrie 1998) primul program strategic sub denumirea “Orientări strategice de dezvoltare social-economică a Republicii Moldova până în anul 2005”.

Sub egida PNUD s-a început elaborarea proiectului Moldova-21 „Strategia de dezvoltare durabilă a Republicii Moldova”. Ideologia lui se bazează pe Declarația ONU de la Rio de Janeiro și are ca scop capacitatea de a satisface necesitățile generațiilor actuale fără a compromite șansa generațiilor viitoare de a-și satisface propriile necesități, condițiile principale fiind protecția mediului și conservarea resurselor naturale, ameliorarea standardului de viață și a calității vieții populației.

În 1998 IDU pentru Republica Moldova, conform evaluărilor DASS, a constituit 0,697 (indicatorul pentru 1993-0,718). Actualmente componentele principale ale IDU pentru Republica Moldova sunt după cum urmează: produsul intern brut pe cap de locuitor la paritatea puterii de cumpărare - 2042 USD, speranța de viață la naștere-67,0 ani, gradul de alfabetizare al populației adulte 94,6%. Aceasta înseamnă că Republica Moldova în pofida înrăutățirii IDU în ultimii ani totuși rămâne până ce în grupul țărilor cu “nivel mediu al dezvoltării umane” (“medium human development”). Printre cele 174 state incluse în clasamentul ONU (Human Development Report-1999) Moldova se află pe locul 104.

Costurile umane ale tranziției pentru populația Moldovei s-au dovedit a fi prea mari. Și aceasta determină necesitatea de a majora responsabilitatea statului, de a introduce corecții în politica de reforme, în scopul tranziției spre o societate mai sigură și mai viabilă. Raportul accentuează o serie de măsuri politice ce trebuie să fie luate pentru a inversa declinul în dezvoltarea umană.

CAPITOLUL 1.

SECURITATEA UMANĂ ÎN CONTEXTUL DEZVOLTĂRII UMANE DURABILE

1.1. Noul concept al Organizației Națiunilor Unite cu privire la securitatea umană

Dezvoltarea umană în conceptul ONU este descrisă ca un proces al lărgirii gamei de opțiuni a oamenilor printre cele pe care ei le prețuiesc. Această extindere este bazată pe consolidarea capacităților de bază ale oamenilor, precum aceea de a putea citi și scrie, de a avea cunoștințe, de a fi sănătoși și bine hrăniți, de a avea adăpost și de a fi mobili.

În conformitate cu conceptul dezvoltării umane există patru componente de bază: egalitatea cât privește accesul echitabil la oportunități, durabilitatea cât privește responsabilitatea pentru generațiile viitoare care trebuie să aibă aceleași șanse de dezvoltare ca și cele pe care le posedă generația de acum; productivitatea privind investițiile în resursele umane și în crearea aceluia mediu macroeconomic care ar permite persoanelor să-și atingă potențialul maxim; simțul deciziei - în sensul că oamenii trebuie să atingă un nivel de dezvoltare individuală care le-ar permite să exercite opțiuni bazate pe dorințele lor proprii, dintr-un cadru mai larg al oportunităților existente.

Axarea atenției asupra dezvoltării umane reflectă tendința spre o reorientare principială a scopurilor, în conformitate cu care se adoptă reformele sociale în lumea contemporană. Omul și necesitățile sale vitale se consideră fundamentale, ca o valoare supremă, pe când factorii materiali, veniturile bănești sau majorarea consumului nu mai reprezintă o condiție *sine qua non*, ci doar un mijloc de asigurare a dezvoltării umane durabile.

Este remarcabil că această revizuire a corelației dintre scopurile și mijloacele dezvoltării sociale constituie doar o reîn-

toarcere spre acel gen de orientare a concepțiilor generale despre lume care sunt caracteristice pentru cultura umană în general, inclusiv pentru cultura europeană, dar care, din cauza unor circumstanțe social-istorice, s-a diluat și chiar s-a distorsionat în sec. XX.

Dezvoltarea umană nu poate fi realizată fără asigurarea securității umane. “Securitatea umană implică de obicei o condiție în care oamenii își pot exercita opțiunile în siguranță și libertate, fără teama că oportunitățile de care se bucură astăzi vor fi pierdute sau retrase mâine. Securitatea înseamnă că beneficiile pe care le-au atins oamenii în extinderea oportunităților lor și perfecționarea capacităților sunt protejate de aranjamentele curente sociale, economice și politice. Securitatea se bazează pe o acceptare socială largă - bazată pe instituții stabile - a drepturilor și obligațiilor oamenilor. În final, drepturile și obligațiile persoanei sunt bazate pe aceea că dacă există accesul la activele productive - fizice, naturale sau capital uman - direct, dacă persoana posedă active, sau indirect, dacă alți oameni, comunitatea sau statul posedă activele” (Transition 1999: Human Development Report for Central and Eastern Europe & the CIS).

În ideologia activității ONU, trecerea la o nouă înțelegere a securității umane a avut loc la începutul anilor '90, odată cu sistarea războiului rece și a confruntărilor ideologice între supraputeri. Pericolul exterminării atomice a omenirii a slăbit și noțiunea securității umane ce s-a deplasat din domeniul militar în sfera umanitară — cea a vieții și demnității umane.

Dacă anterior noțiunea securității se referea în mare măsură la state, acum se concentrează la nivelul oamenilor. Astfel, a avut loc o deplasare de accente: de

*“Suntem oameni.
Deci purtarea
noastră trebuie
să fie umană.”*

Euripide

la securitate prin înarmare spre o securitate prin dezvoltare umană durabilă.

În plan metodologic, introducerea categoriei “securitatea umană” este indiscutabil un factor pozitiv, deoarece categoria dată apare ca o caracteristică integrală în cadrul căreia sunt uniți parametri ce reflectă atât aspectele obiective, cât și cele subiective ale vieții sociale ale omului.

Conceptele “dezvoltarea umană” și “securitatea umană” sunt înrudite, interdependente, dar nu sunt identice. Desigur, între dezvoltarea umană și securitatea umană există o interconexiune: progresul dintr-un domeniu extinde posibilitățile pentru progresul celuilalt, și *vice versa*. Cât privește conceptul securității umane, ca și în cazul altor noțiuni fundamentale (precum libertățile omului), este mult mai ușor de a depista lipsa securității, decât existența ei.

Securitatea umană s-a aflat întotdeauna în atenția ONU începând cu declarația Universală a Drepturilor Omului (1948): „Orice om are dreptul la viață, la libertate și la securitate personală” (Art. 3); „Orice persoană, în calitatea sa de membru al societății, are dreptul la securitatea socială; ea este îndreptată ca prin efortul național și colaborarea internațională, ținându-se seama de organizarea și resursele fiecărei țări, să obțină realizarea drepturilor economice, sociale și culturale indispensabile pentru demnitatea sa și libera dezvoltare a personalității sale” (Art. 22).

Problema securității umane are două aspecte: în primul rând ea implică lipsa unor pericole precum foametea, îmbolnăvirea, represaliile; în al doilea rând, implică protejarea individului contra unor evenimente nedorite ale vieții cotidiene (îmbolnăvire, accidente la locul de muncă, în societate).

Este cunoscut faptul că pericolele securității umane pot apărea la orice nivel al dezvoltării sociale, atât în țările bogate, cât și în cele sărace. Însă în țările cu instituții de stat slabe, în situații de criză economică și spirituală, pericolul securității umane pentru populația acestora crește. În acest caz, pericolul poate proveni nu doar din partea unor anumite persoane sau grupuri de oameni (criminalitatea, conflictele inter-etnice, xenofobia), sau a partidelor politice, dar și din partea statului însuși.

În istorie există multe exemple când statul, în care se acumulează “o masă critică” de probleme de gen politic, economic sau securitate personală, adică statul cu un mare risc de criză națională, fie apelează la ajutor extern, fie comite acte de violență împotriva propriului popor.

În ambele cazuri voluntarismul de stat și violența nu schimbă reformele sociale și cele economice. Practica mondială demonstrează de asemenea că asistența externă de scurtă durată (creditele, asistența umanitară) pot slăbi tensiunile, dar nu pot schimba o concentrare de eforturi pe

Caseta 1.1.1

“Securitatea umană nu constă doar în grija de existența armelor — ci în preocuparea față de viața și demnitatea umană ...

Securitatea umană se axează pe individualitatea umană. Se preocupă de modul în care oamenii trăiesc și cât de liber se simt în societate, cât de liber își pot exercita multitudinea de opțiuni, în ce măsură au acces la piață și oportunitățile sociale — și dacă trăiesc în stare de conflict sau în pace...

Conceptul securității umane evidențiază faptul că oamenii trebuie să fie în stare să aibă grijă de ei: toți oamenii trebuie să dispună de oportunitatea de a-și satisface necesitățile esențiale și de a-și câștiga existența. Acest fapt le va oferi libertatea și va asigura

contribuția lor completă la procesul de dezvoltare — dezvoltarea personală și a comunității, a țării lor și a omenirii în ansamblu.

Securitatea umană e un component vital al dezvoltării participatorii.

Există, desigur, o legătură între securitatea umană și dezvoltarea umană: progresul într-un domeniu ameliorează șansele progresului în celălalt. Dar eșecul în unul din aceste domenii sporește riscul eșecului în celălalt, și istoria cunoaște astfel de exemple din abundență.”

Sursă: New Dimensions of Human Security. Human Development Report. 1994, pp.22-24

termen lung a țării date, a populației ei în asigurarea dezvoltării durabile.

Fiecare țară, conform tradițiilor și condițiilor proprii, va trebui să elaboreze mecanisme specifice de tip legislativ și sociale pentru asigurarea securității umane și dezvoltării potențialului uman - “a avea acces la cunoștințe și resurse”, “a duce un mod de viață activ și sănătos”.

Prin securitatea umană se subînțelege un fenomen cu multe componente: *securitatea economică, securitatea alimentară, securitatea ocrotirii sănătății, securitatea ecologică, securitatea personală, securitatea publică, securitatea politică*.

Elementele structurale menționate ale securității umane, sunt deosebit de importante pentru om în orice țară, în orice situație socială. Dat fiind că între aceste componente există o inter-conexiune, se pune întrebarea: care securitate este mai importantă? La o examinare mai în detaliu a acestor componente se pot identifica două grupuri: libertatea de necesități și libertatea de frică.

Este semnificativ, bunăoară, faptul că în țările cu un nivel înalt de dezvoltare programele de dezvoltare durabilă, elaborate în anii '90 în conformitate cu Declarația ONU “Agenda-21” (Rio de Janeiro, 1992), tot mai intensiv se completează cu conținut ecologic.

În același timp, în țările afectate de criza economiei (țările în tranziție), de violența în societate, prin încălcarea libertăților civile, sau prin acutizarea problemelor îmbolnăvirilor în masă a populației (SIDA într-un șir de țări din Africa), pe primul plan se plasează alte accente în asigurarea dezvoltării umane și securității umane.

În acest context, sunt justificate următoarele întrebări: care este legătura dintre securitatea economică și dezvoltarea umană? Cum interacționează securitatea economică și securitatea personală, publică, politică?

La prima vedere pericolul dezvoltării umane durabile (posibilitatea oamenilor de a alege) și al bunăstării, sunt generate de starea de criză a economiei și efectele sociale care derivă din acestea: inflația, șomajul, veniturile joase, subnutriția,

activitățile riscante (inclusiv în economia subterană), sărăcia, starea precară a sănătății, nivelul scăzut al educației, poluarea mediului ambiant, criminalitatea, sinuciderile, lipsa mijloacelor financiare ale statului pentru susținerea celor defavorizați.

Din istorie este cunoscut că atunci când securitatea oamenilor este pusă în pericol, ei devin mai puțin toleranți. De aceea, securitatea politică, care la prima vedere pare a fi întrucâtva deosebită de securitatea economică, în realitate nu este atât de distanțată.

Se știe de asemenea că regimurile totalitare, cataclismele politice etc., sunt generate de regulă de anarhie în economie, de disperarea socială a populației țării, când statul și instituțiile sale, bugetul de stat, balanța de plăți a țării, etc. sunt într-o stare critică. Acțiunile preventive ale statului în astfel de situații pot fi diferite. Ele pot fi politice, legislative, economice, organizatorice, de forță, etc.

Se cunoaște, bunăoară că în perioada “Marii depresii” în SUA, pe timpul președintelui Franklin D. Roosevelt, a fost creat Comitetul Securității Economice (1934), cu orientare preponderentă spre rezolvarea problemelor sociale: a șomajului, stării precare a pensionarilor, etc. Președintele SUA Franklin D. Roosevelt a declarat că “libertatea veritabilă a persoanei nu poate exista fără securitatea economică”. În continuare Congresul SUA a adoptat legea cu privire la protecția socială. Ulterior, rapoartele anuale ale Comitetului pentru Securitatea Economică, subordonat Președintelui SUA, au fost dedicate diferitor aspecte ale securității umane.

În Rusia, spre exemplu, în cadrul Consiliului de Securitate activează o comisie interdepartamentală pentru securitatea economică. Aceasta, cu concursul instituțiilor de cercetare științifică și a structurilor de stat, a elaborat “Strategia de stat privind securitatea economică a Federației Ruse”, care a fost pusă în aplicare prin decret prezidențial în anul 1996.

Consilii de securitate națională există practic în toate țările, inclusiv în

Republica Moldova. Monitorizarea indicatorilor securității economice, elaborarea și realizarea măsurilor preventive reprezintă funcțiile principale ale acestora.

Având în vedere situația critică din țară, Consiliul pentru Securitatea Națională al Republicii Moldova, în luna decembrie 1998, pentru prima dată după declararea independenței a abordat problema securității economice și sociale, precum și pericolele care au apărut atât în plan extern (dependența energetică, datoria externă mare, pericolul unui default), cât și în plan intern, generate de dificultatea consolidării statalității, economiei în tranziție și formarea societății civile.

În această ordine de idei ar fi necesar de menționat că în economiile capitaliste avansate există o tendință de înlocuire a conceptului de „securitate a angajării în muncă” cu cel de „securitate a posibilităților de angajare în muncă”. Această modificare deplasează accentele în economia mondială de la situații când angajații ar putea aștepta pe bună măsură să fie angajați pe viață de aceeași companie, deseori făcând același lucru. În condițiile dinamice, generate de impactul dublu al competiției globale și progresul tehnic în accelerare, tot mai puțini oameni pot aștepta să facă toată viața același lucru. În noile condiții ale globalizării, când sectoarele industriale totalmente noi par a se concentra momentan asupra unor anumite avantaje, doar cu scopul final de a se contracta și dispărea imediat după ce aceste avantaje sunt epuizate, inovațiile și flexibilitatea au o importanță crucială pentru a supraviețui, aceasta referindu-se atât la angajați precum și întreprinderi. Securitatea posibilităților de angajare în muncă implică atât o mai mare flexibilitate a forței de muncă, care ar fi gata, doritoare și capabilă de a schimba locurile de lucru și a învăța noi metode de lucru pe parcursul întregii vieți, cât și o economie în care întreprinderile permanent se adaptează la noile condiții pentru a-și menține și restabili poziția competitivă, chiar dacă aceasta ar implica unele modificări radicale în activitatea lor de bază. De asemenea ar fi nevoie de investiții publice con-

siderabile în învățământul general și capacitățile de recalificare a lucrătorilor care trebuie să treacă dintr-un sector în altul. Țările în curs de dezvoltare și țările în tranziție trebuie să ia în considerare această tendință, care are pentru ele implicații importante în ceea ce privește politica pe termen lung.

Summitul mondial pentru dezvoltarea socială (Copenhaga, 1995) a sugerat introducerea concepției securității umane în lista problemelor prioritare ale secolului XXI. Se subliniază că “Dezvoltarea socială este inseparabilă de cea a mediului cultural, ecologic, economic, politic și spiritual în care acestea se derulează. Dezvoltarea socială este clar legată de consolidarea păcii, libertății, stabilității și securității, atât pe plan național, cât și internațional” (Programul de Acțiuni al Summitului Mondial pentru Dezvoltarea Socială. Copenhaga, 1995).

După cum a fost remarcat în Raportul Dezvoltării Umane (PNUD, 1999), globalizarea a creat noi pericole pentru securitatea umană în țările bogate și cele sărace, care se reflectă prin instabilitatea financiară (crizele globale și regionale), insecuritatea la locurile de muncă (migrația, muncitorii fără de contracte), amplificarea morbidității (SIDA, răspândirea rapidă a maladiilor). De asemenea globalizarea a deschis oamenilor acces spre diverse culturi, însă actualmente fluxurile culturale nu sunt echilibrate (filmele hollywoodiene, extinderea rețelelor globale de mass media etc.). Pericolele pentru securitatea personală sunt create de elementele criminale și legate de comerțul ilicit (drogurile, armele, spălarea banilor). Globalizarea a dat noi caracteristici conflictelor, fapt demonstrat și de evenimentele din Kosovo care au avut o rezonanță nu doar în Europa de Sud-est, ci și în întreaga lume.

În pofida acestor neajunsuri, era globalizării deschide noi posibilități pentru milioane de oameni din întreaga lume. Extinderea comerțului, noile tehnologii, investițiile străine, extinderea rețelelor de comunicare, ideile globale și solidaritatea globală alimentează viețile oamenilor de pe glob, lărgind considerabil opțiunile lor.

Caseta 1.1.2.

Pericolul pentru securitatea umană

Până în anii '90 țările Europei Centrale și de Est și din CSI s-au manifestat prin acordarea populației a unui grad înalt al securității de bază. Libertatea, democrația și participarea politică veritabilă erau insuficiente, iar securitatea, bazată pe protejarea drepturilor politice și civile de bază, de asemenea lipseau. Însă cât privește multe drepturi economice și sociale, oamenii erau în siguranță relativă privind activitățile lor. Dreptul oamenilor la un loc de muncă pe viață, era garantat. Deși veniturile în numerar erau joase, ele erau stabile și sigure. Multe mărfuri de consum și servicii de bază erau subsidate și livrate cu regularitate. Oamenilor li se asigurase securitatea alimentară și ei erau asigurați cu îmbrăcăminte și locuințe. Ei aveau acces liber garantat la învățământ și ocrotirea sănătății. Li se asigurau pensii la retragerea din câmpul muncii și beneficii primite regulat din multe alte forme de protecție socială.

Perioada de tranziție a alterat dramatic această situație. Oamenii se bucură de mult mai multă libertate — cât privește gândirea, exprimarea și organizarea — și ei încep să beneficieze de la acele progrese în domeniul libertății umane de bază. Va fi greu pentru orice regim să întoarcă înapoi aceste progrese. Totuși, într-o serie de țări câștigurile din democrația politică, deși destul de semnificative, rămân vulnerabile. Mai mult decât atât, o bază economică sigură pentru exercitarea

libertății este erodată odată cu intensificarea poverii și lărgirea inegalităților de venituri și bogăție. În pofida multor progrese, pierderile în securitatea umană s-au dovedit a fi mari. Câștigurile în libertate au fost însoțite de pierderea multor drepturi economice și sociale de bază de care populația se bucura și pe care le aștepta pe parcursul deceniilor. Milioane de oameni în regiune sunt șomeri și parțial angajați.

Oamenii continuă să primească pensiile dar tot ce pot asigura aceste mijloace acum este o vârstă înaintată însoțită de mizerie și sărăcie.

Întregul sistem precedent de protecție socială s-a dezintegrat. Multe servicii sociale de bază acum necesită achitarea de plăți sau au fost privatizate parțial. Învățământul public și ocrotirea sănătății s-a deteriorat treptat, în timp ce serviciile private au apărut în special pentru cei bogați care pot achita asemenea servicii.

Punerea unui nou fundament pentru securitatea umană trebuie să devină un obiectiv prioritar pentru politicile economice, sociale și politice în țările în tranziție. Vechiul fundament era evident inadecvat. Nu trezește dubii faptul că una din sarcinile cele mai importante este reconstruirea unui sistem de securitate umană care să fie compatibil cu libertatea umană și să o susțină.

Sursă: Transition 1999: Human Development Report for Central and Eastern Europe & the CIS

1.2. Economia în tranziție: pericolele pentru securitatea umană

A trecut un deceniu după derularea evenimentelor politice și economice ale anilor 1989/90 în țările Europei Centrale, de Est și CSI. Aceste țări, adoptând calea reformelor democratice și a trecerii la economia de piață, sunt definite prin termenul "țări în tranziție".

„În pragul noului mileniu regiunea Europei de Est și CSI reflectează asupra realităților ultimului experiment în domeniul ingineriei sociale. Iarăși oamenii devin obiecte în loc de a fi participanți la formarea politicilor ce le afectează viața de fiecare zi.” (Human Development Report for Central and Eastern Europe & the CIS, p. 3).

În prezent circa 30 de țări din Europa și Asia sunt antrenate în realizarea unor schimbări sistemice vaste. Tranziția spre democrație și economie de piață este un proces de lungă durată, care cuprinde diverse sfere ale activității umane. Argumentul de bază în favoarea tranziției este dorința de a plasa țările în discuție pe calea democrației, libertății, dezvoltării și creșterii economice durabile.

Într-adevăr, în perioada de tranziție aceste țări au obținut o serie de atribute ale democrației - o presă liberă, instituțiile emergente ale societății civile și un respect mult mai mare față de libertatea persoanei și drepturile omului. Cât privește transformarea sistemelor economice, eficiența așteptată nu a fost atinsă. Mai mult decât atât, pe baza economică au apărut probleme vizând asigurarea securității umane.

“Dies diem docet / Ziua următoare se învață de la cea trecută.”

Din latina veche

Ritmurile dezvoltării sociale și economice în țările în tranziție s-au dovedit a fi diferențiate, doar unele din ele au reușit să se relanseze, apropiindu-se după volumul PIB, de nivelul anului 1989. În timp ce în majoritatea acestor țări scăderea PIB-ului a variat între 30-60%, populația s-a confruntat cu o creștere continuă a stresului social.

sărăciei - de 4 US\$ pe zi, atunci către mijlocul anilor '90 numărul acestora constituia 147 mil., sau fiecare a 3-a persoană. În majoritatea acestor țări inegalitatea s-a aprofundat rapid, au apărut incertitudini mari în domeniul educației și protecției sănătății, s-au acutizat problemele ce țin de consumul de energie și mediul ambiant.

Caseța 1.2.1

Țările în tranziție: aritmia economiei (modificările anuale în procente ale PIB)

	În mediu 1998-90	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	Pronosticuri 1999 2002	
În ansamblu pe Glob	3.4	1.8	2.7	2.7	4.0	3.7	4.3	4.2	2.5	2.3	3.4
● Statele cu economii avansate	3.1	1.2	1.9	1.2	3.2	2.6	3.2	3.2	2.2	2.0	2.3
● Statele în curs de dezvoltare	4.2	4.9	4.7	6.5	6.8	6.1	6.5	5.7	3.3	3.1	4.5
● Statele în tranziție	2.1	-7.4	-11.7	-6.4	-7.5	-1.1	-0.3	2.2	-0.2	-0.9	2.5
Europa Centrală și de Est	...	-9.9	-8.5	-3.7	-2.9	1.6	1.6	3.1	2.4	2.0	3.7
Rusia	...	-5.0	-14.5	-8.7	-12.6	-4.1	-3.5	0.8	-4.8	-7.0	...
Asia Centrală și Transcaucazia	...	-7.0	-14.4	-9.6	-10.4	-4.4	1.6	2.4	2.0	1.8	3.1

Sursă: World Economic Outlook. International Monetary Fund, April, 1999.

În Europa Centrală și de Est și țările CSI, pe parcursul trecerii dificile spre stabilizarea economiilor moderne de piață, milioane de oameni au suferit o agravare acută a condițiilor de trai. Dacă în 1989 circa 14 mil. de oameni din țările în tranziție ale CSI trăiau sub nivelul

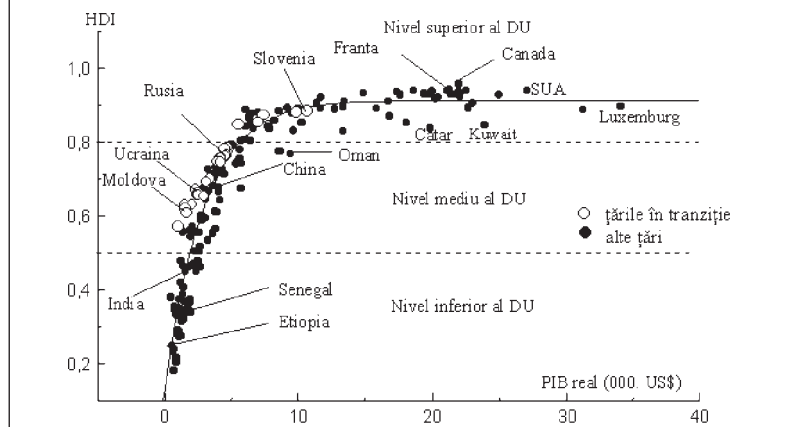
Specificul proceselor care au loc în țările tranzitorii a fost reflectat în documentele ONU, inclusiv în Raportul Dezvoltarea Umană. După 1995, aproape toate țările în Europa Centrală și de Est și CSI, inclusiv Moldova, au elaborat rapoarte anuale pentru dezvoltarea umană. Începând cu 1996, Biroul Regional pentru Europa Centrală și de Est și CSI emite publicații sub denumirea "Dezvoltarea umană în perioada de tranziție: Europa și CSI", care a constituit un sumar al tendințelor în dezvoltarea umană în țările din regiunea respectivă.

În același context se pune întrebarea: ce loc ocupă țările în tranziție în comunitatea mondială a statelor și care sunt tendințele indicatorilor dezvoltării durabile?

Aceasta este reflectat în fig. 1.2.1, unde este arătată legătura dintre PIB și Indicatorul Dezvoltării Umane (IDU) pentru țările membre ale ONU. Potrivit

Fig. 1.2.1.

Corelația generală a IDU - PIB real anual per capita, în baza datelor Raportului Dezvoltării Umane

clasificației, adoptată în rapoartele PNUD, toate țările-membre ale ONU se divizează în 3 grupe: țările cu nivel superior al dezvoltării umane ($IDU > 0,8$), mediu ($0,5 < IDU < 0,8$) și nivel inferior ($IDU < 0,5$). Majoritatea țărilor în tranziție sunt atribuite la categoria țărilor cu nivel mediu. Doar Slovenia, Cehia, Slovacia și Polonia se atribuie la categoria țărilor cu nivel superior.

Trebuie menționat că toate țările în tranziție, potrivit acestei corelații, aparțin țărilor care “transformă în cel mai eficient mod bogățiile materiale în produse finite — indicatorii dezvoltării umane”, deoarece toate se află în partea superioară a graficului. Această concluzie este însă relativă, deoarece amplasamentul lor nu arată atât eficacitatea “prelucrării” bogățiilor în indicatorii dezvoltării umane, ci doar determină indicatorii relativ buni, care reflectă longevitatea medie a populației acestor țări — aceste cifre, însă, sunt asociate cu condițiile din trecut și s-au redus mai lent ca PIB pe cap de locuitor (Tabelul 1.2.2).

Dacă s-ar folosi același principiu de calcul atât pentru IDU, cât și pentru componentele acestuia — indicele speranței de viață (ISV), indicele educației (IE) și indicele bunăstării materiale (IPIB), și s-ar diviza ca și în cazul IDU după nivelurile superior, mediu și inferior, atunci s-ar vedea că toate țările din Europa Centrală și de Est și din CSI au practic aceiași indici ai stării sănătății populației, care permit în baza acestuia să fie atribuite la țările cu nivel mediu, indicatori educaționali înalți (cu excepția Albaniei) ($0,89 \pm 0,02$), dar indicii bunăstării materiale sunt extrem de scăzuți (cu excepția a câtorva țări).

În majoritatea țărilor în tranziție nivelul de educație și ocrotire a sănătății rămâne a fi relativ înalt. Situația lor economică nefavorabilă constituie factorul ce limitează realizarea unor indici mai înalți ai dezvoltării umane. Pe termen lung indicele speranței de viață și cel al educației ar putea să se dezvolte negativ (sau să evolueze mai lent) dacă problemele economice vor rămâne la fel așa de severe cum sunt în prezent.

Tabelul 1.2.2

Indicatorii dezvoltării umane pentru țările Europei Centrale și de Est și ex-URSS

Ra- tingul IDU	Țara	Indicele speranței de viață	Indicele educației	Indicele PIB	IDU	PIBR* - IDUR
Nivel superior al dezvoltării umane						
33	Slovenia	0,82	0,91	0,80	0,845	5
36	Cehia	0,81	0,91	0,78	0,833	3
42	Slovacia	0,80	0,91	0,73	0,813	9
44	Polonia	0,79	0,92	0,70	0,802	18
Nivel mediu al dezvoltării umane						
47	Ungaria	0,76	0,91	0,71	0,795	8
54	Estonia	0,73	0,93	0,66	0,773	15
55	Croația	0,79	0,88	0,65	0,773	18
60	Belarusi	0,72	0,93	0,65	0,763	15
62	Lituania	0,75	0,91	0,62	0,761	22
63	Bulgaria	0,77	0,89	0,62	0,758	23
68	România	0,75	0,88	0,63	0,752	13
71	Rusia	0,69	0,92	0,63	0,747	8
73	Macedonia	0,80	0,86	0,58	0,746	28
74	Letonia	0,72	0,90	0,61	0,744	15
76	Kazahstan	0,71	0,91	0,60	0,740	15
85	Georgia	0,80	0,90	0,50	0,729	37
87	Armenia	0,76	0,90	0,53	0,728	26
91	Ucraina	0,73	0,92	0,52	0,721	27
92	Uzbekistan	0,71	0,91	0,54	0,720	19
96	Turkmenistan	0,67	0,95	0,51	0,712	24
97	Kirgizstan	0,71	0,88	0,52	0,702	19
100	Albania	0,80	0,79	0,51	0,699	19
103	Azerbaidjan	0,75	0,88	0,46	0,695	34
104	Moldova	0,71	0,89	0,45	0,683	35
108	Tadjikistan	0,70	0,89	0,40	0,665	46
119	Mongolia	0,68	0,74	0,43	0,618	26

* Ratingul PIB minus ratingul IDU; cifra pozitivă arată că ratingul IDU este mai înalt decât ratingul PIB-ului real pe cap de locuitor.

Sursă: Raportul Mondial al Dezvoltării Umane, 1999, calculele experților ONU.

Tendința de bază a proceselor dezvoltării umane în țările tranzitorii, este din păcate descreșterea IDU. Atrage atenția faptul că în toate țările în tranziție s-a agravat discrepanța distribuirii veniturilor, exprimată prin coeficientul Gini.

Tabelul 1.2.3

Distribuirea veniturilor în țările în tranziție (coeficientul Gini)

Țara	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	Modifi- carea, %
Nivel superior al dezvoltării umane									
Slovenia	0,219	0,232	0,273	0,260	0,275	0,275	0,358	0,298	36
Cehia	0,204	-	0,212	0,214	0,258	0,260	0,271	-	33
Ungaria	0,268	0,293	-	0,305	0,315	0,337	-	-	28
Polonia	0,207	-	0,239	0,247	0,256	0,281	0,290	-	40
Nivel mediu al dezvoltării umane									
Belarusi	0,234	-	-	0,341	0,399	-	-	-	70
Lituania	0,260	-	-	0,372	-	0,349	0,341	0,350	34
Bulgaria	-	0,212	0,262	-	0,251	-	-	0,291	37
România	0,155	-	0,204	-	0,226	0,276	0,278	0,303	95
Rusia	0,271	0,269	0,325	0,371	0,461	0,446	0,471	0,483	78
Macedonia	0,223	0,267	0,235	0,272	0,253	0,270	0,250	-	12
Letonia	0,244	-	0,247	0,333	0,283	0,325	0,346	0,349	43
Georgia	0,301	-	-	0,369	0,400	-	-	-	33
Armenia	0,258	-	0,296	0,355	0,366	0,321	0,381	-	48
Ucraina	0,249	-	-	0,251	0,364	-	-	0,413	66
Kirgizstan	0,260	-	-	0,300	0,445	0,443	0,395	0,428	65
Moldova	0,250	-	-	0,411	0,437	0,379	0,390	-	56

Sursă: Raporturile dezvoltării umane, PNUD, 1991-1999

Majoritatea problemelor vizând securitatea umană care au apărut în perioada de tranziție au fost generate de slăbirea rolului statului. Guvernele, inclusiv în Moldova, au comis o serie de greșeli grave în politica economică. Ca rezultat, liberalizarea prețurilor a dus la un nivel înalt al sărăciei; privatizarea în masă a avut o eficiență socială și economică scăzută, “transparența” frontierelor a stimulat contrabanda etc.

În țările în tranziție problemele ce țin de securitatea umană trebuie abordate atât la nivel național, cât și la nivel individual și grup social. De ce este important acest lucru?

“Experiența arată că acolo unde există multe probleme legate de securitatea personală, economică, politică sau ecologică, există riscul unei crize naționale. Determinarea țărilor crizei potențiale nu reprezintă în sine o acuzare, ea servește ca un segment important al diplomației preventive și al unei politici active de pace. O selecție bine definită a indicatorilor și sistemul de preîntâmpinare rapidă, bazat pe aceștia, ar putea ajuta aceste țări de a evita atingerea punctului de criză.” (Raportul pentru Dezvoltarea Umană, 1994, p. 38).

Pentru evaluarea fenomenului securității umane într-o țară în tranziție este importantă utilizarea atât a indicilor care caracterizează securitatea economică în ansamblu, cât și a celor care se folosesc, de regulă, la monitorizarea proceselor dezvoltării umane.

Securitatea economică a țării constituie un ansamblu de condiții și factori care asigură competitivitatea și durabilitatea economiei naționale, abilitatea acesteia de a se autodezvolta și progresa prin inovații și investiții, prin ridicarea nivelului educațional, profesional și cultural al populației. La nivel micro - menaj, familie și individ — această problemă se modifică prin realizarea intereselor fiecărui cetățean al țării.

Securitatea economică a țării se evaluează, de regulă, cu parametri de tipul următor: nivelul și calitatea vieții; ocupația; eficiența sistemului protecției sociale; starea sectorului financiar — inflația, deficitul bugetar, datoria de stat, etc.

În majoritatea țărilor în tranziție la începutul anilor '90 au apărut pericole pentru securitatea economică, pericole ce au un impact direct asupra proceselor

dezvoltării umane. Criza sectorului de producție, dezmembrarea potențialului tehnico-științific, creșterea datoriei externe, au dus la apariția șomajului și scăderea veniturilor populației. În acest fel, a apărut problema sărăciei.

În majoritatea țărilor CSI a avut loc o permanentizare a datoriei de stat față de angajații sferei bugetare (profesori, medici, funcționari), ceea ce în esență constituie un deficit bugetar ce generează majorarea datoriei publice. S-a redus capacitatea statului în planul protecției sociale, de acordare a subvențiilor bugetare pentru învățământ, protecția sănătății, știință, precum și pentru activitatea de protecție a mediului ambiant.

Până la începutul perioadei de tranziție, în țările CSI se asigura “angajarea în muncă” generală, domina modelul distribuirii relativ egale a veniturilor. Exista sistemul acordării subsidiilor și donațiilor pentru bunurile și serviciile de bază (locuință, transport). Povara fiscală era scăzută: pentru majoritatea populației venitul net era aproape echivalent cu venitul brut. Erau asigurate educația și serviciile medicale pe gratis.

Odată cu trecerea la economia de piață, în fața statului și populației au apărut probleme calitativ noi — reforma proprietății, privatizarea întreprinderilor, pământului și locuințelor, reformele sociale, reforma sistemului de pensionare, abandonarea privilegiilor și egalitarismului în domeniul suportului social.

Liberalizarea prețurilor și comerțului, dezvoltarea sectorului privat, deetatizarea proprietății, abandonarea subvențiilor au condus la situația în care a dispărut deficitul de mărfuri și servicii (boala socialismului), dar s-au redus brusc veniturile reale și resursele financiare ale familiilor. Concomitent, în economiile în tranziție a avut loc o diferențiere a veniturilor necunoscută anterior. Inegalitatea veniturilor “noilor bogați” și “noilor săraci” continuă să se accentueze.

Slăbiciunea instituțiilor de stat, nerespectarea legilor și disciplina financiară redusă au condus la apariția unui larg sector al economiei subterane, în

unele țări în tranziție cota acesteia atingând cifra de 30-50% din PIB. Cât privește sectorul neformal — prin evitarea plății impozitelor, se reduce fluxul de veniturile bugetului de stat. Pe de altă parte ca un element pozitiv, apar noi locuri de muncă, respectiv venituri suplimentare pentru populație. Pe lângă aceasta, are loc redistribuirea veniturilor atât în cadrul economiei paralele, precum și între economia oficială și cea paralelă.

O particularitate aparte a indicilor securității umane — este limita (pragul) lor maximă (șomajul, discrepanța veniturilor dintre cei mai favorizați și cei mai defavorizați, inflația, etc.). Aproximarea acestor indicatori în țară de limita extremei accesibile este un semnal al pericolului care planează asupra stabilității socio-economice, iar depășirea acestei limite critice înseamnă intrarea țării în faza instabilității și conflictelor sociale, adică o subminare reală a securității economice și dezvoltării umane.

În unele țări în tranziție, atare procese s-au extins astfel încât necesitățile materiale pentru mulți oameni au devenit cel mai mare pericol pentru securitatea lor, a bunăstării lor în general. Situația în Moldova este de așa natură încât realitățile economice ale societății, reflectate în conștiința umană determină foarte activ gradul de satisfacere a acestora prin condițiile de trai în ansamblu, precum și de către atitudinea față de reformele derulate în țară și disponibilitatea de a lua parte directă în rezolvarea problemelor sociale. Alte aspecte ale activității sociale actualmente se deplasează pe planul doi și importanța lor deseori este evaluată de către oameni în dependență directă de condițiile economice.

Se poate concluziona de asemenea că în condițiile dificile în care se află țările în tranziție, anume în domeniul securității economice există acel nivel critic al dezvoltării sociale a cărui depășire va provoca o îngustare bruscă a bazei sociale a reformelor și va constitui un factor negativ cât privește dezvoltarea democrației, crearea statului de drept și formarea societății civile.

CAPITOLUL 2.

TRANZIȚIA. PROFILUL SECURITĂȚII UMANE ÎN MOLDOVA

“Nu vremurile sunt sub om, ci omul sub vremuri.”

Miron Costin

2.1. Reformele economice: așteptări și realități

Scopul oricărei reforme este schimbarea spre bine. Reformele înfăptuite în țările economiei în tranziție au ca finalitate ameliorarea nivelului de viață al populației. Aceasta însă încă nu a avut loc.

Evaluarea *indicii dezvoltării umane* (IDU) pentru Republica Moldova pe parcursul perioadei de tranziție punctează o dinamică negativă (Tabelul 2.1.1).

Tabelul 2.1.1 Dinamica IDU în Republica Moldova				
Anii	Indicele speranței de viață	Indicele educației	Indicele PIB	Indicele dezvoltării
1993	0,708	0,881	0,564	0,718
1994	0,685	0,877	0,566	0,709
1995	0,680	0,880	0,508	0,689
1996	0,695	0,882	0,510	0,696
1997	0,693	0,886	0,517	0,699
1998	0,700	0,887	0,503	0,697

Sursă: Rapoartele naționale asupra dezvoltării umane în Republica Moldova 1995-1998, DASS

În anii '90 indicele dezvoltării umane a Republicii Moldova a avut o tendință negativă, în particular ca rezultat al înrăutățirii indicelui speranței de viață și a scăderii bunăstării populației. Indicatorul PIB pe cap de locuitor are un impact negativ asupra IDU. Însă, luând în considerare efectul cumulativ al sărăciei, care a cuprins cca. 50% din populația țării, am putea prognoza că în viitor și celelalte două componente ale IDU de asemenea vor influența negativ asupra mărimii sale.

Din investigările efectuate de PNUD în cadrul rapoartelor dezvoltării umane se consideră drept limită inferioară a IDU valoarea de 0,500. Cu regret, sub acest

nivel se află circa o treime din populația planetei. Un nivel IDU mai mare de 0,500 se consideră “destul de satisfăcător” pentru dezvoltarea umană. Moldova, a cărei IDU în 1998 a fost de 0,697 s-a apropiat de zona critică, plasându-se la capătul listei țărilor cu dezvoltare umană medie.

Între 1990-1995 Republica Moldova după nivelul IDU (conform PNUD) a căzut de pe locul 64 la 113. Aceasta într-o mare măsură a fost o consecință a reformelor statului, societății și economiei, ce s-au desfășurat în țară de la începutul anilor '90.

Primii pași ai reformelor în economie: liberalizarea prețurilor, comerțului și activității întreprinderilor, adoptarea primului set de legi orientat spre economia de piață (legile cu privire la proprietate, la privatizare, Codul funciar, etc.), ieșirea pe noi piețe de desfacere. Primele documente juridice care au pus bazele schimbărilor din economia națională au fost hotărârile Parlamentului “Despre concepția de trecere la economia de piață” (1990) și “Programul de tranziție la economia de piață în Moldova” (1991).

Totuși, evenimentele principale au avut loc după 1993, când în colaborare cu FMI și BM a fost elaborat primul program concret de stabilizare a economiei Moldovei. El a fost orientat spre două obiective. Primul — îmbunătățirea mediului și motivațiilor pentru activitatea de afaceri: stabilitatea macroeconomică, liberalizarea prețurilor și a comerțului, crearea unui sistem legal credibil și progresele în transferarea activelor din sectorul public în sectorul privat. Al doilea — crearea unui sector financiar dinamic (sistemul bancar, sistemul bugetar), și stabil *vis-à-vis* de presiunile perioadei de tranziție.

În așa fel, accentul de bază a fost în spiritul modelului neo-liberal asupra stabilizării macroeconomice, financiare. Primele succese — reducerea inflației, stabilitatea monedei naționale, privatizarea

în masă — dădeau speranțe și aceasta a servit pentru revista “The Economist” drept motiv să remarce că: “Moldova este un model al reformării corecte, iar faptul că ea este o țară compactă o transformă într-un laborator perfect pentru desfășurarea reformelor” (martie 1995).

Însă miracolul nu s-a produs. Promisiunile de a desfășura rapid transformările economice și de a crea un „capitalism popular”, bazat pe acțiuni rigide în sectorul financiar, privatizarea contra bonuri și sistemul fondurilor de investiții, s-au dovedit a fi iluzii.

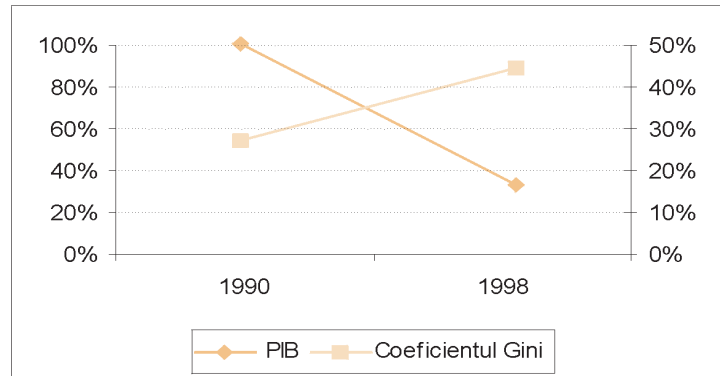
După cum bine se știe, o serie de reforme, chiar dacă sunt inițiate din intenții bune, nu pot crea în timp scurt o economie de piață acolo unde ea nu a existat înainte: economia de piață reprezintă un set mult mai complex de instituții legate reciproc, atât formale cât și neformale. Și este nevoie de mult mai mult timp pentru a se dezvolta, decât s-a crezut inițial. Mai mult ca atât, la începutul anilor '90 economia Moldovei a fost puternic dependentă de exporturile în fostele republici sovietice și respectiv vulnerabilă la evoluțiile nefavorabile din acele economii.

În curând a devenit clar că fondarea unei economii de piață cu bună funcționare este importantă nu ca un fapt în sine, ci ca un factor al majorării nivelului de trai al populației și asigurării bazei pentru o dezvoltare durabilă, democratică, ce ar fi în concordanță cu principiile echității. Între timp în Moldova, ca și în majoritatea celorlalte țări cu economia în tranziție, s-a stabilit o stagnare economică și în condițiile unei reduceri a PIB de două ori, gradul de inegalitate a veniturilor (măsurat prin coeficientul Gini) s-a majorat de două ori.

În plan social-economic anul 1998 s-a dovedit a fi pentru Republica Moldova un an al deziluziilor. Și Guvernului, și populației i-a devenit clar că „marele salt” în efectuarea reformelor nu s-a produs. Treptat în anii tranziției s-au acumulat disproporțiile structurale, datoriile internă și externă, acutizarea crizei bugetului, reducerea încasărilor din exporturi. S-a înrăutățit brusc situația socială. După august 1998 criza financiară din Rusia a fost catalizatorul proceselor negative interne.

Fig.2.1.1.

Dinamica PIB al Moldovei (axa din stânga) și a inegalității veniturilor populației în anii tranziției (axa din dreapta)

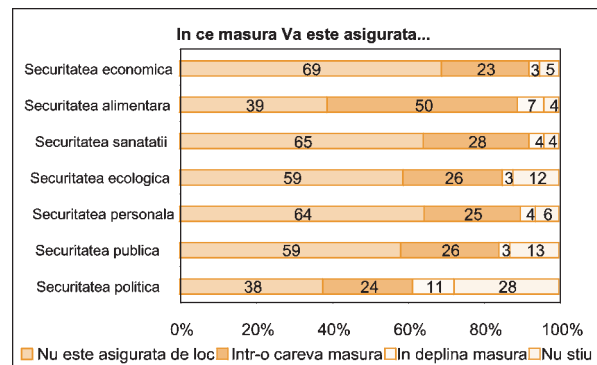
Sursă: estimările CISR

Statistica oficială a înregistrat pentru anul 1998 următoarele rezultate: reducerea cu 8,6% a PIB real și descreșterea producției industriale și a celei agricole cu 11%. Așadar, prima rundă a reformelor — de la criza din anii 1991-1992 până la criza din anul 1998 - a fost finalizată cu rezultate nefavorabile. Potrivit evaluărilor PNUD (1998) circa 90% din populația Moldovei are venituri mai mici de 2 USD pe zi, iar raportul veniturilor celor mai bogate 20% și cele mai sărace 20% ale populației este de 12,6 (în 1993 - de 7,0).

După cum au arătat investigațiile CISR, populația țării a numit problema „insecurității umane” ca una din cele mai acute, în special evidențiind asemenea componente ale ei, ca securitatea economică, pericolele pentru sănătate și securitatea personală (casetă 2.1.2).

Caseța 2.1.1

Opiniile populației Moldovei referitoare la securitatea umană

Sursă: sondajul de opinie publică efectuat de către CISR (aprilie 1999)

Retrospectiva celor șapte ani de tranziție în Moldova atestă o *înrautățire profundă a tuturor parametrilor calității vieții*. Sectorul social nu este în stare să ofere oamenilor o protecție adecvată contra riscurilor sociale. Situația înregistrată la finele anului 1998 confirmă că activitățile sferei sociale sunt inconsistente și au un randament scăzut.

Spre deosebire de “romantismul” din perioada reformei, care supraaprecia viteza și subaprecia costurile trecerii la economia de piață, realitatea s-a dovedit a fi cu totul de altă natură. Declinul produsului intern brut, însoțit de metodele monetariste dure, au impus costuri sociale semnificative care s-au amplificat considerabil pe parcurs. Impactul lor negativ a fost resimțit de întreaga societate, însă el a fost (și rămâne) extrem de dureros pentru bătrâni, invalizi, familiile numeroase și alte categorii social - vulnerabile. Astfel, povara reformelor economice este purtată preponderent de către păturile cu venituri joase, care de fapt au nevoie cel mai mult de protecție socială. Ca urmare, crește vulnerabilitatea și dependența socială a oamenilor. Acest lucru este confirmat și de rezultatele unui sondaj de opinie publică efectuat de Centrul de Investigații Strategice și Reforme și Fundația Soros (Moldova), care atestă că numai 5% din populație au simțit rezultatele benefice ale reformei, vreme ce pentru 70% din respondenți nivelul de trai s-a înrautățit.

Implicațiile sociale ale reformei s-au răsfrânt negativ asupra tuturor componen-

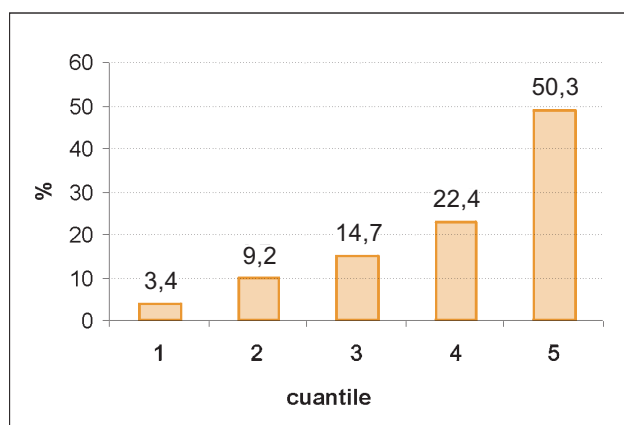
telor nivelului de trai al populației, *amplificând diferențierea lor socială*. Liberalizarea masivă a activității economice ce s-a produs în fazele inițiale ale reformei, fiind însoțită pe parcurs de extinderea șomajului latent și creșterea restanțelor salariale, au erodat considerabil veniturile reale ale populației. Conform unor estimări, magnitudinea acestui proces constituie în prezent 70%. Ca urmare a sporit sărăcia, ceea ce a condus la amplificarea inegalității sociale. Comparabil cu anul 1991, coeficientul Gini, care arată gradul de diferențiere în distribuția veniturilor disponibile ale populației, a sporit de 1,7 ori. În anul 1998 el a atins cota de 0,44, apropiindu-se amenințător de pragul critic 0,8 (spre comparație: în țările din Occident el constituie 0,35; în Polonia, Cehia și Ungaria — 0,43, România — 0,28).

Ca o derivată a acestui proces ia amploare fenomenul *polarizării societății* în Moldova după venituri. Conform sondajului bugetelor gospodăriilor casnice, proporția dintre prima cuantilă (cea mai săracă) și cuantila a cincina (cea mai înstărită) a atins către finele anului 1998 cifra de 12,6. Doar pe parcursul ultimilor trei ani acest decalaj a crescut de 1,1 ori. Astăzi o cincime din populația cea mai înstărită dispune de aproape jumătate din tot venitul societății, pe când cincimea cea mai săracă beneficiază doar de 3,9% din avere. Persoanelor cu venituri medii, care, de altfel, constituie majoritatea populației — (3/5), le revin doar 48% din veniturile globale. Acesta reprezintă un argument convingător, conform căruia clasa mijlocie în Moldova este încă destul de firavă și nu poate servi drept amortizor pentru costurile reformei economice.

Reducerea capacității de cumpărare a populației a condus la diminuarea consumului individual și apariția subnutriției. Dintr-o societate cu deficit pe piața de consum, cum era Moldova în debutul reformei economice, astăzi republica s-a transformat într-o societate cu consum redus. Diminuarea s-a produs la toate componentele consumului (servicii, produse alimentare și mărfuri industriale), însă ea este mai accentuată la produsele alimentare de bază cum ar fi carnea — minus 57%, laptele — minus 49% și

Fig. 2.1.2.

Polarizarea societății după venituri, 1998

Sursă: Calculele autorului în baza datelor sondajului BGC

peștele — minus 84%. Regresul consumului s-a apropiat amenințător de nivelul critic, punând în pericol dezvoltarea normală a individului ca ființă umană.

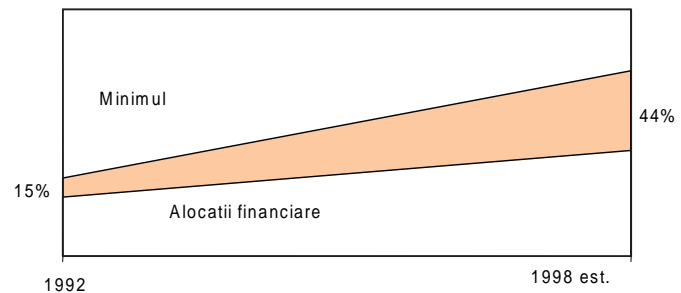
Subnutriția astăzi afectează nu numai oamenii cu venituri mici, ci parțial și pe acei cu venituri medii care sunt angajați în sfera bugetară (învățători, funcționari publici, lucrători medicali), din cauza reținerilor frecvente în plata salariilor. Efectul implicit al subnutriției s-a răsfrânt asupra parametrilor demografici și stării sănătății publice. Comparativ cu a. 1990, nivelul mortalității generale a populației a crescut cu 14%, în vreme ce natalitatea s-a micșorat cu 38%. În anul 1998 pentru prima oară în republică numărul decedaților a depășit numărul celor născuți cu 0,9 mii. Ca urmare, sporul natural a devenit negativ (-0,2‰), ceea ce va impulsiona pe viitor *fenomenul depopulării* republicii. Aceasta duce la creșterea presiunii sarcinii demografice care poate deveni un obstacol real în promovarea reformelor economice. În prezent acest coeficient constituie 0,77 (sau 77 copii și bătrâni la 100 persoane apte de muncă), ceea ce este cu mult sub limita critică de 0,31.

În condițiile pauperizării masive a populației s-a manifestat tendința păstrării subvenționării implicite a serviciilor sociale sub formă de indemnizații și compensații. În 1998 costul acestor facilități (privilegii) sociale era de cca. 800 mln. lei, ceea ce reprezenta în jur de 8% din PIB. Lipsa unui mecanism de prestare nominativă a beneficiilor sociale a dus la faptul că circa 1/3 din ele au fost direcționate către păturile cu venituri medii și înalte ale populației. Aceasta constituie o dovadă elocventă că transferurile bănești sunt utilizate ineficient.

Condițiile lejere de eligibilitate și caracterul universal al beneficiilor au generat o *creștere explozivă a cheltuielilor sociale*, care s-au dovedit a fi o povară grea pentru economie. Pe parcursul anilor '90 cota lor a crescut cu 35%, capturând în 1998 1/5 din PIB. Recesiunea economică și criza sistemului fiscal au erodat suportul veniturilor sociale, lipsindu-le de o bază durabilă. Alocarea nechibzuită a resurselor, însoțită de colectările scăzute a contri-

Fig. 2.1.3.

Discrepanța finanțelor

Sursă: calculele CISR în baza datelor MF

buțiilor sociale, a lărgit discrepanța dintre angajamentele sociale și posibilitățile financiare. Dacă în 1990 magnitudinea acestui fenomen constituia 15%, atunci în 1998 decalajul financiar a atins cota de 44%. A devenit normă neachitarea cronică a salariilor, pensiilor etc. indemnizații sociale. Arieratele sociale (pensii, salarii, indemnizații) au început să crească stabil, atingând către finele anului 1998 11,4% din PIB. Acesta este un semnal că viabilitatea finanțelor sociale se află pe muchia crizei. A devenit clar că păstrarea în continuare a sistemului tradițional de securitate socială este un lucru inadmisibil care poate submina grav dezvoltarea umană.

Învățămintele principale. Anul care s-a scurs, 1998, a dovedit încă o dată regula: cheltuielile sociale cresc tot mai mult și încrederea populației scade din ce în ce mai mult, deoarece reformele se tergiversează continuu. În sfera socială *ritmul reformelor a fost prea lent*, iar măsurile de schimbare a situației au fost insuficiente. Excepție ar putea face doar cadrul legal, fiind adoptate câteva legi importante. Se poate menționa legea cu privire la asigurarea medicală obligatorie (27 februarie); legea cu privire la asigurarea cu pensii de stat (14 octombrie) și legea cu privire la minimul serviciilor medicale garantate de stat (3 februarie 1999). Parlamentul dezbată în prezent câteva proiecte de lege, cum ar fi legea cu privire la fondurile private de pensii și legea cu privire la asigurările sociale.

Încercările de a achita restanțele la pensii și salarii au eșuat din cauza lipsei consecvenței în promovarea reformei so-

cială. Instituțiile guvernamentale *erau preocupate mai mult de problemele curente*. Timpul, banii și eforturile au fost cheltuite mai mult pentru a lua măsuri *ad-hoc*, fapt care a dus la obținerea unor rezultate ne semnificative și temporare.

Nu este stabilită încă rețeaua instituțională pentru implementarea legilor noi. În realitate, a apărut un mare vid între cadrul legislativ și instituțiile demodate ale protecției sociale. Reforma pensionării și ocrotirii sănătății se realizează încet.

Aranjamentele sociale publice sunt prea costisitoare și orientate eronat. Păstrarea *caracterului implicit al cheltuielilor sociale*, precum și *spectrul larg al privilegiilor sociale* ar putea compromite soarta reformelor sociale. Măsurile disperate, întreprinse pentru a corela partea cheltuielilor cu cea a veniturilor, nu au avut efecte pozitive. Pe parcursul anului 1998 a fost revăzut de 3 ori bugetul fondului social pentru reducerea ambelor părți, dar rezultatele au fost ne semnificative. La sfârșitul anului, angajamentele la capitolul

pensii au fost plătite în proporție de 60% din prevederile inițiale.

Alocările și compensațiile pentru familii în contul serviciilor publice sunt prea difuze și acordate într-un mod aproape similar cu cel al acoperirii universale. *Subvenționarea încrucișată* a tarifelor la energia termică și electricitate a fost cel mai vulnerabil punct al sistemului protecției sociale. Aceste subvenții absorb circa 20% din veniturile bugetului public și sunt convenabile doar pentru întreprinderile care produc/furnizează resurse energetice. Stoparea acordării subvențiilor s-ar putea lovi de bariere instituționale considerabile, dându-i acestei probleme un colorit politic.

Capacitatea administrativă a instituțiilor sociale este prea slabă și acest fapt ar putea fi o barieră serioasă în calea implementării reformelor. Pe lângă aceasta, lipsa de informare privind scopurile și spectrul reformelor sociale a dus la consolidarea pozițiilor oponenților și la intensificarea obiectivelor despre succesul reformelor.

Caseta 2.1.2

Etapa inițială a reformelor: imitare sau greșeli?

Opt ani de intenții, eforturi și acțiuni pentru îndreptarea economiei pe calea relațiilor de piață încă nu au adus rezultate palpabile, la asigurarea stabilității economice și sociale. Reformele începute și desfășurate doar parțial deocamdată încă nu pot pune în mișcare mecanismele și forța motrice a noilor forme de organizare economică și dezvoltare, bazate pe principiile economiei de piață. Privatizarea, care se consideră axa reformelor economice nu a dat rezultatul scontat, în special în sectorul real al economiei și în sfera producerii bunurilor materiale. Bonurile patrimoniale nu au devenit, cum se aștepta, hârtii de valoare circulante.

Stabilitatea monedei naționale, reducerea considerabilă a inflației, crearea pieței hârtiilor de valoare nu au adus un flux de investiții străine într-un volum care ar fi consolidat situația din economia reală. Volumul investițiilor străine pe cap de locuitor este unul din cele mai joase din Europa. Mai mult decât atât, eforturile de stabilizare macroeconomică au generat de fapt un declin continuu al producției în sectorul real al economiei, o creștere a deficitului bugetar și o înrăutățire considerabilă a indicatorilor sociali.

Condițiile macroeconomice în Moldova se caracterizează printr-o reducere critică (cca. 60%) a PIB din momentul proclamării independenței. În rezultatul evoluției negative a evenimentelor, sărăcia a devenit problema numărul unu, după nivelul venitului pe cap de locuitor Moldova se află în șirul celor mai sărace state ale Europei.

Stratificarea socială, cauzată de nivelul diferit al veniturilor populației, pare a fi inevitabilă într-o societate care încurajează inițiativa privată și spiritul antreprenoriatului. Însă accesul la putere a acelor grupări care în mod ilegal au făcut rost de capitalul inițial, evident periclitează șansele bunăstării economice pentru majoritatea cetățenilor noștri. Economia socială de piață rămâne a fi o dorință bună, fără a fi sprijinită de veniturile reale ale statului. Sărăcia a cuprins deja peste 80% din populația țării, nivelul de viață a căzut până la linia necesităților vitale de bază.

Actualmente noi încă mai suntem în fața alegerii: a continua și mai departe să cădem încet dar continuu, sau să întreprindem schimbări adânci, complexe și radicale, care pot aduce multășteptata libertate și bunăstare.

Posibilitatea schimbărilor este încă reală.

Sursă: "Accelerarea și aprofundarea reformelor- cale unică spre depășirea crizei". Din declarația Guvernului. "Nezavisimaia Moldova", iulie '99

2.2. Securitatea umană în Moldova: parametrii macroeconomici și sociali

Asigurarea securității umane reprezintă obiectivul prioritar al oricărui stat. Autoritatea sa demonstrează în ce măsură statul reușește să asigure populației condiții bune de viață și dezvoltare a personalității, o stabilitate social-economică și politică și să țină piept pericolelor externe și interne.

Oamenii simpli interpretează noțiunile de *securitate umană* sau *securitate economică a statului* în mod relativ abstract, în afara contextului real. Însă fenomene negative ca sărăcia și șomajul, calitatea scăzută a învățământului sau ocrotirii sănătății, criminalitatea afectează negativ viața cotidiană a oamenilor. Iată de ce asigurarea securității umane constituie una din prioritățile naționale de bază ale țării și este o prerogativă exclusivă a statului.

În perioada de tranziție problema securității umane în condițiile concrete ale Republicii Moldova se manifestă atât la nivel macro (de țară), cât și la nivel micro (oamenii, familiile). Criza a înaintat pe prim plan necesitatea stabilității economiei naționale, care ar asigura populației condiții de viață decente, impune apărarea proprietății, acordarea de garanții antreprenoriatului, restrângerea factorilor ce destabilizează situația internă (cum ar fi criminalizarea în economie, disproporțiile socialmente periculoase în distribuirea veniturilor, etc.). Statul trebuie totuși să asigure un control riguros asupra volumului datoriei externe, asupra resurselor naționale și să urmărească ridicarea competitivității națiunii în sistemul economiei regionale și mondiale.

O importanță deosebită capătă capacitatea de autodezvoltare a societății pe baza propriului potențial științific, tehnic și spiritual, ceea ce ar favoriza afluxul de investiții și idei noi. Perfecționarea nivelului profesional și cultural al populației țării, inclusiv prin perfecționarea sistemului de instruire la toate nivelurile, adaptarea mecanismului economic la condițiile

interne și externe instabile reprezintă sarcini prioritare pentru societate.

Din acest punct de vedere, evaluând situația actuală din Republica Moldova, putem conchide că deși transformările de piață au devenit ireversibile, societatea încă nu a depășit etapa de criză socială și politică profundă, astfel încât să se poată autodezvolta sigur și nestingherit. Pătura medie a populației — cea care asigură stabilitatea socială a unei țări nu este încă formată, iar puterile legislativă, executivă și judecătorească nu și-au delimitat încă responsabilitățile și nu-și exercită în mod omogen și coerent atribuțiile încât imaginea lor de garanți ai transformărilor democratice, să fie percepută corect la scara întregii societăți.

În condițiile tranziției pericolele de bază din partea economiei pentru securitatea umană în Republica Moldova decurg din următoarele procese care au loc în interiorul țării:

- posibilitățile financiare reduse ale statului în alegerea strategiei de dezvoltare social-economică și de realizare a ei în practică. Situația precară a sistemului financiar este legată nu numai de criza marilor întreprinderi de stat în industrie sau sectorul agrar, dar și de dezvoltarea înceată a sectorului privat;
- sporirea instabilității dezvoltării economice (dinamica veniturilor populației, volumului PIB, exportului, etc.), legată de reducerea cotei ramurilor industriale și, ca urmare, de creșterea ponderii sectorului agrar în economia națională ce depinde în mare parte de condițiile climaterice și având posibilități limitate de a utiliza tehnologii avansate, inclusiv chimizarea, irigarea, etc. Caracterul variabil al climei, în special primăvara și toamna, exercită impact negativ asupra agriculturii. Incidența diferitor factori climaterici, cum ar fi seceta, înghețurile, ploile cu grindină etc., cauzează prejudicii semnificative economiei în ansamblu. În ultimii doi ani (1997-1998) daunele cauzate de ele au fost estimate la 2,5-3% din PIB;

“Ce ești, ce vrei, ce faci.”

Nicolae Iorga

- nivelul scăzut al investițiilor, atât în sfera socială, cât și pentru crearea noilor locuri de muncă. Statul nu primește mijloace considerabile necesare soluționării problemelor sociale.

În pofida faptului că în structura cheltuielilor bugetului consolidat ponderea cheltuielilor pentru sfera socială alcătuiește cca. 50% (fig. 2.2.1), aceste mijloace sunt vădit insuficiente, ceea ce actualizează necesitatea reformei sferei sociale.

O atenție deosebită trebuie acordată pericolelor de ordin instituțional, principalul fiind slăbiciunea statului de a-și exercita funcția de suport social al populației și reglementarea activității agenților economici prin intermediul protecției legale și prin pârghii administrative.

Asigurarea securității umane reprezintă o problemă strategică, deoarece se bazează pe interese național-statale supreme de lungă durată. Este o problemă nu doar a organelor administrării de stat. Este deosebit de important ca ea să fie înțeleasă atât de partidele politice și organizațiile obștești, cât și de toate păturile populației. Înțelegerea comunității de interese — personale, de grup și a intereselor țării, elaborarea de

acțiuni comune în vederea eliminării pericolelor de ordin intern și extern sunt procese social-psihologice de o complexitate majoră, care se vor dezvolta în virtutea tradițiilor istorice, nivelului culturii politice din țară și încrederii populației în organele puterii.

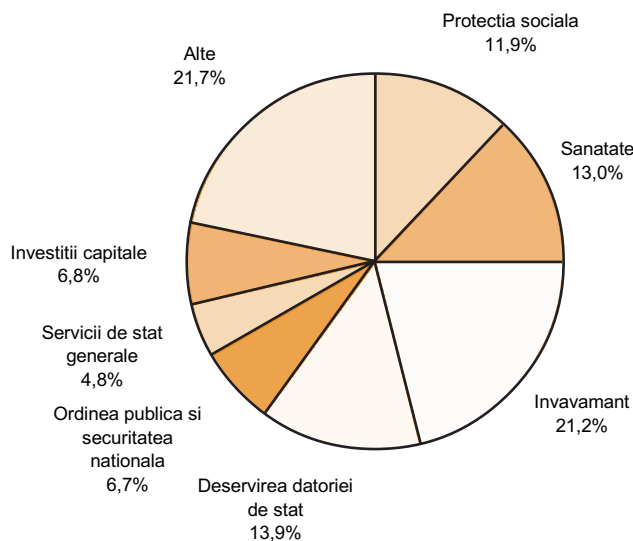
După toate probabilitățile, următorii 2-3 ani vor fi critici pentru Moldova. Sunt posibile două scenarii: fie procesele de criză în societate și economie vor deveni ireversibile și atunci Moldova va deveni o țară subdezvoltată, fie se va reuși depășirea situației și, în perspectiva apropiată, Moldova va reuși să-și găsească locul său în spațiul economic și spiritual al Europei.

În concordanță cu cerințele securității umane Republica Moldova poate fi caracterizată de anumite criterii și indici calitativi — limitele celor mai importanți indicatori ai securității economice/sociale. La evaluarea lor trebuie luat în considerație:

- un nivel decent de trai al populației și posibilitatea îmbunătățirii acestuia;
- capacitatea economiei de a funcționa în regim de reproducere lărgită; durabilitatea sistemului financiar, care determină nivelul deficitului bugetar, prin durabilitatea sistemului bancar și a monedei naționale, nivelul datoriei interne și externe, deficitul balanței de plăți, condițiile pentru activizarea activității investiționale; raționalitatea structurii comerțului exterior;
- susținerea potențialului științific și cultural al țării;
- crearea condițiilor legislative, economice și administrative care ar reduce dezvoltarea economiei tenebre și corupției într-o măsură ce ar pune societatea în afara pericolului;
- păstrarea spațiului economic unic al țării, excluderea separatismului regiunilor, dezvoltarea autoadministrării locale în scopul utilizării mai eficiente a resurselor teritoriilor și respectării intereselor general-statale.

Fig. 2.2.1

Structura cheltuielilor bugetului consolidat al Republicii Moldova, 1998

Sursa: Ministerul Finanțelor al Republicii Moldova

Centrul de Investigații Strategice și Reforme (CISR) a evaluat starea securității umane în Republica Moldova după două module: prin prisma indicatorilor macroeconomici (securitatea economică a statului) și prin prisma parametrilor sociali. Tabelele 2.2.1 și 2.2.2 prezintă o generalizare a indicatorilor și nivelurile-limită ale acestora.

Pe lângă aceasta, s-a făcut o încercare de sintetizare a unui grup de indici-cheie și determinarea indicatorului agregat (prof. C. Zaman). *Indicele agregat* ia în considerare indicatorii de referință din următoarele domenii: domeniul demografic - rata mortalității și a natalității, speranța de viață, etc.; domeniul social - șomajul, ponderea cheltuielilor sociale în PIB (sănătate, educație, etc.); domeniul bunăstării sociale a populației - ponderea cheltuielilor alimentare în bugetul unei familii, numărul de calorii, consumate de un individ, etc.; domeniul relațiilor economice externe - datoria externă, gradul de dependență a țării de structura importurilor și a exporturilor; domeniul fiscal - datoria internă, gradul de evaziune fiscală, ponderea economiei subterane; domeniul instituțional - gradul de biroc-

Tabelul 2.2.1

Republica Moldova: indicatorii macroeconomici ai securității economice, 1998

Informația inițială pentru calcularea indicatorilor

Datoria externă	1,3 miliarde \$
PIB	8,8 miliarde lei
Cheltuieli pentru deservirea datoriei externe	60 milioane \$
Cheltuieli pentru deservirea datoriei publice	100 milioane \$
Total cheltuieli ale bugetului de stat	2 miliarde lei
Export	800 milioane \$
Import	1,2 miliarde \$

	Actual	Pragul critic
Datoria externă / PIB	83,5%	65%
Cheltuieli pentru deservirea datoriei externe / Export	7,5%	5%
Total cheltuieli (bugetul de stat)	25%	5-7%
3 grupe de mărfuri de import (produse minerale, inclusiv resurse energetice, echipament, produse chimice) / Total import	57,8%	30-35%
3 grupe de mărfuri de export (produse alimentare, băuturi, țigări) / Total export	54,8%	20-25%
Exportul către o țară / Total export	58,2%	25-30%
Importul dintr-o țară / Total import	28,5%	15-20%
Export / Import	61,7%	95-100%
Gradul de control al teritoriului vamal al țării	Circa 70%	100%
Cota economiei tenebre	50-60%	15-20%

Sursă: DASS, estimările CISR

Tabel 2.2.2

Republica Moldova: indicatorii sociali ai securității umane

	1990	1998	Acceptabil		1990	1998	Acceptabil
Speranța de viață, ani	68,5	67,0		Stratificarea socială a populației, ori	n/d	12,6	5-8
Femei	71,8	70,7		Coeficientul Gini	0,27	0,44	0,29-0,31
Bărbați	65	63,2		Raportul de dependență demografică	82	77	22
Natalitatea, promile	17,7	10,9		Coeficientul sarcinii sociale	0,44	0,71	0,2-0,25
Mortalitatea generală, promile	9,7	11,9	7-8	Ponderea cheltuielilor sociale, % din PIB	18,4	17	15
Spor natural, promile	8,0	-0,2		Din care pentru medicină, % PIB	3,8*	5,9	8-9
Mortalitatea infantilă, promile	19,0	17,8	10	În mediu pe an pe cap de locuitor, lei	n/d	114	210
Coeficientul fertilității, număr de nașteri	2,39	1,667	2,1	Inclusiv pentru învățământ, % din PIB	7,8*	10	5-6
Rata reproducerii nete a populației, %	112,6	78,1	100	Cheltuieli medii anuale la 1 student, lei	n/d	1807	2460
Rata oficial înregistrată a șomajului, %	n/d	2,0	4-6	Ponderea pensiilor plătite în PIB, %	4,5*	7,4	10-1
Rata șomajului conform ILO, %	n/d	9,4	4-6	Rata de substituție a salariului de pensie, %	40,4	33,5	33-35
Rata de participare la forța de muncă, %	82,6	52	65-70				
Ponderea cheltuielilor alimentare, %	34,5	67,9	25-30				
Valoarea nutritivă a alimentației, kcal/zi	2969	1980,3	2100				

* - anul 1992, n/d - nu sunt date disponibile

Sursă: DASS, estimările CISR

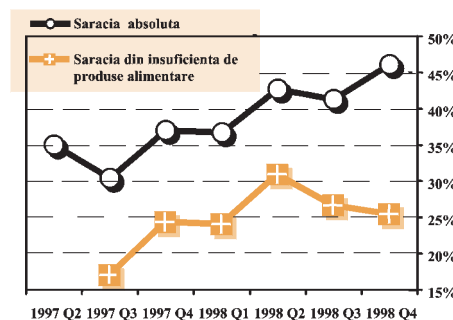
ratizare al administrației publice și intensitatea fenomenului de corupție.

Pe baza nivelului efectiv al fiecărui indicator și raportând acest nivel la o bază de referință unitară care să exprime valoarea optimă a indicatorului respectiv din punct de vedere al securității social-economice, am obținut indicele agregat pentru Republica Moldova (tabelul 2.2.3).

După cum observăm, situația privind securitatea umană a țării își găsește o reflectare finală în indicii sănătății sociale ai națiunii. După toate componentele sale (nivelul de viață, diferențierea veniturilor, gradul de satisfacere a necesităților culturale, respectarea drepturilor și libertăților personalității, starea criminogenă, dinamica natalității, mortalității și sporul populației, longevitatea) au fost atinse sau depășite mărimile maximal admisibile. O acuitate deosebită a căpătat problema sărăciei (vezi fig. 2.2.2).

Fig. 2.2.2

Saracia in Moldova
(% din populatie)

Nota: Linia saraciei absolute: 82.1 lei la preturile din mai 1997 Linia saraciei din insuficienta de produse alimentare: 65.2 lei (la 2100 cal.) preturile din mai 1997

Sursa: "Moldova: evaluarea sărăciei" - Studiu al BM, 1999

Rezultă așadar că în Republica Moldova o persoană are o securitate umană (economico-socială) de trei ori mai redusă decât ar trebui să aibă în condițiile unei funcționări normale a ansamblului activităților economice, sociale și politice. Practic, cea mai mare responsabilitate pentru această situație revine statului, având în vedere faptul că majoritatea indicatorilor utilizați pentru determinarea acestui indice țin de sfera politicilor economice la nivel central.

Realitatea este de așa natură că la nivel statal este necesară implementarea, în cadrul politicii sociale, a unor măsuri de atenuare și evitare a pericolelor interne și externe pentru securitatea umană a Moldovei. Acțiunile primordiale în acest domeniu, care trebuie implementate imediat, ar cuprinde monitoringul și prognozarea factorilor de bază ce creează pericole pentru securitatea umană, determinarea pragurilor pentru indicii situației sociale - depășirea cărora necesită efectuarea unor corecții considerabile în politica de reforme implementate în țară.

Tabel 2.2.3

Calculul indicatorului agregat al securității umane a Moldovei

Indicator	Efectiv	Optim
1. Indicatorul demografic	0,15	1
2. Șomajul	0,42	1
3. Bunăstarea socială a populației	0,2	1
4. Cheltuielile sociale	0,6	1
5. Datoria externă	0,21	1
6. Datoria internă	0,25	1
7. Comerțul exterior	0,35	1
8. Evaziunea fiscală și economia subterană	0,56	1
9. Gradul de birocratizare al administrației de stat	0,5	1
10. Intensitatea fenomenului de corupție	0,1	1
Indicele agregat al securității social-economice	3,34	10

Notă metodologică:

- *Calculul valorilor efective al indicatorilor corespunzători Moldovei a luat în considerare fie o scală liniară, fie una de tip logaritmic.*
- *Valoarea optimă unitară a fiecărui indicator nu corespunde unei situații ideale, ci unor nivele de referință recomandabile, nivele care iau în considerare atât posibilitățile efective ale Moldovei, cât și o situație de referință care să exprime funcționarea normală a unei societăți.*
- *Nivelul agregat al indicelui corespunde sumei valorilor celor zece indicatori utilizați.*

CAPITOLUL 3.

SCREȘTEREA INEGALITĂȚII SOCIALE

3.1. Insecuritatea economică a diverselor grupuri sociale

Securitatea economică este un element important al securității umane și dezvoltării umane durabile în general. Fiind preocupată de necesitățile de bază ale omului, cum ar fi hrana, adăpostul, sănătatea etc., securitatea economică este menită să asigure un mediu favorabil pentru a menține standardele de trai la un nivel decent. Aceasta presupune că oamenii au posibilitate de a-și realiza opțiunile făcute într-o manieră liberă și sigură, fără a fi afectați de pericole sau constrângeri, contribuind în măsură deplină la dezvoltarea lor personală. În acest context, securitatea economică formează o bază durabilă pentru o viață cotidiană prosperă, lărgind accesul la oportunitățile sociale.

În cazul Republicii Moldova putem constata mai degrabă un grad insuficient de securitate economică ce exercită un impact negativ asupra dezvoltării umane. Declinul economic pronunțat, amplificat de eficiența redusă a instituțiilor de stat, subminează substanțial dezvoltarea umană. Sărăcia, morbiditatea, șomajul, poluarea mediului și criminalitatea conduc la o depravare umană accentuată. Confruntându-se cu un mediu excesiv de turbulent, oamenii devin mai sensibili și vulnerabili la amenințările socio-economice. Erodarea bunăstării personale determină majoritatea populației să fie preocupată cu precădere de agonisirea mijloacelor de existență, făcându-i pe mulți introvertiți și indiferenți față de cei din jur. În general, oamenii devin mai frustrați și deziluzionați față de perspectiva de viitor.

Deși fenomenele care se manifestă astăzi în republică lovesc dureros securitatea umană, apropiind-o la mulți parametri de limitele critice, efectul acestora

nu este uniform pentru toată populația. Unele segmente sociale (familiile numeroase, invalizii, bătrânii solitari) sunt cel mai tare afectați de costurile sociale ale tranziției, având un trai foarte sărac. În acest context, stratificarea socială devine mai pronunțată, alimentând tensionarea relațiilor din societate.

Securitatea economică solicită în primul rând existența unor surse sigure de venit, provenite de obicei din muncă remunerată, suficiente pentru a satisface necesitățile de bază ale omului. Realitatea Moldovei arată că veniturile populației au un suport instabil, care conduc până la urmă la erodarea lor. În a. 1998 venitul mediu real disponibil al unei persoane a diminuat cu 13%, constituind ceva mai mult de 1/5 din nivelul venitului înregistrat în 1990. Erodarea veniturilor reale individuale s-a dovedit a fi mai accentuată decât declinul indicatorilor macroeconomici de bază. De exemplu, în anul 1998 volumele producției industriale și agricole au scăzut cu 11%, cumulând o reducere a PIB de 8,6%. Prin urmare, doar 1/5 din populație se poate considera convențional ca având un grad suficient de securitate a veniturilor.

Nivelul veniturilor și dinamica lor arată că așteptările oamenilor de a beneficia de rezultatele pozitive ale reformelor economice nu numai că nu s-au adevărit, dar în realitate a avut loc chiar o înrăutățire a nivelului de trai. Aceasta își găsește reflexie în diminuarea tuturor parametrilor calității vieții, îndeosebi opțiunea de a avea loc stabil de muncă remunerat, consum individual variat și decent, acces liber la serviciile sociale de bază.

În anii '90 trei mari schimbări s-au manifestat în raport cu veniturile individuale:

- Valoarea reală a veniturilor scade substanțial ca urmare a devalorizării salariilor și plăților sociale care sunt sursele majore de venit;

“În societatea modernă se câștigă bani numai prin bani. Prin muncă se câștigă pâinea.”

Nicolae Iorga

- Modificări esențiale s-au produs în structura veniturilor, incluzând o descreștere a ponderii surselor tradiționale (salarii, pensii, indemnizații) și o creștere a ponderii surselor netradiționale de venit;
- S-a intensificat diferențierea pe venituri a populației ca urmare a extinderii scării salariale, lărgind discrepanța dintre diferite grupuri sociale.

Accentuarea insecurității veniturilor individuale este cauzată de precădere de diminuarea substanțială a ponderii salariului și concomitent creșterea rolului surselor ocazionale (operațiuni valutare, darea în arendă a apartamentelor etc.) care au un caracter temporar. Dacă în 1993 salariul constituia 74,5% din sursele de venit personal, atunci în 1998 ponderea lui s-a redus până la 33,8%. În primul trimestru al a.1999 salariul ca sursă de venit a devenit și mai puțin semnificativ, reprezentând doar 1/5 din veniturile individuale disponibile. Pentru Republica Moldova, unde peste 72% din cei angajați în economie sunt lucrători salariați, asemenea fenomen poate cauza distorsiuni sociale grave. (În țările înalt dezvoltate ponderea fondului de remunerare de regulă nu coboară sub 60% din veniturile globale ale populației).

Pe măsură ce sectorul neformal se extinde tot mai mult și o proporție considerabilă a populației este angajată la locuri precare de muncă, evident crește insecuritatea veniturilor. Chiar dacă veniturile în sectorul privat și cel neformal sunt cu mult mai mari ca cele din sectorul public, caracterul temporar al ocupației îi expune pe lucrători la un grad sporit de risc. Schimbările ce au loc în structura veniturilor disponibile ale populației sunt parțial cauzate și de creșterea veniturilor provenite din operațiunile valutare, ponderea cărora constituie 20,9%. Aceste operațiuni nu au o pondere exagerată în formarea veniturilor individuale, semnificația sa fiind substanțială doar pentru unele segmente restrânse de populație.

Securitatea economică a populației apte de muncă solicită, în primul rând,

un nivel al salariului adecvat necesităților sociale vitale ale omului. În anul 1998 salariul mediu al unui angajat în economia republicii acoperea doar 52,9% din coșul minim de consum. Situația creată reflectă în mare măsură caracterul politicii de stat în domeniul remunerării muncii. Politica salarizării este tratată ca o derivată a altor componente ale politicii economice. Obiectivele schițate sunt secundare în raport cu menținerea stabilității financiare macroeconomice și în majoritatea cazurilor au fost reduse la aplicarea măsurilor austere de “înghețare” a salariilor.

Menținerea salariilor din economia țării la un nivel relativ scăzut este condiționată în mare măsură de specificul genurilor de activitate, ce-și găsește reflectare în ponderea mare a angajaților din sectorul rural. Practica mondială arată că și în țările avansate lucrătorii din sectorul agrar sunt remunerați la un nivel sub cel din ramurile industriale sau sfera serviciilor. În Moldova predomină angajarea în sfera agrară: în a.1998, din numărul total al salariaților din economia republicii, 39,8% erau lucrători în agricultură, silvicultură și vânat. La un muncitor din industrie revin în prezent 2,7 lucrători din sectorul agrar. Aceasta constituie un motiv elocvent că în structura angajării totale predomină forța de muncă ieftină și după acest indicator Republica Moldova se apropie de statele cu nivel de trai scăzut.

În ultima vreme conform Conturilor Naționale se manifestă tendința reducerii ponderii fondului de remunerare în PIB, care a constituit în 1998 doar 42%. Acest indicator este inferior celui înregistrat în statele industrial dezvoltate și poate contribui direct subminarea securității umane.

Situația în domeniul veniturilor este agravată și de fenomenul *arieratelor*, care cunoaște o răspândire largă în ultima vreme. Dacă în a.1993 arieratele la salarii constituiau 3,4% din fondul total anual de remunerare, în 1995 ele au atins 12,1%, pentru ca în 1998 ulterior să urce la 25,8%. Datoriile la salarii constituie rețineri directe din salariul calculat, di-

minuând considerabil valoarea forței de muncă și slăbind funcția de reproducție a salariului. Achitarea salariului cu mare întârziere nu compensează în măsură deplină pierderile pe care le-a suportat lucrătorul în această perioadă de vreme, întrucât chiar și în cazul unei inflații moderate o parte din salariu se devalorizează.

Efectul cumulat al acestor fenomene determină un nivel scăzut al salariului în Republica Moldova. Ajustat la echivalentul în dolari americani, Moldova ocupă locul șapte printre țările din CSI. De remarcat că în ultima vreme s-a accentuat tendința extinderii discrepanței în nivelul salarizării dintre Republica Moldova și majoritatea statelor CSI.

Procesele inflaționiste care au loc în Moldova exercită un impact negativ asupra *nivelului real al salariului*. Față de anul 1990, salariul mediu real al unui lucrător din economie s-a micșorat în 1998 de 2 ori. Prin urmare, salariul real curent corespunde celui înregistrat cu câteva decenii în urmă. În 1998 salariul mediu real ajustat la dinamica inflației s-a dovedit a fi echivalent celui din 1967 pentru sfera sănătății, celui din 1962 în sfera asigurărilor sociale și a. 1959 în învățământ. Declinul veniturilor reale a condus la o deteriorare substanțială a puterii de cumpărare a populației. Nivelul curent al salarizării nu permite lucrătorilor să-și asigure un consum echilibrat și adecvat necesităților vitale. În a. 1998 se putea cumpăra doar ceva mai puțin de jumătate din articolele incluse în coșul minim de consum. Aceasta a reprezentat un factor de constrângere semnificativă în calea dezvoltării umane.

O răspândire largă a căpătat practica trimiterii lucrătorilor în concedii fără plată din inițiativa administrației unităților economice, precum și transferării angajaților la programe cu regim de lucru temporar sau incomplet. Nici unul din aceste procedee n-a avut un cadru legal bine definit, reflectat în legislația muncii sau alte acte normative. Politica reținerii salariilor se înfăptuia nu numai prin măsuri din domeniul rapoartelor de muncă, dar și

prin promovarea unei politici fiscale și monetare austere (reducerea cheltuielilor bugetare, comprimarea masei monetare, instalării unui control sever al masei monetare în circulație).

Nivelul bunăstării *persoanelor în etate, invalizilor*, membrilor familiilor ce și-au pierdut întreținătorul, precum și al altor categorii de populație inapte de muncă a atins parametri critici. Majoritatea acestora se află la limita existenței, întrucât nivelul pensiei și al plăților sociale este extrem de mic și nu le poate asigura nici pe departe chiar minimul fiziologic.

La începutul anului 1999 numărul total al pensionarilor (inclusiv cei militari) a atins 787,9 mii persoane, ceea ce constituie 22% din populația Republicii Moldova. Mărimea medie a pensiei a fost în 1998 de 84 lei, cea minimă (cu toate suplimentele și adaosurile) -60 lei. În același timp, valoarea reală a pensiei s-a micșorat cu 6,5% față de anul 1997 și, raportată la puterea ei de cumpărare, reprezintă doar 40% din nivelul pensiei anului 1990.

Diminuarea nivelului de trai al pensionarilor s-a manifestat pe o scară mult mai largă, datorită faptului că ritmul de creștere al prețurilor la produsele și serviciile consumate tradițional de către pensionari a fost mai înalt decât inflația medie pe economie. Situația materială a pensionarilor a devenit critică și din cauză că pensia nu-și mai îndeplinește funcția sa de reproducere a condițiilor de trai ale beneficiarilor săi. Conform calculelor CISR, în 1998 raportul dintre pensia medie și bugetul minim de consum nu depășea 17,8%, iar pensia minimă de muncă acoperea doar 27% din minimul de existență.

Nivelul scăzut al veniturilor, pe care le înregistrează astăzi pensionarii din publică, pune la îndoială atingerea în termenul propus al obiectivului de dezvoltare umană privind alinierea bunăstării pensionarilor la cea a populației ocupate. Acest obiectiv se realizează atunci când rata de substituție a pensiei medii constituie 75% din valoarea salariului mediu. În Republica Moldova se manifestă tendința de

înrautățire a acestui raport: de la 60,3% în 1993 până la 33,6% în 1998.

Însă nivelul scăzut al veniturilor nu este unicul factor care ruinează statutul social al pensionarilor. Erodarea securității economice a pensionarilor este condiționată în mare măsură de următoarele procese:

- Întârzieri considerabile la achitarea pensiilor, care au căpătat un caracter de masă în ultima vreme. Pentru mulți oameni în etate pensia constituie singura sursă de existență și din această cauză ei sunt practic sub pericolul foametei. La 1 ianuarie 1998 arieratele la pensii constituiau 192,2 mln. lei, majorându-se ulterior de 1,5 ori și atingând la începutul anului 1999 suma de 296,8 mln. lei.
- Creșterea tarifelor la serviciile comunale, energie electrică și termică a impus majoritatea pensionarilor din localitățile urbane să-și reducă puternic consumul individual, limitându-se doar la procurarea produselor alimentare de bază.
- Nivelul înalt al prețurilor și tarifelor i-au marginalizat pe mulți pensionari, reducându-le accesul la serviciile acordate de către instituțiile sferei

sociale, cum ar fi atelierele de reparație a tehnicii casnice, frizeriile, curățătoarele chimice, spălătoriile.

- Erodarea sferei sociale, anularea fondurilor sociale de consum și comercializarea parțială a serviciilor medicale au creat impedimente financiare severe pentru pensionari în ceea ce privește tratamentul sau procurarea medicamentelor.
- Situația încordată pe piața muncii lasă pensionarilor șanse infime de a lucra și de a câștiga surse adiționale de venit.

Dacă anterior pensionarii aveau un nivel de bunăstare mai redus ca cel al populației economic active, astăzi bătrânii au devenit cea mai vulnerabilă și marginalizată pătură socială. Această categorie de populație este afectată cel mai dureros de recesiunea economică, purtând pe umerii săi povara costurilor sociale. Bătrânii au șanse de a supraviețui numai în cazul când dispun de loturi de pământ pe care să lucreze, sau dacă beneficiază de ajutor din partea copiilor lor. În plan socio-demografic, situația curentă reflectă procesul distribuirii globale a bunurilor sociale în folosul generațiilor mai tinere din contul generației în vârstă.

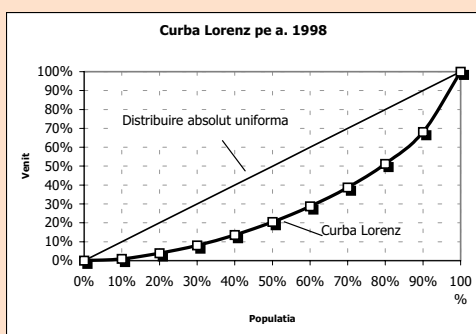
În Moldova se adâncește diferențierea bunăstării materiale dintre persoanele din localitățile rurale și cele din mediul urban. În 1998 unei persoane îi reveneau în medie 117,8 lei venit total. Dacă în localitățile urbane venitul mediu individual depășea media pe republică de 1,23 ori, în localitățile rurale acest indicator constituia doar 87,1%. În același timp, discrepanța în venituri dintre orașeni și săteni s-a aprofundat substanțial: în 1994 ea reprezenta 23%, pe când în 1998 acest handicap s-a mărit până la 34,2%. Insecuritatea veniturilor populației din rural este condiționată și de structura inefficientă a venitului lor global.

Caracteristic pentru bugetele familiilor rurale sunt veniturile în natură care practic predomină pretutindeni. În structura veniturilor totale ponderea lor este de 64,1%. Circa 90,9% din venitul agri-

Casa 3.1.1

Una din metodele cele mai frecvent utilizate în analiza stratificării sociale o constituie curba Lorenz. Ea arată gradul de egalitate/inegalitate a distribuirii veniturilor. Cu cât convexitatea curbei este mai mică, cu atât distribuția veniturilor este mai uniformă. Și invers, cu cât curba este mai convexă, cu atât inegalitatea este mai accentuată. Distribuția absolut uniformă ar fi o linie dreaptă de 45 grade. Aria dintre linia dreaptă și curba Lorenz în figura de alături reprezintă gradul de inegalitate în distribuția veniturilor. În cazul Moldovei, curba Lorenz atestă o distribuție neuniformă a veniturilor populației. Astfel, prima decilă (cea mai săracă) deține mai puțin de 1% din venitul total disponibil, de vreme ce la decila a zecea (cea mai bogată) revin 48,7% din venituri.

Sursă: calculele CISR în baza datelor sondajului BGC

culturii este în natură, aceasta referindu-se în primul rând la consumul produselor proprii. În zonele rurale predomină veniturile non-salariale care împreună cu câștigurile mici și întârziate limitează substanțial capacitatea de cumpărare a populației.

Partea principală a veniturilor gospodăriilor rurale (64,1%) este în formă naturală și o constituie produsele agricole obținute de pe parcelele individuale de teren, sau primite ca formă a retribuirii muncii. În consecință, majoritatea produselor agricole din gospodăriile casnice constituie semifabricate și pentru prelucrarea lor sunt necesare cheltuieli suplimentare. În afară de aceasta, sortimentul săracios al produselor gospodăriilor casnice nu le permite acestora să-și asigure o structură bine echilibrată și variată a consumului. Toate acestea, în ultimă instanță, subminează securitatea individuală, afectând dezvoltarea umană.

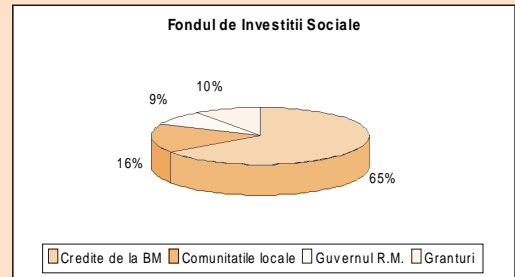
Nivelul bunăstării individuale depinde în mod direct de statutul socio-economic al persoanei. Într-o situație mai bună se află antreprenorii și lucrătorii neagricoli, al căror venit disponibil este mai mare ca cel mediu pe republică respectiv cu 56,1 și 22,9% .

Cei mai vulnerabili din punct de vedere al securității economice sunt *angajații din agricultură*. Adesea aceștia sunt muncitori necalificați (sau de o calificare joasă), ale căror salarii sunt mult mai mici decât în alte sectoare ale economiei. Factorul principal care înrăutățește situația lor materială o constituie arieratele mari la salarii, ce cresc substanțial. Pe parcursul anului 1998 datoriile salariale față de lucrătorii din sectorul agrar au crescut de 1,2 ori, reprezentând 1/3 din stocul total al datoriilor salariale pe republică. Caracterul paleativ al măsurilor reformatorii, precum și tergiversarea transformărilor cardinale în sectorul agrar al economiei, au intensificat vulnerabilitatea fermierilor. Ei constituie astăzi una din păturile cele mai sensibile ale societății la mediul economic turbulent, având venitul mediu pe persoană cu 18% mai mic ca cel înregistrat, în medie, pe republică.

Caseta 3.1.2.

Reabilitarea infrastructurii sociale

Un rol semnificativ în întărirea securității umane revine microproiectelor pentru infrastructura socială. Sub acest aspect, merită atenție experiența Fondului de Investiții

Sociale (FIS). Creat în a. 1997, Fondul are menirea de a ajuta la reabilitarea sferei sociale în localitățile rurale. Au fost selectate 519 sate care sunt calificate drept zone rurale defavorizate. Pentru acestea sunt inițiate în mod prioritar 214 proiecte investiționale de dezvoltare durabilă a capacităților sferei sociale. Subiectul preocupărilor îl constituie: (i) rețeaua de drumuri; (ii) școlile; (iii) spitalele; (iv) casele de cultură; (v) magazinele; (vi) sistemul de aprovizionare cu apă; (vii) gazificarea. Până în prezent au fost implementate 17 proiecte în 6 raioane din Moldova. Alte 25 proiecte sunt în faza de contractare și aprobare. Pe viitor se prevede implementarea încă a 400 microproiecte având costul total de 15 mln. dol SUA.

Partajarea cheltuielilor are loc în baza co-finanțării: Guvernul republicii, comunitățile rurale, credite de la Banca Mondială, granturi de la guvernele străine, organizațiile non-guvernamentale. Astfel, 85% din mijloacele FIS sunt acordate de către donatorii internaționali. Comunitățile rurale contribuie cu 15% din costul proiectului. Din ele 1/5 sunt alocații în bani, iar restul - materiale de construcție, tehnica și utilajul necesar.

Sursă: datele BM-Moldova

Formarea veniturilor gospodăriilor casnice este în strânsă corelație cu *genul de activitate* al membrilor familiilor. Astfel, 76,5% din venitul total disponibil al fermierilor provine din ocupațiile agrare de antreprenoriat; în cazul lucrătorilor non-agrarieni, 61,6% din venit provine din activități salariale; 65,6% din toate veniturile antreprenorilor se formează în cadrul activităților independente, 39,6% din care - în domeniile comerț-intermediere, iar 26,0% - în activități non-agricole. Pentru angajații sectorului agrar și pensionari, genul activității nu corespunde cu sursa principală de venit; pentru ei veniturile provin preponderent din activități agricole auxiliare.

Lotul de pământ pe care-l posedă gospodăria exercită un rol impunător în formarea bazei de venituri, iar pentru multe familii reprezintă chiar unica sursă de a supraviețui. În medie, circa 76,3% din gospodăriile casnice dispun de loturi de pământ. În același timp, practic toate gospodăriile din zonele rurale dispun de parcele de pământ, pe când cele din zonele urbane doar 42,2%. Din terenurile de pământ pe care le posedă gospodăriile casnice, principalul îl constituie parcelele auxiliare de pe lângă casă: în zonele rurale ele alcătuiesc 91,3%, iar în cele urbane - 53,7% din total. Din numărul total al gospodăriilor orașenești care dispun de loturi de pământ, circa 40,1% sunt parcele din asociații pomicole. În zonele rurale, 8,4% din terenurile agricole sunt în posesia gospodăriilor țărănești.

În ansamblu, asigurarea cu locuințe a populației este suficientă. O gospodărie dispune în medie de 62,7 m.p. de suprafață totală, din care suprafața utilă constituie 44,1 m.p. pe care sunt ampla-

sate în medie 2,8 camere. Locuitorii din zonele rurale dispun de locuințe mai spațioase, decât cei din localitățile urbane, suprafața acestora fiind de 1,5 ori mai mare. În schimb, dotarea locuințelor rurale cu facilități comunale este insuficientă.

De remarcat că, de obicei, familiile cu copii au condiții de trai mai dificile decât celelalte gospodării. Spre exemplu, familia compusă dintr-o persoană dispune în medie de 46 m.p. suprafață totală locativă, iar cuplul fără copii deține 62,5 m.p. În același timp, o familie cu trei și mai mulți copii dispune în medie de 68,4 m.p. (familia monoparentală de 52,7 m.p.). Un fapt pozitiv este că mai bine de 91,6% din familii trăiesc în case sau apartamente separate, spre deosebire de trecutul nu prea îndepărtat. Circa 84,2% din familii au transformat locuințele în proprietate privată. Cea mai mare parte a gospodăriilor casnice de la sate (97,9 la sută) posedă locuințe private sub formă de case separate (96,7 la sută). Doar 62,3 la sută din populația cuprinsă de sondaj din gospodăriile casnice urbane este în proprietatea locuințelor, majoritatea (63,1%) având apartamente separate.

Insecuritatea economică a populației republicii își găsește reflectare în comportamentul cumpărătorului, precum și în dinamica și structura *cheltuielilor de consum*. Motivul principal care reduce cheltuielile gospodăriilor îl constituie nivelul scăzut al veniturilor ce revine fiecărei persoane. În structura cheltuielilor de consum predomină cheltuielile alimentare, care reprezintă 65,7%.

Ponderea înaltă a cheltuielilor alimentare în bugetele gospodăriilor casnice confirmă extinderea sărăciei în Moldova. Spre deosebire de alte state și chiar de situația înregistrată la începutul anului 1990, când ponderea cheltuielilor alimentare constituia 34-35%, Moldova se află în prezent în zona insecurității alimentare. Calitatea și compoziția nutritivă a alimentației s-a deteriorat considerabil. Din lipsă de bani, majoritatea populației se confruntă cu dificultăți în procurarea produselor alimentare de bază. Valoarea calorică a

Tabelul 3.1.1

Asigurarea cu locuințe

	Urban	Rural	Total
Tipul de proprietate a locuinței			
De stat	18,9%	0,5%	7,8%
Departamentală	11,8%	0,1%	4,8%
Cooperatistă	4,5%	0,1%	1,8%
Particulară	62,3%	97,9%	83,7%
Închiriată de particulari	2,4%	1,3%	1,7%
Altele	0,1%	0,1%	0,1%
Total	100,0%	100,0%	100,0%
Tipul locuinței			
Apartament separat	63,1%	0,6%	25,5%
Apartament comunal	0,0%	0,0%	0,0%
Cămin	12,2%		4,9%
Casă separată	20,1%	96,7%	66,1%
O parte de casă	4,4%	2,6%	3,3%
Altele	0,1%	0,1%	0,1%
Total	100,0%	100,0%	100,0%
Numărul mediu de camere	2,2	3,1	2,8
Suprafața medie a locuinței (m2)	47,8	71,5	62,7

Sursă: datele sondajului BGC, 1998

alimentației a scăzut în ultimii trei ani de 1,3 ori, atingând în 1998 1980,3 calorii pentru o persoană. Aceasta este sub pragul de 2,500 calorii, stabilit de către Organizația Mondială a Alimentației (OMA). Subnutriția afectează straturile sărace ale societății. S-a estimat că 20% din cea mai săracă chintilă a populației primește zilnic doar 1775 calorii, sau 85% din media pe republică. Alte 10% de la nivelul de jos al societății au alimentația sub nivelul critic de 1500 calorii, caracterizat de OMA ca o formă a foametei.

Particularitatea consumului individual în Moldova constă în reducerea esențială a cheltuielilor pentru alimentația în afara căminului familial. Aceasta este motivat de creșterea substanțială a prețurilor la bucatele preparate și servite în unități de alimentație publică. Din această cauză marea majoritate a populației preferă să procure produse alimentare de pe piață pentru prepararea alimentelor acasă. Acest fenomen are avantaje și dezavantaje. Avantajul este că alimentația la domiciliu este relativ mai ieftină ca cea din cantine și aceasta se răsfrânge pozitiv asupra bugetelor casnice. Dezavantajul este de ordin social, întrucât tot mai puțin timp rămâne pentru copii, familie și autodezvoltare.

Spre deosebire de statele occidentale, în structura cheltuielilor individuale ne alimentare din Moldova predomină mărfurile de primă necesitate (îmbrăcămintea, încălțăminte, lenjeria, articole de igienă personală), în vreme ce mărfurile de lungă durată ocupă un loc modest.

În același timp, pare a fi suficientă dotarea gospodăriilor casnice cu mărfuri de lungă durată procurate în trecut, cum ar fi televizoare (86 la 100 familii); frigider (73 la 100 familii); mașini de spălat (52 la 100 familii). Totodată, gradul de asigurare a gospodăriilor rurale cu tehnică de uz casnic este inferior celui din familiile din zonele urbane. La 100 familii de la sate revin cu 15 televizoare mai puțin (15,5%) ca la oraș; frigider cu 25 (28,4%); mașini de spălat cu 23 (35,7%).

Astfel, asupra securității economice a populației în Republica Moldova planează un pericol considerabil. Această situație se agravează datorită faptului că posibilitățile statului de reglementare a acestor procese nu au fost valorificate pe deplin. Întărirea securității economice necesită includerea politicii veniturilor în cadrul general al dezvoltării socio-economice a Republicii Moldova.

Pentru consolidarea securității economice a diferitor grupuri sociale ale populației este necesară luarea următoarelor măsuri:

- Perfectarea sistemului de remunerare a muncii, ridicarea conținutului real al salariului și ajustarea lui la ritmurile inflației;
- Ajustarea salariilor din sectorul public la salariile sectorului privat prin intermediul sistemului acordurilor tarifare colective (ramurale);
- Majorarea veniturilor angajaților din sectorul agrar prin crearea condițiilor necesare desfășurării unor activități eficiente și reducerii treptate a discrepanțelor la prețurile dintre produsele agricole și tehnica agricolă, îngrășăminte minerale, carburanți etc.;
- Elaborarea unui set de programe privind protejarea veniturilor categoriilor socialmente vulnerabile ale populației, cum ar fi bătrânii solitari, invalizii, familiile numeroase, întărind acordarea ajutoarelor sociale nominale;
- Complementarea Programului național de eradicare a sărăciei cu activități sectorale de voluntariat și caritate de localizare și reducere a zonelor de sărăcie;

Restructurarea sistemului de impozitare în scopul redistribuirii poverii fiscale purtată de către păturile sărace ale societății prin mărirea bazei de impozitare, incluzând în circuitul fiscal "economia tenebră".

3.2. Schimbări în distribuirea veniturilor și lărgirea disparității lor: „noii bogați” și „noii săraci”

“Sărăcia e un izvor de rele fizice și morale, dar e tot atât de adevărat că relele morale sunt la rândul lor cauze ale decadentei economice.”

Mihai Eminescu

Stratificarea socială este un fenomen indispensabil al vieții cotidiene. Ea se manifestă atât în statele industrial dezvoltate, cât și în cele care fac primii pași pe făgașul economiei de piață. Diferențierea socială a populației este condiționată în mare măsură de natura ființei umane. Oamenii au un comportament diferit în ceea ce privește aportul lor la crearea bunăstării individuale, cât și consumul de bunuri și servicii. Unii sunt tentați spre un consum exagerat, alții, dimpotrivă, să economisească mai mult. În plus, deosebiri în ceea ce privește capacitățile fizico-mentale de a munci pe care le posedă oamenii și locul lor diferit în ierarhia socială-cauzează de asemenea discrepante în bunăstarea oamenilor.

Stratificarea socială devine mai pronunțată într-o lume incertă cum este tranziția la economia de piață. Efectele proceselor transformatorii au exercitat un impact negativ asupra standardelor de trai, aprofundând inegalitatea veniturilor și a cheltuielilor. În contextul recesiunii economice, erodarea veniturilor reale ale populației are consecințe distribuționale negative pe termen lung, facilitând extinderea sărăciei. Republica Moldova, la fel ca și alte state în tranziție din Europa, atestă unul din cele mai înalte ritmuri de creștere a stratificării sociale a populației după nivelul bunăstării. În medie, pe perioada 1995-1998 coeficientul Gini a crescut cu 15,4 puncte procentuale, atingând la începutul anului 1999 cota de 44,1. Natura evenimentelor socio-economice arată că nu există premise care ar semnala schimbarea acestei tendințe.

Adâncirea inegalității și a stratificării sociale este cauzată preponderent de următoarele evenimente:

- **Liberalizarea structurii salariilor** ca urmare a anulării barierelor birocratice în politica de remunerare și sporirea ponderii surselor netradiționale de venit (operațiuni valutare, arendarea

activelor, dobânda de la hârtiile de valoare etc.). Efectul cumulativ al acestor fenomene rezultă în creșterea dispersiei veniturilor chiar dacă profilul educațional-profesional al lucrătorilor nu s-a schimbat. Ca urmare, gradul de volatilitate al câștigurilor devine mai înalt datorită riscurilor pe care și le asumă persoana în momentul angajării în activități sau eșecurilor frecvente ale business-ului.

- **Dezvoltarea sectorului privat și extinderea gradului de flexibilitate pe piața muncii** au mărit gama opțiunilor dintre sectorul public (relativ ineficient) cu salarii mici dar determinate (fixate) și sectorul privat cu salarii mai mari, dar și cu un grad de risc mai sporit. Evidențele empirice arată că oamenii sunt pentru sectorul privat. Astfel se manifestă o redistribuire a forței de muncă din sectorul public către cel privat. În 1998 la întreprinderile și organizațiile publice erau angajați 26% din numărul total al celor ocupați în economia națională, față de 55% în anul 1992.

- **Privatizarea și reformele structurale** au impulsionat activitățile de antreprenariat care implică o diferențiere mai mare în remunerare. Producând modificări esențiale în forma de proprietate și opțiunile de angajare, privatizarea conduce în ultima instanță la inegalități în distribuirea venitului global. Așa cum activele publice sunt procurate la licitații preponderent de către păturile înstărite ale societății, acestea din urmă sunt într-o poziție net avantajoasă față de păturile sărace în ceea ce privește consolidarea bunăstării personale. Sursele de venit devin mai variate și mai puțin dependente față de restricțiile și barierele guvernamentale. În același timp, concentrarea activelor în mâinile unui grup restrâns de populație adâncește și mai mult gradul de inegalitate al veniturilor, întrucât discrepanțele dintre salariile din sectorul de stat și veniturile private devin tot mai semnificative.

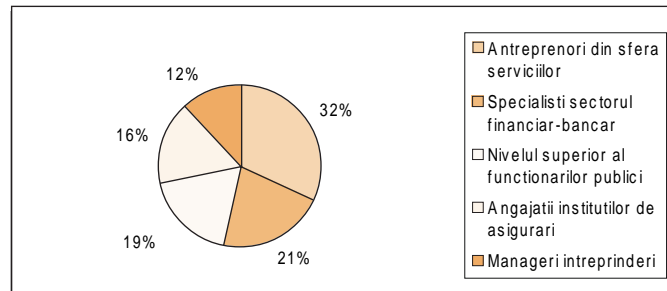
● **Crearea de noi piețe de servicii** în care sectorul privat poate substitui parțial sectorul public în prestarea unor servicii de bază, cum ar fi învățământul, ocrotirea sănătății, telecomunicațiile etc. Explicit, aceste transformări ar putea să nu afecteze păturile sărace dacă ele n-ar conduce la o reducere a numărului de angajați în instituțiile publice. Însă de road-ele sectorului privat al serviciilor vor beneficia preponderent păturile bogate ale societății, întrucât numai ele își pot permite pentru moment să achite suprataxe pentru școli elitare, servicii medicale alese, telefon celular, etc. Astfel noile piețe private de servicii creează posibilitatea pentru actorii bogați ai societății de a avea acces la furnizarea luxoasă a serviciilor de bază, sporind în acest mod beneficiul ipotetic al cheltuielilor alocate pentru procurarea acestor servicii. Drept urmare, distanța dintre bunăstarea păturilor bogate și cele sărace se adâncește considerabil.

Astfel, accentuarea stratificării sociale a populației derivă din reformele economice și constituie un proces obiectiv al etapei de adaptare a economiei republicii la noile condiții de piață. Însă gradul de diferențiere a populației după venituri a depășit limitele critice și a căpătat un caracter negativ și distructiv. La aceasta a contribuit într-o măsură oarecare și tratarea inechitabilă a factorilor de producție —capitalul și forța de muncă—conform căreia munca vie este subordonată capitalului. Expresia materială a acestei poziții constă în aceea că aportul forței de muncă în rezultatele finale se subapreciază, în vreme ce rolul factorilor materiali (capitalul și tehnologiile) se supraes-timează.

Destrămarea sistemului vechi de asigurare a unui nivel decent de viață care garanta totuși marii majorități a populației standarde de trai modeste, a condus la o ruinare totală a calității vieții. Sărăcia a căpătat caracter de masă. Situația se agravează prin faptul că pe fundalul pauperizării masive a populației, s-a creat

Fig.3.2.1.

Profilul “noilor bogați” în 1998, %

Sursa: datele sondajului BGC, 1998

un segment de populație care dispune de venituri fabuloase provenite preponderent din acțiuni dubioase.

Rezultatele cercetărilor bugetelor gospodăriilor casnice atestă o diferențiere semnificativă a populației după venituri. Drept confirmare poate servi faptul că 20% din populația cea mai puțin asigurată (prima cuantilă) dispune de numai 3,4% din veniturile bănești globale, de vreme ce 20% din populația cea mai înstărită (cuantila a cincina) acumulează 50,3% din avuția socială. Coeficientul de diferențiere a decilelor (raportul dintre 10% cel mai bogat segment al societății și 10% cel mai sărac) este de peste 35 de ori. Valoarea coeficientului Gini, care caracterizează gradul stratificării sociale, constituie 44,1. În același timp, studiile internaționale confirmă că dacă valoarea coeficientului Gini oscilează în limita 29-31, atunci țara respectivă dispune de un grad mediu de inegalitate a distribuirii veniturilor populației. Dacă însă coeficientul Gini depășește valoarea de 35, atunci situația se caracterizează printr-un grad înalt de inegalitate în distribuire.

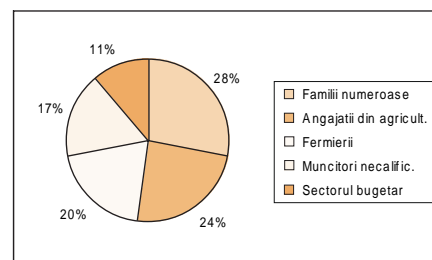
În acest fel, conform criteriilor mondiale, situația din domeniul relațiilor de distribuire a veniturilor globale poate fi calificată ca fiind deosebit de gravă. În mod efectiv, distribuirea veniturilor are un caracter și mai neuniform, deoarece din analiza bugetelor gospodăriilor casnice au fost omise veniturile parveniților, iar veniturile nelegale, semilegale și neformale care se formează în cadrul economiei tenebre nu sunt luate la evidență nicăieri.

Distribuirea membrilor gospodăriilor casnice pe chintile conform venitului mediu pe persoană dă posibilitatea de a evidenția factorii ce influențează acest fenomen. Dispersia populației după nivelul bunăstării se manifestă în următoarele tendințe:

- Asupra caracterului și gradului de diferențiere a veniturilor disponibile globale influențează în primul rând **fluctuațiile în nivelul veniturilor bănești**. Impactul surselor de venit în natură este mai puțin semnificativ asupra dimensiunilor distribuirii bunăstării. Astfel, 20% din populația cea mai săracă dispune de 8,2% venituri în natură, iar 20% din cei mai bogați —respectiv de 30,7%. Distribuția veniturilor în natură este mai uniformă decât distribuția veniturilor globale. În același timp, se observă o diferențiere mai pronunțată după veniturile bănești: mai puțin de 1% din veniturile globale ajung la păturile cele mai sărace ale populației, în vreme ce aproape 62% sunt însușite de către segmentele cele mai bogate ale societății;
- **Heterogenitatea distribuirii** populației rurale și urbane după chintile. Dacă în prima chintilă (cea mai săracă) intră fiecare al treilea membru al gospodăriei casnice, din rândurile gospodăriilor rurale fiecare al cincilea individ aparține acestei categorii. O imagine absolut diferită este dată de caracterul distribuirii populației pe chin-

Fig. 3.2.2

Profilul “noilor săraci” în 1998, %

Sursă: sondaje sociologice și datele BGC, anul 1998

tilele cele mai bogate. Aici intră 27,5 % locuitori din zonele urbane și numai 10,9% din cele rurale;

- Se manifestă o strânsă corelație între **nivelul bunăstării gospodăriei și numărul de copii**. Cu cât numărul de copii în familie este mai mare, cu atât nivelul de bunăstare este mai mic. Și invers, cu cât familia este mai puțin numeroasă (și nu are copii), cu atât nivelul bunăstării este mai înalt și probabilitatea de a evita sărăcia este mai mare. Din numărul total de gospodării care au 4 și mai mulți copii, ponderea celor săraci constituie 36,2%; gospodăriile cu 3 copii-28,3%; cu 2 copii-24,0% și cu un copil-17,8%. În același timp, din numărul total de gospodării cu un singur copil din straturile bogate ale societății fac parte doar 22,5%.; cu 2 copii-14,5%; cu 3 copii-9,9%; cu 4 și mai mulți copii-2,9% (tabelul 3.2.1);

- Caracterul diferențierii veniturilor depinde direct de locul și **apartenența persoanei date la anumite straturi sociale**. Din numărul total de fermieri incluși în cercetarea bugetelor gospodăriilor casnice doar fiecare al șaptelea este atribuit chintalelor cele mai bogate, în vreme ce fiecare al cincilea a nimerit în categoriile cele mai sărace ale societății. O diferențiere mai profundă este caracteristică gospodăriilor angajaților din sectorul agrar. Din numărul lor total, 24,0% sunt gospodării sărace și doar 10,8% pot fi calificate ca familii înstărite.

Tabelul 3.2.1

Repartizarea gospodăriilor casnice pe chintile în funcție mărimea familiei, %

Compoziția familiilor	Total	Inclusiv pe chintile				
		1	2	3	4	5
Cu 1 copil	100,0	17,8	19,1	20,0	20,6	22,5
Cu 2 copii	100,0	24,0	21,1	22,2	18,2	14,5
Cu 3 copii	100,0	28,3	27,5	20,3	14,0	9,9
Cu 4 și mai mulți copii	100,0	36,2	32,8	14,4	13,7	2,9
Fără copii	100,0	12,9	15,2	19,1	24,0	28,8

Sursă: calculele CISR în baza datelor sondajului BGC pe 1998

O tendință diametral opusă este caracteristică pentru lucrătorii sectorului non-agrar și antreprenoriat. În prima chintilă (cea mai săracă) sunt cuprinși 17,5% persoane din sectorul non-agrar și 10,9% persoane de antreprenori. În același timp, în chintila de sus (a cincia) au nimerit 29,3% non-agrarieni și 41,0% antreprenori (tabelul 3.2.2).

Asimetria observată în dispersia bunăstării gospodăriilor de fermieri și lucrătorilor din sectorul agrar, pe de o parte, și a gospodăriilor de antreprenori și lucrători non-agrari, pe de altă parte, este confirmată de veniturile medii bănești pe persoană. Astfel, venitul mediu disponibil ce revine la un angajat din sectorul agrar constituie 77,5% din media pe eșantionul tuturor gospodăriilor casnice; 85,9% pentru gospodăriile de fermieri; 120,7% pentru lucrătorii sectorului non-agrar și 164,5% pentru antreprenori.

(v) Particularitățile diferențierii populației pe diferite categorii socio-economice au determinat și specificul repartizării membrilor gospodăriilor după *sursele de venituri*. Din cea mai săracă grupă socială face parte doar fiecare a treisprezecea persoană ale cărei venituri se formează din sfera muncii angajate (salariate) și fiecare a șasea persoană, ce-și deține câștigul din activitățile de antreprenoriat. Pe de altă parte, mai bine de o treime din lucrătorii angajați în activitățile salariale și aproape 40% din numărul persoanelor care au venit din activități de antreprenoriat, fac parte din categoriile cele mai bogate ale societății. Corelarea dintre caracterul dispersiei bunăstării pe grupuri socio-economice de populație și distribuția lor pe chintile se manifestă și la alte surse de venituri individuale (tabelul 3.2.3).

(vi) *Locul de muncă* este un factor important în determinarea gradului de diferențiere materială a populației. Din numărul total de gospodării ocupate în agricultură, silvicultură și apicultură, doar 13,3% sunt incluse în chintilele cele mai înstărite (iv și v). În același timp, în straturile bogate ale societății intră 32,8%

Tabelul 3.2.2

Repartizarea gospodăriilor casnice pe chintile în funcție de apartenența lor la diferite pătri socio-economice, %

Categoriile social-economice	Total	Inclusiv pe chintile				
		1	2	3	4	5
Fermieri	100,0	19,7	25,0	23,6	17,9	13,8
Angajați în sectorul agrar	100,0	24,0	27,3	20,5	17,4	10,8
Lucrători din sectorul non-agrar	100,0	17,5	15,3	17,4	20,5	29,3
Antreprenori	100,0	10,9	9,1	22,8	16,2	41,0
Pensionari	100,0	18,4	18,9	22,8	23,0	16,9
Alte categorii	100,0	38,3	18,9	15,5	16,8	10,5

Sursă: calculele CISR în baza datelor sondajelor BGC pe 1998

lucrători din transport și telecomunicații, 37,9% din industriile de prelucrare, electroenergetică și gospodăria comunală, 49,1% lucrătorii din sfera comercială. O situație similară se manifestă și în raport cu profesiile membrilor gospodăriilor casnice: cu cât este mai înalt gradul de calificare al lucrătorilor, cu atât mai multe persoane aparțin chintalelor de sus (cele mai bogate). Astfel în chintalele IV și V intră 54,7% conducători și funcționari superiori, 45,5% specialiști de înaltă calificare și 36,6% muncitori calificați din industrie.

Tabelul 3.2.3

Repartizarea gospodăriilor casnice pe chintile în funcție de sursele de venit, %

Sursele de venit	Total	Inclusiv pe chintile				
		1	2	3	4	5
Venituri din munca salariată	100,0	7,7	14,3	19,6	24,3	34,1
Venit din activități individuale agrare	100,0	23,7	25,2	21,5	18,2	11,4
Antreprenoriat	100,0	15,4	7,3	19,3	20,5	37,5
Plăți sociale	100,0	15,0	16,1	22,4	26,4	20,1
Alte venituri	100,0	38,3	18,9	15,5	16,8	10,5

Sursă: calculele CISR în baza datelor sondajelor BGC pe 1998

Bunăstarea familiilor se află în strânsă dependență de nivelul educațional al membrilor ei. Din numărul total de gospodării, membrii cărora posedă studii superioare și superioare neterminate, doar 12,2% sunt calificați ca fiind foarte săraci, în vreme ce 40,7% dispune de venituri foarte mari și fac parte din chintalele bogate. Totodată, ponderea persoanelor cu studii medii incomplete care aparțin chintilei I (cea mai săracă) este destul de importantă - 18,6% , pe când ponderea lor în chintila V (cea mai bogată), este nesemnificativă - doar 15,2%.

Astfel, în Republica Moldova se manifestă o *adâncire masivă a stratificării sociale* care capătă proporții amenințătoare. Drept urmare, la un pol al societății un grup relativ mic de persoane dețin grosul bogăției sociale, iar la polul opus, marea majoritate a populației trăiește în sărăcie și nu dispune de mijloace pentru a-și asigura un nivel decent de trai. Posibilitățile acestei categorii de a contribui la dezvoltarea umană sunt extrem de limitate, ceea ce o face sensibilă și vulnerabilă la transformările ce se produc astăzi în societate. Fenomenul sărăciei devine tot mai pronunțat și se manifestă prin următoarele particularități:

- proporțiile răspândirii sărăciei în Republica Moldova s-au dovedit a fi mai mari ca în țările din Europa Centrală și de Est sau CSI;
- din grupurile afectate de sărăcie fac parte nu numai categoriile social-vulnerabile (pensionarii, familiile numeroase, invalizii, șomerii), dar și o bună parte din lucrătorii sferei de producție, inclusiv muncitori calificați;
- populația afectată de sărăcie, care își păstrează standarde minime în ce privește nivelul educațional, parametrii sănătății, aprovizionarea cu bunuri de bază (locuințe, mărfuri de lungă durată), ceea ce amortizează substanțial consecințele distribuționale și inegalitatea bunăstării;
- categoriile afectate de sărăcie se caracterizează printr-o mobilitate redusă a forței de muncă, din care motiv marea majoritate a colectivității nu are posibilitatea de a ieși în afara localității pentru a practica angajarea dublă;
- răspândirea sărăciei în masă este însoțită de formarea mecanismului autoreproducerii formei ei cronice, unul din elementele căreia constă în diminuarea consumului social și individual.

Caseta 3.2.1.

Combaterea sărăciei

Strategia națională de atenuare a sărăciei

Politici active

promovarea oportunităților economice pentru săraci

Politici pasive

protecția socială a săracilor

- lucrări publice pentru persoanele cu calificare joasă
- acces lărgit al săracilor la pământ, infrastructură și resursele productive;
- programe speciale de acordare a creditelor pentru săraci;
- impozitare moderată a activității desfășurate de către săraci

- compensații nominative în bani;
- ajutoare sociale ocazionale;
- transferuri în natură;
- subvenționarea serviciilor comunale;
- facilități la transportul public;
- îngrijire la domiciliu;
- asistență socială instituționalizată;

Strategia națională de eradicare a sărăciei constă din 2 elemente: (i) promovarea oportunităților economice pentru folosirea productivă a unicului bun pe care-l posedă din abundență săracii forța lor de muncă; (ii) prestarea serviciilor sociale de bază prin intermediul sistemului de protecție socială.

Sursă: PNUD, *Strategia națională de atenuare a sărăciei în Republica Moldova pe anii 1998-2000*

3.3. Accesul diferențiat la bunurile și serviciile sociale

Printre factorii ce influențează accesul populației la bunurile materiale și asupra volumului, structurii și calității consumului personal se evidențiază două grupuri principale, egale ca valoare. Din factorii primului grup fac parte, în primul rând: extinderea drepturilor proprietății private, inclusiv dreptul la imobil; apariția unei game variate de mărfuri și servicii, tradiționale pentru țările dezvoltate dar noi pentru consumatorul din Moldova; creșterea culturii generale de consum. În etapa actuală, aceste schimbări favorabile sunt în conflict cu formarea cererii solvabile corespunzătoare (grupul 2 de factori), ceea ce a condus la intensificarea diferențelor dintre indivizi privind accesul la bunurile sociale.

Efectul limitării volumului disponibil de venituri asupra posibilității de consum a diferitelor bunuri sociale se reflectă în diferențierea cuantumului cheltuielilor de consum în secțiunea grupurilor cu venit. Accesibilitatea diverselor bunuri sociale variază între I—a (cea mai săracă) și a X—a (cea mai bogată) decilă a grupurilor cu venit ale populației de mai mult de 6 ori. În același timp, sursele ce asigură populației posibilități atât de variate de consum, se deosebesc esențial.

Pentru a—și realiza cerințele solvabile, toate păturile populației sunt nevoite, în afară de veniturile curente, să atragă economii și mijloace din vânzarea proprietății și obiectelor de consum folosite. Venitul bănesc curent acoperă de la 16,3 % din toate cheltuielile de consum ale populației în primul grup decil până la 98,9 % — în grupul al IX—lea. Numai veniturile curente ale populației din grupul decilei X—cea permit formarea cererii solvabile fără antrenarea mijloacelor acumulate anterior.

Un loc determinant în structura bunurilor sociale de consum ale tuturor grupurilor cu venit îl ocupă *produsele alimentare*. Acestea le revine de la 65,5 % din toate cheltuielile populației primului grup decil, până la 50,6 % — în decila a

X—a. Dar greutatea specifică mare a cheltuielilor alimentare nu le asigură familiilor cu venit mic un nivel corespunzător de consum.

Destul de serioasă este și problema rămânerii în urmă a consumului produselor din carne și lapte a populației din primul grup decil. În raport cu nivelul consumului populației din grupul zece decil, întârzierea este de : 9,3 la carnea de vită, 6,0 la semipreparatele din carne, 5,8 la carnea de pasăre, 8,5 la carnea de porc, 4,5 la smântână, 4,9 la brânză, 5,0 la unt. O diferență mai mică s—a constatat în consumul produselor de pâine și al cartofilor. Cu toate acestea, populația tuturor grupurilor decile se orientează spre producția din gospodăriile individuale, din contul căreia este asigurată consumarea a 65,5 % cartofi, 77,4 % lapte, 65,6% ouă, 59,3% legume, 59,7% fructe și boabe, 61,8 % brânză. Existența lotului de pământ a devenit un factor destul de important al accesului grupurilor de populație cu venit mic la produsele alimentare.

Iregularitatea (și chiar tendințele) dinamicii capacității de cumpărare a populației a unor produse alimentare aparte a contribuit la excluderea lor forțată din consum (în primul rând în familiile cu nivel scăzut de trai). Înlocuirea acestor produse cu cele mai puțin valoroase din punct de vedere caloric, a dus la deteriorarea structurii rației alimentare.

Ca urmare, asigurarea valorii calorice a alimentației a început, într—o măsură mult mai mare ca înainte, să se obțină pe contul produselor din pâine și cartofi. Intensificarea dezechilibrului rațiilor alimentare după conținutul de proteine, grăsimi, hidrați de carbon, vitamine și microelemente poate avea urmări negative de lungă durată asupra sănătății și activității vitale a populației.

Schimbările ce au avut loc în volumul și structura ofertei produselor alimentare și înlăturarea radicală a deficitului și posibilităților de sezon pe piața de consum au mărit, indiscutabil, capacitățile de satisfacere cu produse alimentare a populației din Moldova. Aceste schimbări au fost însoțite, însă, de reducerea

“În țara condusă bine se rușinează de sărăcie.

În țara condusă prost se rușinează de bogăție”.

Confucius

accesului la produse pentru majoritatea populației și schimbarea proporțiilor de consum. Este evident că restabilirea structurii de consum a produselor alimentare și revenirea la proporțiile științific fundamentate, va cere o perioadă de timp mult mai îndelungată decât distrugerea ei.

Experiența mondială demonstrează că odată cu creșterea nivelului de trai al populației în *structura cheltuielilor de consum* pentru mărfurile ne alimentare are loc o reducere constantă a cotei cheltuielilor pentru obiectele de uz curent și creșterea greutății specifice a cheltuielilor pentru obiectele de folosință îndelungată. În Moldova această tendință nu se confirmă. Cheltuielile de consum pentru mărfurile ne alimentare ale populației grupului zece decil au depășit de 10,0 ori cheltuielile populației pentru aceleași scopuri din primul decil.

Cota de cheltuieli pentru obiectele de uz curent strict necesare — îmbrăcăminte și încălțăminte — este în primul grup decil de la 49,3 % din totalul cheltuielilor pentru mărfurile ne alimentare 71,6 % în al II-lea; până la 80,4 % — în al IX-lea și respectiv 77,6 % în decila a X-a.

O astfel de structură dezechilibrată a cheltuielilor s-a format ca rezultat al nivelului redus de satisfacere cu aceste obiecte a necesităților individuale a lo-

cuitoarelor Moldovei. Tendința menționată este caracteristică și pentru obiectele de lungă durată. Prețul este un factor ce a jucat aici un rol esențial în delimitarea accesului populației la principalele obiecte de uz casnic de lungă durată. El a împiedicat înlocuirea televizoarelor, frigiderele, mașinilor de spălat sau a altor aparate moral sau fizic învechite, care se folosesc deja în gospodărie. Aceasta se pare că a “conservat” situația în sfera asigurării populației cu aparataj complex de uz casnic care s-a format la hotarele anilor 80 - 90. Dependența asigurării familiilor cu obiecte de uz îndelungat de venitul mediu total nu este evidentă. Prezența lor în gospodăriile cu venit mic nu se deosebește cu mult de nivelul familiilor înstărite. Asigurarea a o sută de familii cu televizoare constituie 87 de unități în grupul unu decil și 92 — în al X-lea, cu frigider, corespunzător — 70 și 83, mașini de spălat — 51 și 63.

În localitățile urbane, corelația dintre *asigurarea familiilor cu aparataj complex de uz casnic* și venitul mediu total al membrilor este și mai mică. După numărul unor aparate, nivelul gospodăriilor cu venit mic a depășit nivelul familiilor cu venit mare. Astfel, la o sută de gospodării urbane din prima decilă li se referă 97 televizoare în comparație cu 91 din a X-a, frigider — corespunzător — 87 și 84. Una din cauzele acestui fenomen constă în specificul componenței familiilor slab asigurate, a unei cote mari de pensionari și a așa numitor “noilor săraci”, care și-au cumpărat majoritatea obiectelor de preț, de folosință îndelungată în anii precedenți. Drept confirmare a acestui fapt servesc datele despre durata exploatării de către familii, a obiectelor de menire social-culturală, ce ne demonstrează că familiile slab asigurate dispun de un număr considerabil de tehnică uzuală, moral și fizic învechită (tabelul 3.3.1).

Deosebirile în asigurarea gospodăriilor cu obiecte de folosință îndelungată nu se limitează doar la indicii numerici. Modelele tradiționale, relativ noi, precum și cele perfecționate ale mărfurilor de

Tabelul 3.3.1

Durata exploatării obiectelor de uz casnic

Obiecte de uz casnic	Decila conform venitului total disponibil	Termen de funcționare, %		
		Până la 5 ani	6-10 ani	Mai mult de 10 ani
Televizor color	1	23,1	45,4	31,5
	10	31,6	44,6	23,8
Televizor alb-negru	1	8,9	21,2	69,9
	10	13,4	22,2	64,4
Frigider, congelator	1	5,2	22,0	72,8
	10	10,3	24,5	65,2
Mașină de spălat	1	11,1	23,4	65,5
	10	17,9	34,4	47,7

Sursă: calculele CISR în baza datelor BGC, 1998

folosință îndelungată au apărut pe piața Moldovei numai în anii 90, însă doar familiile cu venit înalt își pot permite procurarea lor.

Crearea unui sistem cu drepturi egale de acordare a serviciilor sociale, adică accesibile în egală măsură pentru toată populația, este o condiție absolut necesară a dezvoltării umane în pragul secolului XXI. Până la începutul anilor 90, gradul de accesibilitate al populației Moldovei la bunurile sociale de bază era mult mai înalt decât în alte țări ce se găseau în aceleași etape economice de dezvoltare. Azi însă, datorită crizei sistemului prin care trece țara, reducerea accesibilității influențează nefavorabil asupra situației din societate.

În ultimii ani s-au intensificat *deosebirile în ceea ce privește accesul populației la serviciile sociale* prioritare, inclusiv cele medicale și educative. Aceste discrepanțe provoacă la nivel social reacții conflictuale între diverse grupuri ale colectivității. Introducerea plății pentru servicii, anterior gratuite sau privilegiate, s-a resimțit, în primul rând, în familiile slab asigurate, partea majoritară a cărora nu—și poate permite cheltuieli suplimentare pentru aceste servicii. Mai puțin de 1/3 din populația republicii este asigurată cu încălzire centralizată și servicii de canalizare. Cu apă caldă și baie sunt asigurați și mai puțini - doar fiecare a patra persoană. În localitățile rurale situația este și mai critică, unde practic lipsesc aceste comodități. (tabelul 3.3.2)

Cheltuielile de menținere a sănătății unui membru al gospodăriilor casnice din primul grup decil reprezintă 3,75 lei, în cel de-al II-lea 1,61 lei, a IX-a decilă 7,05 lei, a X-a 11,75 lei. O astfel de rămânere în urmă a familiilor puțin asigurate în cheltuielile pentru menținerea sănătății a determinat agravarea stării sănătății membrilor ei. Dintre toți membrii gospodăriilor casnice, ce și-au apreciat starea sănătății ca “gravă” și “foarte gravă”, 42 % sunt reprezentanții grupurilor I și II decile și numai 35% — a IX-a și a X-a decilă (tab.3.3.3).

Tabelul 3.3.2

Dotarea populației cu facilități comunale

Canalizarea	Urban	Rural	Total
Da	76,1%	2,7%	32,0%
Nu	23,9%	97,3%	68,0%
Total	100,0%	100,0%	100,0%
<i>Apa caldă</i>			
Da	66,3%	0,3%	26,6%
Nu	33,7%	99,7%	73,4%
Total	100,0%	100,0%	100,0%
<i>Încălzire</i>			
Centrală	75,4%	3,0%	31,9%
Locală	24,6%	97,0%	68,1%
Nu	0,0%		0,0%
Total	100,0%	100,0%	100,0%
<i>Baie sau duș</i>			
Da	69,6%	0,6%	28,1%
Nu	30,4%	99,4%	71,9%
Total	100,0%	100,0%	100,0%

Sursă: datele sondajului BGC, 1998

Unul din elementele cheie, ce asigură stabilitatea dezvoltării umane este accesul tuturor la învățământul de bază gratuit și garantat. În Moldova, acest scop a fost atins în perioada sovietică și un număr considerabil de copii își continuau studiile la nivelurile superioare. Dar în prezent a apărut un pericol real de pierdere a acestor rezultate pozitive.

Printre factorii ce au intensificat *diferențierea în sfera învățământului* și ce contribuie la sporirea deosebirilor în ceea ce privește șansele egale inițiale ale tineretului, un rol din ce în ce mai mare a început să-l joace nivelul de trai și starea socială a gospodăriilor casnice din componența cărora fac parte elevii. Pentru copiii din păturile înstărite, mai ales din localitățile urbane, s-a extins posibilitatea alegerii instituțiilor de învățământ. Procesul de învățământ are loc în condiții mai avantajoase. Completarea claselor în care studiază copiii din oraș din primul grup decil reprezintă 27,7 persoane în raport cu 25,9 din a X-a decilă. Aceste familii au posibilitatea să-și educe copiii în instituțiile medii speciale și superioare pe bază de contract. Cheltuielile pen-

tru studiile unui membru al gospodăriilor casnice din grupul X decil depășește de 11,3 ori cheltuielile pentru aceleași scopuri într—o familie din prima decilă. Astfel, această tendință intră în contradicție cu principiul echității sociale și prezintă un obstacol în posibilitatea obținerii de către copiii din familiile sărace a studiilor superioare.

În condițiile diferențierii veniturilor populației este foarte important să se asigure accesul la serviciile sociale vitale, în primul rând ocrotirea sănătății și învățământul, să se asigure un standard social minim tuturor locuitorilor Moldovei. Acest lucru va asigura calitatea forței de muncă, posibilități egale inițiale pentru tineret, nivelul decent al populației și protecția lui socială în situațiile dificile (pierderea sănătății, a serviciului etc.), va atenua starea de tensiune în societate. De aceea, principiul de bază ce asigură posibilitatea dezvoltării umane în Moldova, trebuie să fie acordarea gratuită a serviciilor de către instituțiile principale ale sferei sociale, cel puțin la nivelul standardelor științifice consolidate prin lege și social garantate. La aceasta va contribui reforma din ramurile sferei sociale, ce se desfășoară în prezent în Moldova.

Tabelul 3.3.3

Aprecierea de către membrii gospodăriilor casnice a stării sănătății lor, %

	<i>Total</i>	<i>Decile conform venitului disponibil pe persoană</i>				
		1	2	...	9	10
Cum apreciați starea sănătății						
(i) gravă	100,0	10,5	9,7	...	10,4	8,3
(ii) foarte gravă	100,0	12,9	9,0	...	9,0	7,4

Sursă: calculele CISR în baza sondajului BGC, 1998.

CAPITOLUL 4.

RESPONSABILITATEA INDIVIDUALA ȘI EXTINDEREA OPȚIUNILOR UMANE

4.1. Descentralizarea, premisă a creșterii responsabilității personale

Costul social al reformelor în perioada de tranziție s-a dovedit a fi exagerat de mare și posibilitățile lui de creștere pe seama populației sunt, probabil, limitate. Concomitent, în condițiile crizei economice s-au redus considerabil resursele statului necesare asigurării nevoilor sociale.

În aceste condiții, inițiativa privată, autoangajarea individuală și antreprenoriatul privat se manifestă pentru populația țărilor în tranziție ca un *factor nou al securității economice, ca instrument de "autoprotecție"* al oamenilor în perioade dificile.

În noile condiții statutul omului, ca subiect al activității economice, se modifică principal. În trecut, în economia administrativ-distributivă, statul tutela într-o oarecare măsură populația, asigurând-o cu locuri de muncă și spațiu locativ gratuit, fixând prețurile, etc. Procesul de tranziție la societatea democratică și economia de piață se derulează în comun cu extinderea opțiunilor, liberalizării cererii și ofertei, formarea pieței muncii.

Economia de piață și dezvoltarea sectorului privat creează precondiții pentru formarea unei noi societăți civile. Odată cu apariția sectorului privat și dezvoltarea business-ului mic și mijlociu, în țară apare *stratul social de mijloc* — baza socială nouă necesară pentru stabilizarea și promovarea de mai departe a reformelor.

Descentralizarea și emanciparea oamenilor au diferite aspecte: juridice, sociale, economice, politice. De aceea, în țările în tranziție, inclusiv Moldova, are loc formarea bazei legislative, promovarea reformei de proprietate, crearea de întreprinderi sub diferite forme organizatorice.

Destul de important este aspectul social-psihologic: libertatea personală, demnitatea umană, sentimentul de proprietar-stăpân. Simbolic, J. M. Keynes în lucrarea sa principală "Teoria generală a ocupării forței de muncă, ratei dobânzii și banilor" a definit "psihologia socială drept mecanism de bază al pieței".

De la începutul anilor '90, în Republica Moldova relațiile în domeniul activității de muncă s-au schimbat radical. În fostele întreprinderi de stat mii de oameni (circa 150 mii în 1998) și-au pierdut locurile de muncă sau și-au schimbat genul de activitate, a apărut sectorul privat, a avut loc afluxul populației din mediul urban în cel rural, crește emigrația forței de muncă în alte state.

Un fenomen nou este *autoangajarea*. Pe parcursul a 5-7 ani în Moldova a apărut o categorie socială nouă, ce-și creează independent sfera de muncă și noi locuri de muncă. Acestea sunt întreprinderile mici de producere și prestare a servici-

"Activitățile economice, prin care oamenii își manifestă inițiativa și creativitatea și care întăresc bunăstarea comunității, formează baza fundamentală a progresului social."

Programul de acțiuni al Summitului Mondial pentru dezvoltarea socială. Copenhaga, 1995

"Necesitatea este forța motrice a invențiilor"

Proverb latin.

Tabelul 4.1.1.

Structura veniturilor populației după mediul de trai, %

	1997			1998		
	Total	Urban	Rural	Total	Urban	Rural
Venit disponibil	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Venit din activitatea salarizată	36,4	57,8	19,8	34,7	56,9	16,8
Venit din activitatea nesalarizată	39,8	12,6	60,8	42,6	12,2	67,3
• din activitatea agricolă	35,3	5,6	58,2	39,1	6,5	65,4
• din activitatea neagricolă	1,5	2,6	0,6	1,0	1,6	0,5
• din comerț	2,5	3,8	1,5	2,0	3,3	1,0
Venit din proprietate	0,4	0,6	0,3	0,4	0,9	0,2
Beneficii de la sistemul de protecție socială	10,4	11,1	9,9	10,1	11,2	8,8
• inclusiv pensii	10,0	10,6	9,5	9,6	10,7	8,8
• indemnizații de șomaj	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0
Alte indemnizații curente	0,4	0,8	0,1	0,4	0,6	0,3
Alte transferuri curente	12,6	17,1	9,1	11,8	18,2	6,6

Sursă: Sondajul BGC, 1998

ilor, angajarea individuală în sfera socială (medicină, învățământ), însă cel mai răspândit este comerțul privat.

Datele sondajului sociologic și analiza bugetelor gospodăriilor casnice (vezi tabelul 4.1.1) arată că în țară mai mult de 40% (iar în localitățile rurale peste 60%) din volumul veniturilor provin din autoangajare, activități individuale, etc. În majoritatea cazurilor aceasta este economia neformală, subterană. În Moldova, în 1998 ponderea salariului oficial și a indemnizațiilor de stat (pensii, burse, etc.) au constituit cca. 40% din totalul veniturilor populației. Restul sunt venituri din afaceri private sau alte activități.

Autoangajarea constituie principala explicație pentru nivelul scăzut al șomajului înregistrat. În anul 1998 numărul total al șomerilor (definit conform criteriilor Organizației Mondiale a Muncii - ILO) a fost de circa 167 mii persoane. Dar numărul șomerilor înregistrați oficial a constituit 28 de mii la 1.01.98 și 32 mii persoane la 1.01.99, sau 2% din populația economic activă.

Viața socială în Moldova în momentul actual capătă un caracter tot mai diversificat. Crește continuu numărul per-

soanelor care au acces la diferite forme de activitate, inclusiv în sectorul economic, ceea ce sporește considerabil gama opțiunilor libere ale oamenilor.

Sistemul de piață activează în economie două tipuri de forțe motrice: (i) cointeresarea personală a subiectului activității față de rezultatele muncii și (ii) tendința lui de a avea un statut social mai înalt pe scala veniturilor, în condițiile în care diferențierea populației după venituri crește considerabil.

În țară au apărut “noii bogați” și “noii săraci”. În timp ce categoria socială a celor bogați este mai mult sau mai puțin omogenă, printre cei săraci sunt “slabi” și “puternici”.

Sunt considerate “slabe” persoanele inapte de muncă sau puțin asigurate (invalidizii, persoanele bolnave, bătrânii, persoanele dezechilibrate fizic și psihologic). Depășirea sau eradicarea sărăciei pentru această pătură a populației necesită preponderent ajutor direct de la stat, plăți suplimentare în bani sau bunuri materiale.

Sărăcia celor “puternici” a apărut în condițiile dificile ale crizei, când persoanele apte de muncă, inclusiv cele, de regulă, capabile să-și asigure un nivel de venituri adecvat pentru standarde decente de trai, au nimerit în situația în care nu și mai pot asigura existența. Pauperizarea a atins corpul ingineresc al întreprinderilor, lucrătorii instituțiilor de proiectare și cercetare, din învățământ, ocrotirea sănătății și culturii.

Oamenii de artă și intelectualitatea constituie cel mai puternic segment al societății moldovene. În țările dezvoltate aceștia formează nucleul clasei mijlocii. În situația de tranziție a Moldovei acest strat social tinde spre autoangajare și adaptare la noile condiții.

Totuși, și pentru această parte a populației se solicită atenția din partea statului. Condițiile economiei tranzitorii măresc gradul de risc al omului, care este legat atât de greutățile luării deciziilor raționale în virtutea condițiilor nestand-

Tabelul 4.1.2

Schimbări în repartizarea populației ocupate pe forme de proprietate

Indicatori	1995		1998	
	mii pers.	în % față de total	mii pers.	în % față de total
Populație ocupată în economie-total	1673	100	1625	100
din care:				
proprietate publică	567	33,6	424	26
proprietate privată	997	60	1069	66
proprietate mixtă fără participare străină	102	6	114	7
proprietate mixtă cu investiții străine	7	0,4	18	1

Sursă: Republica Moldova în cifre, DASS, Chișinău, 1999, p.47.

ard ale multor sarcini, precum și în legătură cu faptul că productivitatea economică a societății în perioada de tranziție s-a redus substanțial, iar procesele haotice distructive decurg destul de activ. Persistența instabilității politice și a tensionării interetnice accentuează sentimentul de incertitudine.

Pericolul constă în faptul că pentru această parte mai calificată a societății poate să prevaleze intenția de a rezolva problemele pe termen scurt (“complexul supraviețuirii”), pe când pentru lucrătorii structurilor de stat la nivel central și local - “complexul provizoriilor” (“comportament de termen scurt”), ceea ce, evident, nu este convenabil pentru asigurarea dezvoltării umane durabile în țară.

În acest context, descentralizarea, care este un instrument important al democratizării societății și economiei, nu trebuie nici într-un caz să contravină funcțiilor de reglementare ale statului la nivel național.

Dirijarea pieței de muncă într-o economie instabilă este una din funcțiile primordiale ale statului în țările aflate în tranziție. Sunt necesare programe de recalificare a șomerilor, instruire a tineretului, orientare profesională și organizare a lucrărilor publice. Astfel de programe permit de a păstra capitalul uman.

Concomitent, este necesar suportul legislativ și organizațional pentru dezvoltarea infrastructurii business-ului mic și mijlociu, a instituțiilor de acordare a serviciilor financiare, creditare, informaționale, de consultanță și altor structuri formate din specialiști de diverse profiluri. Toate aceste acțiuni întreprinse de către stat vor stimula inițiativa privată, vor extinde piața de muncă și vor reduce consecințele negative ale perioadei de tranziție.

4.2. Inițiativa privată și antreprenoriatul: forme, dinamică și consecințe sociale

În țările în tranziție antreprenoriatul constituie o forță motrice nouă atât pentru economia națională, cât și pentru populație. Antreprenoriatul în cadrul micului business creează cota majoră a noilor locuri de muncă, venituri ale populației, bugetelor de stat și a celor locale.

Activitatea de antreprenorat este o activitate independentă, desfășurată cu propriul risc și orientată spre obținerea profitului în urma creării bunurilor, realizării mărfurilor, executării lucrărilor sau prestării serviciilor. În conformitate cu legislația Moldovei, activitatea de antreprenorat poate fi desfășurată sub diferite forme: întreprindere individuală, în baza patentei de întreprinzător, întreprinderi colective, societăți cu răspundere limitată, societăți pe acțiuni, întreprinderi mixte.

Antreprenoriatul ca fenomen nou al dezvoltării social-economice a țării există în Moldova de circa 10 ani. Statornicirea lui s-a manifestat prin crearea unui mare număr de întreprinderi mici, atât din inițiativă proprie, cât și prin reorganizarea întreprinderilor mari. Micii antreprenori constituie cea mai reprezentativă pătură a proprietarilor privați, constituind baza clasei mijlocii, precum și baza stabilității sociale și politice a țării.

La 1 ianuarie 1999 au fost înregistrați 193,9 mii de agenți economici, inclusiv 145,4 mii — întreprinderi cu dreptul de persoană fizică (75%); din acestea — 90 mii — gospodării țărănești (46,5%) și 55 mii întreprinderi individuale (28,4%).

Potențialul antreprenoratului din Moldova este reflectat în datele privind

“Cine nu aplică noi remedii, trebuie să aștepte noi probleme”

Francis Bacon

Caseta 4.1.1.

Progresul social nu va fi realizat doar prin interacțiunea liberă a forțelor de piață. Politici publice sunt necesare pentru a corecta eșecurile pieței, complementa mecan-

ismele de piață, menține stabilitatea socială și pentru a crea un mediu național și internațional favorabil pentru promovarea creșterii economice durabile .

Sursă: Programul de acțiuni al Summitului Mondial pentru dezvoltarea socială. Copenhaga, 1995

înregistrarea întreprinderilor. În anul 1998 numărul total al întreprinderilor înregistrate a crescut cu 20,4 mii, sau cu 12%. Această creștere a fost asigurată din contul întreprinderilor individuale mici și micro, inclusiv gospodării de fermieri. Sectorul întreprinderilor mici care prezintă informația la Departamentul de statistică și analiză economică acoperă 83% din toate întreprinderile. El asigură circa 30% din cifra de afaceri pe țară și angajează 12% din forța de muncă.

Micul business (MB), consumând foarte puține mijloace din sursele centralizate, este *sectorul de supraviețuire*, a celor care și-au pierdut locul de muncă, militarii în rezervă, familiile tinere și în etate. Este sectorul de autoafirmare și practic unicul sector de însănătoșire a grupurilor sociale (marginale, care se transformă). Antreprenorii mici și mijlocii sunt tot mai puțin dependenți de stat și prin extinderea sferei lor de activitate reduc șomajul.

Este unanim acceptată ideea că dezvoltarea unui sector privat puternic și dinamic al întreprinderilor mici și micro reprezintă o prioritate în cadrul procesului de reformare a economiei Moldovei, prioritate ce derivă din flexibilitatea și adaptabilitatea acestui segment de întreprinderi la un mediu economic și social care se modifică rapid.

În perioada de tranziție, cea mai importantă funcție a micului business este asigurarea supraviețuirii păturilor vulnerabile ale populației în condițiile crizei economice prin auto-angajare și asigurarea mijloacelor suplimentare de existență.

O creștere rapidă a numărului de întreprinderi mici a avut loc odată cu începutul privatizării în masă în 1993 și se explică prin dezvoltarea vertiginoasă a activității de comercializare și mediere. Liberalizarea comerțului extern încă în condițiile fostei URSS și legalizarea comerțului privat în interiorul țării, au creat condiții favorabile pentru dezvoltarea activității comerciale. În ultimii ani s-a marcat începutul unei etape calitativ noi în dinamica și structura antreprenoriatului, însoțită de reducerea numărului de întreprinderi. Motivele principale ale stopării creșterii excesive a numărului de întreprinderi mici sunt - reducerea activităților profitabile, ruina lor în procesul competitiv, lipsa cunoștințelor ce țin de management, marketing, contabilitate.

Antreprenorii se confruntă cu diverse *probleme* la inițierea activității de antreprenoriat, precum și în procesul desfășurării activităților. Aceste probleme în cea mai mare parte au un caracter structural, tehnic, de administrare și finanțare. Susținerea financiară și creditară a antreprenorilor se face la nivel extrem de scăzut. Principalele cauze ale lipsei de acces la sursele de finanțare sunt: rata dobânzii înaltă, refuzul băncilor de a acorda împrumuturi pe termen lung, garanții insuficiente, imperfecțiunea mecanismului de ipotecare, insuficiența de personal calificat, calitatea inferioară a planurilor de business, lipsa unei analize a conjuncturii de piață, eficiența scăzută a proiectelor, etc.

Tabelul 4.2.1.

Agenții economici înregistrați în Republica Moldova după formele organizatorico-juridice, 1998

Forma organizatorico-juridică	Situația la 1.01.1998, unități	Situația la 1.01.1999, unități	% 1998 față de 1997
Total	173020	193882	112,7
Din care:			
I. Întreprinderi cu dreptul de persoană fizică din acestea:			
întreprinderi individuale	128511	145435	113
gospodării țărănești	48878	55081	113
79443	90148	113	
II. Întreprinderi cu dreptul de persoană juridică:	34997	38167	109
din acestea:			
societăți pe acțiuni	6510	6569	101
S.R.L.	22943	25790	112
Întreprinderi de stat	1615	1590	98
Întreprinderi municipale	112	145	129
III. Întreprinderi și organizații necomerciale	9512	10280	108

Sursă: datele DSAS

O problemă de cea mai mare importanță în sfera stimulării activității antreprenorilor constă în consolidarea și intensificarea competitivității sistemului bancar ca sursă principală de finanțare. Dezvoltarea unor instrumente de finanțare, cum este sistemul de garanții creditare sau linii de creditare, are nevoie de un sector bancar bine dezvoltat.

Există necesitatea stringentă a concentrării eforturilor asupra finanțării antreprenoriatului la nivel local. Insuficiența finanțării se simte acut mai ales în localitățile rurale, deoarece majoritatea filialelor bancare asigură fluxurile de numerar la nivel local și nu sunt delegate să acorde împrumuturi. Pentru a ușura accesul la credite sunt necesare programe de finanțare locală, spre exemplu prin garantarea împrumuturilor. Acestea, de asemenea, pot ajuta băncile locale să-și schimbe atitudinea față de antreprenori și să-și adapteze potențialul pe măsura necesităților. Politica în acest domeniu trebuie să fie coerentă cu factorii locali și condițiile activității antreprenoriale.

Dificultățile legate de accesul la sursele externe de finanțare impun majorității antreprenorilor să-și desfășoare activitatea în sectoarele cu consum scăzut de capital, preponderent în sfera comerțului și a serviciilor. De regulă, activitatea de antreprenoriat se desfășoară mai ales în servicii și sfera comerțului, și cu mult mai puțin în cea de producție sau legată de implementarea tehnologiilor progresiste.

În Moldova s-a încercat acordarea de susținere financiară întreprinzătorilor din zona rurală (fermierilor) prin organizarea autofinanțării acestora. A fost adoptată Legea cu privire la asociațiile de economii și împrumut ale cetățenilor nr. 1505-XIII din 18.02.1998, conform căreia se creează și funcționează asociații prin care membrii acestora își acordă reciproc asistență financiară. Banca Mondială contribuie la constituirea și consolidarea acestor asociații prin deschiderea liniei de creditare speciale prin intermediul Corporației de finanțare rurală.

În 1998 funcționau 54 asociații de economie și împrumut ale cetățenilor,

Tabelul 4.2.2.
Numărul întreprinderilor din sfera micului business

Anii	Întreprinderi în sfera micului business			Alte întreprinderi
	Total	Inclusiv Mici	Micro-întreprinderi	
1994	8534	7549	985	6054
1995	14834	12729	2105	2256
1996	16205	14254	1951	3124
1997	15621	13595	2026	2050

Sursă: datele DSAS

destinate să asigure accesul întreprinzătorilor începători, în special al fermierilor la resursele financiare. Un ajutor esențial la crearea resurselor creditare ale acestor asociații îl acordă în prezent Banca Mondială, care a alocat în acest scop 5 mil. dolari SUA. În creditarea asociațiilor date s-au implicat de asemenea băncile comerciale “Moldova-Agroindbank” și “Fincombank”. În anul 1998 Asociațiile de economii și împrumut ale cetățenilor au acordat credite preferențiale la 3200 fermieri, în valoare totală de 5449,5 mii lei. Se presupune că deja în prima jumătate a anului 1999 numărul acestor asociații va atinge cifra de 150 și vor crește și sumele de creditare.

Tabelul 4.2.3.
Finanțarea fermierilor prin intermediul asociațiilor de economii și împrumut (1998)

Denumirea organizației financiar -creditare	Numărul asociațiilor de economie și împrumut	Au fost acordate credite		În % față de total
		Mii lei	Mii \$ SUA	
Total	54	5449,81	1159,53	100,0
Inclusiv:				
Corporația pentru finanțarea satului	29	2764,46	588,18	50,7
Moldova-Agroindbank	7	1820,90	387,43	33,4
Fincombank	18	864,45	183,93	15,9

Sursă: MER

Corporația de finanțare rurală acordă asociațiilor credite din contul mijloacelor Băncii Mondiale, care a deschis o linie de creditare în sumă de 3,7 milioane DST (drepturi special de tragere), iar băncile comerciale “Moldova-Agroindbank” și “Fincombank” efectuează finanțarea asociațiilor din contul mijloacelor proprii.

Asociațiile de economii și împrumut, la rândul lor, acordă credite membrilor acestora. În anul 1998 au beneficiat deja de creditele asociațiilor circa 3200 fermieri. Creditele asociațiilor de economie și împrumut chiar și în prezent, când se utilizează cu preponderență mijloacele atrase, sunt mult mai convenabile decât în băncile comerciale.

Un eveniment semnificativ pentru dezvoltarea antreprenoriatului l-a constituit adoptarea Legii cu privire la patenta de întreprinzător nr. 93-XIV din 15.07.1998. Legea nominalizată permite desfășurarea activității antreprenoriale de către antreprenorii particulari fără ca aceștia să fie înregistrați de către stat, beneficiind și de un sistem fiscal simplificat.

Către începutul anului 1999 au fost eliberate 1288 patente, în stadiu de examinare

fiind 1376 cereri pentru obținerea patentelor. Circa 98% din patentele obținute și solicitate revin activităților ce țin de comerțul cu amănuntul și alimentația publică.

Cu toate că în prezent au apărut condiții nefavorabile pentru dezvoltarea antreprenoriatului, micul business își extinde treptat sfera de activitate și demonstrează o eficiență economică avansată în raport cu întreprinderile mari. În sfera micului business crește numărul lucrătorilor angajați, cu salarii relativ mai mari, crește volumul mărfurilor realizate, al lucrărilor executate și serviciilor prestate. Ansamblul întreprinderilor din sfera micului business funcționează rentabil, în timp ce celelalte întreprinderi sunt caracterizate printr-o productivitate mai scăzută a muncii.

Cu regret, datele analizate sunt calculate conform comunicatelor statistice anuale privind evoluția întreprinderilor mici în Republica Moldova, ce vizează doar întreprinderile cu statut de persoană juridică și care țin evidența contabilă, întocmesc și prezintă organelor statistice bilanțuri contabile. Organele statistice nu urmăresc deocamdată, nu colectează și

Tabelul 4.2.4.

Eliberarea patentelor de antreprenor (conform situației de la 1.01.99)

Genurile de activitate	Patente eliberate,	Mijloace bănești încasate la buget mii lei	Cereri prezentate pentru examinare
Au fost eliberate patente, total	1288	256,4	1376
Inclusiv pentru genurile de activitate:			
Comerțul cu amănuntul și alimentația publică	1250	233,5	1335
Servicii	20	17,3	23
Alte genuri	18	6,6	18

Sursă: MER

Tabelul 4.2.5.

Activitatea agenților micului business și a celorlalte întreprinderi calculat la 1 lucrător

Anii	Cheltuielile pentru remunerarea muncii, lei		Volumul global produs, mii lei		Beneficiu net de bilanț (+), pierderi (-), lei	
	Subiecții MB	Celorlalți	Subiecții MB	Celorlalți	subiecții MB	celorlalți
1995	1393	1309	27,8	10,1	x	x
1996	1948	1451	42,9	11,9	+1040	+31
1997	2422	1323	61,0	11,4	+1125	-95

Sursă: MER

nu prezintă date referitoare la activitatea tuturor întreprinderilor (circa 170 mii de agenți economici) cu drept de persoană fizică (întreprinderi individuale, gospodării țărănești, întovărășiri), precum și al deținătorilor de patente. Ținând cont de activitatea antreprenorială necuprinsă în statistică, ponderea micului business în economia națională este, de fapt, mult mai mare decât arată datele din analiza de mai sus.

Totodată, analiza informației de care dispunem permite de a concluziona că în țară se profilează, totuși, o tendință pozitivă în evoluția micului business.

În ultimii ani au avut loc modificări esențiale în caracterul ofertelor de servicii pentru desfășurarea afacerilor. Antreprenorilor în funcție și celor potențiali, conducătorilor de mici întreprinderi li se oferă un spectru larg de servicii în scopul stimulării creării, extinderii sau perfecționării activității.

Este însă de menționat că antreprenorii sunt lipsiți adesea de accesul la sursele importante de informație și resursele de producție (în primul rând sursele de finanțare și tehnologii). Aceasta se explică prin dimensiunile mici ale structurilor antreprenoriale, izolarea lor relativă și experiența limitată a activității de producție. Sistemul de servicii acordate antreprenorilor nu este dezvoltat la nivelul cuvenit. Cercetarea efectuată privind starea antreprenoriatului în Republica Moldova confirmă faptul că este necesar să fie susținută prestarea diverselor servicii pentru instruirea antreprenorilor. În ansamblu, 78% din antreprenorii chestionați au afirmat că este necesară instruirea antreprenorilor. Peste 50% din ei au subliniat că au nevoie de idei noi și cunoștințe privind accesul la noile tehnologii și aplicării acestora în practică. 46% din antreprenori și-au exprimat dorința de a studia marketingul. Există un mare deficit de antreprenori calificați și manageri de afaceri, cât și de instituții care ar putea să le asigure acestora accesul la sursele de informare.

La începutul secolului XXI necesitatea unui salt în dezvoltarea activității antreprenoriale este inevitabilă. El va avea nu numai astfel de efecte micro, cum sunt extinderea, inovarea și sporirea productivității și a consumului bunurilor materiale și al serviciilor, creșterea bunăstării populației, dar și majorarea ofertei de locuri de muncă,

Caseta 4.2.1

Principalele probleme cu care se confruntă antreprenorii:

- nivelul ridicat al fiscalității;
- acces dificil pe piața externă: statul nu stimulează exportul în general, și al micilor antreprenori în special;
- diminuarea pieței interne pentru produsele autohtone, ca urmare a concurenței puternice a producătorilor externi și a protecției ineficiente a pieței interne;
- chiriile ridicate, accesul dificil la spații pentru desfășurarea activității, precum și la echipamentele neutilizate existente;
- creșterea continuă a prețurilor;
- dificultăți majore în gestionarea resurselor proprii ca urmare a schimbării frecvente a reglementărilor privind impozitele, taxele, creditele, valuta și a modului lor de aplicare a normelor legislative;
- lipsa fondurilor de garantare pentru micii antreprenori, ceea ce face dificilă obținerea de credite de la băncile comerciale;
- transparența insuficientă în ceea ce privește folosirea mijloacelor financiare acordate de către stat prin intermediul Fondului pentru susținere a antreprenoriatului și dezvoltarea micului business;
- birocrăția excesivă și costisitoare, corupția asociată acesteia;
- lipsa de experiență managerială și de cultură economică specifică economiei de piață.

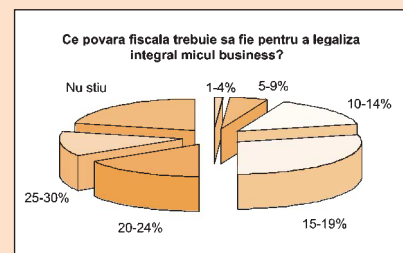
Sursă: CISR

Caseta 4.2.2

Ce impozite trebuie să plătească sectorul micului business?

Conform datelor sondajului sociologic efectuat în CSPP, conducătorii întreprinderilor mici au fost întrebați care sunt neajunsurile principale în sistemul de impozitare a micului business. Cele mai frecvente răspunsuri au fost următoarele:

- Instabilitatea sistemului fiscal - 73% din respondenți;
- Impozite înalte - 70%; sistemul de impozite prea complicat - 50%;
- Accesul limitat la actele legislative — 36%.

Este semnificativ faptul că instabilitatea legislației este tratată drept un factor chiar mai important decât impozitele înalte.

La întrebarea “Ce povară fiscală maximă ar trebui pentru ca întreprinderea să legalizeze totalmente activitatea sa și să achite complet impozitele?”, 79% din respondenți au optat pentru o povară fiscală mai mică de 30%.

Sursă: studiul CSPP

“Societatea industrială a fost opera bărbaților, în timp ce noua societate informațională și umanitară va fi în mare măsură și opera femeilor”

J. Waibitt, P. Aburdene

crearea culturii antreprenoriale, etc. Dezvoltarea antreprenoriatului va avea și un macro-efect esențial, cum ar fi creșterea potențialului intelectual și tehnico-stiințific al capacităților și necesităților maselor largi ale populației.

Ținând cont de însemnătatea sectorului privat al business-ului mic pentru redresarea economică a Moldovei, sunt necesare o serie de măsuri de stimulare a inițiativei private și consolidare a sectorului privat ca factor al securității economice a populației și dezvoltării umane. Se cere schimbarea atitudinii instituțiilor statale față de sectorul privat, care nu trebuie tratat doar ca un obiect al impozitării. Este necesar de a introduce vacanțe impozitare la stadiul formării întreprinderii și acumulării inițiale de capital. Este necesară de asemenea întărirea bazei normative și legislative a sectorului privat, a relațiilor lui cu organele locale. Este necesară pregătirea cadrelor în această sferă, a managerilor calificați, organizarea activităților consultative pentru organizarea întreprinderii private, informarea largă a populației referitor la experiența internațională în acest domeniu.

4.3. Femeile în noile condiții sociale, prima experiență în antreprenoriat

De la începutul anilor ‘90 ponderea femeilor în numărul persoanelor încadrate în câmpul muncii este puțin mai mare decât cea a bărbaților și este mai înaltă comparativ cu țările dezvoltate. În condițiile economiei de tranziție, femeile au suferit din plin toate laturile negative ale crizei. Femeile ocupă o pondere majoră atât în numărul celor ocupați -52%, cât și în numărul șomerilor înregistrați oficial -68%. Pare a fi paradoxal, însă democratizarea societății a determinat o reducere a participării femeilor în sfera puterii de stat, inclusiv în Parlament — de la 35% în 1995, la 9% în 1998.

Cât privește activitatea antreprenorială, până nu demult întâietatea aparținea bărbaților. În ultimul deceniu femeile apar tot mai frecvent în calitate de oameni de afaceri, personalități distincte, cu spirit de inițiativă, energice. Deși ponderea femeilor în rândurile oamenilor de afaceri și printre conducătorii de întreprinderi este destul de joasă — 5%, ea este în continuă creștere. Circa 2% din femei-manageri conduc întreprinderi mari, 10% - întreprinderi medii, 40% - întreprinderi mici, și restul — 48% - întreprinderi micro.

Cauzele creșterii cotei femeilor în business sunt multiple. Cea mai importantă este cea de ordin material, deși cu aspect psihologic: femeilor le place să aibă venitul propriu și să fie independente. A doua cauză are un aspect etico-moral: femeile muncesc, fiindcă în acest fel se simt utile societății. În al treilea rând, există motive “compensatorii”: datorită muncii, femeile nu se simt singure; la serviciu ele uită de problemele casnice și personale, de nevoi.

Creșterea ponderii femeilor în activitatea antreprenorială reprezintă o alternativă specifică a activității casnice și a șomajului, fiind în același timp și o utilizare eficientă a forțelor de muncă.

În Moldova, categoria femeilor-manageri este formată în special de fostul sistem de conducere. În același timp, însă, apare o pleiadă nouă de femei care prac-

Caseta 4.2.3

Cu scopul de a oferi suport micului business, în Republica Moldova au fost create o serie de astfel de centre, cum sunt Centrul de Business al Moldovei, Centrul de instruire a Antreprenorilor, Centrul de Suport al Business-ului Mic și Mediu ProBizNet, Centrul Moldo-American Pentru Inițiativă Privată cu o rețea largă de filiale pe teritoriul Republicii Moldova. Aceste centre oferă servicii de consultanță, instruire și informare cu scopul de a satisface cererea pieței în perioada de tranziție.

Serviciile de consultanță includ: elaborarea business-planurilor, analiza tehnică și economică a proiectelor de investiții și restructurare a întreprinderilor, elaborarea documentelor pentru obținerea creditelor, investigarea pieței.

Serviciile de instruire prevăd organizarea seminarelor pentru manageri, antreprenori, utilizarea computerului, crearea bazei de date a business-ului mic, formarea bibliotecilor video.

Asistența informațională - căutarea adreselor, companiilor, investitorilor potențiali, serviciul prin Internet (marketing, promovare, poșta electronică), know-how, informație referitoare la baza legislativă în Moldova și partenerii de comerț, activități de intermediator, tranzacții comerciale.

Alte servicii cuprind elaborarea contractelor, acordurilor, documentelor juridice, suportul legislativ al proiectelor de investiții.

Sursă: compilațiile CISR

tică activitate de antreprenoriat și se manifestă destul de reușit în afacerile proprii, activând în condițiile destul de grele ale crizei economice, prin care trece astăzi Republica Moldova. Ele sunt personalități distincte, active din punct de vedere intelectual și fizic, care iau decizii de sine stătător.

În condițiile actuale în business femeia are o serie de *avantaje* pe care, dacă le realizează, poate deveni un bun antreprenor. Femeia-lider este mai sociabilă, mai delicată în relațiile cu colegi, preferă să nu riște.

În pofida diferenței dintre sferile de activitate antreprenorială ale bărbaților și femeilor, în procesul desfășurării afacerilor ambele genuri se confruntă cu aceleași *dificultăți*: insuficiența mijloacelor financiare, impozitele mari și numeroase, dificultăți în obținerea creditelor, problema securității și protecției personale și a bunurilor, etc.

Trebuie însă menționat faptul că și punctul de pornire a activității antreprenoriale pentru femei este mai dezavantajat. Bărbații au câștigat mai mult de pe urma privatizării pe bonuri datorită vechimii în muncă. Femeile au mai puține economii. Numărul de femei care au conturi de depuneri în bănci este de 2 ori mai mic decât al bărbaților. În rândul antreprenorilor care au obținut credite, femeile alcătuiesc doar 20%. Până în prezent ponderea femeilor în numărul total al antreprenorilor este sub 10%.

Având același nivel de instruire ca și bărbații, femeile acceptă 3/4 din locurile de muncă necalificată și sunt remunerate respectiv la un nivel de 70-80% din salariul bărbaților. Aspectele negative ale angajării în câmpul muncii sunt: poziția inegală a bărbaților și femeilor din punct de vedere profesional și al calificării — evaluarea medie a femeilor este cu 1,5-2 categorii mai scăzută decât a bărbaților, ponderea femeilor în cadrul lucrătorilor de categoriile 1-2 este 60-70%, iar de categoriile 5-6 — de 10-15%. Circa 3/4 din lucrătorii ce nu au categorii profesionale sunt femei. În agricultură procentul femeilor cu categorii este de 3 ori

Caseta 4.3.1

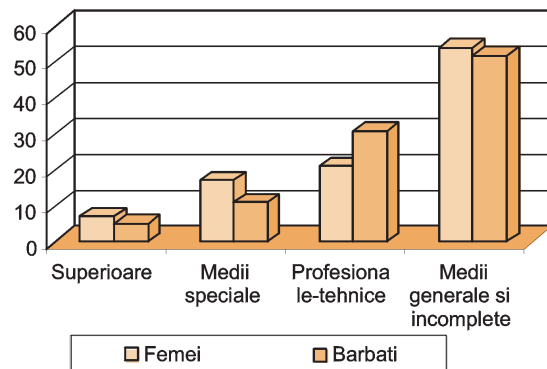
Conform datelor conferinței “Business-ul mic — calea spre progres” (Aprilie, 1999) organizate de Parlamentul Republicii Moldova, în medie, din 5 firme conduse de bărbați supraviețuiește una, pe când din aceleași 5 firme conduse de femei supraviețuiesc deja 3. Este interesant faptul că mai “supraviețuitoare” comparativ cu restul companiilor sunt acelea, în care a doua persoană de conducere este femeie. Acest fenomen a fost explicat prin intuiția înnăscută a femeilor, cunoașterea pieței interne, aversiunea față de risc, aplicarea unor metode de management flexibil, uman, un nivel mai înalt de studii (38% din femei în vârstă de 20-40 ani au studii superioare și medii speciale, contra 30% din bărbați de aceeași vârstă. În medie pe țară, femeile cheltuie de circa patru ori mai mult timp pentru perfecționarea profesională).

Sursă: DSAS

mai mic ca al bărbaților. Ca rezultat, salariul femeilor alcătuiește în medie 70-80% din salariul bărbaților.

Fig. 4.3.1

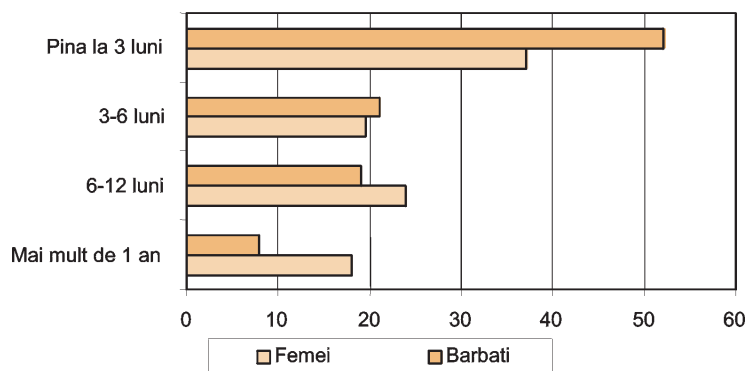
Șomeri după nivelul de studii (% din total)

Sursă: datele DSAS al Republicii Moldova

Fig. 4.3.2

Structura șomerilor conform duratei șomajului (%)

Sursă: datele DSAS al Republicii Moldova

Tabelul 4.3.1.

Veniturile lunare la femei și bărbați în funcție de nivelul de educație (lei)

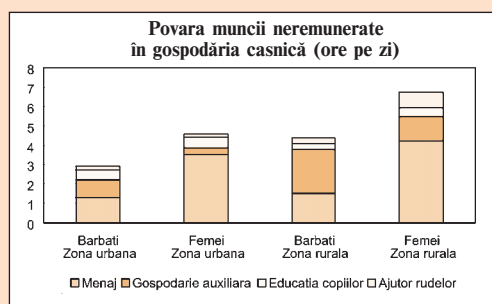
Tip de studii	Femei	Bărbați
Superioare	327,43	374,59
Superioare neterminate	276,23	287,9
Medii speciale	221,62	291,64
Medii	171,67	232,89

Sursă: Sondajul BGC, 1998

Caseta 4.3.2

Activitatea neremunerată

Sondajul sociologic al bugetului de timp efectuat de către Departamentul Analize Statistice și Sociologice arată că povara muncii neremunerate în gospodăria casnică diferă esențial la femei și bărbați. Dacă zilnic femeile cheltuie cu 12

minute mai puțin pentru munca remunerată, atunci pentru munca neremunerată de pe lângă casă femeile cheltuie de 1,64 ori mai mult timp decât bărbații în zona urbană (4 ore 26 minute) și 1,44 ori în zona rurală (5 ore 55 minute). Membrii gospodăriilor casnice rurale au mai puțin timp liber în comparație cu cei din gospodăriile urbane. Bărbații au la dispoziție în medie 170 minute pe zi, femeile — 111 minute. Femeile din gospodăriile rurale au la dispoziția lor cu 28% mai puțin timp liber decât cele din gospodăriile urbane și cu 34,8% mai puțin decât bărbații din gospodăriile rurale.

Sursă: datele DSAS al Republicii Moldova

Caseta 4.3.3

Cine este susținătorul familiei?

Ce le determină pe femei să se aranjeze în câmpul muncii? În fond, în mod tradițional, drept susținător al familiei este recunoscut bărbatul. Cauzele sunt diverse: bărbații contribuie mai mult la veniturile familiei, pe ei se mizează mai mult în cazul situației de stres, inclusiv a diminuării veniturilor. În sfârșit, există unele prejudecii naționale, o teamă de a recunoaște soția drept cap de familie. Situația este diferită pentru familiile incomplete. Povara greutăților de ordin social, alimentar, financiar, educativ, cade pe singurul părinte. Datele sondajului sociologic al bugetelor casnice efectuat în 1998 de către Departamentul Analize Statistice și Sociologice arată că la un bărbat solitar care își crește singur copiii revin circa 15 femei în aceeași situație.

	Susținătorul familiei după gen	
	Bărbați (%)	Femei (%)
Persoane celibatate	21.3	78.7
Familie fără copii	89.6	10.4
Familie cu copii până la 18 ani	88.1	11.9
Un părinte cu copii până la 18ani	6.4	93.6
Alți membri cu copii până la 18 ani	66.5	33.5
Alte familii fără copii	56.9	43.1

Sursă: datele sondajului BGC

În noile condiții social-economice, femeile se confruntă cu o serie de probleme care reprezintă un obstacol în calea lor spre succes, printre care putem menționa: “dubla ocupare”, îndeplinirea de către femei a obligațiilor de maternitate și educație a copiilor, pe când business-ul presupune ziua de muncă nenormată, capacitate mare de risc, etc. Dificultățile profesionale cedează în fața supraîncărcării femeilor — la serviciu și acasă. De aici rezultă oboseala și tensiunea nervoasă permanentă, teama de a nu reuși să le facă pe toate, de a se descurca în toate. Bineînțeles, toate aceste împrejurări accesorii îngreunează încadrarea în măsură deplină a femeilor în activitatea profesională.

Pentru a înțelege situația femeilor în condițiile economiei în tranziție este important de a înțelege că în multe cazuri femeia este susținător de familie, capul familiei (Vezi caseta 4.3.3). Este important de a recunoaște *necesitatea femeilor de a îmbina diverse roluri sociale*, de a îndeplini nu numai rolul de participant la procesul de muncă și viață socială, ci și pe cel al “gospodinei casnice”, al mamei.

Femeile aleg diverse variante de îmbinare a acestor roluri, deși majoritatea le consideră la fel de importante. Alegerea concretă a căii de viață depinde de trăsăturile personale, preferințe, gusturi, împrejurări, însă posibilitatea unei asemenea alegeri depinde într-o mare măsură de susținerea economică și morală pe care o vor acorda statul și societatea.

Pentru rezolvarea unora din problemele menționate mai sus, în februarie 1998 a fost fondată *Mișcarea obștească republicană “Femeile în Business”* — organizație non-guvernamentală. Printre scopurile principale ale Mișcării sunt realizarea și apărarea drepturilor civile, economice, sociale și a libertăților legitime ale femeilor și dezvoltarea activismului feminin în desfășurarea activității de antreprenoriat.

Platforma de acțiuni adoptată la Beijing încă din 1995 prevede măsuri concrete de redresare a situației privind genurile în dezvoltare și în acest sens este absolut nec-

esară adoptarea unor măsuri concrete la nivel național, ce ar schimba radical situația și ar asigura respectarea drepturilor femeilor nu doar în teorie, ci și în practică.

Guvernul Republicii Moldova a adoptat în ianuarie 1998 Planul de acțiuni primordiale privind îmbunătățirea situației femeii și creșterea rolului ei în societate. Acest plan prevede o serie de măsuri concrete pentru redresarea situației existente. Însă fără alocarea resurselor necesare pentru realizarea acestui program, măsurile adoptate rămân doar bună intenție.

Strategia dezvoltării social-economice a țării nu poate fi concepută fără crearea unui sistem viabil de protecție socială a femeilor. Pentru elaborarea lui este nevoie de a:

- ameliora statistica vizând activitatea de muncă remunerată și neremunerată; situația stării sănătății și învățământului după sex și vârstă; gradul de participare a femeilor în organele de conducere de toate nivelele;
- modifica organizarea muncii, luând în considerație diverse funcții exercitate de către femei, realizarea programelor de învățământ și instruire, asigurarea participării femeilor în reformarea sistemului social;
- stabili direcții de cercetare complexă a genului (sociologi, economiști, juriști, specialiști în demografie, doctori în medicină).

Problemele dezvoltării umane caracteristice perioadei de tranziție pot fi soluționate într-un mod mai constructiv cu participarea femeilor ca parteneri activi, asigurând echitatea socială a persoanelor de ambele sexe. Aici trebuie să fie luat în considerație faptul că dacă activitatea de producție a femeilor este reglementată de legile pieței (cererea, oferta, concurența), atunci activitatea lor casnică (în domeniul maternității și educației copiilor) este o funcție a familiei și societății, care își asumă menținerea și perfecționarea sistemului de stat al protecției maternității și copilăriei.

4.4. Impactul economiei subterane

Securitatea umană este o noțiune amplă care include în sine și securitatea economică, publică, politică, ecologică a indivizilor și societății în ansamblu. Fenomenele caracteristice atât țărilor în tranziție, cât și celor dezvoltate la sfârșitul mileniului al - doilea - informatizarea economiei, apariția pe scară largă a economiei subterane și corupției subminează securitatea umană, frânează dezvoltarea umană.

Drept semnale ale prezenței acestor fenomene în Republica Moldova și a consecințelor lor sociale pot servi mai multe constatări:

- Scăderea puterii de cumpărare a salariului mediu și creșterea de multiple ori a volumului cumpărărilor de obiecte de lux, autovehiculelor, lărgirea considerabilă a construcțiilor în sectorul individual;
- Scăderea PIB real în ritm mai rapid decât consumul de energie electrică. Creșterea cotei pierderilor de energie electrică de la 10% din consumul total în 1990 până la peste 30% în 1997 și faptul că scumpirea rapidă a resurselor energetice nu a dus la diminuarea intensității energetice a PIB (invers, numai pe parcursul ultimilor trei ani acest indicator a crescut cu 21%) poate servi drept semnal al lărgirii fenomenului delapidării, și producției nedeclarate;
- Diminuarea cotei salariului în venitul total al gospodăriile casnice de la 71,6% în 1992 la 34,7% în 1998;
- Devieri esențiale ale informației referitoare la operațiunile de export—import cu partenerii principali. Efectuarea unui control de confruntare a informației moldovene și ucrainene referitoare la exportul Moldovei în Ucraina a arătat că în statistica ucraineană este indicată o cifră practic dublă, ceea ce nu poate fi explicat doar prin cota Transnistriei în export. Aceeași situație se constată și în cazul comparării datelor referitoare la operațiunile de export—import cu Rusia;

“Nimic nu e mai periculos pentru conștiința unui popor, decât priveliștea corupției, a nulității recompensate, decât ridicarea în sus a demeritului.”

Mihai Eminescu

- Rata dobânzii pentru credite oferite (30-40%) depășește în mod semnificativ profitabilitatea medie în economia oficială (mai puțin de 10%); aceasta parțial poate însemna că veniturile efective în unele ramuri ale economiei sunt mai mari;
- Creșterea șomajului și diminuarea probabilității de a obține un loc de muncă în economia oficială fără careva proteste semnificative din partea populației (probabilitatea de a găsi loc de muncă pentru un șomer oficial înregistrat s-a diminuat de la 0,7 în 1992 până 0,18 în 1998);
- Cota evident diminuată a comerțului organizat în cel total. În realitate, comerțul pe piața organizată constituie doar 5-10% din total. Aceasta se poate observa calculând vânzările de mărfuri pe cap de locuitor. Este greu de conceput faptul că, după statistica oficială, într-un an se vinde în medie pe cap de locuitor 2,5 kg de carne, 600 g de pește, 200g de unt;
- Diminuarea disciplinei fiscale, amplificarea fenomenului evaziunii fiscale și diminuarea încasărilor la buget. În baza

rapoartelor privind rezultatele financiare ale tuturor întreprinderilor care prezintă aceste rapoarte la Departamentul Analizei Statistice și Sociologice a fost calculată povara fiscală efectivă în sectorul real al economiei pentru perioada 1992-1997. Calculele au arătat că în acest interval de timp povara fiscală oficială a crescut de la 34,5% în 1992 până la 44,9% în 1997 (în industrie 50%, agricultură 40%, construcții 38%). Evaziunea fiscală în Republica Moldova a crescut de la 4% din venitul bugetului consolidat în 1994 până la 32% în anul 1998.

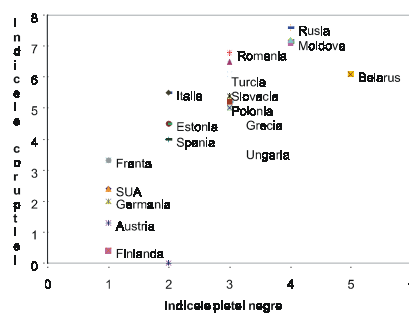
Rezultatele numeroaselor studii comparative ale indicatorilor economiei subterane și ale performanței economice a statelor (Heritage Foundation, Transparency International, Freedom House Rankings) demonstrează dependența cantitativă dintre creșterea gradului de corupție din țară, a volumului de tranzacții subterane, și nivelul bunăstării.

Gradul înalt al corupției în țările de tranziție implică dezvoltarea pieței negre.

Indicele pieței negre în Moldova, precum și în Bulgaria, Lituania, Ucraina și Rusia, atinge valoarea 4, maximul fiind 5. Calculele arată de asemenea o strânsă legătură inversă între gradul de corupție și nivelul PIB pe locuitor. Persistă o corelație evidentă între indicele corupției și indicele performanței reformelor în țările de tranziție, având drept componente de bază progresul în sistemul politic, gradul de independență a mas-media, viabilitatea sistemului legal, gradul de administrare publică, dezvoltarea sectorului privat. Se manifestă un proces dublu: pe de o parte, corupția frânează dezvoltarea economică, pe de altă parte, veniturile mici stimulează dezvoltarea continuă a corupției.

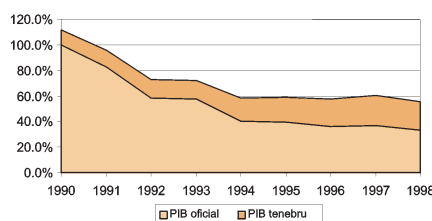
Evaluarea proporțiilor economiei subterane în Republica Moldova a fost efectuată în Centrul de Investigații Strategice și Reforme după șase metode: *metoda tranzacțiilor, coeficientul numerarului, metoda analizei sistemului de mijloace circulante, consumului energiei electrice, metoda structurală și cea italiană (de analiză a pieței forței de muncă)*.

Fig. 4.4.1
Relația dintre indicele corupției și indicele pieței negre

Sursă: Transparency International, 1997

Fig. 4.4.2
Evoluția PIB oficial și tenebru

Sursă: estimările CISR

Aplicarea metodelor date a arătat că volumul economiei subterane în raport cu cea formală variază după metode în limitele de 55-60%.

Această creștere rapidă a sectorului subteran se explică prin două tendințe: creșterea volumului tranzacțiilor subterane și recesiunea în economia formală (PIB real în anul 1998 reprezintă doar 33% din nivelul anului 1990). Unele studii ale fenomenului dat presupun că dezvoltarea economiei subterane are un caracter anticiclic și se dezvoltă odată cu decăderea economiei oficiale asemenea unui stabilizator automatic.

Economia subterană, precum și corupția, poate avea un impact puternic asupra dezvoltării umane prin deteriorarea securității sociale, economice, politice și ecologice a societății.

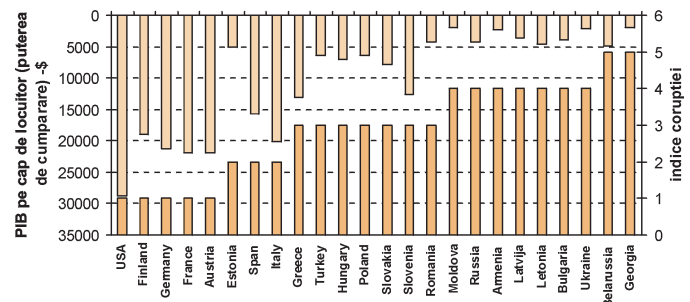
Impactul social

Economia subterană creează locuri de muncă, diminuând rata șomajului. Decalajul esențial dintre datele oficiale referitoare la rata șomajului (circa 2% conform Departamentului Analize Statistice și Sociologice, și 9,4%, reieșind din criteriile Biroului Internațional al Muncii) și faptul că peste o treime din populația aptă de muncă se consideră oficial inactivă, fără a menționa nici un fel de surse clare de existență, sugerează idea că o cotă considerabilă a populației este antrenată în activități economice neformale. Calculele Centrului de Investigații Strategice și Reforme arată că circa 47% din forța de muncă este implicată în activități economice de acest gen.

Economia subterană aduce venituri suplimentare pentru participanți și membri ai familiilor lor, iar uneori servește drept unica sursă de existență a acestora. Existența unui sector paralel economiei oficiale înseamnă, de fapt, circa 60% de venituri suplimentare. Aceste venituri sunt însă redistribuite între populație într-un mod neuniform și discrepanța dintre cei bogați și săraci este efectiv mai mare decât cea calculată oficial. Astfel, consumul de carne în familiile cu același nivel de ven-

Fig. 4.4.3

Dependența dintre nivelul PIB pe cap de locuitor (PPP) și indicele corupției

Sursă: Transparency International, 1997

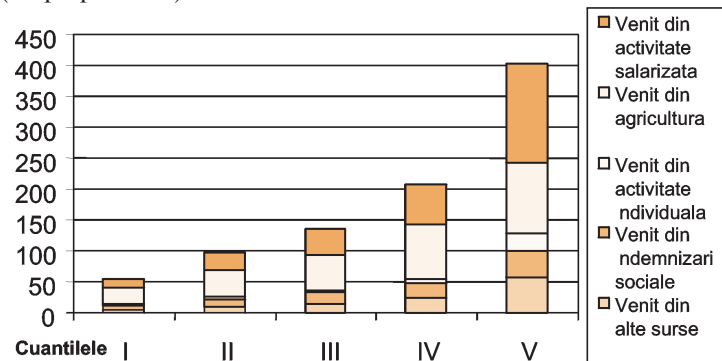
ituri declarat oficial este în medie cu 60% mai mare la cei ce lucrează în sectorul privat al agriculturii, în comparație cu cei din sectorul public.

Protecționismul ascuns creează inechitate socială, afectează păturile vulnerabile ale societății. Neavând influență politică, păturile vulnerabile se supun adesea unei presiuni sociale mai puternice. Astfel, reieșind din datele Sondajului Bugetelor Casnice, efectuat de către Departamentul Analize Statistice și Sociologice cu asistența tehnică și financiară a Băncii Mondiale, în 1997-1998, suma indemnizațiilor sociale pe membru de familiile cu nivel maxim de venituri (cuantila V după veniturile disponibile) este de aproape 8,4 ori în 1997 și 12,4 ori în 1998 mai mare decât în familiile cu un nivel minim de venituri (cuantila I). Se creează un sistem social inechitabil, în care de cele mai multe beneficii sociale se bucură păturile cu venituri superioare.

Fig. 4.4.4

Veniturile disponibile după cuantile de cheltuieli

(lei pe persoană)

Sursă: datele DSAS al Republicii Moldova

Populația antrenată în sectorul economiei subterane *nu poate beneficia de asistență și protecție socială din partea statului*: nu se respectă cerințele (condițiile) de muncă, durata zilei de lucru, regulile de salarizare minimală a muncii. Se face abuz de lucrul efectuat de minori și femei, nu funcționează sistemul buletinelor cu privire la incapacitatea temporară de muncă, se neglijează sistemul concediilor profesionale, sistemul pensionar, etc. Un caz special prezintă antrenarea ilegală a cetățenilor Moldovei în lucru pe teritoriul altor țări. Între Republica Moldova și alte țări nu funcționează înțelegerile în privința exportului forței de muncă. Prin urmare, există multiple cazuri când după terminarea lucrărilor cei angajați neformal peste hotare sunt remunerați la un nivel mult mai jos decât cel prevăzut inițial, nu sunt remunerați de loc, sunt expulzați din țară sau devin sclavi ai unor organizații criminale locale.

Prezența unui sector subteran masiv duce la *crearea unei poveri fiscale excedente*. Sursa veniturilor bugetului de stat este activitatea în economia oficială. Dar de o mare parte a cheltuielilor din buget se bucură și persoanele care nu plătesc impozite (beneficiază de înlesniri la plata pentru resurse energetice, servicii publice, etc.). De aceea, dacă povara fiscală medie pe economie este de circa 30%, atunci povara fiscală efectivă a unor agenți economici care activează în cadrul economiei oficiale este evident mai mare (40-60%).

Economia subterană și corupția *erodează dezvoltarea umană a națiunii*: creșterea evaziunii fiscale duce la diminuarea plăților în buget, aceasta la rândul său cauzează eșecul politicii sociale, de pensii, în domeniul educației, sănătății, mediului înconjurător. Un sistem legislativ slab erodează principiile morale ale societății. Conform sondajului de opinie în cadrul proiectului “Strategia de dezvoltare”, circa 52% din respondenți consideră că în țară este imposibil de a desfășura activitatea de antreprenoriat fără a încălca legislația. Se creează o situație când încălcarea legislației devine o normă de comportament.

Un alt efect al economiei subterane este *afectarea consumatorilor prin reducerea calității bunurilor și serviciilor*. Datele controalelor calității producției în rețeaua de comerț efectuate de către Centrul Național Standardizare, Metrologie și Certificare arată că încălcările variază de la circa 40% din total la produsele alimentare până la 70% la produse pentru copii. În produsele importate contravențiile alcătuiesc 79%.

În multe cazuri economia paralelă funcționează în directă legătură cu criminalitatea, ceea ce *afectează securitatea personală a populației*.

Impactul economic

Impactul economic al economiei subterane și corupției se manifestă în moduri diverse. Mai întâi de toate are loc *creșterea costurilor tranzacțiilor*, mai ales pentru desfășurarea activităților economice în micul business și diminuarea competitivității produselor și serviciilor. Conform unor estimări, volumul plăților suplimentare pentru licențe, “acoperiș” sau plată neformală structurilor de stat sau criminale pentru securitatea business-ului, pentru urgentarea îndeplinirii procedurilor formale efectuate de către funcționarii de stat atinge 40% din profit.

Instabilitatea economică provocată de creșterea sectorului subteran, racket-ul, corupția, birocrăția la întocmirea documentelor de business și incapacitatea statului de a asigura securitatea *producătorilor, descurajează investitorii și ideile inovatorii*.

Fenomenul corupției, acțiunile în folosul unor persoane aparte, ocolirea procedurilor de concurs și tender cauzează *creșterea costului și diminuarea calității proiectelor publice*.

Alunecarea continuă a economiei în sectorul subteran. Corupția și economia subterană sunt fenomene auto-generate. Astfel, dacă angajații organelor de control a Republicii Moldova nu au primit salariile în decurs de 4-5 luni, pentru ei mita devine o sursă stabilă și unică de venit. Se desfășoară o spirală vicioasă:

corupere → declin economic → insuficiență de surse în buget → datorii în salarizarea funcționarilor de stat → creșterea corupției.

Inechitate, competiție neloială prin utilizarea instituțiilor de stat diminuează eficiența economică. Datele rapoartelor Curții de Conturi - organului suprem de control al utilizării resurselor financiare, conțin numeroase cazuri de deturnate a fondurilor de la destinație normală. Marcând un deficit semnificativ al bugetului de stat, după primirea Legii Bugetului de Stat, se acordă privilegiu impozitare unor companii patronate, ceea ce cauzează pierderi esențiale în bugetul de stat. Sunt detectate cazuri de privatizare ilegală a patrimoniului public, ocolind procedura de tender, cazuri de reducere sintetică a valorii estimate a întreprinderilor în cazul privatizării lor de către colectivul întreprinderii, precum și reducerii valorii întreprinderilor prin diferite modalități (falsificarea anului de construire a întreprinderii, dosirea intenționată a unor obiecte care aparțin întreprinderii din lista obiectelor expuse estimării, mărirea neîntemeiată a sumei amortizării), excluderea din lista persoanelor participante la privatizarea întreprinderii de către colectiv a foștilor lucrători și pensionari, etc.

Instabilitatea macroeconomică, vulnerabilitatea țării la crize financiare. Astfel, volumul anual al narco-businessului în Moldova se estimează la 200-250 milioane dolari, această cifră depășind de 3,5-4 ori volumul investițiilor străine directe în Moldova în decursul unui an, precum și volumul rezervelor de valută ale Băncii Naționale. Traficul de droguri este o ramură concentrată în mâinile a câtorva persoane. De aceea, orice aflus ori reflux de capital cauzat doar de acest sector ar putea, în principiu, zdruncina stabilitatea sistemului financiar.

Impactul asupra securității politice a statului

Fenomenul corupției contribuie la formarea unui *clan economic și politic*, care impune societății voința sa, neținând cont

Caseța 4.4.1

Pe teritoriul Moldovei există patru căi *de trafic de droguri*. Numai traficul lunar de heroină se estimează la 150-200 kg (pentru informație: prețul cu ridicata a unui kg de heroină este 1500 \$ în Pakistan, 10 mii \$ în Turcia, 40 mii \$ în Anglia, prețul cu amănuntul atingând 120 mii \$ pentru un kilogram). În decursul ultimilor cinci ani, numărul estimat al persoanelor care consumă droguri a crescut de la 3 mii până la 60 mii. În 1998, numărul lor a crescut în comparație cu 1997 de 5 ori. "Eficiența" funcționării unei astfel de ramuri este evident destul de "înaltă". Posibilitățile de a corupe funcționarii de stat sunt extrem de mari. De aceea, dosarele penale ce țin de traficul de droguri nu ajung în instanță (numărul lor total s-a diminuat de la 15 în 1996, la 10 în 1997 și, respectiv, 9 dosare în 1998).

Sursă: Conferința practică "Criminalitatea organizată și economia tenebră în Republica Moldova", Chișinău 1999.

de necesitățile societății, contribuind la creșterea enormă a datoriilor de stat. Moldova, având datorii imense pentru resurse energetice, importă gaz la un preț mult mai ridicat decât cel mondial, neprimind nici o plată pentru tranzitul de gaz (pentru informație: plățile pentru tranzitul de gaz pe teritoriul țărilor învecinate depășesc PIB-ul Moldovei), mai mult decât atât: se târănează instalarea contoarelor de gaz la intrare și ieșire de pe teritoriul țării. Procedura de stabilire a prețurilor și mecanismul de funcționare a sectorului este intransparent și complet închis pentru public.

Creșterea evaziunii fiscale și diminuarea plăților la buget determină eșecul politicii de susținere a antreprenoriatului și micului business, politicii sociale, politicii în domeniul educației, sănătății, mediului înconjurător, remunerării muncii lucrătorilor sistemului bugetar. Aceasta, la rândul său cauzează pauperizarea populației, și *creșterea neîncrederii în reformele promovate*.

Inaptitudinea statului de a remunera la un nivel decent funcționarii săi duce la paralizarea instituțiilor statului, *afectarea drepturilor și garanțiilor constituționale ale cetățenilor*, discreditarea sistemului statal, lipsa respectului față de stat din partea populației;

Scopurile combaterii corupției pot fi diferite: obținerea unei eficiențe de durată

scurtă pe piața privată, a unei eficiențe dinamice de lungă durată, creșterea economică, echitatea socială.

Direcțiile strategice durabile de combatere a corupției și reducerii fenomenului economiei subterane în Republica Moldova trebuie să includă perfecționarea cadrului legislativ, privatizarea, asigurarea transparenței, reforma instituțională, profilaxia și ameliorarea sistemului de impunere a legii, reducerea puterii de monopol în toate sferile, transparentizarea activității factorilor de decizie.

Implementarea unei politici în această direcție cere reforma juridică, reforma instituțională, ameliorarea sistemului de reglementări a procedurilor de controale financiare, reducerea toleranței publice:

Reforma juridică ar include următoarele măsuri: apelarea la ajutorul instituțiilor internaționale de combatere a corupției și a crimelor economice; aplicarea unui sistem de monitorizare externă; apelarea la proiecte finanțate din asistența tehnică din exterior pentru efectuarea expertizei juridice a legilor și amendamentelor propuse pentru adoptare; perfecționarea sistemului legislativ prin eliminarea contradicțiilor și ambiguităților, etc.; perfecționarea măsurilor de prevenire a crimelor; definirea clară a sistemului de penalizări în cazul de încălcare a legislației.

Ameliorarea sistemului de reglementări a procedurilor de controale financiare presupune: simplificarea reglementărilor de stat și a inspecțiilor; sistematizarea și unificarea activității agențiilor de control; publicarea informației clare referitoare la agențiile de control, drepturile și obligațiile agențiilor de control; stabilirea unei unități care înregistrează și reglementează numărul controalelor efectuate la aceeași întreprindere; reforma sistemului fiscal și contabil pentru simplificarea și asigurarea transparenței lui; perfecționarea pregătirii personalului de control financiar; publicarea informației fiscale, transparența preparării și executării bugetului de stat; introducerea unui sistem de tendere obligatorii la semnarea contractelor de achiziție a bunurilor și serviciilor publice.

Reforma instituțională prevede: reducerea numărului instituțiilor statale și reducerea personalului acestora; substituirea procedurii vizitelor personale în soluționarea problemelor cu utilizarea poștei, inclusiv a celei electronice; depolitizarea Guvernului, introducerea obligatorie a sistemului de promovare profesională pe bază de merite și concurs; introducerea unui sistem bine definit de standarde etice pentru funcționarii de stat; crearea instituțiilor independente cu autorizarea investigațiilor privind acuzațiile în corupție.

Reducerea toleranței publice cere coordonarea eforturilor organizațiilor de educație, religioase și mas-media în campania anti-corupție; asigurarea transparenței finanțării partidelor politice; antrenarea jurnaliștilor în promovarea unui mod echilibrat de raportare și introducerea codului de conduită a jurnaliștilor; crearea unui organ de depunere a plângerilor în legătură cu comportamentul inadecvat al lucrătorilor poliției și al organelor de control.

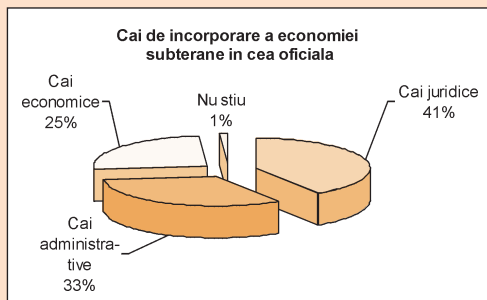
Realizarea acestor măsuri va contribui la incorporarea economiei subterane în cea formală, combaterea fenomenului corupției, înlăturarea barierei dezvoltării umane în Moldova, și va contribui la consolidarea securității economice, politice, publice, personale, și ecologice a societății.

Casetă 4.4.2

Conform sondajului de opinie efectuat în cadrul proiectului “Strategia de dezvoltare” (CISR), economia subterană prezintă un pericol serios pentru statalitate, colectarea veniturilor la buget, securității economice și prestigiul statului.

În opinia celor investigați cota economiei subterane ar putea fi diminuată pe căi juridice (reducerea impozitelor, sporirea accesului la credite), economice (lărgirea posibilităților de a arenda încăperi, echipament tehnic, luarea în chirie a surselor de transport, etc.), și prin metode administrative (ameliorarea activității poliției economice, gărzii financiare, organelor juridice).

Sursă: estimările CISR

CAPITOLUL 5.

PROBLEMELE MENȚINERII SECURITĂȚII UMANE

5.1. Protecția socială a populației inapte de muncă. Securitatea umană a populației vârstnice

Sistemele de protecție socială exercită un rol important în asigurarea securității economice umane. Fiind corelate în mod direct cu nivelul de bunăstare al oamenilor, aranjamentele sociale au menirea de a diminua erodarea veniturilor de impactul negativ al diferitor situații imprevizibile. Într-un mediu economic turbulent cum este cel al Moldovei, schemele de securitate socială sunt chemate să atenueze costurile sociale ale reformei economice și să evite deteriorarea standardelor de trai ale categoriilor socialmente vulnerabile ale populației. Definite într-un aspect mai larg, sistemele de securitate socială sunt acele instrumente care au ca scop reducerea gradului de dependență al persoanei față de mediul extern. Ele includ programe de asigurări sociale și scheme de asistență socială.

Tranziția economică ce are loc în Republica Moldova, fiind privită ca o cotitură radicală din punct de vedere al comportamentului social, cultural și economic al indivizilor, a afectat în mod serios standardele de trai ale populației, subminând substanțial gradul de securitate a mării majorități a populației. Astfel, dezechilibrele economice, însoțite de un declin economic de mare amploare, au provocat pauperizarea în masă a populației, degradarea sistemului de ocrotire a sănătății, distrugerea sistemului de învățământ, etc.

Efectele dureroase ale proceselor transformatorii s-au făcut resimțite în întreaga societate. Însă ele sunt destul de semnificative pentru populația inaptă de muncă, adică cei a căror bunăstare depinde inte-

gral de beneficiile sociale primite de la stat, de la organizațiile obștești (non-guvernamentale), ori de la organizațiile sau persoanele private. Protecția socială de care ei beneficiau a degradat odată cu declinul economic din cauza penuriei acute a resurselor bugetare, iar mecanismul de atragere a resurselor financiare alternative pentru protecție socială nu este încă format. În condițiile în care statul nu mai este în stare să acorde o asistență socială adecvată persoanelor în cauză, iar sectorul terțiar se află într-o stare embrionară, situația acestora devine cu fiecare zi ce trece tot mai precară. În aceste condiții este nevoie de un efort managerial imens din partea statului, precum și din partea altor instituții nestatale în reformarea sistemului de protecție socială, astfel încât acesta să corespundă filozofiei noii societăți în formare și principiilor de funcționare a noului sistem economic.

Printre cele mai vulnerabile categorii de populație, a căror dezvoltare umană depinde integral de fluctuațiile mediului socio-economic, se află persoanele vârstnice, invalizii și copiii. Fiecare din ei constituind un grup social distinct, necesită măsuri specifice de protecție socială. Astfel, reforma sistemului va presupune un set de măsuri pentru fiecare grup în parte, luând în considerație particularitățile fiecăruia.

Securitatea umană a populației în etate. Anul 1999 a fost declarat de ONU anul oamenilor în etate. În Moldova actualitatea problemei oamenilor în etate este determinată pe de o parte de faptul că oamenii cu vârstă de peste 60 ani reprezintă 16,6% din populația țării, iar pe de altă parte de situația grea în care se află oamenii în etate în perioada de tranziție.

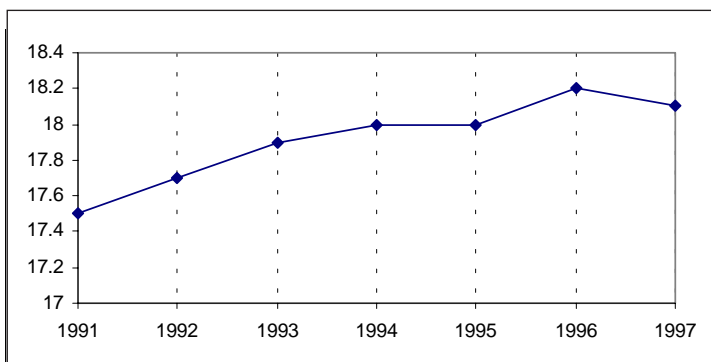
Bătrânii dețin ponderea cea mai mare în categoria defavorizată a societății. Cu toate acestea situația lor materială ge-

*“Năpasta este un
moment potrivit
pentru virtuți”*

Seneca

Fig. 5.1.1.

Pondereea populației în vîrsta de peste 55 ani (%)

Sursă: Sănătatea publică în Moldova 1998, CSP

nerează adesea controverse în raport cu alte grupuri defavorizate. Pondereea lor în societate continuă să crească, atingând în 1998 aproape o cincime din întreaga populație. Heterogenitatea acestui grup social impune aplicarea unei game diverse de instrumente menite să întărească securitatea socială a vîrstnicilor, cele mai importante fiind:

- Pensiiile;
- Indemnizațiile și compensațiile;
- Asistența socială instituționalizată (case pentru bătrîni, aziluri, sanatorii);
- Asistența socială la domiciliu;
- Înlesniri în consumul unor obunuri publice și servicii comunale;
- Ajutoare materiale ocazionale.

Elementul central al protecției sociale a bătrînilor îl constituie asigurarea cu pensii. Actualmente, sistemul de pensii din

Moldova acoperă circa 758 mii de cetățeni sau aproximativ o cincime din populația republicii. Dintre aceștia 560,4 mii beneficiază de pensii pentru limită de vîrstă (inclusiv 150,9 mii persoane - pensii privilegiate), 109,2 mii - de pensii de invaliditate, 40,6 mii - de pensii în cazul pierderii întreținătorului (sau pensie de urmaș), 39,3 mii - de pensii sociale și 8,5 mii - de pensii militare. De menționat faptul că în ultima vreme în Moldova s-a manifestat tendința acordării pensiei în anumite condiții privilegiate, care sunt mai lejere față de criteriul general de eligibilitate.

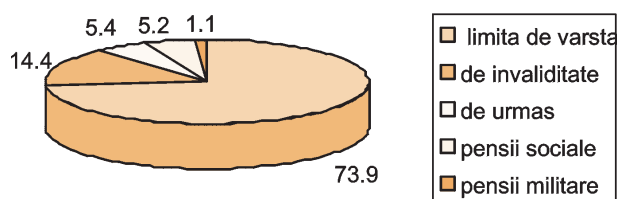
Astfel, fiecare a cincia pensie face parte din categoria celor facilitate. Ca urmare, structura pensiei s-a denaturat substanțial: doar 1/3 constituie pensia de bază care este corelată direct cu contribuția plătită, în vreme ce 2/3 sunt reprezentate de diferite suplimente și adaosuri, îndreptate în mod implicit la complementarea veniturilor bătrînilor. Acest fenomen derivă din viabilitatea joasă a sistemului public de pensionare.

Cu toate acestea, valoarea reală a pensiei s-a redus semnificativ în ultimii ani. În raport cu coșul minim de consum pensia medie lunară constituie doar 17% (unul din cel mai mici indicatori din țările în tranziție). Aceasta a fost cauzat în parte de inflație, în parte de tendința descrescătoare a coeficientului de substituie a salariului de pensie. Comparativ cu 1992, în 1998 raportul dintre pensia medie și salariul mediu s-a micșorat de la 60,3% la 33,9% (OIM consideră că acest coeficient de substituie ar trebui să se situeze în jurul a 75% pentru a asigura o redistribuire echitabilă a venitului social). Evident, o astfel de pensie nu poate nici pe departe să asigure persoanelor vîrstnice un nivel decent de trai.

Deși cheltuielile totale de pensionare s-au majorat pe parcursul ultimilor trei ani de 1,2 ori reprezentând în 1998 circa 10% din PIB, sistemul public de pensionare curent nu mai este în stare să asigure beneficiarilor săi un grad decent și stabil de securitate umană. Motivele care au condiționat această situație sunt următoarele:

Fig. 5.1.2.

Contingentul pensionarilor în 1998, %

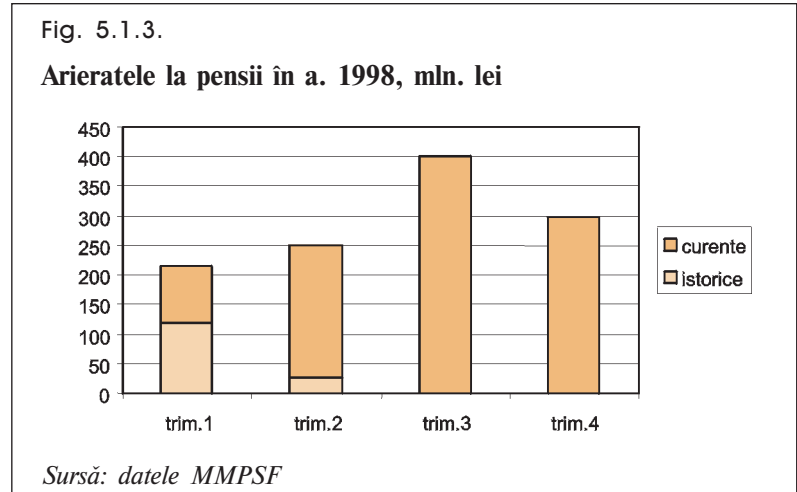

Sursă: datele MMPSF

- Suportul financiar fragil și instabil al sistemului public de pensionare;
- Angajamentele exagerate ale statului în raport cu posibilitățile sale financiare;
- Legătura slabă dintre contribuții și beneficii;
- Gradul mic al transparenței în instituțiile de resort la stabilirea mărimii pensiei;
- Transformarea arieratelor la pensii într-un fenomen cu caracter cronic;
- Cadrul legislativ imperfect.

Fenomenul sărăciei devine tot mai frecvent printre vârstnici. Deși cercetările efectuate anterior constată că pensionarii nu constituie categoria socială cea mai afectată de flagelul sărăciei, datorită faptului că o mare parte din ei sunt plasați în câmpul muncii sau sunt întreținuți de către copiii lor, o parte importantă a pensionarilor, de regulă persoanele singuratiche sau de vârstă înaintată, duc un mod de viață extrem de sărac. Astfel, rezultatele cercetărilor veniturilor și cheltuielilor gospodăriilor casnice realizate de DASS cu concursul Băncii Mondiale atestă că mai bine de 76,7% din pensionari se află după cheltuielile de consum sub minimul decent de viață (233,3 lei), iar 16,2% se află sub pragul sărăciei, determinat la 70 lei. Pe lângă acestea, structura cheltuielilor de consum a celor 16% din pensionarii aflați sub pragul sărăciei arată că peste 72,6% revin consumului alimentar. Este un nivel exagerat de ridicat pentru această grupă de populație care, pe lângă o alimentație de o calitate superioară, necesită o asistență medicală adecvată și condiții de trai mai decente.

Bătrânii, constituie categoria cea mai vulnerabilă sub aspectul sănătății care, în condițiile insuficienței medicinale actuale, necesită cheltuieli suplimentare ce depășesc cu mult posibilitățile financiare individuale și familiale. Totodată, cercetarea arată că 43,8% din pensionari caracterizează condițiile lor de trai ca fiind rele, iar 21,5% ca foarte rele. Toate acestea conduc inevitabil la creșterea nivelului morbidității și mortalității printre

vârstnici, ceea ce se răsfrânge asupra reducerii speranței de viață a populației - unul din indicatorii de bază ce determină gradul dezvoltării umane durabile din societate. În consecință, este afectată puternic și securitatea social-economică a acestui grup social.

Problema arieratelor la pensii are un impact semnificativ asupra securității sociale a bătrânilor. Întârzierile cronice la achitarea pensiilor/indemnizațiilor conduc în mod direct la erodarea bunăstării pensionarilor, sporind gradul lor de vulnerabilitate.

Blocajul financiar al agenților economici și sistemul imperfect de impunere fiscală sunt motivele principale ce au generat apariția arieratelor la pensii. Deși eliminarea arieratelor constituie un obiectiv prioritar pe agenda guvernului, stingerea lor în perspectiva apropiată pare a fi un lucru greu realizabil. Achitarea datoriilor istorice (acumulate în trecut) este depășită de acumularea datoriilor curente. Din acest motiv, stocul total al arieratelor la pensii crește. Astfel, la finele anului 1998 datoriile totale la pensii au atins cifra de 300 mln. lei, sau 3,4% din PIB. În medie, restanțele la pensii constituie 5—5,5 luni, iar în unele localități rurale întârzierile la achitarea pensiilor ajung până la 8-9 luni.

Problema securității sociale a vârstnicilor devine și mai alarmantă în contextul evoluției nefavorabile a situației demografice. Scăderea dramatică a sporului natural al populației, însoțită de

creșterea șomajului real și al migrației forței de muncă, va spori considerabil povara sistemelor de protecție socială purtată de economie. Comparabil cu debutul reformei economice (anul 1991), coeficientul sarcinii demografice a crescut de 1,46 ori. Astăzi la un pensionar revin convențional 1,3 angajați în economia națională, pe când acum patru ani acest raport era de 1:2. Inevitabila *îmbătrânire demografică* - problemă discutată frecvent în cercurile de specialitate și forurile decizionale - ridică în fața societății multiple și complexe probleme legate de sporirea vertiginosă a beneficiarilor și în consecință a necesităților financiare pentru pensii și asigurarea protecției sociale

a populației vârstnice. Nici stabilizarea macroeconomică, nici creșterea economică, nici îmbunătățirea situației pe piața muncii nu vor fi în stare să depășească efectele îmbătrânirii demografice, fapt ce poate conduce în cazul ignorării acestei probleme nu la o îmbunătățire, ci la o înrăutățire de durată a securității social-economice a populației vârstnice.

Pentru ieșirea din această situație de criză sunt necesare măsuri cardinale, netradiționale, de reformare a sistemului existent de protecție socială a populației vârstnice și, în consecință, a sistemului de pensionare. Una din soluții poate fi implementarea pe scară largă a principiilor de asigurare socială. Economia de piață, prin esența sa, presupune responsabilitatea personală a fiecărui individ față de situația în care se află, de bunăstarea sa, inclusiv de securitatea sa social-economică. Protecția contra diferitelor riscuri sociale ce pot surveni - șomajul, incapacitatea de muncă din cauza bolii, sărăcia etc. - individul o poate realiza prin intermediul asigurărilor sociale. Sistemul de pensionare în concepția economiei de piață reprezintă un sistem de asigurare contra bătrâneții. Deoarece bătrânețea implică inevitabil o serie de riscuri, pentru orice persoană asigurarea socială contra bătrâneții este obligatorie.

În octombrie 1998 Parlamentul Republicii Moldova a aprobat o nouă lege privind asigurarea de stat cu pensii. Această lege prevede trecerea de la vechiul sistem de pensionare, bazat pe principiul solidarității generațiilor, care pe lângă ineficiența sa în condițiile actuale purta un caracter demotivant prin taxele exagerat de mari, la un nou sistem bazat pe principiul contribuției personale, la viitoarea sa pensie. Noile condiții de pensionare presupun într-o măsură oarecare libertatea fiecărui individ de a-și alege de sine stătător mărimea pensiei, având posibilitatea de a participa prin contribuțiile sale atât la fondurile de pensionare de stat prin intermediul asigurării obligatorii, cât și la fondurile de pensionare private prin intermediul asigurării benevole, mărindu-și astfel substanțial pensia. Mărirea pensiei

Caseta 5.1.1.

Comparația dintre sistemul nou de pensionare și cel vechi

<i>Sistemul vechi</i>	<i>Sistemul nou</i>
<ul style="list-style-type: none"> ● Integral public ● Acoperire uniform-universală ● Grad scăzut de transparență la stabilirea pensiei ● Condiții neclare și controversate de pensionare ● Lipsa motivării de a face contribuții ● Numai funcția de redistribuire intergenerațională ● Multiple tipuri de pensii privilegiate ● Cenzul vârstei relativ jos față de standardele mondiale ● Vechimea în muncă practic nu influențează pensia ● Miza integrală pe finanțarea din sursele publice ● Contribuțiile sunt folosite pentru achitarea pensiei 	<ul style="list-style-type: none"> ● Mixt: public-privat ● Beneficii diferențiate ● Legătură strânsă între pensii și contribuții ● Criteriul de eligibilitate clar definit și cuantificat ● Stimulente puternice de a face contribuții ● Redistribuirea parțială cu accent pe acumulare ● Sunt anulate toate tipurile de pensii privilegiate ● Cenzul vârstei este ajustat la standardele mondiale ● În considerație se ia toată vechimea în muncă ● Accentul pe contribuția individuală și cea a patronilor ● Posibilitatea de a investi acumulările făcute

Sursă: Strategia reformei sistemului de asigurare cu pensii din Republica Moldova, MER, 1998.

va depinde atât de nivelul contribuțiilor individului, cât și de perioada de alocare a taxelor în fondurile de pensionare, astfel asigurându-i noului sistem o echitate socială adecvată și contribuind la creșterea factorului motivator. Astfel, noul sistem de pensionare va corespunde principiilor de funcționare a economiei de piață prin eficiența și prin echitatea sa.

Funcționarea noului sistem poate contribui în mod real la îmbunătățirea situației populației vârstnice. Însă, pentru ca acest sistem să funcționeze, este nevoie de o anumită perioadă de timp astfel încât fondurile de pensionare să acumuleze o anumită cantitate de resurse pentru onorarea pensiilor beneficiarilor. Prin urmare, persoanele vârstnice de astăzi nu pot beneficia de serviciile noului sistem de pensionare deoarece pe conturile lor personale nu s-a acumulat nici un ban. Reieșind din acestea, noua lege de pensionare prevede o perioadă de tranziție în care să funcționeze ambele sisteme, atât pentru actualii cât și pentru viitorii pensionari, cu o creștere treptată a ponderii noului sistem.

Una din componentele de bază a noului sistem este majorarea vârstei de pensionare: pentru bărbați până la 65 de ani și pentru femei până 60 de ani. Această măsură este necesară pentru atenuarea efectelor îmbătrânirii populației și pentru micșorarea presiunii demografice asupra populației active și, prin urmare, pentru micșorarea taxelor de asigurare obligatorie la fondurile de pensionare. Pentru evitarea unor tensiuni în societate legate de echitatea socială, conform legii majorarea vârstei de pensionare va avea loc treptat, pe parcursul a 10 ani, câte 6 luni în fiecare an.

Implementarea noului sistem de pensionare nu rezolvă problemele bunăstării actualilor pensionari. În scopul îmbunătățirii condițiilor populației vârstnice de astăzi, guvernul, cu concursul PNUD, a elaborat un program complex "Asigurarea bătrâneții" care pe lângă implementarea noului sistem de pensionare, prevede o serie de măsuri menite să contribuie la combaterea sărăciei printre vârstnici și să asigure o

bătrânețe demnă. Printre cele mai importante măsuri ale programului pot fi enumerate:

- lichidarea tuturor restanțelor față de pensionari și asigurarea unui mecanism care să nu permită în viitor întâzieri de plată a pensiilor;
- perfecționarea principiului de adresă (nominativ) în prestarea serviciilor de asistență socială și de ajutor social, astfel încât resursele limitate să fie îndreptate celor mai vulnerabile părți ale populației vârstnice;
- studierea complexă a problemelor cu care se confruntă populația vârstnică, în scopul găsirii unor soluții mai eficiente de realizare a lor, precum și al lărgirii sortimentului de servicii de asistență socială prestate populației vârstnice;
- mobilizarea tuturor forțelor politice și economice din societate care prin intermediul organizațiilor obștești pot contribui real la îmbunătățirea securității social-economice a populației vârstnice.

Protecția socială a invalizilor. Familiile în componența cărora o persoană sau mai multe sunt invalide, au o probabilitate mai mare să intre în categoria săracilor. Invalizii reprezintă un grup social care, spre deosebire de alte grupuri social-vulnerabile, sunt total dependenți de instituțiile de asistență socială ale statului. Orice înrăutățire în situația social-economică a statului se răsfrânge în mod direct asupra securității social-economice a invalizilor.

În Republica Moldova se numără aproximativ 152, 4 mii de persoane invalide. Comparativ cu anul 1996, numărul lor a crescut de 1,18 ori, mai ales în cazul invalizilor de muncă și a copiilor invalizi. Ponderea cea mai mare în numărul total de invalizi (76,8%) revine persoanelor care și-au pierdut capacitatea de muncă în urma diferitor accidente în procesul de producție. Un semnal alarmant pentru securitatea umană și dezvoltarea normală a individului o constituie tendința stabilizării la un nivel înalt a invalidității din copilărie-circa 18% din numărul total de invalizi. Acest indice este mai înalt decât în majoritatea statelor în tranziție.

Deși în structura populației invalizii reprezintă un grup relativ puțin numeros (cum sunt pensionarii), specificul lor presupune atât un regim alimentar deosebit, cât și o asistență medicală și socială mai atentă, ceea ce impune necesitatea unor cheltuieli de consum mai mari decât pentru alte categorii ale populației.

În condițiile crizei economice profunde, instituțiile de protecție socială ale Republicii Moldova nu sunt în stare să acorde invalizilor o asistență socială adecvată.

Dificultățile financiare ale statului au condus la amplificarea fenomenului sărăciei printre invalizi și familiile lor. Astfel, analiza veniturilor și cheltuielilor gospodăriilor casnice a arătat că 19,9% din totalul familiilor în cadrul cărora sunt invalizi se află sub pragul sărăciei după cheltuielile de consum, iar 74,1% din invalizi se află sub minimul de subzistență. Gradul de invaliditate are o influență esențială asupra riscului sărăciei. Astfel, din invalizii de grupa I 30,6% se află sub pragul sărăciei, pe când în cadrul invalizilor de grupa III, sub pragul sărăciei se află 7,4%. Aceasta se explică prin faptul că o mare parte din invalizi de grupa III sunt plasați în câmpul muncii și au venituri suplimentare în afară de transferurile sociale acordate de stat.

Sistemul actual de protecție socială din Republica Moldova presupune acordarea unui șir de servicii invalizilor cum ar fi:

- pensiile de invaliditate;
- indemnizațiile suplimentare din Fondul de susținere socială;
- anumite facilități și subvenții la procurarea medicamentelor, la călătoriile în transportul public, la plata serviciilor comunale etc.;
- gratuitatea biletelor de tratament la sanatorii și stațiuni balneoclimaterice;
- asigurarea cu proteze și alte mijloace de deplasare;
- serviciile de asistență socială la domiciliu;
- întreținerea invalizilor în case internat, etc.

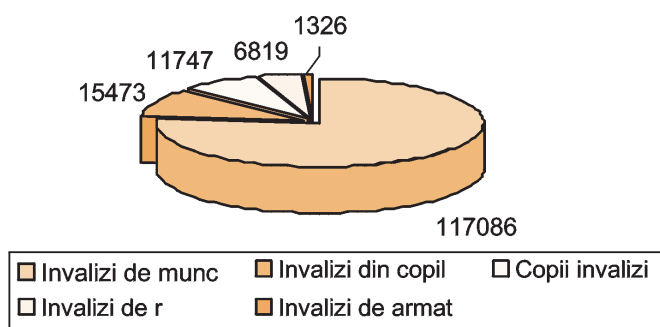
Însă deficitul acut de resurse financiare nu permite prestarea reală și sistematică a acestor servicii. De acestea beneficiază doar o mică parte din invalizi și de regulă nu aceia care într-adevăr necesită o asistență socială reală. În condițiile date, în scopul îmbunătățirii situației social-economice a invalizilor sunt necesare o serie de măsuri în reformarea sistemului de protecție socială, astfel încât sistemul să corespundă noilor condiții economice și să răspundă exigențelor de eficiență și echitate. Pentru aceasta sunt necesare:

- (i) perfecționarea mecanismului de adresă în acordarea ajutoarelor și a subvențiilor invalizilor, astfel încât de ele să beneficieze în primul rând cele mai vulnerabile categorii ale invalizilor;
- (ii) atragerea în sistemul de protecție socială de noi surse de finanțare prin intermediul organizațiilor non-guvernamentale;
- (iii) descentralizarea sistemului de protecție socială a invalizilor, acordând o autonomie relativă secțiilor de asistență socială locale, astfel încât deciziile luate privind acordarea serviciilor să fie luate pe loc, în funcție de posibilitățile financiare locale.

Protecția socială a copiilor. Copiii reprezintă grupul social cel mai vulnerabil la efectele negative ale tranziției. Ei sunt afectați, mai ales, în planul necesităților

Fig. 5.1.4.

Contingentul invalizilor în a. 1998, persoane

Sursă: datele MMPSF al Republicii Moldova

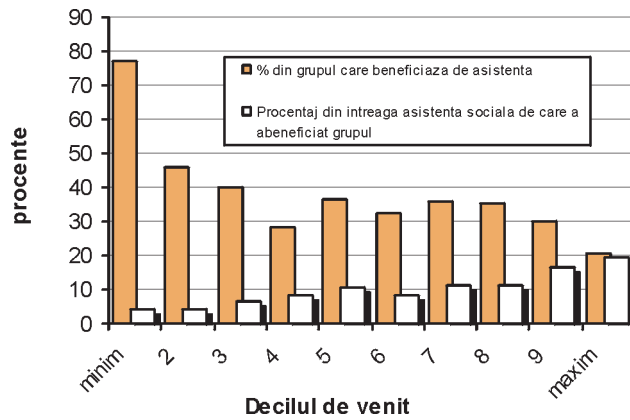
lor fundamentale de dezvoltare. Starea de insuficiență acută sub aspectul condițiilor materiale și moral-spirituale produce, mai ales asupra copiilor, efecte nocive, afectând puternic dezvoltarea lor fizică, psihică și socială. E greu de imaginat că se poate redresa economia cu generații de copii subdezvoltați din punct de vedere fizic, intelectual și traumatizați social-psihologic în perioadele lor de maximă fragilitate. Redresarea și stabilizarea economică în perspectivă este cu puțință, în condițiile societății noastre, numai prin valorificarea optimă a resurselor umane ca factor principal de producție. De aceea, astăzi este foarte important să se acorde atenția cuvenită proceselor formative și de consolidare a unui capital solid de resurse umane, atât de necesar relansării economice de mâine.

Este cunoscut faptul că familia reprezintă mediul cel mai important pentru creșterea și dezvoltarea copilului. Familia este, prin tradiție, preocupată de asigurarea bunăstării copilului, oferindu-i atât condițiile materiale cât și pe cele psihoafective și sociale necesare dezvoltării și pregătirii sale pentru viața matură. Familia își îndeplinește funcția de creștere și educare a copiilor în funcție de competența educațională și responsabilitatea părinților, dar mai ales de posibilitățile și resursele materiale disponibile. Un potențial educațional redus prezintă, mai ales, familiile dezorganizate (în care se consumă abuziv alcool, cu părinți delincvenți etc.), dar și cele cu mulți copii, cu nivel scăzut de venituri, cu condiții precare de locuit etc.

Impactul pe care l-a produs declinul economic din țară asupra familiilor cu copii este dezastruos. Astfel, datele bugetelor gospodăriilor casnice arată că în prezent printre grupurile sociale cele mai afectate de riscul sărăciei sunt familiile cu mulți copii, iar numărul copiilor în familie este factorul decisiv care contribuie la creșterea gradului de sărăcie. Dacă din familiile cu un copil doar 17,8% se află sub pragul de sărăcie, din familiile cu 4 și mai mulți copii sub pragul de sărăcie se află 36,4%.

Caseta 5.1.2.

Asistența socială în Moldova nu pare a avea un scop final bine-definit

Sursă: datele MMPSF al Republicii Moldova

În același context, studiul “Situția copiilor în familiile defavorizate” (UNICEF-ASEM, sept. 1997) a arătat că *famiile defavorizate* sunt cele cu mulți copii. Prin urmare, grupul copiilor aflați în dificultate atinge la scară națională dimensiuni îngrijorătoare.

Prevalarea impunătoare a defavorizării în rândul familiilor cu nivel scăzut de instruire al părinților indică incapacitatea acestora de adaptare la actualele condiții socio-economice. O bună parte din populația adultă a republicii a pășit în noul context socio-economic practic neavând “calificarea” minimă necesară.

Cercetarea a constatat că *marginalizarea socială a copiilor* în familie își are originea de cele mai multe ori în: (i) potențialul economic redus al familiei; (ii) inabilitatea părinților de a asigura condițiile materiale și educaționale minime necesare întreținerii și dezvoltării copilului; (iii) incompetența gestionară și educațională a părinților; (iv) iresponsabilitatea părinților față de nevoile existențiale ale copilului; (v) climatul psiho-moral nefavorabil din familie, însoțit de un grad înalt de violență; (vi) instabilitatea psiho-emoțională a părinților și, de aici, reactivitatea nehibzuită și, uneori, exagerat de dură la comportamentele nedorite ale copiilor; (vii) neglijarea fizică, emoțională și educațională a copiilor de către adulți.

Implicarea destul de frecventă (în 36% din familiile defavorizate și 16,5% în celelalte) a copiilor în diverse activități de câștig, perturbă desfășurarea procesului de instruire, generând lacune în dezvoltarea psiho-intelectuală a minorului;

Cele mai mari și frecvente dificultăți întâmpinate de familii în procesul de întreținere, creștere și educare a copiilor sunt legate de necesitatea de asigurare cu produse alimentare, îmbrăcăminte, precum și procurare a manualelor și rechizitelor școlare (în mediul rural). În funcție de intensitatea și natura dificultăților cu care se confruntă părinții în creșterea și educarea copiilor, trebuie stabilite prioritățile, direcția și conținutul programelor de asistență și protecție socială a copilului și familiei.

Condițiile nefavorabile afectează nu numai sănătatea copiilor, ci, mai ales, dezvoltarea lor psiho-intelectuală. Reușita educațională foarte redusă și comportamentele negative ale copiilor, semnalate mai frecvent în rândul familiilor defavorizate, constituie argumentele principale în favoarea acestei concluzii. Este evident, în acest context că educația copiilor este puternic influențată de gradul de bunăstare (defavorizare) al familiei.

Analiza comparativă a problemelor abordate de școală și școlarizare în familiile defavorizate și în cele mai înstărite relevă următoarele aspecte: copilul are atitudine negativă față de învățatură în 13,3% din familiile defavorizate și în 4,8% din cele mai înstărite; în școală sunt desconsiderați copiii din familiile sărace: 32,9% din familiile defavorizate, respectiv 10,7% din celelalte; tratarea incorectă a copiilor de către profesori: 4,6% din familiile defavorizate și respectiv 2,9% din celelalte categorii de familii; lipsesc manualele și literatura necesară: 38,5% din familiile defavorizate respectiv 24,1% din celelalte; nu pot procura rechizitele necesare: 68,9% din familiile defavorizate respectiv 29,0% din celelalte; profesorii recurg la pedepse fizice: 11,8% din familiile defavorizate respectiv 6,5% din celelalte; în familie nu are cine sau când să se ocupe suplimentar cu copilul: 24,0% din familiile defavorizate respectiv 11,5% din celelalte.

Faptul că circa o treime (32,5%) din familiile cu minori în întreținere se află în stare de necesitate acută ne indică adevăratele dimensiuni ale sărăciei în Republica Moldova și evidențiază situația disperată a familiilor defavorizate.

Îmbunătățirea condițiilor de viață și atenuarea influențelor nocive asupra dezvoltării armonioase a copiilor din familiile defavorizate, deși depinde în primul rând de soluționarea globală a crizei economice, presupune adoptarea unui program special de protecție socială a copilului și familiei pentru această perioadă dificilă traversată de societatea noastră. Programul respectiv trebuie să fie axat pe stoparea sau reducerea la minimum a proceselor cu caracter degenerativ pentru societate, ceea ce presupune, însă, o bună cunoaștere a fenomenelor, proceselor, realităților manifeste sau latente ce caracterizează viața socială și a riscurilor inerente. Din acest motiv, se impune ca factorii de decizie să concluzioneze eficient cu centrele de cercetare pentru a asigura coerența programelor de acțiune cu realitățile de pe teren.

Caseta 5.1.3.

Copiii și tranziția

Deși reformele se fac pentru binele omului și mai ales al generațiilor viitoare, efectele lor adverse sunt resimțite din păcate cel mai tare de copii. Fiecare a treia familie cu copii minori este afectată de sărăcie. Din acest motiv, aproape 40% din copiii minori (până la 14 ani) sunt nevoiți să practice diverse activități de câștig în detrimentul școlarizării. Circa 70% din familii au declarat că nu au bani pentru a achita taxele de școlarizare și rechizitele școlare. Ca urmare, fiecare al 10-lea copil abandonează școala pentru diferite perioade de timp. Subnutriția este frecvent întâlnită la copii: circa 1/5 din ei nu-și iau micul dejun, iar 1/10 nu au ce mânca la cină. Situația devine și mai deplorabilă din cauza calității proaste a alimentației. În plus, mai bine de jumătate din numărul total al copiilor suferă din cauza imunității scăzute. Această problemă este deosebit de acută în localitățile rurale, unde asistența medicală este nesemnificativă.

Sursă: studiile UNICEF-Moldova și MS al Republicii Moldova

O altă prerogativă este legată de specificitatea domeniului copilului și familiei, care presupune crearea unui sistem de asistență socială bazat pe profesionalism. De aici derivă necesitatea pregătirii unui personal înalt calificat cu specializare în domeniul asistenței sociale.

Insuficiența acută de mijloace și resurse impun ca o primă condiție (sugestie) pentru asigurarea reușitei - administrarea eficientă a mijloacelor și resurselor disponibile. Acest obiectiv presupune pe de o parte sensibilizarea și implicarea tuturor forțelor disponibile și cointeresate în problema copilului, iar pe de altă parte, îmbinarea eforturilor variate ca formă, conținut și intensitate, într-un singur efort bine focalizat.

Pe lângă aceste prerogative, pot fi considerate importante următoarele elemente:

- elaborarea unei metodologii de identificare a familiilor aflate în dificultate și determinarea gradului și naturii defavorizării;
- modalitatea de susținere și ajutoarele sociale se stabilesc în funcție de specificul familiei și natura dificultăților și riscurilor pe care le suportă copiii;
- crearea unor structuri locale de asistență socială instituționalizate juridic și administrativ, care să-și desfășoare activitatea în cadrul primăriilor locale;
- elaborarea unui sistem de monitorizare atât a situației grupurilor defavorizate, cât și a activităților concrete locale sau globale desfășurate pentru soluționarea cazurilor, problemelor, etc.;
- asigurarea unui control mai riguros al activității instituțiilor de protecție socială.

5.2. Protecția socială a populației apte de muncă

În procesul de tranziție la relațiile de piață au apărut probleme legate de soarta lucrătorilor din întreprinderile supuse reorganizării și lichidării în cadrul proceselor de restructurare. O tendință importantă a politicii sociale a statului în aceste condiții este asigurarea socială a persoanelor ce au rămas fără lucru independent de voința lor. Rezolvarea acestei probleme depinde de mai mulți factori, între care e sporirea producției și eficienței ei, lichidarea sau atenuarea disproporțiilor ce apar pe piața de muncă și obținerea în țară a unui grad de utilizare completă a forțelor de producție.

Pe termen lung, politica statului pe piața muncii are ca prioritate măsurile de utilizare a forței de muncă. Însă rata înaltă a șomajului latent (concedii forțate și folosirea incompletă a timpului de muncă), precum și numărul mare de cetățeni ce au pierdut speranța de angajare prin intermediul Serviciului de Stat pentru utilizarea forței de muncă, conduc la reducerea posibilităților de finanțare a programelor orientate spre dezvoltarea pieței muncii și sporirea considerabilă a cheltuielilor pentru protecția socială a populației apte de muncă.

În calitate de subiecte *componente ale protecției sociale* se manifestă populația activă, a cărei drepturi la muncă și venituri sunt lezate prin lipsa, micșorarea sau schimbarea structurii locurilor de muncă. Având în vedere multitudinea cauzelor și factorilor șomajului și constituind unul din indicii integrați ai securității economice, protecția socială a cetățenilor apti de muncă cuprinde patru seturi de acțiuni:

- plata indemnizațiilor pentru șomaj și ajutor social;
- alocații șomerilor cărora le-a expirat termenul de primire a indemnizațiilor pentru șomaj sau părinților șomeri cu mulți copii;
- contribuții pentru pregătirea și perfecționarea calificării profesionale a cetățenilor șomeri, dezvoltarea lucrărilor publice,

*“Ajutând pe alții,
te ajuți pe tine”*

Proverb

creditarea șomerilor în vederea demarării afacerilor private, acordarea creditelor și subvențiilor pentru patroni în scopul creării și păstrării locurilor de muncă;

- alocarea ajutorului material lucrătorilor unor întreprinderi supuse restructurării, falimentului sau reducerii locurilor de muncă, în scopul susținerii lor temporare în caz de trimitere forțată în concediu sau a reducerii regimului de lucru fără o plată corespunzătoare.

Măsurile de protecție socială a populației apte de muncă se finanțează din Bugetul asigurărilor sociale și, respectiv, din Fondul de șomaj.

În cheltuielile Fondului de șomaj predomină cheltuielile pentru indemnizații și plăți suplimentare. În prima etapă de formare a pieței de muncă (1993-1994) aceste cheltuieli au constituit cca. 47% din total, atingând în 1996 cota maximă de 56% , iar la începutul lui 1997 ele s-au redus la 54,4%. Locul doi în structura cheltuielilor îl ocupă instruirea profesională, perfecționarea și reprofilarea șomerilor, ale căror pondere crește în fiecare an, în 1998 ajungând la 23,4%.

În procesul de utilizare a forței de muncă în Republica Moldova se observă o tendință de creștere a cheltuielilor cu destinație specială ale Fondului de șomaj.

În anul 1997 cheltuielile pentru protecția socială au crescut cu 14,9% în raport cu 1996, din care 11,5% au fost pentru indemnizații și plăți sociale, 30,6% - pentru pregătirea și perfecționarea șomerilor și 9,0% pentru întreținerea oficiilor forței de muncă.

Sporirea cheltuielilor pentru asigurarea socială a șomerilor este determinată de mărirea indemnizațiilor, condiționată de creșterea salariului mediu în republică, și este însoțită de reducerea greutății specifice a celor ce primesc indemnizații din numărul total de șomeri înregistrați (tabelul 5.2.2).

Deși a avut loc o creștere neînsemnată a volumului de plată a indemnizațiilor pentru absolvenții diverselor instituții, mărimile stabilite nu asigură cerințele fiziologice minime ale cetățenilor republicii. Mult mai întemeiată ar fi fost plata indemnizațiilor pentru șomaj în funcție de minimul de existență al cetățenilor fără loc de muncă, al femeilor ce și-au întrerupt activitatea pentru întreținerea copiilor, și a invalizilor din grupa a III-a.

Odată cu trecerea la economia de piață, s-au agravat problemele protecției sociale a persoanelor cu capacitate redusă de muncă (a cetățenilor cu anumite deficiențe fizice și mintale), precum și ale tineretului. Sarcinile principale în soluționarea acestor probleme revin administrației publice locale. În unele țări (Polonia) sunt adoptate legi speciale referitoare la antrenarea în câmpul muncii a

Tabelul 5.2.1

Dinamica mijloacelor cheltuite de către Fondul de șomaj

Anii	Mijloacele Fondului de șomaj (%) raportate la:				
	Produsul Intern Brut	Fondul de remunerare a muncii	Cotele sociale	În medie pentru un lucrător, lei	Mărimea lunară a indemnizațiilor pentru șomaj, (1 pers.), lei
1992	0,03	0,06	0,17	23	-
1993	0,04	0,11	0,32	374	-
1994	0,09	0,22	0,42	2529	29,6
1995	0,15	0,42	1,32	6160	47,9
1996	0,14	0,44	1,33	8610	72,9
1997	0,13			10636	81,0
1998	0,14			12122	79,5

Sursă: datele MMPSF al Republicii Moldova

Tabelul 5.2.2

Ponderea șomerilor care primesc indemnizații în numărul total de șomeri oficial înregistrați, %

Anii	Total	Femei	Bărbați
1995	28,4	36,5	19,6
1996	26,5	36,2	15,9
1997	23,8	31,3	14,7
1998	20,0	28,1	11,4

Sursă: datele MMPSF al Republicii Moldova

oamenilor cu capacitate redusă de muncă. Susținerea activității persoanelor cu capacitate redusă de muncă include măsuri de nivelare a șanselor social-profesionale în toate ramurile vieții social-economice. Printre măsurile ce ar contribui la menținerea persoanelor cu capacitate redusă de muncă în cadrul întreprinderilor, ar fi rațională acordarea privilegiilor la impozitare patronilor ce oferă locuri de muncă, cât și acordarea de credite preferențiale pentru crearea și menținerea locurilor de muncă aferente acestei categorii.

Realizarea în practică a măsurilor de înregistrare a șomerilor, calcularea și plata indemnizațiilor, influențează nefavorabil asupra legalizării pieței de muncă și asupra posibilităților economice de supraviețuire a populației apte de muncă. Deseori, din diferite motive, în scopul reducerii volumului de plată pentru șomaj, se suspendă eliberarea lor. În anul 1997 au fost sistate plățile la mai mult de 3,7 mii de șomeri, dintre care numai 20,2 % au fost întemeiate. Astfel de măsuri nu pot fi izolate de realitățile social-economice concrete, de caracterul șomajului.

În condițiile unui șomaj de conjunctură și structural, astfel de măsuri de “accelerare” a căutării unui loc de muncă nu sunt destul de întemeiate. În majoritatea țărilor lumii, limitarea termenelor de plată a indemnizațiilor este legată de vechimea în muncă sau de perioada de șomaj, iar volumul și termenii de plată a indemnizațiilor pentru șomaj sunt mai mari ca în Republica Moldova. O susținere considerabilă ar putea acorda sistemele de ajutoare sociale, de care s-ar putea folosi șomerii în caz de expirare a dreptului la indemnizații și lipsei locului de muncă, dar în republică încă nu a fost creată această instituție de ajutorare socială. Cheltuielile pentru plata compensației lunare nominale și suplimentelor la indemnizațiile de șomaj pentru întreținerea copiilor până la 14 ani au constituit în anul 1997 7,2 % din cheltuielile totale pentru acest scop. Din contul bugetelor locale ajutor material în sumă de 2,2 mii lei au primit numai 46 de șomeri.

Unul din factorii importanți ai protecției sociale a populației apte de muncă îl constituie crearea condițiilor economice, psihologice și de instruire profesională în scopul sporirii gradului de utilizare a forței de muncă a șomerilor și, parțial, a cetățenilor angajați. O răspândire mult mai largă în procesele de pregătire a șomerilor le au programele mixte de învățământ ale Ministerului Muncii, Protecției Sociale și a Familiei și a Ministerului Educației și Științei. Ponderea cheltuielilor destinate pregătirii profesionale a șomerilor a constituit în anul 1997 23,4%. Pe parcursul anului 1997 numărul șomerilor instruiți era de 6749 de persoane sau 4,1 % din numărul total de șomeri înregistrați. Dintre ei, numai 9,6 % au fost instruiți la întreprinderi și organizații. În comparație cu anii precedenți, se observă o tendință de creștere a cotei celor ce au participat la pregătirea profesională în cadrul unor întreprinderi (tabelul 5.2.3).

Instruirea șomerilor s-a organizat pentru 60 de profesii, predominante fiind cele de contabil — 27,7%, croitor — 18,1%, operator — 15,4% și de frizer — 10,8%. Termenul mediu de studii a unui șomer a fost de 5,5 luni, cheltuielile de instruire constituind 415 lei de persoană.

În calitate de factori ai protecției sociale se manifestă și lucrările publice. Răspândirea formelor temporare de utilizare a forței de muncă, subvenționate de oficiile forței de muncă, în combinație cu perfecționarea calificării profesionale nu numai că influențează activ asupra

Tabelul 5.2.3

Dinamica structurii de instruire a șomerilor, %

	1994	1995	1996	1997	1998
Ponderea șomerilor înregistrați ce au primit instruire	8,1	11,4	11,7	13,6	11,5
Femei:					
Au primit instruire la întreprinderi	5,2	7,3	7,6	9,4	15,1
	7,0	9,0	7,3	9,6	11,0

Sursă: datele MMPSF al Republicii Moldova

situației actuale pe piața muncii, dar creează și premise pentru ameliorarea utilizării forței de muncă în perspectivă, contribuind astfel la schimbările structurale progresiste. În acest scop, este necesar să se revadă noțiunea de lucrări publice ca activități ce nu necesită calificare și care presupun muncă fizică grea. Experiența altor țări demonstrează că lucrările publice pot fi folosite în toate ramurile economiei, inclusiv în sferile muncii intelectuale, sociale și ecologice. În pofida obstacolelor financiare și organizatorice în dezvoltarea acestui proces, lucrările publice înregistrează o evoluție pozitivă (tabelul 5.2.4).

Una din formele reprofilării structurii populației angajate în câmpul muncii, în condițiile restructurării economice a întreprinderilor, poate fi acordarea unui ajutor economic, organizatoric și juridic celor concediați pentru organizarea business-ului privat sub forma micilor întreprinderi. Se prevede crearea unui număr considerabil de locuri de muncă suplimentare și dezvoltarea formelor și genu-

rilor netradiționale de utilizare a forței de muncă. În scopul antrenării în câmpul muncii a păturilor slab asigurate, în anul 1999 se preconizează: crearea a 5800 de locuri de muncă, în anul 2000 - 6500; determinarea condițiilor și ordinii de eliberare a creditelor șomerilor ce vor să se ocupe cu activitatea de antreprenariat și a unităților economice — pentru crearea locurilor de muncă. Dar acțiunile menționate, importante din punct de vedere social, nu au primit susținerea organizatorică și financiară necesară.

Garanțiile sociale acordate lucrătorilor de către întreprinderi, în caz de concediere, concedii forțate sau reducerea timpului de muncă, reprezintă un aspect important al protecției sociale a populației apte de muncă. Reducerile în masă și restructurarea sectorului de stat a devenit un fenomen obișnuit în perioada reformelor radicale din economie. Măsurile prevăzute poartă un caracter temporar și nu corespond situației economice generale.

Asigurarea socială în Moldova are o importanță deosebită în procesul de reori-

Tabelul 5.2.4

Dezvoltarea lucrărilor publice

	Anii					1998 în
	1994	1995	1996	1997	1998	raport cu 1994
Numărul unităților economice unde au fost create locuri de muncă	98	189	165	241	278	de 2,8 ori
Numărul șomerilor antrenați în lucrările publice remunerate din care:	510	595	737	971	1360	de 2,7 ori
• 1 lună	33,1	41,2	25,2	26,7	32,8	-0,3 p.p*
• 1-3 luni	21,8	30,4	30,3	45,3	41,6	16,8 p.p
• peste 3 luni	45,1	28,4	44,5	28,0	25,6	-19,5 p.p
Cheltuieli pentru organizarea lucrărilor publice, lei pe persoană	31	78	177	165	227	de 7,3 ori
Structura surselor de finanțare ale lucrărilor publice (%):						
- bugetul local	2,6	14,9	1,0	12,9	7,9	5,3%
- mijloacele proprii ale întreprinderii	36,0	80,9	98,8	86,4	90,3	54,3 p.p
- fondul de șomaj	56,4	3,6	0,2	0,7	0,8	55,6 p.p
- alte surse	5,0	0,6	-	-	1,0	4,0 p.p

* p .p. — puncte procentuale

Sursă: datele MMPS al Republicii Moldova

entare a lucrătorilor concediați, ce locuiesc în localitățile rurale. Mulți au primit o parcelă de pământ, utilaj și alte mijloace de producție. Unii din ei au format gospodării țărănești, alții au transmis mijloacele de producție în arendă, iar alții n-au folosit mijloacele de producție pentru obținerea producției și, deci a veniturilor. Reieșind din acestea, ar fi irațional ca această categorie de lucrători să nu fie lipsită de suport social, până când nu-și vor organiza producția de mărfuri sau nu vor primi un venit (din arendă) nu mai mic decât nivelul minim necesar de existență pentru fiecare membru al familiei.

Practica de a nu concedia lucrătorii de prisos și reducerea zilei (săptămânii, lunii) de muncă sau acordarea concediilor de lungă durată la inițiativa administrației fără păstrarea salariului conduce la:

a) concedierea formală a lucrătorilor “din proprie inițiativă” (fără plata indemnizațiilor de concediere și a înregistrării imediate la oficiile forței de muncă ca șomeri și primirea indemnizațiilor). Datorită deficitului locurilor de muncă, în 1998 au depus cereri de concediere din proprie inițiativă 74,1% din numărul celor concediați, dintre care 80% în agricultură și silvicultură, 81% în comerț și reparații, 85,2% în învățământ și 88,8% în sănătatea și asistență socială;

b) menținerea în statele întreprinderii a lucrătorilor ce nu lucrează o perioadă îndelungată și păstrarea drepturilor lor la bunurile materiale și creșterea stagiului pentru primirea pensiilor;

c) diminuarea spiritului activ al lucrătorilor în căutarea noului loc de muncă, în deosebi al celui ce necesită perfecționare sau recalificare;

d) utilizarea incompletă a forței de muncă în condițiile unei plăți reduse pentru munca prestată (în Moldova aceasta duce la menținerea nivelului scăzut de trai);

e) aplicarea diviziunii muncii, utilizarea incompletă a forței de muncă (pot fi folosite de unele întreprinderi în scopul reducerii cheltuielilor).

Caseța 5.2.1

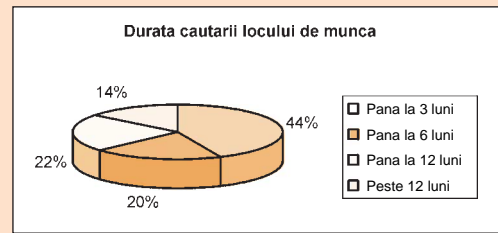
În căutarea unui loc de muncă

Odată cu aprofundarea proceselor reformatorii devine tot mai dificil de a găsi un loc de muncă. Ajustările structurale și restructurarea întreprinderilor economice este însoțită de reduceri considerabile ale numărului de angajați.

Sectoarele noi ale economiei, bazate pe inițiativa privată, sunt încă fragile și nu dispun de capacități suficiente pentru a absorbi forța de muncă disponibilizată. Doar fiecare a zecea persoană concediată din sectorul public a putut găsi un loc de muncă în sectorul privat. În general, pe piața muncii se amplifică tendința reducerii cererii agregate: în ultimii patru ani ea s-a contractat de 1,25 ori. Astăzi rata de ocupare a populației economic active constituie 44,3%, în comparație cu 80% cât era în a.1990 la începutul reformei economice.

Ca urmare, oportunitățile de a fi angajat sunt nesemnificative. La un loc vacant de muncă revin zece șomeri oficial înregistrați. Și mai dificilă este situația pentru lăcătuși, șoferi, ingineri mecanici, bibliotecari și agronomi unde, în medie, această proporție este de 1:12. Efectul cumulativ al dezechilibrului pe piața muncii constă în amplificarea insecurității locului de muncă. Crește perioada de timp în căutarea unei ocupații remunerate. În medie, o persoană cheltuie 7 luni în căutarea locului de muncă. Ceva mai mult, 7,5 luni, constituie durata perioadei de căutare pentru persoanele din localitățile urbane. Deși cei de la sate cheltuiesc în medie mai puțin timp în căutarea unui loc de muncă (6,7 luni), fluctuațiile sezoniere sunt destul de mari, amplificând gradul de incertitudine. În decursul unui an, durata de plasare în câmpul muncii oscilează de la 8-9 luni iarna până la 4-5 luni vara. Drept urmare, se mărește durata perioadei de șomaj, care are implicații negative economice și financiare atât pentru stat, cât și pentru individ. Astăzi fiecare a cincina persoană luată în evidența oficiilor forței de muncă se află în șomaj de mai bine de 6 luni. Aceasta duce în mod inevitabil la extinderea șomajului de lungă durată, fenomen care este considerat de către OIM ca fiind cea mai dură formă a șomajului. Comparativ cu anul 1995 acest fenomen a crescut în proporție de 1,25 ori cuprinzând în prezent 14,4% din numărul total de șomeri.

Sursă: datele MMPSF al Republicii Moldova și sondajului BGC pe a.1998

În perspectivă, o astfel de tratare va duce la concentrarea muncii în puținele locuri de muncă mai bine plătite și de o productivitate înaltă, lăsând tot mai mulți lucrători fără lucru și surse de venit.

Aplicarea diferitelor forme ale timpului redus de lucru, ce a înregistrat o anumită evoluție în multe țări ale lumii, pre-

supune, ca idee, ameliorarea condițiilor de muncă a femeilor cu mulți copii, a tineretului studios, a persoanelor în etate, a invalizilor și a altor cetățeni care au nevoie de timp sau de un orar liber de lucru. La baza acestei forme de organizare a lucrului stă propria inițiativă și asigurarea materială. Din 41 mii de persoane care au avut, în 1998, ziua de muncă redusă - 85,7% au folosit această formă de organizare a muncii la inițiativa administrației, deseori cu pierderea unei părți considerabile a salariului. În cele 11 județe ale republicii acest indice a constituit mai mult de 90%. Este de remarcat faptul că în anul 1998 în raport cu 1997 numărul lucrătorilor angajați parțial a crescut cu 18%, dintre care cu 33,6% la inițiativa administrației.

O altă metodă, ce a înregistrat o răspândire destul de largă în republica noastră, este acordarea concediilor administrative diferitelor categorii de lucrători fără păstrarea plății compensațiilor.

Acordarea concediilor poate fi apreciată, teoretic, ca un anumit privilegiu din

partea întreprinderii și mai ales a statului care ar permite menținerea vechimii în muncă, adaptarea la noua economie de piață și păstrarea echilibrului psihologic. Pe parcursul anului 1998, în concedii administrative s-au aflat 146,4 mii salariați, fiecareia din ei revenindu-le câte 87,4 zile-muncă, cu următoarea diferențiere a teritoriilor: de la 14 zile-muncă în raionul Camenca, până la 270 zile-muncă în raionul Dubăsari. Astfel, timp de patru luni circa 150 de mii de oameni n-au lucrat și nu au primit salariu, nu au fost înregistrați ca șomeri și nu au primit indemnizații de șomaj.

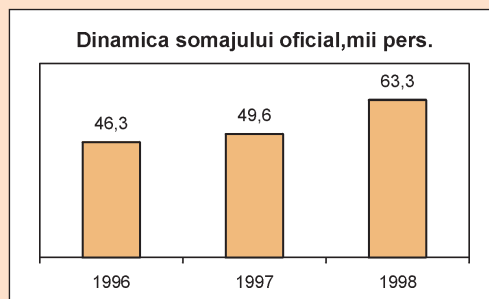
Pe ramuri de activitate, cea mai critică situație s-a înregistrat în construcții, unde 55% din numărul celor angajați s-au aflat în concedii mai mult de 127 zile muncă și în ramura industriei prelucrătoare, unde indicatorii similari reprezintă 51,5% și respectiv 108 zile-muncă.

Odată cu aprofundarea crizei de producție, accelerarea procesului de privatizare și acționare, această soluție, ce presupune o rezolvare ulterioară democratică a relațiilor patron-angajați, se manifestă în prezent prin diminuarea raportului economic și spiritual dintre lucrător și patron. Concediile administrative de lungă durată neplătite, fără a lua în considerare păstrarea legăturii formale cu întreprinderea, ce asigură creșterea stagiului de muncă (carnetul de muncă se găsește la întreprindere), precum și unele bunuri sociale și speranța efemeră în întoarcerea la locul vechi de muncă, îi obligă pe lucrători să se adapteze la noile condiții și să se angajeze în localitatea de domiciliu sau peste hotarele țării în activități care deseori nu corespund profesiei și calificării lor. Ca rezultat al acestui mod de organizare a muncii, are loc un proces de reducere a procentului de lucrători calificați. O parte din lucrători, ce nu au posibilitate să se angajeze la alte întreprinderi, își pierd îndemnarea profesională și duc o viață în mizerie. Altă parte își găsesc de lucru prin cumul sau se ocupă cu business-ul mic, îndepărtându-se tot mai mult de la activitatea profesională de bază și păstrând cu întreprinderea numai o legătura juridică, for-

Caseta 5.2.2

Profilul șomajului

Chiar dacă rata șomajului oficial este redusă (în jur de 2% din forța de muncă), ritmul creșterii lui este rapid: în anul 1998 numărul persoanelor înregistrate ca șomeri la oficiile forței de muncă s-a

mărit de aproape 1,3 ori. Cine sunt acei care au un grad sporit de risc de a intra în șomaj? Datele disponibile furnizează următorul profil: (i) femeile (59%), mai ales mamele după concedii de maternitate; (ii) tineretul până la 30 ani (45%), în special tinerii fără specialitate și demobilizații din armată; (iii) muncitorii necalificați (57%) preponderent din industriile mecanice; (iv) angajații la lucrări sezoniere (47%), în special în sectorul agrar. Motivele principale de concediere a lucrătorilor: (i) blocajul financiar al unităților economice (34%); (ii) restructurarea întreprinderilor (25%); (iii) fuziunea/comasarea întreprinderilor (17%); (iv) falimentare (15%). Dintre tipurile de ocupații care sunt cele mai vulnerabile la șomaj sunt lăcătușii, șoferii, constructorii, bibliotecarii, inginerii, agronomii.

Sursa: datele MMPSF al Republicii Moldova

mală. Pentru a sista trecerea bruscă a șomajului latent în cel oficial și a activa procesul de utilizare a forței de muncă, este rațional să fie legalizate formele ei (săptămâna (ziua) redusă de lucru etc.), indicând timpul normativ și restanțele de venit (salariu) care sunt compensate. În Franța de exemplu, Programul de compensare a veniturilor în caz de șomaj parțial și la un grad de utilizare a forțelor de muncă mai mic de 40 de ore pe săptămână prevede o compensare în mărime de 50% din salariul orar.

Deși cu o notă de incertitudine, pare însă a fi atractivă ideea subvenționării forței de muncă la întreprinderile prospere, cu scopul păstrării potențialului de lucru și, în primul rând, a lucrătorilor calificați. Pentru realizarea ei este necesară o politică structurală rațională atât la nivel național cât și teritorial pentru susținerea selectivă a întreprinderilor competitive și atractive pentru investiții. Aceasta ar permite reținerea șomajului latent, care nu poate fi dirijat și folosirea mult mai eficientă a perioadei de tranziție pentru adaptarea la noile condiții a potențialului de muncă. Însă accentul trebuie pus pe crearea angajării productive.

În scopul asigurării stării materiale și psihologice a lucrătorilor concediați se acordă unele înlesniri și indemnizații. În componența lor intră compensația sub forma salariului mediu, accesul la serviciile sociale ale întreprinderilor, ținând cont de aportul lucrătorului în dezvoltarea producției, precum și ajutorul material pentru lucrătorii concediați. Există posibilitatea obținerii indemnizațiilor bănești cu destinație specială și a burselor, în cazul micșorării nivelului de venituri determinată de studii și perfecționare, a înlesnirilor pentru plata locuințelor departamentale și a altor indemnizații pentru membrii familiilor în incapacitate de muncă.

Însă unele întreprinderi ce se află într-o situație financiară grea încalcă Legea falimentului. Fără a declara întreprinderea falită, administrația impune unei părți a lucrătorilor să încheie contracte anuale de muncă. În această perioadă lucrătorii

Caseta 5.2.3

Șomajul real față de șomajul oficial

Șomajul real	Șomajul oficial înregistrat
<ul style="list-style-type: none"> ● Include toate persoanele apte de muncă care sunt în căutare de lucru ● Este raportat la populația angajată ● Acoperă toate tipurile de șomaj: deschis, latent și fricțional. ● Apreciază dimensiunea reală a rezervei forței de muncă în toate sectoarele economiei ● Rata este de 9,4% 	<ul style="list-style-type: none"> ● Include doar lucrătorii care nu sunt concediați din proprie inițiativă ● Este raportat la populația economic activă ● Acoperă numai un segment-cel deschis și care este oficial înregistrat ● Dă o apreciere parțială a rezervei forței de muncă, în special în sectorul public ● Rata este de 2,0 %

Sursa: constatările CISR

nu primesc salariu. După un an, ei sunt eliberați fără a primi indemnizații de concediere.

Sunt necesare rectificări și completări în Codul Muncii Republicii Moldova conform următoarelor puncte: transfer temporar la alt loc de muncă, în cazul necesității de producție; rezilierea contractului de muncă la inițiativa administrației; motivele și modalitatea concedierii lucrătorilor; înlesniri și compensații pentru lucrătorii eliberați în caz de înlocuire a proprietarului; evidența drepturilor lucrătorilor concediați în rezultatul reducerii statelor în caz de lichidare, privatizare sau acționare; termenii de achitare în caz de concediere. În prezent legislația în vigoare prevede garanții sociale pentru cetățenii care au rămas fără lucru și s-au adresat la oficiile de șomaj. Cetățenii, patronii și oficiile de șomaj ar fi fost avantajați dacă în această lege s-ar fi introdus rectificări și completări care să reglementeze colaborarea din perioada precedentă eliberării lucrătorilor ca urmare a procedurilor de reorganizare, asanare, faliment și a administrării din exterior. Situația concretă de pe piața de muncă impune introducerea corecțiilor în mecanismul protecției sociale a lucrătorilor concediați. De aceea este nece-

sară adoptarea legii “Despre protecția lucrătorilor în cazul insolvenței patronilor”, care să stipuleze garanții de plată a restanțelor esențiale, conform acordului de muncă, indiferent de proprietatea debitorilor insolvenți și mersul procesului de lichidare.

Nivelul înalt al șomajului cere, realmente, mărirea volumului mijloacelor financiare, cu scopul realizării programelor de stat de utilizare a forței de muncă și, în parte, a asigurării sociale a șomerilor, ceea ce, la rândul său, duce la limitarea considerabilă a posibilităților de finanțare a programelor de dezvoltare a pieței muncii.

Rezumat. Creșterea permanentă a numărului cetățenilor Republicii Moldova neangajați în muncă duce la reducerea posibilităților statului în finanțarea programelor de dezvoltare a pieței muncii și asigurării sociale a populației apte de muncă. Aceasta se referă atât la crearea noilor locuri de muncă, cât și la protecția socială a șomerilor înregistrați, utilizării parțiale a forței de muncă, precum și la lucrătorii concediați datorită restructurării și insolvenței întreprinderilor.

Ca urmare a reducerii populației angajate în câmpul muncii, anual crește volumul mijloacelor financiare ale Fondului de șomaj pentru personalul scriptic.

Dar, raportat la produsul intern brut, în ultimii trei ani (1996-1998) volumul mijloacelor Fondului de șomaj constituie numai 0,13-0,14%, adică mult mai puțin decât în majoritatea țărilor cu o economie de piață. Neluând în considerație micșorarea artificială a numărului celor ce primesc indemnizații de șomaj, mărimea medie lunară a indemnizațiilor calculate a constituit în 1998 numai 79,5 lei pentru o persoană, ceea ce nu asigură șomerilor un minim fiziologic de existență. Tendințe importante de creștere a nivelului de adaptare a cetățenilor șomeri la relațiile de piață în sfera muncii și situației lor materiale se înregistrează în pregătirea și perfecționarea populației apte de muncă și dezvoltarea lucrărilor publice. Circa 12% din șomerii înregistrați au primit instruire profesională, conform

directivelor oficiilor de șomaj. Însă cota celor angajați în câmpul muncii din componența celor ce au fost instruiți este neînsemnată și constituie în anul 1998 doar 31,5%. Mult mai gravă este situația în domeniul lucrărilor publice. Pe parcursul anului 1998, la lucrări publice au participat numai 1360 de șomeri sau 2,2% din toți șomerii înregistrați. Este de remarcat că mai mult de 90% din mijloacele predestinate finanțării lucrărilor publice sunt realizate de către întreprinderi. Cota bugetelor locale constituie mai puțin de 10% , iar a mijloacelor Fondului de șomaj mai puțin de 1%.

Nu se înfăptuiește alocarea mijloacelor pentru crearea locurilor de muncă cu scopul antrenării păturilor slab asigurate ale populației în câmpul muncii, prevăzute de Programul de stat al utilizării forței de muncă, ceea ce duce la agravarea situației pe piața muncii și afectarea categoriilor social vulnerabile ale populației. Reieșind din acestea, ar fi oportun să se țină cont de următoarele:

1. La elaborarea Programelor de stat pentru utilizarea forței de muncă a populației, măsurile prevăzute de ele vor fi consolidate prin indicarea surselor de finanțare.
2. La formarea bugetului republican al Fondului de șomaj se va ține cont de situația actuală a șomajului în Moldova, conjunctura de pe piața muncii și pronosticul evoluției situației social-economice în ansamblu.
3. În scopul mării eficienței folosirii mijloacelor financiare ale Fondului de șomaj, conform cerințelor patronilor, instruirea și perfecționarea șomerilor la întreprinderi se va realiza pe un termen mai lung — până la 9 luni.
4. Este necesară elaborarea programelor naționale și regionale de creare a locurilor de muncă pentru păturile social-vulnerabile ale populației.

5.3. Securitatea sănătății publice

Sănătatea constituie unul din elementele cheie ale securității umane. De starea ei depinde în mod direct nivelul bunăstării individuale și gradul de dezvoltare umană a țării. Exercițând o influență directă asupra capacităților de muncă, sănătatea amplifică sau limitează opțiunile oamenilor de a valorifica oportunitățile sociale. Persoanele cu o stare a sănătății bună sunt mai puțin expuse factorilor de risc. Dimpotrivă, cei cu sănătatea precară sunt afectați mai dureros de mediul economic turbulent. Maladiile limitează autonomia oamenilor, reduc participarea lor în câmpul muncii și măresc dependența de serviciile medicale. Astfel starea sănătății condiționează gradul de vulnerabilitate al oamenilor. De aceea sănătatea proastă are un impact negativ direct asupra mobilității forței de muncă, productivității și cheltuielilor publice. Efectul cumulativ al sănătății publice își găsește reflectare în indicii dezvoltării umane și are consecințe atât economice cât și sociale. Din acest punct de vedere, sănătatea publică este tratată sub un aspect mai larg ca fiind o bunăstare completă fizică, mentală și socială care nu se referă doar la absența bolii sau infirmității.

Sănătatea publică este condiționată de calitatea și eficacitatea serviciilor pe care le prestează instituțiile medicale. În acest context trebuie menționat că sistemul curent al ocrotirii sănătății în Moldova se caracterizează printr-un *mix de părți slabe și puternice*, generate de originea acestui sector și de particularitățile perioadei de tranziție. Avantajele principale conțin în fond trăsături semnificative moștenite de la modelul precedent de ocrotire a sănătății și constau în următoarele:

- acces universal gratuit la toate serviciile medicale;
- dreptul întregii populații la îngrijirea sănătății;
- dotare bună a sectorului medical primar cu tehnică și personal de calificare înaltă;
- rețea bine structurată și integrată de spitale, clinici și ambulatorii;

- rețea flexibilă de facilități igienice și medicale de prevenire a maladiilor în masă;
- finanțare prioritară integrală de la bugetul public.

În același timp, acest sistem s-a dovedit a fi ineficient în promovarea calitativă a serviciilor medicale. Motivul principal constă în *filozofia veche a sectorului medical*: cetățenii erau tratați mai degrabă ca recipienți pasivi ai serviciilor medicale prestate de către stat decât participanți activi ai procesului de îmbunătățire a stilului lor propriu de trai. Din aceste considerente s-a mizat în exclusivitate pe monopolul statului în ocrotirea sănătății. Drept urmare, managementul intrasectorial s-a dovedit a fi ineficient, cauzând dezechilibre și lipsă de coordonare. Gradul de receptivitate la nevoile locale (mai ales cele rurale) era nesemnificativ, prioritate acordându-se instituțiilor medicale din zonele urbane. În utilizarea resurselor financiare se neglijă principiul eficacității economice.

Situația în sectorul medical s-a agravat considerabil pe durata perioadei de tranziție. Înrautățirea s-a manifestat practic la toți parametrii sistemului de ocrotire a sănătății care pot fi clasificați în următoarele seturi:

- deteriorarea standardelor de trai ale populației;
- creșterea gradului de incidență a factorilor de risc ce subminează securitatea sănătății publice;
- extinderea bolilor de nutriție, infecțioase, sociale și degenerative;
- constrângeri financiare dure;
- remunerarea insuficientă a personalului medical, ce servește drept anti-stimulent pentru executarea calitativă a sarcinilor profesionale.

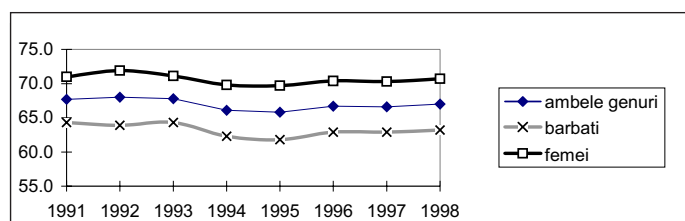
Exponentul calității sănătății-*speranța de viață*-continuă să se deterioreze substanțial. Comparativ cu 1992, durata vieții s-a micșorat de 1,4 ori, reprezentând în 1998 70,7 ani pentru femei, 63,2 ani pentru bărbați și 67 ani-cea medie. La femei această reducere s-a dovedit a fi mai semnificativă - de circa 1,6 ori. Ast-

“Extremis malis, extrema remedia / Maladiile serioase necesită remedii extreme”

Din latina veche

Fig. 5.3.1

Speranța de viață la naștere, ani

Sursă: studiile CȘP al MS

fel durata speranței de viață în Moldova este una din cele mai scurte în Europa.

Una din cele mai îngrijorătoare manifestări în dezvoltarea demografică nefavorabilă din republică este creșterea mortalității populației. În 1998 au decedat 47,7 mii persoane, rata mortalității fiind de 11,1 la 1000 locuitori. Numărul decedaților a depășit numărul celor născuți cu 0,9 mii. Structura mortalității pe cauze de deces în anul trecut relevă că cele mai multe decese (52,7%) au la bază bolile aparatului circulator, urmate de tumorile maligne (11,9%); accidentele, otrăvirile și traumatismele (9,0%); bolile aparatului digestiv (8,9%); bolile aparatului respirator (6,0%). De remarcat faptul că în același timp incidența cazurilor fatale printre bărbați este mai frecventă ca la femei. Din această cauză și nivelul mortalității diferă pe sexe, el fiind cu 14,8% mai mare la bărbați. Destul de alarmant se manifestă tendința creșterii ratei mortalității la populația economic activă. Comparabil cu 1993, nivelul ei a crescut de 1,1 ori, constituind în prezent 41,6% din structura mortalității generale.

O situație precară se constată și în sectorul ocrotirii *sănătății copiilor*. Constrângerile financiare dure, amplificate de creșterea explozibilă a prețurilor la serviciile medicale, au condus la o deteriorare substanțială a stării sănătății lor. Subnutriția a devenit un fenomen obișnuit care afectează marea majoritate a populației, îndeosebi persoanele tinere. Astfel valoarea energetică zilnică a alimentației copiilor acoperă numai 62% din minimumul necesar, iar la proteine și mai puțin, 40%. Ca ur-

mare rata mortalității infantile este de 17,8 la 1000 născuți vii, adică de 3 ori mai mare ca media europeană.

Alarmantă rămâne situația *maladiilor infecțioase* (epidemiile recente de difterie, holeră, rujeolă, parotidită). Din 1990 până în 1998 incidența sifilisului a crescut de 10,6 ori atingând indicii de 165,9 cazuri/100.000 persoane. Suntem în etapa de debut al unei veridice epidemii de SIDA: numai în anul 1998 au fost înregistrate 408 persoane infectate de virusul HIV (pentru comparație: 19 infectați în cei 9 ani precedenți (1986-95 și 47 în 1996). Cu fiecare an crește numărul cazurilor noi de tuberculoză. Imunizarea eficientă a populației devine deosebit de anevoioasă din cauza insuficienței de vaccinuri și de utilaj respectiv.

Incidența maladiilor gastro-intestinale este cea mai înaltă în Europa. Un mare pericol prezintă creșterea numărului de boli cardiovasculare, ictus, reumatism, a diabetului zaharat și a altor maladii cronice, îndeosebi la cei tineri.

Drept parametru al crizei sociale se poate considera creșterea numărului de persoane suferinde de alcoolism și narcomanie, precum și a numărului fumătorilor (îndeosebi printre femei și adolescenți). Conform unei analize oficiale, mai mult de 8% din populația țării are probleme de sănătate datorate excesului de alcool. Începând cu 1990 numărul narcomanilor luați la evidență crește în medie cu 30% anual. Foarte severe rămân problemele traumatismului și deceselor violente.

Persistă o multitudine de probleme legate de mediul ambiant. Merită o deosebită atenție problemele asigurării cu apă potabilă (îndeosebi în localitățile rurale), de prelucrare a tutunului, a deșeurilor toxice, iar în ultimii ani și poluarea aerului în orașe.

Structurile sistemului sănătății suferă o criză profundă în ceea ce privește insuficiența de resurse financiare și folosirea irațională a mijloacelor existente, lipsa medicamentelor necesare și a utilajului. Din acest motiv s-a creat o discrepanță semnificativă între cererea excesivă pentru serviciile medicale și oferta extrem de

redușă. Nedispunând de mijloace financiare pentru a acoperi costul tratamentului, marea majoritate a populației abandonează serviciile costisitoare ale instituțiilor medicale specializate și se auto-tratează în condiții casnice. Ca urmare circa 60% din numărul total de decedați și 30% din decesele copiilor sunt înregistrate acasă. Personalul medical încadrat primește salarii foarte mici, fapt ce provoacă diminuarea aspectului moral, generalizarea procesului de mituire și o atitudine negativă a populației față de acesta.

Cauzele stării precare a sănătății în Moldova sunt determinate de prevalența factorilor de risc subiacenți în stilul de viață și în mediul înconjurător, precum și de absența unei profilaxii eficiente și de nivelul scăzut al serviciilor medicale. Situația nu este corectată de programele elaborate deja și de setul de măsuri al Guvernului și al Ministerului Sănătății din cauza finanțării insuficiente.

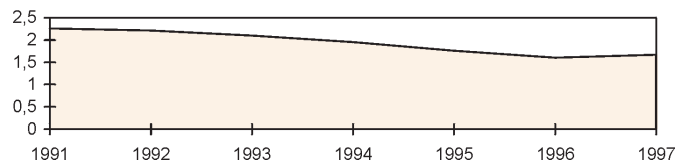
Efectul implicit al stării precare din sectorul asistenței medicale s-a răsfrânt și asupra parametrilor demografici din Moldova. Pe lângă mortalitatea și morbiditatea înaltă, s-a accentuat tendința scăderii dramatice a natalității.

Comparativ cu 1989 coeficientul natalității s-a micșorat de 1,62 ori atingând în 1998 cota de 10,9 la 1000 locuitori. Au fost înregistrați 46,8 mii nou-născuți sau cu 35 mii mai puțin ca în 1989. Una din cauzele acestei situații o constituie înrăutățirea structurii de vârstă a femeilor. Este știut că femeilor tinere le revine trei pătrimi din numărul total de nașteri, dar numărul lor la începutul anului 1997 era cu aproximativ 80 mii mai mic față de începutul anului 1986, când numărul nou-născuților a fost cel mai mare. Scăderea numărului nou-născuților este cauzată și de micșorarea numărului căsătoriilor încheiate: în 1998 au fost cu 15 mii (sau de 1,6 ori) mai puține decât în 1990. Continuă creșterea ponderii copiilor născuți în afara căsătoriei; în 1998 17,5% față de 10,4% în 1989.

Drept urmare, sporul natural al populației a înregistrat cea mai mică valoare din perioada postbelică: 0,2 promile.

Fig. 5.3.2.

Coeficientul general al fertilității

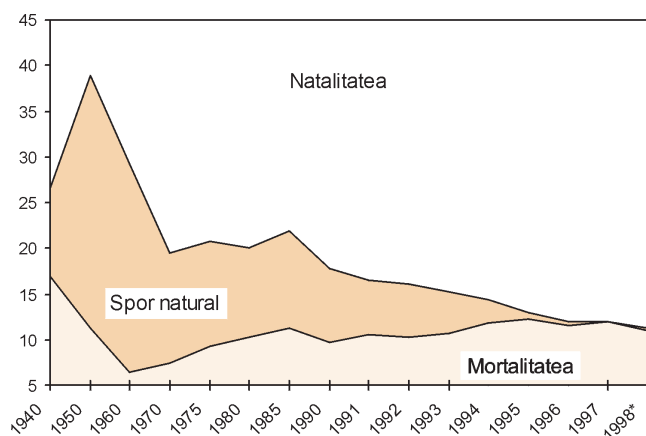

Sursă: studiile CȘP al MS

Situația aceasta va persista și pe viitor fiindcă nu există premise ce ar genera o schimbare a acestei evoluții. Motivul principal rezidă în coeficientul general al fertilității, care a scăzut până la 1,67 și nu asigură nici reproducerea simplă a populației (2,14-2,15). Toate acestea vor impulsiona pe viitor fenomenul depopulării în republică, ceea ce va exercita un impact negativ pe termen lung asupra genofondului uman. Începând cu 1992 populația republicii se află într-o continuă descreștere. La sfârșitul anului 1998 populația republicii era de 4293 mii persoane. În ultimul an rata anuală a creșterii populației s-a diminuat, alcătuind - 0,3% și probabil va rămâne aceeași pe viitor.

Pe lângă natalitate și mortalitate un rol semnificativ în formarea structurii populației îl are migrația. Începând cu anul 1990 proporțiile emigrației sunt cu mult mai mari ca cele ale imigrației. Astfel soldul migrației a devenit negativ, continuând să se aprofundeze pe parcurs: - 2934 persoane în 1996, -3879 persoane în 1997 și -4351 persoane în 1998.

Fig.5.3.3

Sursă: studiile CSP al MS

Analiza celor 21 de obiective prevăzute în “Strategia globală de asigurare a sănătății pentru toți până în anul 2000”, elaborată de Biroul regional OMS, ne dă posibilitatea să afirmăm cu certitudine că nici unul din ele nu poate fi atins de țara noastră în termenii indicați. Mai mult decât atât, în următorii câțiva ani se păstrează premisele de înrăutățire în continuare a sănătății publice.

Este evident că declinul continuu al sănătății publice necesită restructurarea sectorului de asistență medicală. Sănătatea poporului este cel mai important factor pentru dezvoltarea umană durabilă. Trebuie recunoscut că fără a lua măsuri urgente și eficiente, direcționate spre sănătate, reformele, care au loc nu vor atinge rezultatele scontate. În țară persistă în prezent o concepție greșită, moștenită din timpul perioadei sovietice, conform căreia sistemul ocrotirii sănătății (Ministerul Sănătății, instituțiile medico-profilactice, personalul medical) poartă responsabilitatea totală pentru problemele sănătății oamenilor. Însă aceste probleme au devenit în prezent atât de grave și influențate de diverși factori, în special de cei social-economici încât numai cu eforturile Sistemului sănătății ameliorarea este imposibilă. Din studiile făcute s-a apreciat că starea sănătății populației este

determinată de eforturile medicini și intervențiile directe ale acestui serviciu numai în 10% din cazuri, stilul de viață contribuie cu 40%, factorii biologici și ereditari cu 30% și mediul înconjurător cu 20%.

Politica națională în domeniul Sănătății (PNS) este un complex de priorități, strategii și acțiuni practice, coordonat și aprobat la nivel național, subnațional și local, având ca principal obiectiv păstrarea și fortificarea sănătății cetățenilor și națiunii în întregime. Pivotalul transformărilor constă în redefinirea rolului statului în ocrotirea sănătății și activizarea auto—responsabilității pentru starea sănătății individuale. Aceasta presupune (i) alocarea eficientă a resurselor în baza utilizării mai decise a mecanismelor pieței, (ii) o diversitate mai mare a opțiunilor pentru serviciile medicale și (iii) întărirea capacității instituționale a sistemului de asistență medicală prin creșterea gradului de descentralizare a responsabilităților și atribuțiilor manageriale.

Strategia Moldovei în domeniul ocrotirii sănătății a fost elaborată de Ministerul Sănătății în 1997 și a fost adoptată ca document al Guvernului sub denumirea “*Concepția și strategiile de dezvoltare a sistemului sănătății din Republica Moldova în condițiile economice noi pentru anii 1997-2003*”. Obiectivul principal constă în asigurarea accesului liber pentru toată populația la serviciile de asistență medicală. Realizarea acestui scop se bazează pe respectarea următoarelor principii:

- *Prioritatea problemelor sănătății.* Este necesar a se recunoaște că sănătatea este nu numai unul din drepturile de bază ale omului, ci și o resursă a statului, o condiție necesară pentru progresul societății.
- *Echitatea și solidaritatea.* În condițiile crizei actuale, când este evidentă stratificarea crescândă a societății în primul rând în aprovizionarea materială și cu resurse, este necesar a se depune toate eforturile pentru asigurarea accesibilității tuturor cetățenilor la fortificarea sănătății și asistența medico-profilactică. Solidaritatea (între bogați și săraci, sănătoși și

Caseta 5.3.1.

Pilonii reformei asistenței medicale în Moldova:

- ◆ Restructurarea rețelei de acordare a serviciilor medicale cu o capacitate prea mare pentru a obține resurse de la nivelul asistenței medicale de ordinul trei și de a le aloca pentru asistența medicală primară.
- ◆ Consolidarea rețelei de prim ajutor prin acordarea resurselor la finanțarea constituirii unei rețele eficiente de medici generalişti.
- ◆ Legalizarea plăților nelegale, evitarea plăților pentru serviciile medicale arbitrare sau excesive, în special apăsătoare pentru pătura săracă.
- ◆ Determinarea unui nou set de servicii medicale care să corespundă resurselor bugetare, cu alocarea majorității resurselor primului ajutor medical.
- ◆ Centralizarea finanțării asistenței medicale pentru îmbunătățirea distribuirii resurselor între sectoare.

Sursă: Moldova: evaluarea sărăciei, studiu al BM-Moldova, 1999.

bolnavi, tineri și vârstnici) joacă un rol primordial în acest sens.

- *Structuri eficiente pentru prelucrarea, implementarea și monitorizarea PNS.* Recunoscând prioritatea și necesitatea unei astfel de activități, este necesară crearea unor organe eficiente pentru realizarea ei. Se impune susținerea adecvată din partea organelor de conducere, inclusiv asigurarea cu resurse financiare.
- *Relații intersectoriale, programe comune, responsabilitate și evidență.* Pentru atingerea rezultatelor dorite este necesară planificarea integrală, realizarea măsurilor și activităților, precum și evaluarea critică generală a realizărilor obținute de organele de conducere atât de nivelul central, cât și a celor de nivel subnațional/local implicate. În baza unei astfel de colaboratori s-ar putea obține cu mai mult succes resurse externe (donate) și folosirea lor rațională pentru sectorul social și ocrotirea sănătății.
- *Consultații și participarea maselor largi ale societății.* Politica Națională de Sănătate nu este un program al unui departament sau chiar al unui guvern. Succesul utilizării acestuia presupune participarea activă a organizațiilor non-guvernamentale, uniunilor profesionale, asociațiilor de interese, informații și participarea tuturor cetățenilor, precum și responsabilitatea fiecărui membru al societății. Este necesară stabilirea unui dialog sigur, precum și a consultațiilor. În aceste relații, participarea mass—media este deosebit de importantă.

Utilizarea și realizarea PNS este un proces îndelungat și dificil. El include câteva etape, cum ar fi: atingerea consensului și determinarea priorităților, definirea sarcinilor și acțiunilor pentru realizarea lor, consultarea largă a populației, oferirea unei puteri legislative PNS (în majoritatea țărilor documentele de acest gen sunt adoptate de Parlament sub formă de Lege). Însă importanța și gravitatea problemelor sănătății impune necesitatea vitală a unei astfel de activități. Principalele obiective pot fi grupate în trei mari categorii:

- *Îmbunătățirea stării sănătății* prin ameliorarea standardelor de trai ale oamenilor, promovarea unui stil sănătos de viață, protecția mediului ambiant și întărirea eficienței serviciilor curative și de prevenire a maladiilor;
- *Ridicarea eficacității serviciilor de asistență medicală* prin aplicarea mai susținută a pârghiilor de piață și diversificarea surselor de finanțare a instituțiilor medicale;
- *Întărirea capacității instituționale a sectorului sănătății publice* prin descentralizarea rețelei de asistență medicală, perfectarea cadrului legislativ și restructurarea managementului sănătății.

Reformarea sectorului de asistență medicală diferă de restructurarea altor domenii ale economiei deoarece serviciile medicale nu pot fi sistate atunci când sistemul economic este în profund declin. Din acest punct de vedere, reformele sectorului medical implică simultan oportunități și riscuri. Oportunitățile majore constau în: (i) tendința liberalizării activității economice și restrângerea semnificativă a rolului statului; (ii) extinderea accesului liber și al opțiunilor oamenilor la o gamă mai diversificată de servicii și produse; (iii) descentralizarea managementului medical și aplicarea pe scară mai largă a alocațiilor rentabile. Factorii de risc ce pot submina într-o măsură oarecare reușita reformelor se referă în primul rând la mediul economic și politic nestabil, precum și la suportul nesemnificativ din partea comunității pentru a aplica reformele radicale în sectorul sănătății.

Trasarea unei strategii viabile pentru inițierea, desfășurarea și administrarea unui proces de renovare a sectorului sănătății într-un mediu turbulent (cazul Moldovei) s-a dovedit a fi o provocare descurajantă pentru cei care fac politica sănătății în Moldova, precum și un proces dificil din punct de vedere tehnic și politic. Aceasta a fost clar demonstrat de acțiunile întreprinse pentru soluționarea a 3 probleme: (i) minimul garantat și gratuit de asistență medicală, (ii) implementarea asigurărilor obligatorii de asistență

medicală și (iii) reformarea teritorial administrativă. Aceste probleme sunt foarte dificile, cer o atitudine intersectorială și au tangență directă cu sistemul de impozitare la Fondul Social și la buget.

Pentru realizarea reformei ocrotirii sănătății în condițiile indicate se ține cont de următoarele principii de bază ale reformării:

- Sistemul centralizat de planificare, gestiune și comandă se înlocuiește prin introducerea diferitor forme de descentralizare (deconcentrare, devoluție, delegare a funcțiilor, etc.) în procesul de luare a deciziilor, alocare a resurselor, dezvoltarea serviciilor, coordonare, control și evaluare.
- La nivel național vor fi menținute politicile și strategiile globale de sănătate, plasând la nivel județean acțiunile de planificare și dezvoltare a sistemului de sănătate. Ministerul Sănătății va susține procesul de reformare a ocrotirii sănătății prin rețeaua sa, cu orizontalizarea treptată a structurilor ierarhice și diminuarea

rolului relațiilor formale administrative în favoarea relațiilor funcționale de colaborare, conlucrare, asociere, coordonare sau integrare. Misiunile lui principale vor include: identificarea și ierarhizarea problemelor majore de sănătate în țară; pregătirea programelor de stat pe termen lung și mediu de dezvoltare sanitară; dirijarea proceselor de planificare în domeniul resurselor umane pentru ocrotirea sănătății; pregătirea anuală a rapoartelor privind starea de sănătate a populației și serviciilor medicale la nivel central și regional.

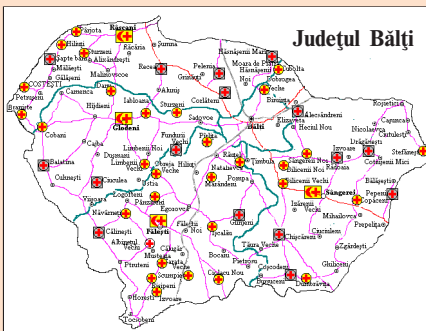
- La nivel județean se propune *Direcția Sănătății publice* instituită ca structură de dirijare a ocrotirii sănătății la acest nivel și subordonată autorităților publice. Această unitate va fi autorizată să: stimuleze și controleze aplicarea cadrului legislativ în domeniul ocrotirii sănătății; să monitorizeze și evalueze starea sănătății și a factorilor care o condiționează; să supravegheze situația sanitar-epidemiologică; să aplice și să adapteze programele naționale de sănătate; să evalueze serviciile medicale; să dirijeze în limita Regulamentului de activitate, structurile sistemului ocrotirii sănătății județean.

Caseta 5.3.2.

Arhitectura ocrotirii sănătății la nivel local

Strategia de reformare a ocrotirii sănătății în Moldova prevede aprofundarea gradului de descentralizare a managementului sănătății publice. Rolul primordial în luarea deciziilor financiare, dezvoltarea instituțiilor medicale și modalitatea prestării serviciilor de asistență medicală va fi plasat la nivel județean. La scară națională vor fi menținute doar politicile și strategiile globale de dezvoltare a sănătății publice. Greul lucrului de planificare, organizare și implementare va fi dus de serviciile respective locale. Noua arhitectură a ocrotirii sănătății la nivel județean constă din 3 elemente: (i) spitale județene cu îngrijire complexă, care corespund numărului de raioane incluse în județ;

(ii) spitale și ambulatorii de circumscripție și (iii) ambulatorii rurale de medicină preventivă. În cazul județului Bălți sunt 4 centre județene complexe; 15 spitale de circumscripție și 31 ambulatorii rurale. Această rețea este mai flexibilă și facilitează accesul populației la serviciile instituțiilor medicale.

Sursă: studiile CSP al MS

Pentru susținerea continuității procesului de dirijare și realizării accesibilității populației la serviciile medicale în condițiile reformei teritorial administrative se propune formarea în fiecare județ a câte 3-4 sectoare sanitare (după numărul de raioane care au intrat în județ). Așadar, rezultă că într-un județ se pot determina 3-5 sectoare de servicii medicale cu îngrijire complexă care pot funcționa și în continuare în mod integrat deservind o populație de 60-100 mii locuitori.

În conformitate cu concepția de reformare a ocrotirii sănătății se constituie două sectoare finanțate independent: sectorul ambulator cu servicii medicale primare și sectorul spitalicesc cu servicii consultative specializate. *Sectorul primar* include majoritatea componentelor din fostul sector ambulator-policlinic, cu

excepția serviciilor specializate. *Sectorul secundar* include toate spitalele care au aparținut raioanelor.

Unitățile sanitare de la nivel local vor fi finanțate din 3 surse: din buget (local și republican) pentru realizarea minimumului de servicii garantat de Stat, din asigurări obligatorii pentru acoperirea pachetului de bază de servicii medicale și din contul serviciilor cu plată.

Astfel, întărirea sănătății publice devine obiectivul prioritar al securității umane. Starea sănătății depinde nu numai de nivelul bunăstării individuale, dar și de performanțele economiei în ansamblu. De aceea restructurarea sectorului medical va fi inclusă în contextul reformelor economice pentru a sincroniza activitățile și efectele lor. Totodată, se va modifica substanțial rolul actorilor pe piața sectorului serviciilor medicale - guvernul și pacienții. Autoritățile guvernamentale își vor asuma responsabilitatea pentru promovarea unui acces liber al tuturor cetățenilor la serviciile medicale, asigurând echitatea și calitatea serviciilor prestate. La rândul lor, persoanele individuale vor deveni participanți activi în asigurarea stării sănătății. Ocrotirea sănătății va fi tratată ca un bun economic care va solicita în mod inevitabil alocarea eficientă a resurselor financiare și un comportament rațional față de consumul serviciilor medicale.

Întărirea securității sănătății publice constituie un proces complex și de lungă durată. Reușita lui depinde în primul rând de mediul economic din țară, dar nu în ultimă instanță și de suportul politic și social al colectivității. De aceea promovarea transformărilor în sectorul asistenței medicale va avea următoarea succesiune:

- *Activități pe termen scurt*, care vor fi concentrate spre asigurarea prestării serviciilor medicale de bază, evitând colapsul total al sectorului medical.
- *Activități pe termen mediu*, care vor fi orientate preponderent către aprofundarea restructurării sectorului serviciilor medicale.

5.4. Accesul la educație

Opțiunea unei educații corespunzătoare face parte din dimensiunile fundamentale ale dezvoltării umane. Accesul la educație este o componentă definitorie a securității sociale și economice. De aceea societatea trebuie să garanteze șanse egale în accesul la educație și să favorizeze dezvoltarea permanentă a capacității umane.

Importanța cunoașterii și educației continue în progresul social și în mod special în formarea capitalului uman, este argumentată științific și recunoscută unanim. În plan global, cererea socială pentru învățământ nu încetează să crească, de aceea educația devine un domeniu central în ierarhia priorităților politicii sociale în toate țările.

Politica statului nostru în domeniul educației este consfințită drept prioritate națională prin lege, având ca obiective fundamentale: asigurarea egalității șanselor la învățatură pentru toate categoriile de populație, formarea cetățeanului prin prisma respectării drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, diferențierea calificărilor adaptate la piața actuală și de perspectivă a muncii, contribuirea la deschiderea personală a elevului.

Indicii statistici de alfabetizare și instruire a populației în Republica Moldova se consideră satisfăcători. Potrivit ultimului recensământ al populației (1989) nivelul de alfabetizare a populației adulte este de 96,4%. Nivelul de instruire a populației și cota de înscriere a elevilor în instituțiile de învățământ corespunzătoare vârstei sunt apropiate celor din țările vecine. Rezerva de învățământ mediu și superior se estimează la 70% din populația adultă. Aproximativ 4/5 din populația în vârstă de 25-40 ani au studii medii și superioare.

Problema esențială a educației rezidă în conținutul și calitatea procesului de învățământ în societatea noastră. Realitatea demonstrează că pregătirea, capacitățile populației de a răspunde adecvat la noile provocări, dictate de tranziția la alte modele de organizare și comportamente sociale, sunt reduse.

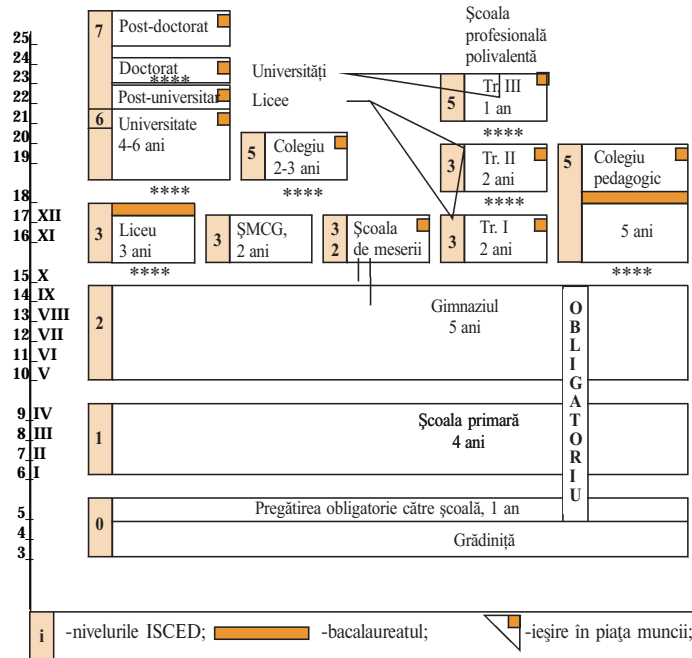
“Doar cei educați sunt liberi”

Epictetus

Fig. 5.4.1.

Sistemul învățământului din Republica Moldova

Vârsta/Clasa

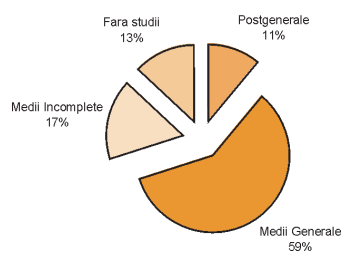
**** - intrare în bază de concurs;

Note explicative:

- studiile post-universitare durează 1-2 ani
- studiile la doctorat durează 3-4 ani;
- studiile la post-doctorat durează până la 2 ani;
- școala de meserii are ieșire numai spre piața muncii;
- examenele de promovare se susțin după fiecare nivel de studii cu excepția grădiniței și a pregătirii obligatorii către școală;
- învățământul de la 3 până la 18 ani este însoțit de învățământul special și complementar

În sistemul de învățământ de toate nivelele din Republica Moldova învață 789,4 mii elevi și studenți (1998-1999), ceea ce reprezintă 73,4% din populația de vârstă școlară și a cincia parte din populația țării. Structura instituțională a

Fig. 5.4.2. Populația după niveluri de instruire

Sursă: calcule efectuate în baza datelor DSAS

învățământului este în proces de reformare, diversificare și ajustare la standardele occidentale (casetă 5.4.1). Față de anii precedenți rata brută de încadrare în învățământ a înregistrat o ușoară creștere, deși numărul total de elevi și studenți a scăzut cu 120 mii.

Învățământul de bază obligatoriu este de 9 ani și include: 1 an pregătire pentru școală, 4 clase învățământ primar și 5 clase învățământ gimnazial. Rata de cuprindere în rețeaua învățământului de bază, obligatoriu, în anul școlar 1998-1999 este de 92%, iar în cea a învățământului postobligatoriu - 45,5% din populația în vârstă de 16-22 ani. La 1 septembrie 1998 s-au înregistrat 4,7 mii copii în vârstă de 7-16 ani neșcolarizați (în 1997 respectiv 4,5 mii) din care 80% sunt din localitățile rurale. Realmente, obligativitatea școlarizării elevilor în prezent scapă de sub control.

Învățământul de bază și cel superior este organizat în limba română și în limbile minorităților naționale. Limbile moderne se predau începând cu clasa II-a. În învățământul gimnazial limbile moderne se învață în toate clasele, la licee fiind obligatorie predarea a două limbi moderne. Limba rusă se studiază obligatoriu în toate școlile începând cu clasa a V-a.

Sistemul educațional preșcolar încadrează actualmente circa 40% din contingentul total de copii de vârsta respectivă. Ultimul an din structura educației preșcolare include pregătirea obligatorie pentru școală.

În perioada de tranziție educația preșcolară este afectată într-o măsură mult mai mare decât celelalte trepte de învățământ. Continuă să se reducă numărul instituțiilor preșcolare, precum și numărul educatorilor și al copiilor (figura 5.4.1.). Între 1992-1998 s-au lichidat 29% din grădinițe, numărul copiilor instituționalizați a scăzut cu 41%, iar numărul cadrelor didactice s-a redus cu circa 43%.

Procesul de lichidare a grădinițelor a afectat mai ales localitățile rurale (unde locuiesc 64% din numărul copiilor de vârstă preșcolară), mărinnd decalajul dintre sat și oraș cât privește accesul copiilor la o educație corespunzătoare. Persistă prob-

lemele ce țin de alimentarea copiilor, de asigurarea cu materiale didactice, de reparații curente și capitale ale clădirilor.

În grupele pregătitoare pentru școală sunt încadrați doar 64% din efectivul copiilor de vârstă respectivă. Cealalți copii nu pot beneficia de învățământul preșcolar obligatoriu, prevăzut de lege, obligativitatea în acest caz rămânând doar declarativă.

În condițiile crizei economice, asigurarea funcționării normale a educației preșcolare devine aproape imposibilă. Specificul regimului de organizare și funcționare a sistemului educației preșcolare impune majorarea contribuției părinților în acoperirea cheltuielilor pentru întreținerea grădinițelor, iar pauperizarea populației limitează accesul egal al copiilor la o educație corespunzătoare.

Învățământul primar încadrează 320,5 mii elevi, ceea ce constituie 96% din contingentul respectiv. La un cadru didactic în învățământul primar revin în medie 22 elevi. Între 1992-1998 numărul elevilor și cel al învățătorilor s-a mărit doar cu 1%.

Învățământul secundar include:

- învățământul secundar general (învățământul gimnazial, învățământul liceal, învățământul mediu de cultură generală);
- învățământul secundar profesional.

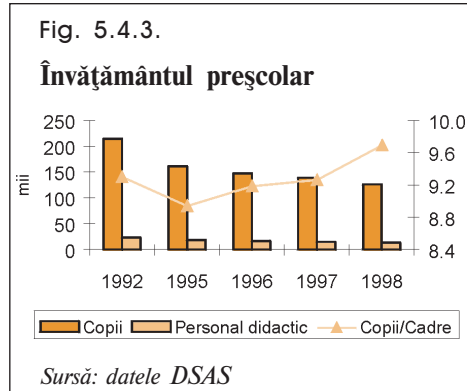
În anul școlar 1998-1999 în țară funcționau 1549 școli de zi, din care:

- 107 școli primare separate,
- 631 gimnazii,
- 625 școli medii de cultură generală,
- 143 licee,
- 43 școli pentru copii cu deficiențe în dezvoltare.

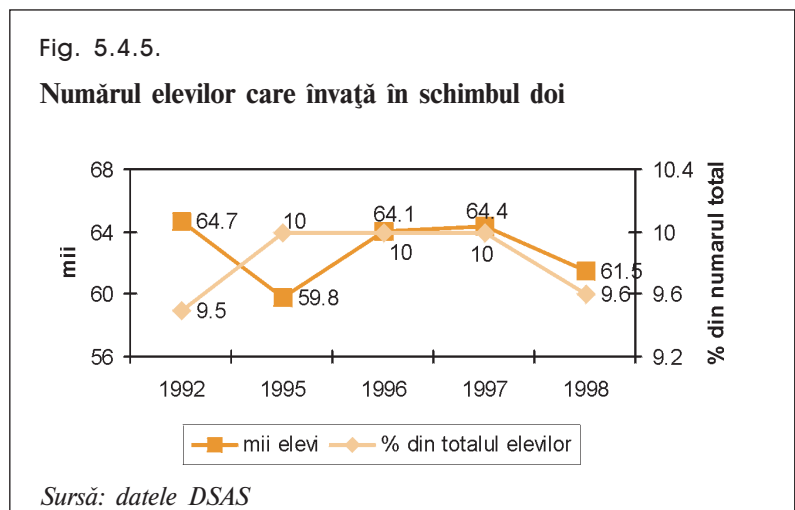
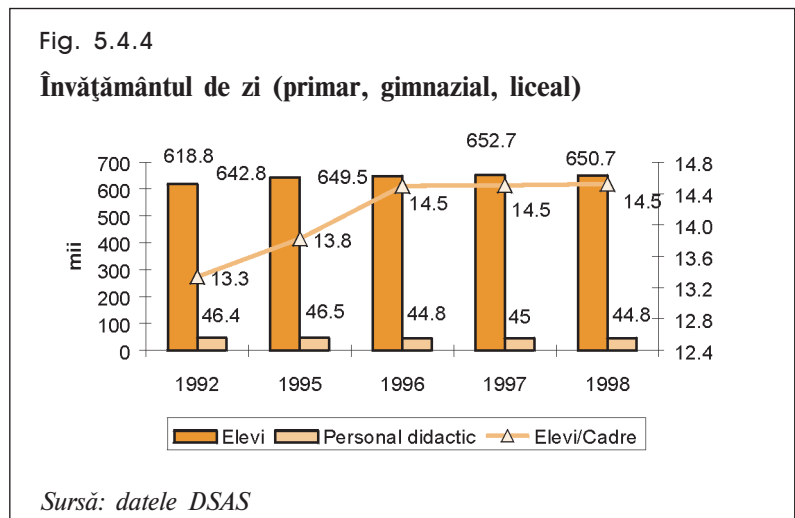
Învățământul secundar include 420,2 mii elevi din care 92% revin învățământului general obligatoriu.

Gradul de cuprindere a populației școlare de vârstă respectivă în învățământul general obligatoriu este de 89,4% manifestându-se o tendință de scădere din cauza abandonului școlar.

La un cadru didactic în învățământul secundar revin 17 elevi.

Învățământul liceal cuprinde 106,6 mii elevi (1998/99) sau circa 19% din absolvenții gimnaziilor. Majoritatea liceelor (70%) funcționează în municipii și orașe. Din motive economice accesul la învățământul liceal pentru absolvenții școlilor generale din mediul rural este mai mic decât în mediul urban. Fenomenul acesta reprezintă o evidentă formă de inechitate socială.

Funcționarea paralelă a două rețele - liceele (clasele X-XII) și școlile medii de cultură generală (clasele X-XI) creează un impact negativ asupra întregului sistem de învățământ. Sunt întreprinse măsuri concrete pentru modernizarea sistemului de învățământ, acordând prioritate liceelor. Astfel, în 1998 au fost deschise 66 licee și 200 de clase liceale. Față de anul 1997, ponderea liceenilor în totalul elevilor s-a dublat, constituind 16%.

Învățământul secundar profesional se realizează în școli de meserii și școli profesionale polivalente. În cele 52 școli polivalente în anul școlar 1998-1999 își fac studiile 26,3 mii persoane, sau 18% din totalul celor înmatriculați în învățământul profesional.

Organizarea adecvată a studiilor profesionale secundare rămâne o problemă și pentru anii următori. Actualele școli profesionale polivalente, instituite în baza fostelor școli tehnico-profesionale, potrivit unei concepții elaborate între 1993-1995, sunt structurate pe 3 trepte și trebuie să asigure concomitent pregătirea profesională și cea liceală generală. Practica arată că majoritatea elevilor nu pot asimila paralel ambele programe. De aceea se lucrează la revizuirea concepției și adaptarea învățământului secundar profesional la cerințele actuale și de perspectivă ale pieței muncii, ținând cont de capacitățile și aspirațiile personale ale elevilor.

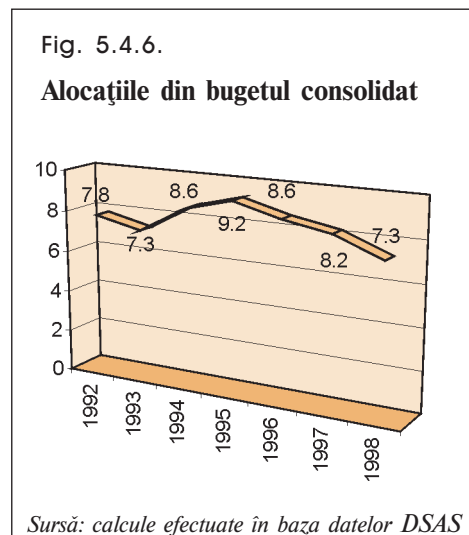
Învățământul superior (public și particular) încadrează 102,4 mii studenți

(1998-1999) înscriși la cele 38 instituții universitare și 56 colegii. La 100.000 locuitori revin 2806 studenți din care 2332 înscriși în învățământul public. La un cadru didactic din sistemul universitar revin 14 studenți. Încadrarea în învățământul superior în 1998 constituie 42,2% din populația în vârstă de 19-22 ani și 26,4% din promoția respectivă a învățământului secundar. (Pentru comparație: acest indicator în 1998 era de 69% în USA, 51% în Japonia; în Franța el s-a ridicat între 1988-1992 de la 36% la 50%). Nivelul de acces în învățământul superior din Republica Moldova a crescut față de anii precedenți mai ales în instituțiile particulare. În 1998 numărul studenților era cu 23% mai mare decât în 1992.

Problemele finanțării educației

În diverse țări, în funcție de specificul lor istoric, economic și social, există diferite mecanisme de finanțare a educației. Toate țările garantează un anumit nivel obligatoriu de învățământ, dincolo de care mai există o mare diversitate de surse, mecanisme și forme de finanțare. Politicile educaționale se construiesc în funcție de obiectivele strategiilor de dezvoltare, de necesitatea garantării accesului egal la educație, de instituirea unei competiții sănătoase în promovarea valorilor, formarea interesului și responsabilității personale pentru permanenta auto-perfecționare. Republica Moldova, ca țară aflată în tranziție, se confruntă cu foarte mari dificultăți în finanțarea adecvată a învățământului, ținând cont și de imperativul optimizării investițiilor care se fac dintr-un buget tot mai redus.

Alocațiile publice sunt mult sub nivelul necesităților, iar gradul de pauperizare a populației nu permite instituirea oficială a unor mecanisme de participare financiară a părinților pentru compensarea deficitului, deși încercări se fac. În consecință: școlile se deteriorează, localuri noi nu se construiesc, reparația și întreținerea curentă (condițiile sanitare, încălzirea, iluminarea etc.) și dotarea școlilor, cu mici excepții, nu corespund uneori nici celor mai elementare exigențe de confort. Este suficient să menționăm

că alocațiile bugetare acoperă doar 40% din cheltuielile curente ale învățământului. Cota investițiilor capitale în suma totală a cheltuielilor publice din ultimii cinci ani (1994-1999) nu a depășit 4%.

Suma cheltuielilor publice destinate învățământului în 1998 a fost mai mică decât în 1996 și în 1997, cu respectiv, 17% și 27%, constituind 7,5% din PIB și 21,7% din buget, ceea ce este mai mult decât în alte țări. Dar calculată pentru 1 elev/student, această sumă constituie doar 752 lei pe an (circa 70 US\$ sau 300 US\$ după PPC) ceea ce este foarte departe de necesitățile reale.

Baza materială a școlilor continuă să se deterioreze. În 1998/99 jumătate din școli necesitau reparații capitale (în 1997/98 — a treia parte); 7% din școli erau avariate.

Lipsa alocațiilor a condus la lichidarea așezămintelor extrașcolare — caselor de creație tehnică, a instituțiilor tinerilor tehnicieni, naturaliști, turiști și altele. În ultimii 6 ani s-au închis o treime din numărul bibliotecilor pentru copii.

O alternativă compensatorie a deficitului financiar pentru sistemul educațional este instituirea sectorului particular, prevăzut de lege. Pentru asigurarea dezvoltării și funcționării acestui sector au fost elaborate o serie de acte normative și de reglementare privind criteriile și mecanismul de autorizare a instituțiilor de învățământ.

Actualmente funcționează 163 instituții de învățământ particular, care includ integral structura sistemului de învățământ din republică:

- Instituții de învățământ superior universitar — 27, inclusiv pe lângă universitățile de stat — 10;
- Colegii — 9;
- Licee — 11;
- Gimnazii — 2;
- Școli medii generale — 2;
- Școli primare — 3;
- Școli de meserii — 5;
- Cursuri de instruire pentru adulți și elevi — 101.

Una din problemele principale este asigurarea școlilor cu manuale. În prezent, asistența didactică de la buget este suficientă numai la clasele I-II. În clasele III-IX asigurarea de la buget este la nivel de 30-40%. Fondurile de manuale din bibliotecile școlare au depășit demult termenul de valabilitate. Lipsa finanțelor a impus inițierea comercializării manualelor prin magazine specializate, controlate de MEȘ. Este în curs de implementare sistemul de arendă a manualelor.

În 1997-1998, instituțiile de învățământ preuniversitar, precum și unele colegii și universități, au fost dotate cu computere de ultima generație (885 de clase — circa 10000 locuri de studii), fapt ce creează condiții propice pentru implementarea noilor tehnologii informaționale și didactice în procesul de instruire. Din păcate în prezent această tehnică este folosită doar la 25-35% din timpul posibil.

Din lipsa de spații fiecare a zecea persoană învață în schimbul doi. Din lipsa de mijloace, rămâne nesoluționată problema perfecționării și reciclării cadrelor didactice, în special din mediul rural, care din ce în ce mai mult, din cauza salariilor mici și neachitării lor, sunt nevoiți să-și găsească alte surse de subzistență (lucrări agricole, servicii, comerț, muncii necalificate peste graniță etc.). Dincolo de problema salarizării decente este necesar un nou mecanism de instruire continuă a cadrelor didactice.

Din cauza salariilor mici (media — 200 de lei) și întârzierilor crescânde la plăți, în învățământul secundar în prezent (03.1999) nu sunt ocupate 2200 posturi de cadre didactice, dintre care 40% la limbile străine. 4800 cadre au 1,5 sarcini didactice și mai mult, iar o bună parte din posturi sunt ocupate de pensionari. În școli are loc “îmbătrânirea cadrelor” — fenomen negativ pentru calitatea educației. Tinerii specialiști, absolvenți ai universităților, nu se prezintă la posturi conform repartizării. În 1998, din 2,7 mii de tineri specialiști cu profil pedagogic au fost repartizați în școli 2 mii, din care s-au prezentat la post doar 31%.

Sistemul școlar privat (școli primare, medii generale, gimnazii, licee) cuprinde doar 0,4% din populația școlară, taxa anuală pentru studii fiind între 1-4 mii lei anual.

Privatizarea a cuprins în special învățământul superior (nivelul III) care include actualmente 17% din numărul studenților și continuă să se extindă.

În învățământul mediu profesional și cel superior de stat se extinde din an în an cota studenților care achită taxe pentru învățământ printr-un sistem contractual. În anul școlar 1998/99 își fac studiile în condiții contractuale: 4% din elevii învățământului profesional (taxa anuală 0,25 — 2,3 mii lei), 33% din studenții colegiilor (taxa anuală 0,9 — 2,5 mii lei) și peste 50% din studenții universităților (taxa anuală — 1,3 — 4 mii lei).

Burse bugetare primesc: 65% din numărul elevilor școlilor profesionale de stat (media — 41,5 lei); 41% din numărul studenților colegiilor de stat, secția de zi (media — 44 lei); 43% din numărul studenților universitari (media 56 lei).

Din cele spuse, este absolut evident că în actualele condiții de pauperizare a populației, reducerea drastică a finanțării de stat și privatizarea învățământului, însoțite de creșterea taxelor de studii, afectează substanțial egalitatea accesului la educație și șansele unei dezvoltări durabile în genere.

După gradul său de importanță, garantarea reală a accesului egal la educație echivalează cu alegerea corectă a direcției cimentării securității sociale și dezvoltării umane durabile. În acest context, este oportună instituționalizarea unor noi mecanisme de finanțare a sistemului educațional prin care s-ar asigura:

- diversificarea surselor de finanțare;
- separarea cheltuielilor pentru instruire de cele de protecție socială a studenților;
- diferențierea contribuției beneficiarilor în funcție de venituri;
- formarea unui fond de creditare pe termen mediu și lung pentru obținerea studiilor universitare și altele.

Reforma sistemului educativ

Etapele de reformare pe care le-a parcurs sistemul de învățământ al Republicii Moldova au fost dictate de necesitatea adaptării acestuia la cerințele imediate ale societății: eliminarea doctrinelor politice, a centralismului excesiv, a pregătirii paramilitare. Continuă să fie perfecționate curriculum-ul, tehnologiile didactice, manualele școlare; au fost create noi structuri instituționale; este în continuă perfecționare formarea profesională și managementul educațional.

Aprofundarea reformelor sociale și economice din republică, sincronizate cu tendințele europene, impune promovarea în sistemul învățământului a unei reforme coerente, cu caracter global, cu schimbarea paradigmei și logicii organizării acestuia:

Pozițiile cheie ale reformei din sistemul de învățământ sunt:

- rolul statului în învățământ;
- relațiile învățământului cu piața muncii;
- organizarea sistemului de finanțare;
- controlul eficienței sistemului de învățământ în ansamblu.

Statul renunță treptat la monopolul asupra organizării, finanțării și evaluării educației, însă, în același timp, determină zonele prioritare de educație, stabilește, în contextul reformei teritorial-administrative, responsabilități și competențe concrete pentru fiecare nivel de management educațional, pe verticală și orizontală.

Un imperativ al timpului este promovarea învățământului non-public, crearea condițiilor propice pentru colaborarea tripartită la definirea standardelor ocupaționale, participarea sectorului privat la finanțarea și dirijarea învățământului profesional, atragerea surselor noi de finanțare a învățământului.

Concepția dezvoltării învățământului în Republica Moldova, Legea Învățământului, precum și alte documente normative și programe de reformare ale MEȘ care definesc politica în domeniul educației, fixează o serie de priorități ale reformei

învățământului orientate spre obiectivele strategice ale dezvoltării umane durabile:

- asigurarea calității standardelor educaționale în învățământul obligatoriu;
- actualizarea și modernizarea conținutului educației: planuri, programe, manuale, materiale, accesorii pentru toate profilurile și disciplinele de învățământ;
- reforma sistemului de evaluare și examinare;
- restructurarea sistemului de formare și perfecționare a cadrelor didactice;
- eliminarea monopolului la elaborarea și editarea manualelor școlare, crearea unei noi piețe a acestora;
- restructurarea învățământului secundar tehnic profesional, eliminarea treptată a specializărilor înguste, introducerea abilităților/deprinderilor cheie, asigurarea unui pivot comun de pregătire generală, pe baza principiului “familie ocupațională”;
- formarea și funcționarea mecanismului de evaluare și acreditare a instituțiilor de învățământ public și privat;
- dezvoltarea și diversificarea surselor de finanțare a învățământului;
- reforma învățământului superior, cu asigurarea calității standardelor de formare inițială, a cercetării, a statutului corpului didactic și personalului auxiliar, a raporturilor de autonomie (învățământ public și privat), a mecanismelor de administrare și management, a evaluării și acreditării instituționale, etc.
- descentralizarea progresivă a mecanismelor manageriale, de administrare, finanțare și gestionare a instituțiilor de învățământ prin delegarea competențelor către organele teritoriale.

Pentru a realiza obiectivele educației în contextul managementului și finanțării, ținând cont și de adaptarea învățământului general și profesional la standardele in-

ternaționale, la strategia și necesitățile economiei naționale și locale, statul urmează să facă o redistribuire adecvată a competențelor și responsabilităților autorităților publice de toate nivelele (național, județean, local).

În elaborarea strategiilor de dezvoltare și reformare a sistemelor de educație, Republica Moldova a beneficiat de contribuția și suportul financiar al Băncii Mondiale, Fundației Europene pentru Pregătirea Profesională, UNICEF și Fundației Soros.

Cele mai importante proiecte în derulare sunt următoarele:

Proiectul PETI (*Program de Educație Timpurie Individualizată*), realizat conform Programului de Cooperare UNICEF — Republica Moldova. Este destinat învățământului preșcolar și se află la jumătatea termenului de implementare;

Proiectul “*Reforma învățământului general în Moldova*”, cofinanțat de Banca Mondială și destinat primei etape de reformare a învățământului general obligatoriu (clasele I-X). Obiectivul cheie al acestui proiect este îmbunătățirea învățământului, adaptarea lui la cerințele noului mediu social, politic și economic prin modernizarea curriculum-ului școlar, elaborarea noilor manuale, materiale didactice, perfecționarea cadrelor, elaborarea și implementarea noilor tehnologii didactice și crearea unui sistem modern de evaluare a rezultatelor școlare;

Proiectul “*Asistența pentru reforma sistemului de instruire și pregătire profesională*”, sprijinit de TACIS pentru dezvoltarea unui sistem modern de educație generală și profesională, adecvat condițiilor de tranziție la economia de piață. Asistența tehnică este asigurată de TACIS, iar obiectivul general este promovarea acțiunilor și capacităților instituționale pentru reforma instruirii și pregătirii profesionale. Proiectul va contribui la formarea unei baze de capital uman și astfel la dinamizarea pieței muncii. Obiectivele specifice ale proiectului sunt: elaborarea și implementarea parțială a unui program strategic pentru instruirea profesională și politica de instruire; implicarea activă a

celor mai importanți factori de decizie instituționali, economici și sociali în procesul de evaluare a necesităților funcționale, locurilor de muncă și instruirii; revizuirea și eficientizarea procesului de elaborare a planurilor de învățământ și a programelor de studiu.

Proiectele *TEMPUS*, lansate în Republica Moldova în 1994 sunt destinate reformei învățământului superior. De aceste proiecte au beneficiat atât instituțiile de stat, cât și cele particulare: Universitatea de Stat din Moldova, Universitatea de Stat "Alecă Russo" — Bălți, Universitatea Tehnică a Moldovei, Universitatea Pedagogică "Ion Creangă", Universitatea Liberă Internațională din Moldova, Universitatea de Studii Umanistice. În 1998 erau în derulare șase proiecte.

În 1999 se mai lansează alte 7-10 microproiecte. Domeniile prioritare: managementul universitar, studii europene, drept european și internațional, diplomația, economia aplicată (agricultura, industria de prelucrare a produselor agricole, turismul, etc.).

O serie de proiecte susținute de diverse organizații internaționale tratează probleme umane specifice educației cum ar fi: protecția socială a copilului, educația copiilor dotați, educația copiilor cu o dezvoltare specifică (handicapați sau cu deficiențe mintale) și altele. Acestea se referă la un contingent de 3-4% din numărul copiilor de vârsta respectivă. Alte programe sunt consacrate unor aspecte particulare sau locale de management educațional.

Toate proiectele sunt utile și contribuie la democratizarea autentică a sistemului educativ care trebuie să se transforme într-un mediu de dezvoltare personală a copiilor, tinerilor și adulților.

Concluzii

În contextul situației create și tendințelor de dezvoltare a economiei naționale, sincronizării cu direcțiile de dezvoltare a standardelor europene, sistemul învățământului din Moldova este nevoit să depună tot mai multe eforturi pentru a face față sarcinilor puse în fața lui. Prior-

itatea națională a învățământului, consfințită prin lege, urmează a fi implementată la toate nivelele de competență în sensul responsabilității societății pentru soluționarea problemelor învățământului, dar și a responsabilității învățământului pentru starea actuală din societate în ansamblu și economie, în particular. Acest deziderat poate și realizat doar prin crearea unor mecanisme eficiente de constituire a unui învățământ participativ, unde fiecare este responsabil pentru domeniul său.

În mod special necesită o soluționare urgentă următoarele probleme: diversificarea surselor de finanțare; separarea cheltuielilor pentru instruire de cele de protecție socială a studenților; diferențierea contribuției beneficiarilor în funcție de venituri; formarea unui fond de creditare pe termen mediu și lung pentru obținerea studiilor universitare și altele.

5.5. Mediul cultural

Mediul cultural reprezintă un ansamblu de condiții și factori culturali, ce constituie o ambianță spirituală, în care se desfășoară activitatea comunității umane. Interpretarea modernă, în sens larg, a noțiunii de cultură ca "formulă integrală a vieții oamenilor" cuprinde toate aspectele dezvoltării umane. Cultura politică și civică, cultura de consum și de moravuri, cultura ecologică - acestea și alte categorii caracterizează diverse aspecte ale ansamblului cultural al unei comunități.

În mod tradițional, mediul cultural în Republica Moldova s-a constituit în contextul a mai multor factori:

- heterogenitatea etnică a societății;
- impactul dominațiilor străine (turcă, elenă, slavă), pe parcursul a câtorva secole;
- gradul avansat de ideologizare a societății în secolul XX;
- procentul înalt al populației rurale, fapt ce a determinat o anumită mentalitate a oamenilor.

Schimbările care au avut loc în perioada trecerii de la economia planificată la economia de piață au produs modi-

ficări de structură ale societății: pe de o parte s-a redus accesul la serviciile culturale, iar pe de altă parte s-au produs modificări pe piața de consum a valorilor culturale în funcție de poziția socială a diferitelor grupuri ale populației.

Pentru aprecierea mediului cultural din Republica Moldova trei aspecte trebuie luate în considerare:

- 1) nivelul de instruire, care determină necesitățile culturale;
- 2) condițiile economice, care determină accesibilitatea bunurilor culturale;
- 3) timpul liber.

Cadrul legislativ al culturii în Republica Moldova se află în curs de constituire. În 1997 Ministerul Culturii a elaborat proiectul Legii Culturii, care stabilește principiile de bază ale politicii culturale a statului. Examinat și aprobat de Guvern în 1998, proiectul a fost remis pentru dezbateri în Parlament. Odată cu adoptarea acestei legi fundamentale, activitatea legislativă în sfera culturii ar putea fi dinamizată, Legea Culturii servind drept suport pentru elaborarea unui set de acte normative în domeniu.

În anii 1997-1998 au mai fost elaborate, cu concursul Ministerului Culturii, proiectele legilor “Cu privire la meșteșugurile artistice populare”, “Cu privire la activitatea editorială”, aflate în stadiu de examinare. Stabilind obiectivele prioritare în domeniu, Programul de Stat “Dezvoltarea și ocrotirea culturii în anii 1997-1998” a punctat cadrul acțiunilor menite să contribuie la salvagardarea moștenirii culturale, schițând totodată și direcțiile ei de perspectivă.

Pentru a analiza **situația economică** a culturii, trebuie să fie luate în calcul următoarele elemente: indicatorii de finanțare; investițiile în cultură; gradul de accesibilitate la bunurile culturale; starea bazei materiale a culturii; indicatorii de funcționare ai instituțiilor de cultură.

În condițiile de criză economică, alocațiile de la bugetul de stat destinate culturii se reduc an de an. În 1998, pentru sistemul Ministerului Culturii au fost alocate 20,3 mln. lei, ceea ce reprezintă

77 la sută din suma prevăzută (26,4 mln. lei) și 35-38 la sută din suma necesară (58,2 mln. lei). Sfera culturii se confruntă astfel cu o permanentă penurie de resurse financiare.

Dificultățile bugetului determină instituțiile de cultură să apeleze la surse financiare de alternativă (prestarea serviciilor cu plată, organizarea cursurilor prin contract în instituțiile de învățământ artistic, închirierea spațiilor disponibile). În 1998 s-a făcut remarcant un anumit progres privind diversificarea surselor de finanțare a instituțiilor de cultură și trecerea acestora de la finanțarea exclusiv bugetară la cea mixtă. Suma de 1,5 mln. lei acumulată din surse extrabugetare (cu 157,5 mii lei mai mult decât în anul 1997) a fost completată, prin contribuția sponsorilor locali, cu 3,8 mln. lei.

Reducerea rolului statului în subvenționarea culturii condiționează creșterea contribuției sponsorilor și a diferitelor fundații publice și private, inclusiv internaționale. Este important ca instituțiile pri-

“Spiritul pune în mișcare materia”

Vergiliu

Caseta 5.5.1

Globalizarea și cultura

Cultura, comunitatea și securitatea umană sunt interconexe — însă prea deseori subminate de invaziile globalizării. Comitetul Mondial pentru Cultură și Dezvoltare a recunoscut principiul larg de protecție a diversității culturale în timpul încurajării schimburilor culturale. Echilibrarea acestor două aspecte este o sarcină complicată și contradictorie — însă țărilor care doresc să-și protejeze moștenirea lor culturală trebuie să li se permită aceasta...

Globalizarea deschide viețile oamenilor către cultură și întreaga sa creativitate — și către circuitul de idei și cunoștințe. Însă noua cultură, impusă de piețele globale ce se extind, ne alarmează. După cum s-a exprimat atât de elocvent Mahatma Gandhi mai devreme în acest secol: „Eu nu vreau casa mea să aibă pereți în toate direcțiile și ferestrele să fie închise. Eu aș vrea ca culturile de pe toate țărmurile să plutească pe lângă casa mea cât mai liber posibil. Însă eu refuz să fiu dat jos de pe picioare de oricare din ele.” Azi circuitul culturilor este neechilibrat, puternic îndreptat spre o singură direcție, de la cei bogați spre cei săraci.

Asemenea manifestări ale culturii străine pot să pună la risc diversitatea culturală și sa-i facă pe oameni să se teamă să nu-și piardă identitatea sa culturală. Ceea ce este necesar pentru a susține culturile indigene și naționale — este de a le lăsa să înflorească de rând cu culturile din străinătate.

Sursa: Raportul pentru Dezvoltarea Umană 1999, pp. 4-5, 103

vate, acumulând fondul de capital necesar să-și asume o parte de responsabilitate pentru sfera social-culturală. (Deocamdată, inițiativa privată în cultură se manifestă în domeniul editării de carte și al show-business-ului.)

În Republica Moldova, promovarea acțiunilor culturale prin intermediul instituției de sponsorizare se află în fază incipientă. S-au constituit primele fundații publice care au decis să sprijine, în mod prioritar, tinerele talente prin acordarea burselor, granturilor pentru studii peste hotare, participarea la festivaluri, concursuri, expoziții și organizarea concertelor și spectacolelor.

Deocamdată însă, situația financiar-economică precară din țară nu permite realizarea unui pronostic optimist cât privește permanentizarea unui suport financiar rezultat din sponsorizări și acțiuni de mecenat.

Reducerea masivă a alocațiilor de la buget pentru cultură determină reducerea numărului instituțiilor de cultură și a lucrătorilor din cadrul acestora și scăderea nivelului general de cultură a societății.

Insuficiența resurselor bugetare blochează funcționarea instituțiilor culturale de stat. În virtutea circumstanțelor, activitatea acestora este reorientată adesea în direcția obținerii unui profit comer-

cial, ceea ce afectează potențialul cultural al țării. Iminența descalificării însoțește reducerile de personal din sfera culturii, mai ales a specialiștilor din domeniul profesiilor de creație a căror instruire este extrem de costisitoare. Reducerea accesului la bunurile culturale și degradarea obiectivelor culturale au ca efect scăderea rolului culturii în viața societății. Salariul lunar extrem de mic în sfera culturii (209 lei, față de 250,4 lei media pe țară (38 \$ până în august 1998 și 20,5 \$ la sfârșitul anului) nu acoperă nici minimul necesar pentru existență. Populația este constrânsă să caute surse suplimentare de câștig, marea majoritate a potențialilor consumatori de bunuri culturale fiind pusă în imposibilitatea de a dispune de timp liber, una din premisele acțiunii de consum al actului de cultură.

La începutul anilor '90, Republica Moldova dispunea de o **infrastructură culturală** dezvoltată, care includea:

- sistemul instituțiilor de învățământ artistic, general și special;
- sistemul de instruire a unui spectru larg de specialiști din domeniul culturii;
- rețeaua instituțiilor de spectacol;
- rețeaua de muzee, complexe muzeale și săli de expoziții;
- un sistem dezvoltat de biblioteci;
- sistemul de editare a cărții și de difuzare a producției poligrafice;
- rețeaua de instituții culturale din teritoriu (case și cămine culturale);
- sistemul instituțiilor sindicale de cultură;
- industria cinematografică și sistemul de difuzare a filmului.

Sistemul învățământului artistic în Republica Moldova a fost întotdeauna accesibil pentru păturile largi ale societății, oferind mai multe tipuri și forme de studiu artistic (atât general - școli de arte de 7 ani, studiouri, centre ale creației copiilor, cercuri extrașcolare, școli artistice de 5 ani pentru adulți cât și special (licee-internat, colegii, instituții superioare de învățământ artistic). În situația în care volumul alocațiilor de la bugetul de stat

	1990	1998
Școli de muzică, arte plastice, arte: total unități	138	118
Din care în Chișinău	7	10
Elevi, total	31,519	19,905
Din care în Chișinău	4,133	4,186
Cadre didactice ale școlilor de Muzică și școlilor de arte plastice: total persoane	2,713	2,131
Din care în Chișinău	406	502
Licee-internat de arte plastice, de muzică, total unități	3	3
Elevi, total	692	900
Cadre didactice, total persoane	230	290

Sursă: datele Ministerului Culturii al Republicii Moldova

destinate învățământului artistic este în permanentă scădere, statistica reflectă reducerea spațiului ocupat de acest segment al culturii, ce suferă o degradare evidentă.

Datele demonstrează reducerea numărului general de elevi din școlile de arte plastice din țară: în 1998, cu 63,2 la sută în raport cu anul 1990. Doar în Chișinău se înregistrează o situație mai bună. În 1998, 3% din 650,7 mii elevi frecventau școlile de arte, în timp ce în 1990 - 4,3 la sută din 732,4 mii elevi. În singurul din țară liceu-internat de coregrafie, studiază 170 de elevi.

Rețeaua de instituții culturale din teritoriu aflate în subordinea Ministerului Culturii era formată în 1998 din 1229 unități. În mod tradițional, centrele de cultură de la sate (biblioteci, complexe teatral-concertistice, formații artistice de amatori, cercuri extrașcolare de creație, asociații ale meșteșugarilor artistici populari) au fost un punct de atracție pentru populație, contribuind la formarea mediului cultural în societatea rurală și menținerea unui anumit nivel de cultură. Funcționarea acestor instituții a fost însă afectată de consecințele crizei economice. În 1998, doar 44 % din patrimoniul imobil al instituțiilor de cultură se afla într-o situație satisfăcătoare. Aflate în imposibilitatea de a achiziționa instrumente muzicale și costume, de a reînnoi utilajul audio-vizual învechit, instituțiile de cultură parcurg o perioadă dificilă care afectează calitatea prestațiilor culturale în mediul rural. În 1998 a continuat exodul specialiștilor din sfera culturii: 233 specialiști au părăsit locurile de muncă.

Noile forme de finanțare a culturii în teritoriu sunt încă insuficient dezvoltate. În timp ce ponderea populației rurale este de 54 %, suma veniturilor rezultate din prestarea serviciilor culturale cu plată și închirierea spațiilor disponibile a reprezentat, în 1998 doar 864,0 mii lei sau, în medie 686,7 lei pentru fiecare instituție. Sponsorii locali au preferat să susțină participarea formațiilor artistice de amatori la diverse festivaluri internaționale (61 de participări) și mai puțin să investească

în acțiuni menite să sprijine dezvoltarea bazei materiale a culturii. Deși există anumite tendințe pozitive în viața culturală de la sate, s-a redus numărul formațiilor muzicale, coregrafice, de teatru popular ale artiștilor amatori. Din 4508 colective artistice înregistrate în 1997, la sfârșitul anului 1998 au rămas 4048 (89,8 %). În scopul revitalizării centrelor de cultură și menținerii activităților culturale în teritoriu, Programul de Stat "Dezvoltarea și ocrotirea culturii și artei în Republica Moldova" prevede descentralizarea atribuțiilor și delimitarea lor între centru și autoritățile publice locale. Au fost puse în aplicare programe culturale locale, în conformitate cu particularitățile etno-culturale și social-economice din zonă.

Rețeaua bibliotecilor publice cuprinde 1528 unități (exceptând bibliotecile școlare și științifice ale universitarilor, instituțiilor de profil, departamentale și sindicale), cu un fond general de carte de 20,5 mil. exemplare. În pofida unor condiții nefavorabile (starea deplorabilă a clădirilor, deconectările de la sistemul termoenergetic și telefonic, lipsa mijloacelor pentru completarea fondurilor de carte și presa scrisă, restanțele la salariu), în 1998 s-au îmbunătățit pentru prima dată indicii de funcționare a acestor instituții.

Numărul bibliotecilor continuă să scadă (în 1998 cu 7 unități), ca și cel al specialiștilor în domeniu (pe parcursul anului, statele de funcțiuni ale bibliotecilor s-au redus cu 55 de unități, iar 25 % din 2707 locuri de muncă sunt ocupate într-un regim incomplet), cu toate acestea, în 1998 a crescut numărul utilizatorilor de carte cu 11,1 mii, precum și indicii de lectură și de circulație a fondului de carte (cu 429,5 mii exemplare). Acest fapt atestă nu numai un anume reviriment al interesului pentru carte, dar și restructurarea activității bibliotecilor, care au reușit astfel să devină un punct de atracție pentru cititori. Obiectivul prioritar de perspectivă al bibliotecilor îl constituie informatizarea acestora. Programul privind dezvoltarea bibliotecilor în anii 1998-2000 adoptat de Guvern, Programul cu privire la conservarea și restaurarea patrimoniului im-

primat “Memoria Moldovei”, Hotărârea Guvernului cu privire la depozitul legal - sunt orientate în direcția soluționării problemelor bibliotecilor și ameliorării funcționării lor la nivel național.

Rețeaua instituțiilor de spectacol care include 13 teatre profesionale (inclusiv 3 municipale) și 6 instituții de concert (inclusiv Filarmonica Națională, Sala cu Orgă și Circul de Stat) a fost păstrată intactă. Alocațiile de la bugetul de stat pentru instituțiile de spectacol constituie 40,3 % din cheltuieli și sunt utilizate pentru achitarea serviciilor comunale și a salariilor. Noile montări de spectacole ale teatrelor sunt realizate din sponsorizări și surse proprii. De regulă, toate instituțiile de spectacol sunt non-profit. Majorarea prețurilor biletelor este, deocamdată, imposibilă în condițiile solvabilității scăzute a populației, iar reducerea cheltuielilor pentru serviciile comunale prin reutilizarea tehnică a clădirilor solicită mijloace suplimentare. Posibilitatea de a desfășura o activitate comercială profitabilă este de asemenea redusă, datorită unui sistem fiscal defavorabil. De aceea, în condițiile în care au datorii permanente, teatrele mizează pe sponsori, menținându-și astfel activitatea și realizând reprezentații solicitate de publicul spectator.

În anii 1997-1998 a fost realizat un program de scurtă durată menit să sprijine și să promoveze dramaturgia națională: organizarea unui Atelier de dramaturgie și a Concursului național de dramaturgie, montarea și editarea pieselor câștigătoare și, în final, desfășurarea Festivalului național de teatru. Din păcate, teatrele reprezintă, în Republica Moldova, exclusiv o parte a vieții culturale urbane. Deplasările în teritoriu sunt practic suspendate, deoarece atât colectivele artistice cât și autoritățile locale nu dispun de mijloacele necesare pentru a satisface

necesitățile culturale ale populației din localitățile rurale.

Moldova a fost întotdeauna cunoscută prin bogatele sale tradiții muzicale, atât cele ce țin de muzica populară, cât și de muzica profesionistă. Teatrul Național de Operă și Balet, formațiile muzicale, inclusiv două orchestre simfonice și una de cameră, două capele corale, numeroase formații artistice de muzică populară (“Lăutarii”, “Fluieraș”, Ansamblul de dansuri populare “Joc”), cu un remarcabil palmares internațional, se confruntă cu probleme financiare, remediate pe moment din contul turneelor în alte țări.

Muzeele și monumentele de arhitectură și istorie de pe teritoriul Republicii Moldova, reprezentând memoria culturală a comunității, reflectă o mare parte a istoriei și civilizației, începând cu epoca neolitică. Însă în domeniul ocrotirii patrimoniului cultural imobil, din lipsă de alocații de la buget, lucrările de restaurare a monumentelor sunt stopate încă din anul 1994. Sunt suspendate programele de stat “Orașul medieval Orhei” (deviz estimativ 15 mln. lei), Complexul monastic “Căpriană” (20 mln. lei). În stare gravă se află monumente de istorie și arhitectură cum ar fi Muzeul Național de Arte Plastice (deviz estimativ 15 mln. lei) și Biserica Adormirea Maicii Domnului din Căușeni (2 mln. lei). În condițiile în care muzeele nu dispun de mijloace pentru achiziția de exponate noi, se constată scoaterea din țară a unor obiecte unice de arheologie și artă.

Manifestările culturale (festivaluri, expoziții) la nivel național și internațional au devenit o parte componentă importantă a mediului artistic al țării, animat în 1998 de multiple evenimente culturale. Muzeele din țară au vernisat 315 expoziții dedicate diferitelor aspecte ale istoriei și culturii Moldovei și altor țări. În pofida condițiilor social-economice precare, au fost reluate manifestări culturale precum Festivalul internațional de muzică “Mărțișor”, (ediția a XXXIII-a), Festivalul internațional al vedetelor de operă și balet “Vă invită Maria Bieșu”, (ediția a IX-a), Festivalul internațional “Zilele muzicii noi” (ediția a VIII-a) - manifestări care

Tabelul 5.5.2		
	1997	1998
Numărul premierelor	33	27
Numărul spectacolelor	1548	1442
<i>Sursă: datele Ministerului Culturii al Republicii Moldova</i>		

probează un nivel performant al artei muzicale profesioniste din Republica Moldova. S-au desfășurat, de asemenea, festivalurile folclorice tradiționale “La vatra hotelor”, “La stână”, “Sărbătoare pe Botna”, “Alunelul”, “Nufărul alb”, “Meșterul Manole”, “Rapsozii”, “Hora mare” etc., care demonstrează eficiența implicării organismelor de cultură din teritoriu în păstrarea și renașterea formelor tradiționale de cultură artistică. Expozițiile-concurs “Salonul de primăvară” și “Salonul de toamnă”, cu participarea artiștilor plastici din Republica Moldova și România, au devenit și ele un element obișnuit al peisajului artistic al țării.

Dezvoltarea industriei culturii în Republica Moldova a întârziat considerabil în raport cu alte țări est-europene. La fel și industria muzicală, ce nu se poate alinia, deocamdată, la procesul dinamic al pieței europene a serviciilor culturale.

Editarea cărții a devenit, cu predilecție, un domeniu al acțiunii private. În 1998, doar 4 % din titlurile de cărți (44 din 1096) au apărut la editurile de stat. Privatizarea sistemului de difuzare a cărții a condus la reprofilarea majorității librăriilor, în special cele din localitățile rurale. Difuzarea este însă într-o situație destul de critică, funcționând adesea sub forma elementară de comerț stradal.

Stagnarea **industriei cinematografice și de difuzare a filmului**, aflată în proces de degradare încă de la începutul anilor '90, se datorează atât lipsei de alocații din partea statului, cât și lipsei de investiții din partea oamenilor de afaceri. Aceștia nu sunt dispuși să-și plaseze mijloacele într-un domeniu care, la fel ca și întreaga industrie a culturii, nu a devenit o parte componentă a economiei de piață. Primele victime ale privatizării au fost cinematografele, reprofile în instituții cu o altă destinație decât cea de proiectare a filmelor. Ceea ce împiedică ieșirea din impas a acestei sfere sunt atât consecințele crizei economice generale, cât și lipsa unui cadru legislativ stimulat și a unei politici fiscale favorabile.

Meșteșugurile artistice populare reprezintă o parte a valorilor etnoculturale

fundamentale ale poporului Moldovei, păstrându-i și afirmându-i identitatea lui națională. De aceea, într-o perioadă de criză a culturii datorată transformărilor social-economice, revitalizarea și dezvoltarea acestora capătă o importanță deosebită. Deși apreciată, producția meșterilor populari - împletitul în fibre vegetale, broderia, țesutul artistic, arta croșetei, ceramica - nu dispune de o piață de desfacere în țară din cauza capacității scăzute de cumpărare a populației, cultura vieții materiale, atât urbană cât și rurală, se menține deocamdată, la un nivel decent. Acest domeniu al culturii, ce necesită nu atât injectări bugetare cât acțiuni de protejare și susținere din partea statului, ar putea să devină o parte importantă a micului business.

Concluzii. Sfera culturii, resimțind acut impactul perioadei de tranziție, este dependentă deocamdată de finanțarea de la buget. Anterior, subvențiile de stat i-au permis să se mențină atât structural cât și calitativ, pierderile fiind înscrise în contul ignorării bazei materiale a culturii. Constrânse de procesul reformelor sistemului financiar-economic din țară, instituțiile de cultură au fost puse, în ultimă instanță, în condiții ce le-au obligat să-și restructureze activitatea, păstrându-și totodată funcționa-litatea. Oarecum întârziate, reformele din sfera culturii, desfășurate în condiții economice precare și aplicate forțat sub presiunea scăderii vertiginose a alocațiilor de la bugetul de stat, au determinat reorientarea instituțiilor de cultură spre surse financiare extrabugetare. În paralel, a fost supusă reformelor și baza legislativă a culturii.

Obiectivul prioritar pentru perspectiva imediată este crearea unor condiții optime pentru menținerea mediului cultural, asigurându-se astfel nu numai dezvoltarea culturii, dar și dezvoltarea social-economică a societății în general. Pentru realizarea acestui obiectiv, Republica Moldova dispune de potențialul necesar: nivelul tradițional înalt al culturii, păstrat în linii mari la cotele necesare, la fel ca și condiția, suficient de înaltă, a gradului de educație a societății.

“Vorbele nu
potolesc foamea.”

Proverb

5.6. Securitatea alimentară

Problema securității alimentare a populației reflectă totalitatea problemelor sociale și economice, starea de lucruri în sectorul agrar și pe piața produselor alimentare, cât și unele aspecte ce țin de politica economică externă. De aceea, soluționarea ori, cel puțin, desconggestionarea acestei probleme influențează sfera vieții economice, politice și sociale a statului. În definitiv, acesta este domeniul unde se intersectează multiplele direcții ale reformei economice, securității economice și dezvoltării umane.

Summit-ul internațional în probleme alimentare de la Roma (1996) a definit criteriile de bază și direcțiile prioritare în remedierea problemelor alimentare la nivel internațional, regional și național. Potrivit acestei concepții, *securitatea alimentară globală* este asigurată de: echilibrul dintre producere și consumul alimentar pe plan mondial, echilibrul dintre cerere și ofertă, stabilit în procesul funcționării piețelor naționale, regionale și mondiale.

Securitatea alimentară națională se sprijină, de regulă, pe concepția auto-aprovizionării cu produse alimentare de bază ca parte componentă a securității economice a țării. Bineînțeles, aceasta se referă doar la țările ce dispun de un potențial agrar pe măsură și sunt capabile să mențină un sistem de aprovizionare în condiții economice adecvate. Securitatea alimentară națională presupune prezența a câtorva părți componente, respectiv:

- stabilirea gradului de autoasigurare a țării cu produse alimentare de primă necesitate și a limitei critice de import;
- susținerea agriculturii naționale, în baza unui set de acțiuni economice și de protecție ce țin de politica economică externă (aceste acțiuni se pot produce cu regularitate sau spontan, în cazul destabilizării comerțului exterior. Susținerea agriculturii naționale este determinată de necesitatea asigurării securității și independenței alimentare ca elemente ale suveranității statului, cât și de necesitatea menținerii balanței de plăți și de comerț exterior și păstrării

locurilor de muncă în sistemul business-ului agrar);

- crearea și întreținerea fondului alimentar tranzitoriu și de rezervă și, în primul rând, a celui de cereale. (Aceste rezerve sunt folosite atât în cazul pătrunderii mărfurilor străine în interiorul țării, pentru reglementarea prețurilor și atenuarea efectului datorat oscilărilor din economie, cât și în scopul stabilizării comerțului exterior.

Securitatea alimentară la nivel de grup social, familie și persoană. Prioritar este dreptul de acces al grupurilor sociale, al familiei și persoanei la produse alimentare. Dat fiind faptul că securitatea alimentară ține de însăși existența omului, de lichidarea și prevenirea foametei și subnutriției, această noțiune se transferă din sfera politico-economică în sfera ce se sprijină pe criterii sociale și etico-morale.

De la începutul anilor '90, s-a produs o reducere substanțială a potențialului agrar al țărilor Europei Centrale și de Est, inclusiv al potențialului agrar al Republicii Moldova, unde nivelul producției alimentare a scăzut cu peste 40 la sută. Propriuzis, această regiune devine un factor destabilizator al situației alimentare de pe mapamond și o piață importantă a produselor de import, ce amintește, într-o anumită măsură, modelul de dezvoltare al țărilor lumii a treia.

În general, în majoritatea țărilor din această zonă, aprovizionarea cu produse alimentare s-a înrăutățit. Scăderea nivelului de viață a populației a determinat creșterea cotei de cheltuieli din bugetul familiei pentru provizii, în timp ce media consumului de calorii de persoană s-a redus. Astfel, chiar și în cazul mobilizării bugetelor de familie pentru procurarea produselor alimentare, nivelul de consum al acestora se află în scădere (a se vedea tabelele nr. 5.6.1 și 5.6.2).

În condițiile de criză economică și restructurare a sectorului agrar din Republica Moldova, a scăzut atât producerea, cât și livrarea produselor alimentare pe piața internă.

Tabelul 5.6.1.

Media producției pe cap de locuitor în Republica Moldova a principalelor produse agricole, kg

	1990	1994	1995	1996	1997	1998
Cereale și leguminoase-boabe	581	438	663	506	870	684
Sfeclă de zahăr (industrială)	544	390	532	502	479	398
Floarea-soarelui	58	37	56	77	48	55
Cartofi	68	117	106	95	107	102
Legume	270	127	135	89	97	137
Fructe	206	169	147	145	259	101
Struguri	215	175	236	213	82	94
Carne (în greu-tate de abataj)	84	36	33	32	31	28
Lapte	346	226	211	189	169	167
Ouă (bucăți)	259	116	132	146	140	148

Sursă: DSAS (1990-toată republica, 1994-1998-fără Transnistria)

În același timp, consideră FAO, problema alimentară în țările aflate în tranziție economică se acutizează în permanență și din cauza că populația nu beneficiază de asistența socială necesară, întregul sistem social fiind degenerat. FAO apreciază o asemenea situație ca relativ provizorie: după ce producția și consumul vor atinge limitele inferioare, se consideră că va urma ascensiunea lor recuperatorie. Conform acestui pronostic, zona Europei Centrale și de Est urmează să atingă nivelul necesar de aprovizionare alimentară către anul 2010.

Reducerea producției agricole pe cap de locuitor a limitat considerabil posibi-

litățile de aprovizionare a populației cu produse alimentare, conturându-se tendința de agravare a problemei alimentare, devenită în anii 1997-1998 deosebit de acută.

S-a modificat structura și calitatea alimentației. În primul rând, s-a micșorat folosirea produselor de proveniență animalieră (carne, lapte, ouă), fapt ce a afectat calitatea nutriției.

FAO a elaborat câteva criterii pentru determinarea nivelului minim al consumului de produse alimentare. În cazul în care consumul pe cap de locuitor este inferior acestui nivel, țara sau grupul social respectiv sunt considerate ca fiind

Tabelul 5.6.2

Media consumului alimentar pe cap de locuitor în Republica Moldova

Produse alimentare	1990	1994	1995	1996	1997	1998
Carne și produse din carne (kg)	58	30	23	25	25	23
Lapte și produse lactate (kg)	303	163	165	161	154	148
Ouă (bucăți)	203	100	107	116	121	114
Pește și produse din pește (kg)	12,0	1,4	2	3,5	3	2,2
Zahăr (kg)	48,9	22,3	21	22,5	18	15,6
Ulei vegetal (l)	14,1	8,0	8	8,2	6,5	6,2
Cartofi (kg)	69	84	68	71	69	64
Legume și cucurbitacee(kg)	112	78	86	65	70	74
Fructe și struguri (kg)	79	68	60	59	80	54
Produse de panificație (pâine, paste făinoase, făină, crupe) (kg)	171	139	135	127	127	129

Sursă: DSAS (1998-calculat)

dezavantajate din punctul de vedere al aprovizionării alimentare. Potrivit FAO, poate fi considerată neprielnică situația în care este depășită limita de jos, egală cu nivelul de alimentare ce asigură doar metabolismul de bază al organismului uman. În țările cu o climă caldă, nivelul limită e de 2100 calorii. Media de consum alimentar în 24 de ore stabilită de FAO e de 2500 calorii. Este un nivel limită ce corespunde normelor de consum al albuminelor, vitaminelor și sărurilor minerale și stabilește nivelul corespunzător de consum atât sub aspectul volumului, cât și al structurii de alimentație.

Bineînțeles, de nivelul veniturilor, extrem de diferit, depinde și gradul de satisfacere cu produse alimentare a diferitelor grupuri sociale. Până în 1990, în Moldova, raportul veniturilor aflate la limita de sus și limita de jos ale grupurilor, care alcătuiesc 10 la sută din populație era de 4:1; în prezent, acest raport reprezintă 37:1. Procesul de tranziție la economia de piață a comportat apariția unor discrepante flagrante ale veniturilor populației. S-a produs, de asemenea, o scădere generală a mediei venitului și, în consecință, reducerea consumului de alimente la majoritatea populației.

Conform datelor CISR bazate pe sondajul BGC, în 1998 mai puțin de 10 la sută din populație (respectiv, categoriile de cetățeni cele mai asigurate) avea posibilitatea să mențină un nivel de consum similar cu cel din anul 1990. Totodată, cca. 10 la sută din populație consuma mai puțin de 1500 calorii, ceea ce reprezintă, după FAO, limita de subnutriție maximă. Media de consum pe cap de locuitor a constituit, în Republica Moldova, 1980 calorii, în timp ce pragul stabilit de FAO e de 2500 calorii.

Deși reprezintă un indiciu important, valoarea energetică a produselor consumate nu oferă informații despre calitatea propriu-zisă a nutriției. În conformitate cu recomandările FAO, raportul de consum al proteinelor, grăsimilor și glucidelor trebuie să constituie 1:1:4. În Republica Moldova, corelația e de 1:1,2:5,2.

Deosebit de stringentă e problema alimentară în familiile sărace. Potrivit rezultatelor sondajelor în domeniu, ponderea cheltuielilor pentru alimentație ale primei zecimi, alcătuită din familiile cele mai sărace, a constituit 88,6 la sută din cheltuielile în ansamblu, în timp ce a zecea zecime, ce reprezintă partea cea mai avută din populație, a cheltuit pentru alimentație 46,0 la sută, media constituind 64,4 la sută din cheltuieli. Sortimentul produselor alimentare consumate de familiile sărace este vizibil disproporționat, pâinea și legumele acoperind cea mai mare parte a rației zilnice de consum. Contrastele sunt flagrante, rata consumului (în expresie naturală) pe cap de locuitor variind în funcție de veniturile de care dispune ultimă și prima zecime din populația supusă sondajului. Respectiv, consumul de carne e de 6,6 ori mai mare la ultima zecime în raport cu prima zecime; de pește - de 5,3 ori; de fructe - de 4,4 ori; de zahăr - de 3,9 ori; de lapte și produse lactate - de 3,4 ori; de legume - de 2,7 ori; de cartofi - de 2,1 ori; de pâine și de produse de panificație - de 2 ori.

Agravarea problemei alimentare pare să reprezinte una din consecințele cele mai grave ale crizei social-economice din țară, comportând reducerea veniturilor pe cap de locuitor la nivelul țărilor lumii a treia. Deficitul alimentar a afectat, în ultimă instanță, starea sănătății populației: a crescut morbiditatea și mortalitatea, capătă o mare răspândire maladiile "sociale" (în special, tuberculoza) - fenomene ce pun în pericol potențialul uman al țării.

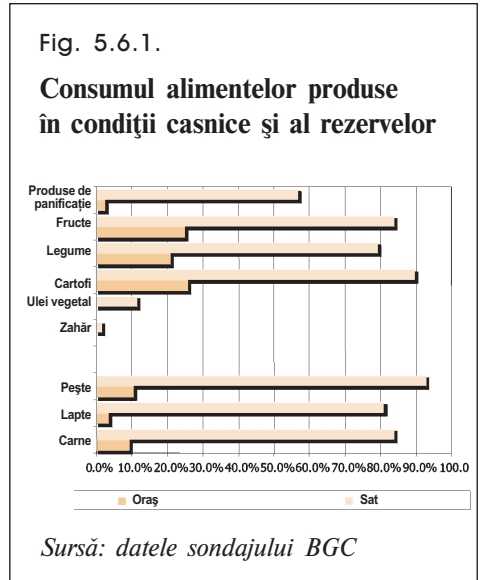
Reducerea veniturilor și agravarea problemei alimentare se produc în condițiile unui sistem ineficient de protecție socială. Inițiativa individuală de autosalvare, de asigurare a securității alimentare reprezintă o nouă realitate a perioadei de tranziție, în care lotul auxiliar de pământ devine, pentru multe familii, un factor al protecției lor sociale.

Media suprafeței loturilor de pământ folosite în mod particular pentru obținerea

produselor agricole constituie 4612 m.p. în localitățile urbane. Procurarea produselor alimentare solicită cea mai mare parte din cheltuieli, respectiv, 64,4 la sută din bugetul familiei (în orașe - 56,4 la sută, în sate - 71,1 la sută). Acest indice demonstrează pauperizarea populației care utilizează cea mai mare parte a veniturilor sale pentru satisfacerea necesităților imediate. Rezervele și producția de fabricație proprie constituie cea mai mare parte din volumul de consum alimentar de la sate și o parte considerabilă - în orașe. (Tabelul nr. 5.6.1 prezintă datele referitoare la consumul alimentelor produse în condiții casnice și al rezervelor.)

Practic, în cazul tuturor categoriilor de produse alimentare, alimentele produse în condiții casnice și rezervele constituie partea de consum principală pentru locuitorii de la sate și o parte considerabilă în volumul de consum alimentar al locuitorilor de la orașe. Producția în condiții casnice compensează, astfel, capacitatea de cumpărare scăzută a populației.

De menționat că populația Republicii Moldova nu are întotdeauna acces la produsele alimentare de bază. Problema constă în diminuarea substanțială a ca-

pacității de cumpărare a populației, ceea ce se confirmă și prin scăderea volumului de produse alimentare procurate în sistemul de comerț cu amănuntul.

De menționat că populația Republicii Moldova nu are întotdeauna acces la produsele alimentare de bază. Problema constă în diminuarea substanțială a capacității de cumpărare a populației, ceea ce se confirmă și prin scăderea volumului de produse alimentare procurate în sistemul de comerț cu amănuntul.

Tabelul 5.6.3

Media pe cap de locuitor a cantității de produse alimentare procurate anual în sistemul comerțului cu amănuntul, kg.

	1995	1996	1997	1998	1998 în % față de 1997
Carne și produse din carne	1,7	2,9	2,6	2,4	92,3
Pește și produse din pește	0,47	0,84	0,62	0,57	91,9
Unt	0,33	0,34	0,2	0,19	95
Ulei vegetal	0,63	0,93	0,81	0,79	97,5
Lapte și produse lactate	6,2	5,3	4	3,6	90
Ouă, bucăți	10,3	44,4	41,1	40,4	98,2
Zahăr	1,9	3,7	6	5,4	90
Pâine și produse de panificație	42,1	39,7	36,5	36,7	100,5
Crupe și leguminoase	2,4	2,5	1,9	1,7	89,5
Cartofi	2,2	2,8	2	1,9	95
Legume	3,4	3,4	3,5	3,4	97,1
Fructe și struguri	1,9	5,7	7,7	6,7	87

Sursă: datele DSAS

Securitatea alimentară include, în afară de ridicarea productivității sectorului agrar și a capacității de cumpărare a populației, și protecția consumatorului autohton vis-a-vis de invazia produselor falsificate, de proastă calitate, ori cu termen de valabilitate expirat, puse în vânzare din surse de import. Calitatea multor produse de import cedează calității

celor de origine locală, fapt ce presupune aplicarea unui control eficient care să blocheze accesul produselor necalitative pe piața de consum a Republicii Moldova. Unele țări, însă, s-au pronunțat în favoarea aplicării unor măsuri de protecție a agriculturii naționale.

Luându-se în considerație poziția-cheie a complexului agro-industrial în economia națională a țării și, de asemenea, rolul decisiv pe care îl are agricultura în asigurarea securității alimentare a populației, este oportun și rațional ca asemenea acțiuni să fie prevăzute și pentru Republica Moldova.

5.7. Securitatea ecologică

Dezechilibrele ecologice în Republica Moldova sunt legate pe de o parte de supraexploatarea resurselor naturale regenerabile, pe de altă parte de degradarea globală a calității mediului ambiant. Reducerea capacităților de regenerare a resurselor și poluarea mediului afectează vital securitatea existenței umane.

Resursele naturale

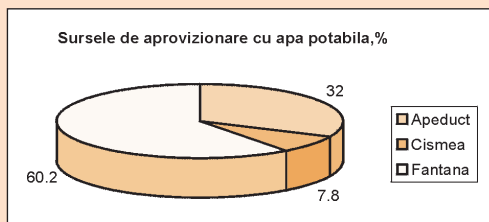
Resursele naturale reprezintă o componentă esențială a patrimoniului național. Regimul lor de exploatare determină în mare măsură starea mediului: volumul și gradul de epuizare (depreciere, deteriorare) a resurselor, precum și a factorilor de calitate ai mediului înconjurător. În contextul securității economice, Republica Moldova dispune în proporții suficiente de resurse pedo-climatice care reprezintă un potențial regenerabil de valoare pentru dezvoltarea durabilă a unei agriculturi de mare randament. Cât privește resursele naturale neregenerabile, cum ar fi materialele de construcție sau materiile prime pentru fabricarea acestora, acestea, cu mici excepții, sunt de importanță locală. Absența resurselor energetice, caracteristica și pentru alte țări din Sud-estul Europei, este un factor limitativ în diversificarea activităților economice și de consum, care impune o politică economică adecvată.

Resursele de apă ale Republicii Moldova se constituie din apele interio-

Caseta 5.6.1

Asigurarea cu apă potabilă

Aprovizionarea populației cu apă potabilă constituie un element important al securității economice. Făcând parte din categoria necesităților vitale ale omului, accesul la apă potabilă exercită un impact crucial asupra dezvoltării umane. Resursele de apă potabilă în Moldova sunt foarte limitate și alcătuiesc aproximativ 3,8 km cub. Gradul lor de regenerare este de 11% anual, ceea ce e insuficient pentru a menține ciclul resurselor acvatice la un nivel durabil. Ținând cont de faptul că Moldova este atacată frecvent de secete, debitul resurselor acvatice se reduce substanțial, ceea ce se răsfrânge negativ asupra consumului de apă în ansamblu. Gradul de asigurare cu apă potabilă este neuniform după teritoriu: valoarea medie a debitului descrește semnificativ dinspre Nord spre Sud, alcătuind în prezent proporția de 1:3.

Consumul mediu zilnic individual de apă potabilă pe republică este de 163 litri, ceea ce e mai puțin ca în majoritatea statelor din Europa Centrală și de Sud (255 litri/persoană) și cu mult în urma statelor occidentale (300 litri /persoană). De remarcat faptul că în multe localități din sudul Moldovei acest indicator nu depășește 20 litri pe persoană.

Specificul aprovizionării populației cu apă potabilă în Moldova constă în aceea că sursa principală o constituie fântânile de pe lângă gospodării. În mediu pe republică de această sursă de apă se folosește aproape 2/3 din populație. Deși în localitățile urbane ponderea fântânilor în aprovizionarea cu apă este mai mică (14,4%), totuși ele dețin locul secund în asigurarea populației cu apă potabilă. De menționat că 35% din populație are acces la apa potabilă doar numai din fântâni.

Fenomenul fântânilor în Moldova face ca apa să fie mai ușor expusă pericolului poluării. Doar 30% din resursele acvatice corespund standardelor naționale. Din acest motiv circa 42% din populație consideră că proasta calitate a apei potabile afectează în mod direct starea sănătății și cauzează apariția diferitor maladii.

Prin urmare, în domeniul asigurării populației cu apă potabilă urmează a fi soluționată o problemă tri-dimensională: (i) folosirea rațională a resurselor de apă; (ii) gestionarea eficientă a regenerării și păstrării ei; (iii) majorarea calității apei potabile.

Sursă: datele sondajului BGC pe a. 1998

are, râurile de la hotar - Nistru și Prut - și rezervele de ape subterane. Stocul mediu multianual al râurilor Republicii Moldova este estimat la 13,2 miliarde metri cubi, cu o distribuție neuniformă în timp și spațiu. Aceasta constituie resursa medie teoretică a apelor de suprafață. Nistrul acoperă 77-80% din aceste resurse. Rezerva de ape subterane este estimată la cca. 2,8 miliarde metri cubi. Rezultă că potențialul teoretic de apă este de circa 16 miliarde metri cubi, ceea ce înseamnă 3700 metri cubi / locuitor pe an.

Potențialul disponibil este de aproximativ 1100 m³ /locuitor pe an, ceea ce situează Republica Moldova printre țările cu resurse de apă relativ sărace, după România (1800 m³ /locuitor pe an), după așa țări ca Franța, Italia (3000-5000 m³ /locuitor pe an), Austria, Elveția (5000-10000 m³ /locuitor pe an), Finlanda, Norvegia (peste 20000 m³/locuitor pe an). Potențialul utilizabil în regim natural asigurat pentru anii secetoși se reduce la 10,5-7,5 miliarde m³.

Managementul apelor în Republica Moldova este încă defectuos și dezechilibrat, din care cauză nu face față noilor probleme de alocare a resurselor, eficientizare a serviciilor și protecție a ecosistemelor acvatice. Au loc pierderi foarte mari în rețelele de distribuție în așezările urbane și în sistemele de irigație.

Apa a fost considerată o resursă nelimitată și fără valoare economică. S-au făcut eforturi mari pentru găsirea și utili-

zarea surselor, dar nu și pentru asigurarea regenerării cantitative și calitative a apelor. Însă menținerea capacității de regenerare durabilă a rezervelor de apă necesită o altă abordare a managementului respectiv. Astfel, Tratatul de bază al UE prevede gospodărirea integrală a resurselor de apă (de suprafață și subterane) pe bazine hidrografice. În Republica Moldova aceste principii încă nu sunt puse în aplicare. Legislația în domeniu nu este armonizată cu normele internaționale. Raporturile juridice cu țările vecine nu sunt definitive. Mecanismele economice sunt rudimentare și ineficiente pentru remodelarea motivațională a comportamentului consumatorilor.

Resursele funciare și de sol sunt tot atât de importante ca și resursele de apă. Suprafața fondului funciar al Republicii Moldova, la sfârșitul anului 1998, era de 33,8 mii km² având următoarea structură pe categorii de folosință: teren agricol - 75,5%, păduri și alte plantații forestiere - 12,5%, alte categorii de terenuri - 12 %. În structura terenurilor agricole și a fondului funciar suprafețele arabile ocupă respectiv 75,5% și 53,5%. Plantațiile perene - preponderent vii și livezi care se supun regulat lucrărilor mecanizate și tratamentelor chimice - constituie 14,5% din terenurile agricole. Astfel suprafețele supuse lucrărilor intensive ocupă aproape 2/3 din suprafață totală a țării și 85,3% din suprafață terenurilor agricole. Pășunilor și fânețelor le revin 14,7% din terenurile agricole.

*“Când bei apă,
gândește-te
la izvor.”*

Proverb

Tabelul 5.7.1.

Resursele de apă de suprafață din Republica Moldova.

Bazinul hidrografic al râurilor	Debitul anual km ³			Inclusiv scurgeri pe râuri interioare		
	Stoc mediu	Ani secetoși	Total	Stoc mediu	Ani secetoși	
		75%	95%		75%	95%
Nistru	10,2	8,08	5,7	0,63	0,38	0,17
Prut	2,9	2,38	1,83	0,28	0,16	0,08
Cahul	0,11	0,05	0,01	0,11	0,05	0,01
Total în Moldova	13,21	10,51	7,54	1,02	0,59	0,26

Sursa: datele Ministerului Mediului și IES al Republicii Moldova

Pe parcursul tranziției la economia de piață, în urma reformelor s-a schimbat substanțial repartiția fondului funciar pe deținători de terenuri, după cum urmează:

Tabelul 5.7.2
Fondul funciar pe deținători (la sfârșitul anului), mii ha

Deținători:	Anii			
	1991	1995	1997	1998
Total terenuri	3376,0	3385,3	3384,4	3384,4
Cu destinație agricolă	2537,7	2032,6	1994,4	1980,9
Localitățile	400,8	441,7	441,7	449,0
Fondul de rezervă*	466,6	462,5	487,0	498,4
Întreprinderi industriale și alte ramuri	77,6	58,4	58,3	58,4
Fondul silvic și ocrotirea naturii	325,0	344,1	350,6	350,4
Fondul apelor	26,0	46,0	47,0	47,3

* Terenuri destinate dezvoltării sociale a localităților și de folosință generală (pășuni obștești etc.)
Sursă: DSAS al Republicii Moldova

Se știe că micșorarea suprafețelor agricole, în special ale celor arabile reprezintă un pericol global. În același timp, extinderea exagerată a terenurilor arabile în defavoarea altor categorii de biocenoze (de exemplu păduri), cumulată cu tehnologii intensive provoacă eroziunea solurilor. După unele estimări asigurarea hranei "minime" pentru o persoană pe glob necesită în medie 0,6 ha pământ arabil. În condițiile Uniunii Europene, se apreciază că pentru asigurarea securității alimentare sunt necesare minimum 0,15 ha teren arabil pe locuitor. În Republica Moldova fiecărui locuitor îi revin 0,41 ha de terenuri arabile.

Capacitatea reproductivă a fertilității și calitatea ecologică a solurilor sunt grav afectate de exploatarea agricole mari bazate pe tehnologii intensive cu folosirea excesivă a fertilizatorilor chimici, a pesticidelor și erbicidelor.

Criza economică și energetică, modul de realizare a reformelor în agricultură cu apariția multor proprietari lipsiți de echipamentele necesare și cunoștințele de speci-

alitate, păstrarea schemelor tehnologice vechi cu reducerea drastică a cantităților de îngrășăminte (organice și minerale), dezorganizarea sistemelor de irigație, au condus nu numai la o scădere dramatică a producției, dar și la intensificarea procesului de depreciere a solurilor.

Recuperarea potențialului regenerativ al solurilor, după cum arată experiențele unor țări avansate, este posibilă. O nouă abordare a agriculturii, focalizată pe dezvoltarea tehnologiilor adecvate mediului natural, poate asigura un randament durabil și chiar micșora costurile de producție.

Pădurile țării nu pot fi privite ca resurse forestiere de importanță economică directă, ca surse de materie primă lemnoasă. Dimensiunile, calitatea și geografia pădurilor nu corespund nici exigențelor de infrastructură ecologică. Ele reprezintă o rămășiță a codrilor din secolele trecute. Actualele suprafețe fie sunt afectate substanțial de vechi defrișări selective, fie sunt în întregime de proveniență antropogenă recentă. Circa o treime din toată suprafața pădurilor este plantată în ultimii 40-50 ani, de regulă, preponderent cu specii aduse din ecosistemele altor țări și continente (salcâm, mesteacăn alb, pini, brazi etc.), fapt care face aceste păduri mai puțin eficiente ecologic, mai puțin potrivite ca habitat pentru speciile vii, mai vulnerabile și neviabile. Costurile întreținerii și regenerării unor asemenea păduri calculate pe termen lung, sunt de regulă mai mari. În funcție de specia arboricolă dominantă, pădurile au următoarea structură: stejărișuri - 47,6%, salcâmete - 31,8%, frâsinete și căprinete - 9,1%, teișuri și plopișuri - 3,1%, fâgete - 0,2%, alte formații - 8,2%.

Potrivit Cadastrului funciar, suprafața fondului forestier cuprinde 394,7 mii ha, inclusiv păduri - 325,4 mii ha, gradul de împădurire a țării fiind de 9,6% (indice calitativ pentru comparație cu alte țări). Pădurile cuprind circa 800 trupuri de păduri, cu suprafețe ce variază între 5 și 1500 ha, dispersate neuniform pe teritoriul țării. Conform legii, pădurile sunt în proprietatea statului. Aproape 89% din suprafața fondului forestier se află în ges-

tiunea Asociației de Stat pentru silvicultură "Moldsilva". Restul pădurilor sunt în administrația organelor publice locale, precum și a agenților economici din agricultură, transport, industrie etc. Aceste păduri sunt dispersate în sectoare mici, specia de bază fiind salcâmul.

Biodiversitatea și ariile protejate. Fiind situată în zona marginală a trei regiuni floristice (est-europeană forestieră, est-europeană de stepă, mediteraneană de silvostepă) și a celei faunistice de tranziție dintre stepa continentală asiatică și silvostepa europeană, Republica Moldova se deosebește printr-o diversitate biologică foarte vulnerabilă. Se estimează că ecosistemele naturale ocupă nu mai mult de 20% din teritoriu, sunt foarte fragmentate și degradate. Potențialul vital al ecosistemelor forestiere este slab, cuprinzând 172 specii de vertebrate terestre și 859 specii floristice, din care 40% sunt introduse din alte regiuni. Din ecosistemele de stepă s-au păstrat doar mici fragmente în care se păstrează 55 specii floristice și 109 specii de animale vertebrate. Ecosistemele naturale de luncă ocupă 1,5% din teritoriu, dar dispun de o diversitate relativ bogată. Cartea Roșie a Republicii Moldova include 241 specii faunistice și floristice. Specialiștii consideră că numărul speciilor rare și periclitare, care trebuie incluse în Cartea Roșie, se ridică la 600.

Suprafața ariilor protejate constituie 1,7% din teritoriul țării fiind una din cele mai mici din țările europene (Ucraina 3%, Franța 7%, Germania 13%, Austria 25%, etc.). Rețeaua națională cuprinde 12 categorii de arii protejate: 5 rezervații științifice (19,4 mi ha), 130 monumente ale naturii, 63 rezervații naturale, 41 rezervații peisajistice, multe monumente geologice, paleontologice, hidrologice și altele.

Calitatea globală a mediului în Republica Moldova

O dezvoltare umană viabilă este de neconceput fără un mediu ambiental sănătos. Calitatea mediului în Republica Moldova, ca și în alte țări, este afectată

de impactul negativ al activităților economice, de exploatarea neadecvată a resurselor naturale, de infrastructurile tehnico - edilitare depășite și de poluarea transfrontalieră.

Calitatea aerului. Pe ansamblul teritoriului Republicii Moldova cantitatea de poluanți emiși în atmosferă în 1998 s-a evaluat la 274 mii tone. Raportată la numărul locuitorilor acest nivel este mai mic decât în țările vecine și constituie în prezent 64 kg / locuitor / an. Scăderea bruscă a producției industriale în perioada de tranziție și, concomitent, creșterea numărului de autovehicule a schimbat structura provenienței emisiilor poluante față de anii 80. În 1998 contribuția surselor mobile de poluare a depășit cota medie pe glob (60%) atingând 83% (226,4 mii tone). Aportul transportului în poluarea orașelor atinge 92% pentru Chișinău, 95% - Bălți, 96% - Cahul etc.

Surselor fixe le revine 17 % (47,6 mii tone) din totalul emisiilor. Din această cantitate, 79 % aruncă în aer centralele termoelectrice și instalațiile de cazane. Ponderea cea mai mare în emisiile sumare de poluanți o au: hidrocarburile (15 %) din transportul rutier, oxidul și bioxidul de azot (14%), bioxidul de sulf fin transportul rutier și centralele termoelectrice, monoxidul de carbon (8%) din transportul rutier și într-o mică proporție din combustia întreprinderilor industriale.

Poluarea transfrontalieră afectează bazinul aerian al Republicii Moldova în principal cu oxizi de sulf și oxizi de azot. Gradul de poluare adus cu precipitațiile dinspre vest, nord - vest (România, Polonia, Cehia, Slovacia, Germania) și dinspre est, nord-est, sud-est (Ucraina) este mai mare decât poluarea internă la oxizii de sulf de 4 ori și la oxizii de azot - de 1,5 ori.

Calitatea apei. Potrivit analizelor de laborator (1998) calitatea apei din râurile Nistru și Prut este calificată ca poluată moderat, deci potabilizabilă, iar cea a râurilor interne - poluată și degradată. În ultimul deceniu se observă o scădere a cursurilor râurilor cu sectoare ce conțin apă degradată și o creștere a ponderii

sectoarelor cu apă potabilizabilă. Această dinamică reflectă diminuarea emisiilor, condiționată de restrângerea activităților din industrie și agricultură, dar și datorită unor acțiuni mai ample de protecție a calității apelor în comparație cu perioada anterioară. Calitatea apelor subterane continuă să rămână nesatisfăcătoare, în unele cazuri din cauza poluării, în altele datorită condițiilor geologice. În unele zone apele subterane se caracterizează prin concentrații ridicate de fluor. În alte teritorii aceste ape au concentrații ridicate de hidrogen sulfurat, metan sau sunt totalmente mineralizate. În ultimii ani se observă o creștere explozivă în apele freatice a compușilor de azot și de amoniac, îndeosebi în zonele Telenești, Florești, Orhei, Ungheni, Comrat. În majoritatea fântânilor se atestă o concentrație supranormativă de nitrați și sulfati.

Problema calității apei consumate de populație se discută demult, dar dincolo de constatări generale nu se realizează nimic substanțial, deși unele programe și proiecte au fost. Până în prezent nu se poate concretiza informația privind cota populației care are acces la apă potabilă curată. Lipsește evidența, monitorizarea surselor mici de apă și informarea corespunzătoare a populației.

Calitatea solurilor. După calitățile naturale, solurile Republicii Moldova fac parte din categoria celor mai valoroase din zona temperată. Solul suportă consecințele impactului diferitelor procese și fenomene dăunătoare naturale și antropogene.

Deprecierea potențialului regenerativ natural al solului, ca și în alte țări, este rezultatul supraexploatărilor, a irigațiilor necorespunzătoare, a tehnologiilor agricole intensive aplicate în ultimii 50 de ani. Azi eroziunea și degradarea solurilor în Republica Moldova constituie o amenințare directă la securitatea economică și socială a țării.

Suprafața totală a terenurilor erodate crește cu o rată anuală de 1,5% (10 mii ha) și actualmente constituie 32,2% din terenurile agricole. Mii de hectare sunt distruse de alunecări și ravene.

Deprecierea (uzura) solurilor, epuizarea productivității lor biologice, se manifestă sub mai multe forme, cunoscute și în alte țări: accelerarea eroziunii prin apă și coliene, deficitul de fosfor și azot, aciditatea excesivă, compactarea profilului, poluarea cu pesticide, săruri, metale grele și altele (vezi și RNDU, 1997, p. 62-64). Deși procedeele de menținere a fertilității naturale a solurilor se cunosc, în țară există o inerție și numeroase bariere de natură politică, economică, instituțională și socială care conduc la neglijarea promovării unor acțiuni energice adecvate în domeniu.

Calitatea pădurilor este afectată de urmările unor politici de gestiune necorespunzătoare din perioadele anterioare când se recoltau cantități de masă lemnoasă care depășeau capacitatea de exploatare a pădurilor limitată prin amenajările silvice. Pădurile sunt adesea atacate de boli și dăunători. Calitatea pădurilor este serios prejudiciată de tăierile ilicite și pășunatul vitelor. În majoritatea lor, pădurile Republicii Moldova nu provin din semințe, ci din lăstari (de generațiile 3-5-8 ale rotațiilor de tăieri), de aceea structura și funcțiile lor sunt degradate. Arboreturile îmbătrânesc fiziologic repede, iar capacitatea lor de rezistență la factorii negativi de mediu este redusă. Ecosistemul silvic este deteriorat și fragil.

Problemele deșeurilor. Deși nu dispune de mari industrii, Republica Moldova se confruntă, ca și alte țări, cu toate problemele acumulării deșeurilor. Depozitarea, păstrarea și valorificarea deșeurilor rămân probleme de discuții, analize și intenții sau chiar proiecte fără soluții practice adecvate. Republica nu dispune de nici un poligon corespunzător pentru îngroparea deșeurilor toxice. O parte din aceste deșeuri se depozitează în afara perimetrelor admise și special amenajate. O altă parte se evacuează fără autorizația organelor de resort la gunoiștile pentru deșeuri menajere. Conform evidenței Inspectoratului Ecologic de Stat (IES) în țară s-au acumulat circa 13 mii tone de deșeuri toxice ceea ce înseamnă 3,3 kg / locuitor. Doar jumătate (49%) din acestea sunt îngropate.

Inconsecvența în privatizarea agriculturii a făcut să scape de sub control gestiunea depozitelor de chimicale din fostele gospodării colective. Depozitele au rămas fără stăpân (nu au fost privatizate), unele s-au ruinat, altele au fost demolate, cele existente necesită reparații capitale și amenajări corespunzătoare, imposibile din lipsa de mijloace. O hotărâre specială a Guvernului din 1997 referitoare la colectarea și depozitarea pesticidelor inutilizabile și interzise nu se poate realiza practic fără sprijinul financiar al organismelor internaționale.

O situație la fel de dificilă se întrevide și în domeniul deșeurilor menajere. Capacitățile majorității poligoanelor pentru deșeuri sunt epuizate, iar exploatarea lor atinge sau depășește limita admisibilă. Alte gunoiști nu se pot construi nu numai din lipsă de mijloace financiare, dar și din lipsă de terenuri. În țară funcționează 1348 rampe de deșeuri menajere, cu o suprafață de 1144,3 ha sau 31 m² / locuitor, unde sunt depozitate 29,4 mil. mc gunoaie, sau 6,8 m³ / locuitor. Aici nu intră gunoiul care se depozitează în locuri neautorizate - râpi, gropi, foste cariere, pe malul râurilor și iazurilor etc. Deoarece primăriile nu dispun de transport și combustibil pentru evacuarea deșeurilor, în multe sate apar gunoiști spontane neautorizate. Colectarea separată a metalului uzat, sticlei, cauciucului, maculaturii etc. cu ulterioara lor reciclare se află în stadiu de elaborare.

Managementul mediului natural

Odată cu tranziția la economia de piață în procesul de restructurare și de reformare a societății din Republica Moldova, se conturează inevitabil principii noi în abordarea strategiilor de dezvoltare a țării. Conservarea resurselor și protecția mediului devin obiective iminente în reșezarea economică, socială și morală a comunității umane. În cadrul noilor concepții se înscrie și modificarea instrumentelor de management al mediului natural: raporturile de proprietate asupra resurselor și rolul statului; regimul juridic (legislația); instrumentele economice, tehnico-normative, educaționale, etc.

Cele mai semnificative realizări se observă în domeniul formării cadrului legislativ, necesar pentru conservarea și protecția mediului. În totalitate legile intrate în vigoare urmăresc concretizarea acțiunilor de protecție a mediului și de conservare a condițiilor favorabile sănătății oamenilor, a măsurilor preventive de evitarea a poluării și epuizare a resurselor, de conservare a biodiversității, precum și racordarea la prevederile convențiilor și programelor internaționale în domeniu. O nouă generație de acte legislative specifice sunt în curs de elaborare, vizând cu preponderență sectoare concrete de exploatare a resurselor: agricultură, industrie, transporturi, așezări umane, etc. Instituirea instrumentelor economice menite să influențeze interesul și comportamentul ambiental al agenților economici (conservarea resurselor, protecția mediului, recuperarea deșeurilor, introducerea tehnologiilor adecvate) în Republica Moldova se reduce deocamdată la perceperea taxelor pentru utilizarea (consumul) resurselor și protecția mediului natural.

Plățile pentru poluare și penalitățile pentru diferite încălcări se încasează la fondul ecologic, iar taxele pentru utilizarea resurselor se percep la buget. Deși valoarea acestor taxe nu este fundamentată după criteriile economice și nu-și face efectul financiar, economic sau ecologic, aplicarea lor reprezintă o experiență, un reper pentru perfecționarea acestor mecanisme. Administrarea în domeniul protecției mediului intră actualmente în competența Ministerului Mediului. Rolul ministerului ca autoritate centrală în politica guvernului a crescut față de anii precedenți.

Atenția și sprijinul de care se bucură în ultimii ani problematica mediului în Republica Moldova din partea organismelor internaționale, reușesc în mare măsură să sensibilizeze conștiința și acțiunile factorilor politici.

Problema esențială care paralizează funcționalitatea instituțională a protecției mediului natural este lipsa reacțiilor adec-

vate la micronivel: administrația publică locală, agenții economici, societatea civilă, cetățenii, oamenii obișnuiți. Legislația ca atare, oricât de bună ar fi, nu poate substitui tradițiile, modelele de comportament ale oamenilor. Modificarea lor cere nu numai o profundă conștientizare a problemei dar și o altă percepție a valorilor, o altă morală. Un program național de educație ecologică este mai mult decât oportun. Evident, acesta nu poate fi izolat de obiectivele și acțiunile ce urmăresc ameliorarea bunăstării oamenilor: securitatea economică, alimentară și fizică a omului.

Un rol important l-ar putea avea în toate acestea ONG-urile de profil ecologic. Deși numărul acestor organizații a crescut, ele încă nu au reușit să devină suficient de influente în formarea opiniei publice corespunzătoare.

*“Când te paște
nevoia, nu știi de
unde vine.”*

Proverb

5.8. Creșterea insecurității personale

Gradul în care drepturile omului și securitatea personală sunt respectate și protejate reprezintă unul din criteriile fundamentale pentru aprecierea gradului de democratizare a fiecărui stat. Însă nici unul

dintre aspectele securității omului nu este mai important decât cel al protecției lui contra agresiunii fizice. În condiții de criză politică, economică și socială, viața individului poate fi amenințată din mai multe direcții: din partea statului și funcționarilor de stat (violență fizică, agresiune morală, torturi în sistemul penitenciar, stare de război); din partea altor grupuri sociale (conflicte etnice); din partea unor persoane particulare sau grupuri criminale și violența de stradă; amenințări în familie, la adresa femeilor și copiilor; auto-amenințări (sinucideri, narcomania, etc.).

Transformările care au loc în societate au provocat o scădere simțitoare a gradului de protecție personală a cetățenilor. Perioada de tranziție a condus la apariția șomajului și contrastelor sociale. Racket-ul, conflictele violente între grupările criminale, coruperea organelor de drept și consumul de droguri au devenit fenomene obișnuite pentru Moldova.

Problemele principale legate de securitatea personală în orice regiune din Republica Moldova țin de criminalitate, accidente de muncă sau rutiere, violență în familie, droguri.

Însă principala amenințare la securitatea personală a populației este starea criminogenă. Printre principalele cauze ale agravării situației criminogene în Republica Moldova pe parcursul ultimului deceniu sunt: formarea unui stat nou, cu un sistem legislativ imperfect, adesea contradictoriu; activitatea ineficientă a organelor de control; dezmembrarea teritorială a țării; conflictul armat din 1992 din Transnistria în urma căruia în mâinile populației au nimerit cantități considerabile de arme de foc și muniții; formarea unor grupuri noi de populație îmbogățite peste noapte care impun interesele numai pe căi ilegale; arieratele la plata salariilor lucrătorilor organelor de drept, înzestrarea tehnică insuficientă a lor.

Conform datelor statistice, în 1998 pe teritoriul controlat de puterea centrală (cu excepția Transnistriei) au fost comise 8 210 crime grave, dintre care circa 377 prin utilizarea armelor de foc, grenadelor și substanțelor explozive. În același timp,

Caseța 5.8.1

Tratatele internaționale de bază privind drepturile omului, ratificate de Republica Moldova

- Pactul Internațional cu privire la drepturile economice, sociale și culturale.
- Pactul Internațional cu privire la drepturile civile și politice.
- Convenția Internațională pentru drepturile copilului.
- Convenția pentru drepturile politice ale femeii.
- Convenția Internațională pentru eliminarea tuturor formelor de discriminare rasială.
- Convenția asupra imprescriptibilității crimelor de război și a crimelor contra umanității.
- Convenția pentru prevenirea și reprimarea crimei de genocid.
- Convenția asupra abolirii muncii forțate.
- Convenția asupra eliminării tuturor formelor de discriminare față de femei.
- Convenția Europeană a Drepturilor Omului.
- Convenția-cadru pentru protecția minorităților naționale.

Sursă: Centrul pentru drepturile omului din Moldova, 1999

nivelul criminalității în Chișinău este de la 2 până la 3 ori mai înalt decât în alte zone ale Moldovei, reprezentând 178,1 crime la 10 mii locuitori în raport cu media pe țară de 95,7. În 1998, în urma crimelor premeditate au decedat 789 persoane (în 1997 - 824 persoane), din care 53% au decedat în urma omorurilor și a tentativelor de omor. A crescut cu 14,4% numărul persoanelor fără ocupație care au comis crime, fapt care confirmă impactul problemelor sociale asupra nivelului de criminalitate.

Statistica mortalității populației din cauza omuciderilor și sinuciderilor este stranie. Astfel, în 1998 numărul sinuciderilor pe teritoriul Republicii Moldova întrețea de 1,38 ori numărul asasinărilor (15,7 cazuri de sinucideri la 100 mii locuitori și 11,3 omucideri la 100 mii locuitori), ceea ce deja trezește dubii. În perioada tranziției însă, când situația economică a populației evident s-a agravat, când peste 300 mii de persoane și-au pierdut locul de muncă și circa 80% din populație se află sub nivelul sărăciei, numărul sinuciderilor întreține numărul omuciderilor doar cu 10-20%. Aceasta poate servi drept o cale de "îmbunătățire" a statisticii descoperirii crimelor, pe de o parte. Pe de altă parte, poate vorbi despre violența în sistemul penitenciar.

S-a răspândit considerabil fenomenul corupției. Conform datelor conferinței republicane "Criminalitatea organizată și economia tenebră în Republica Moldova" organizată de Ministerul Afacerilor Interne al Republicii Moldova, Academia de Poliție, Asociația Independentă de Criminologie și Fundația Soros (Februarie, 1999), corupția a atins cele mai mari proporții din istoria Republicii Moldova. Peste 79 la sută din antreprenori și 85 la sută din ceilalți respondenți au declarat că fără a oferi mită funcționarilor de stat nu se poate rezolva nici o problemă.

În opinia publică peste 92 la sută din respondenți manifestă motive de teamă, mai ales referitor la cruzimea criminalilor și convingerea că nu vor fi descoperiți. Ritmul de creștere a multor genuri de infracțiuni îngrijorează populația. Peste

Caseța 5.8.2

Datele oficiale ale Ministerului Afacerilor Interne referitoare la combaterea criminalității în Republica Moldova sunt destul de optimiste. Astfel, în 1998 s-a obținut o reducere a criminalității cu 9,3%, inclusiv cu 20,6% a crimelor cu caracter grav pe linia poliției criminale (tâlhăriile cu 25,9%, excocheriile cu 48,1%, leziuni corporale grave cu 20%, furturi ale proprietății de stat cu 20,9%, ale mijloacelor de transport cu 20,4%, din apartamente cu 8,5%). Aceste tendințe pozitive se mențin și la începutul anului 1999. Mobilizarea rezervelor în prevenirea și depistarea crimelor a contribuit și la sporirea eficacității activității polițienești. Procentul de descoperire a crimelor a crescut de la 59,9% la 64%, în special a crimelor cu caracter grav (omorurile până la 82,4 la sută, leziunile corporale grave la 82,9%, violurile la 91,7%, tâlhăriile la 56,2%, jafurile la 47,5%, furturile averii de stat la 54,6%, ale mijloacelor de transport la 27,8%). Numai în anul precedent au fost neutralizate 146 de grupări criminale, dintre care 67 stabile, au fost reținuți 411 criminali.

Însă conform unor relatări în presa liberă, situația reală în combaterea crimei în Republica Moldova pare a fi mai dificilă. Există numeroase cazuri de clasare neîntemeiată a dosarelor penale și dorire a informației. O altă cauză a diminuării numărului crimelor înregistrate este faptul că cetățenii apelează tot mai rar la ajutorul organelor de drept pentru a-și apăra interesele. Populația pătimită apelează la autoritățile criminale pentru a-și asigura protecția.

Sursă: MAI al Republicii Moldova

85 la sută din respondenți consideră asemenea democrație falsă.

Un pericol real pentru securitatea personală în Moldova îl constituie creșterea continuă a criminalității legate de răspândirea și consumul drogurilor. Oficial, în anul 1998 s-au înregistrat 870 de crime de acest gen. Deosebit de gravă este situația printre minori. Școlile și alte instituții de învățământ devin ținta distribuitorilor de droguri. Răspândirea narcomaniei a provocat o explozie a cazurilor de îmbolnăvire de SIDA. În condițiile neputinței și ignoranței structurilor de stat, Fundația Soros Moldova a finanțat un proiect care prevede asigurarea gratuită a narcomanilor cu seringi de unică folosință în scopul diminuării pericolului de contaminare cu SIDA.

În condițiile crizei social-economice s-a deteriorat situația securității personale a copiilor și femeilor. În Moldova tot mai mulți copii sunt privați de dreptul de a frecventa școala din cauza sărăciei. Toate acestea, îmbinate cu subnutriția, se răsfrâng negativ asupra sănătății întregii

generații. Copiii au început să fie exploatați de grupările criminale în calitate de cerșetori, s-a răspândit prostituția printre minori. Conform datelor Ministerului Afacerilor Interne, 12 la sută din infracțiuni au fost comise de elevi, 54 la sută de minori neșcolarizați și 6 la sută de elevii școlilor tehnice-profesionale. Una din cauzele creșterii criminalității este consumul băuturilor alcoolice, vârsta critică a copiilor și supraexcitarea sistemului nervos. Fiecare al șaptelea minor a săvârșit infracțiuni în stare de ebrietate, 594 minori au luat parte la infracțiuni în grup.

În 1998 au fost înregistrate 229 cazuri de viol. Datorită șomajului, femeile sunt

nevoite să se implice în activități improprii și riscante pentru a asigura existența familiilor lor. Practicând comerțul în stradă, femeile devin ușor ținta jafurilor. În unele cazuri, ele sunt amăgite cu promisiuni de angajare peste hotare, unde sunt impuse să practice prostituția.

În pofida situației proaste a drumurilor și practic triplării parcului de autoturisme, preponderent din cota importului masiv al autoturismelor vechi, probabilitatea de a fi implicat într-un accident rutier nu s-a schimbat. În 1998 au fost înregistrate circa trei mii accidente rutiere în care peste 3600 persoane au fost traumatizate iar 492 au decedat.

O problemă aparte o constituie situația în raioanele de Est ale Republicii Moldova. În urma conflictului armat din primăvara-vara anului 1992, statul moldovenesc a pierdut controlul asupra acestui teritoriu. În Transnistria s-a instaurat un regim care persecută orice opoziție politică prin mijloace ce nu au nimic comun cu mecanismele statului de drept. Deosebit de dificilă este situația pentru acei locuitori care au cetățenia Republicii Moldova. Concedierile din motive politice și intimidările au devenit obișnuință în zona controlată de regimul separatist. Securitatea personală este afectată și de faptul că pe malul stâng al Nistrului s-au păstrat formațiunile paramilitare de kazaci și foarte mult armament a rămas în mâinile populației. Ultimii ani au cunoscut o criminalizare bruscă a acestei regiuni.

Administrația de la Tiraspol nu oferă nici un fel de informație privind gradul real de criminalitate sau numărul de atacuri asupra persoanei, etc. Însă ținând cont de situația de ansamblu, se poate afirma că în Transnistria se încalcă frecvent drepturile fundamentale ale omului, iar situația securității personale este mult mai gravă decât pe restul teritoriului Republicii Moldova. Parlamentul Republicii Moldova, având în vedere situația din Transnistria, precum și prevederile din punctului 11 e) al Avizului 188 (1995) al Adunării Parlamentare a Consiliului Eu-

Casetă 5.8.3

Violările drepturilor omului

Regimul separatist de la Tiraspol acordă atenție prioritară creării structurilor de forță, inclusiv a forțelor armate. În situația când regimul separatist a impus cu forța “obligațiunea militară generală”, aceasta deseori devine un pericol real pentru securitatea personală a celor ce nu acceptă regimul. Există numeroase cazuri când pentru refuzul de a fi înrolat în armata regimului autoproclamat persoanele au fost supuse torturilor fizice, devenind invalizi pentru toată viața.

Regimul de la Tiraspol practică și răpirea ilegală a cetățenilor. La 14 decembrie 1998 cetățeanul Republicii Moldova Vitalie Corobco a fost răpit la Chișinău și transportat la Tiraspol de colaboratorii “ministerului securității” transnistrian. Ulterior, Vitalie Corobco a fost transportat la Moscova.

Un caz aparte este cel al deținutului politic Deputatului în Parlamentul Republicii Moldova Ilie Ilașcu, care timp de 7 ani este supus unui abuz psihologic, torturilor fizice și este condamnat de către sistemul autoproclamat la moarte. Numeroasele apeluri la organizațiile internaționale întreprinse de către autoritățile Republicii Moldova până în momentul de față nu s-au soldat cu succes deoarece autoritățile Transnistrene nu recunosc organizațiile internaționale. La momentul actual dosarul lui Ilie Ilașcu se examinează în mod excepțional de către Curtea Europeană pentru Drepturile Omului.

Sursă: compilare din mass-media

ropei, a considerat necesar de a formula la momentul ratificării Convenției Europene a Drepturilor Omului o Declarație prin care Republica Moldova și-a delimitat de orice responsabilitate pentru actele comise pe teritoriul autoproclamatei republici nistrene.

Societatea a depășit faza de tensionare a relațiilor interetnice de la începutul anilor '90. Cu toate că deocamdată nu se poate de vorbit despre o armonizare stabilă a relațiilor interetnice, confruntările interetnice nu reprezintă deocamdată un pericol.

Se poate de constatat că securitatea personală în Republica Moldova nu este asigurată într-un mod suficient. Condițiile pentru sporirea gradului de securitate personală pentru cetățenii Moldovei pot apărea numai după depășirea fazei celei mai acute a crizei social-economice. Totodată, sistemul de asigurare eficientă a securității personale a cetățeanului poate funcționa numai într-un stat de drept.

Printre căile ameliorării securității personale a populației și de combatere a criminalității în Republica Moldova se pot menționa:

- Reducerea șomajului — sursa principală a creșterii criminalității;
- Stabilizarea familiei, ridicarea rolului ei în educația copiilor;
- Lupta contra alcoolismului și narcomaniei care alimentează criminalitatea;
- Reducerea economiei tenebre, lupta cu corupția;

- Ridicarea autorității și responsabilității organelor de drept în lupta cu criminalitatea; lichidarea arieratelor la plata salariilor în această sferă;
- Sporirea eficienței activității operative de investigații pentru depistarea grupărilor criminale și a infractorilor, elaborarea unui mecanism de control eficient și de stimulare a activității organelor de control;
- Perfecționarea sistemului de pregătire a colaboratorilor de poliție;
- Lărgirea cooperării pe linia Interpol;
- Crearea unei rețele informaționale Intranet în sistemul organelor de drept și fiscale;
- Perfecționarea legislației în vigoare, adoptarea imediată a Codului de procedură penală, a Codului contravențional și a Legii cu privire la spălarea banilor. Elaborarea și adoptarea Legii cu privire la declararea veniturilor, Codului de conduită a funcționarului public, sechestrarea veniturilor ilicite, combaterea traficului de droguri, de armament și de explozive.

Combaterea crimei organizate devine una din sarcinile primordiale ale statului, de soluționarea căreia în mare parte depinde asigurarea securității umane în țară.

CAPITOLUL 6.

PE CALEA DEZVOLTĂRII UMANE DURABILE

Ștefan cel Mare:
“Moldova n-a fost a strămoșilor mei, n-a fost a mea și nu e voastră, ci a urmașilor voștri și a urmașilor urmașilor voștri în veacul vecilor.”

Din Barbu Delavrancea, drama „Apus de soare”

Pentru Moldova a trecut primul deceniu al perioadei de tranziție. S-au schimbat multe, dar drumul către autentică democratizare și propășire a societății rămâne pavat doar cu bune intenții. Tranziția concepută și acceptată în teorie, dar nerealizată consecvent în practică, nu a adus încă prosperitate și stabilitate, discreditând astfel idea fundamentală a democratizării. Deziluzia este totală și unanimă.

Bilanțul general al dezvoltării umane în Republica Moldova după un deceniu al tranziției este descurajant. Țara se zbate în capcana unei crize: calitatea și nivelul vieții populației s-au înrăutățit, sărăcia a atins cote alarmante; economia se află în stagnare; datoriile statului depășesc limitele solvabilității devenind o povară insuportabilă pentru generațiile de azi și cele următoare; se manifestă instabilitatea, incertitudinea, corupția, desconsiderarea legislației, a instituțiilor statului.

Procesul de remodelare a sistemelor social-economice se izbește de dificultăți mari, comune aproape pentru majoritatea țărilor în tranziție. Problema esențială a acestor țări este incapacitatea asigurării condițiilor favorabile dezvoltării umane în ritmurile necesare creșterii productivității, extinderii accesului echitabil la opțiuni, democratizării reale a societății.

În Raportul de Dezvoltare Umană (PNUD, 1998) pentru Europa și CSI se menționează că “națiunile noi” demarând reformele, au procedat la diminuarea rolului direct al statului în soluționarea problemelor sociale, fără a institui nimic în schimb. Se apreciază că, probabil, aceasta a fost eroarea fundamentală a mileniului. În raport se menționează că țările în tranziție ar trebui să meargă pe calea reformelor treptat, fără a se avânta să pătrundă imediat pe piața mondială.

După cum arată practica țărilor din Europa Centrală și de Est și țările CSI în

tranziție, prezumția că popoarele și guvernele din această regiune vor putea asimila ușor și pune în aplicare noile valori democratice, inclusiv mecanismele economiei de piață, nu s-a confirmat. O excepție relativă în țările care au reușit să implementeze cu succes reformele — așa ca Slovenia sau Polonia. Pe de altă parte, în țările în tranziție mișcarea spre o nouă configurație socială și economică are loc pe fundalul unui progres accelerat al țărilor avansate, care nu poate fi ignorat.

Astăzi guvernele oricărei țări din lume iterează necesitatea reformelor, schimbărilor în domeniile de bază ale vieții. Pe măsură ce sunt atinse unele obiective, se impune necesitatea unor noi reforme din ce în ce mai radicale. Competiția dictează ritmuri accelerate în promovarea schimbărilor.

În aceste condiții încetinirea reformelor este riscantă. În centrul preocupărilor teoretice și politice, în toate țările, se situează perfecționarea mecanismelor creșterii bunăstării populației (sănătatea, educația, condițiile de trai). La începutul anilor 90 multe din țările ex-comuniste, inclusiv Republica Moldova declaraseră despre dezideratul de a urma modele economice din Suedia, Germania, Japonia, sau Asia de Sud-est, care între timp s-au demodat. Pentru cei întârziați în cursa progresului, studiul acestor modele ar fi util pentru a evita erorile și falsele soluții.

Se știe că modele absolut perfecte și general valabile nu există. Reproducerea lor mecanică în alte țări, de fapt, nu poate avea loc din cauza diferențelor legate de aspectele sociale, piața muncii sau sistemul de educație a populației. În același timp experiența altor țări este bineînțeles utilă, ea poate și trebuie folosită, cu condiția de maximă ajustare a elementelor modelului ales la specificul și condițiile naționale ceea ce în țara noastră nu s-a făcut în suficientă măsură.

Dificultățile complicate cu care se confruntă Republica Moldova vizează, în esență, șansele dezvoltării umane normale în genere - în prezent, în viitorul apropiat, în perspectivă de lungă durată. Printre problemele care subminează eforturile de afirmare a democrației, evoluția economiei de piață și bunăstarea populației trebuie remarcate cele care țin de funcționalitatea instituțiilor statului și capacitățile de reacție a comunității umane la noile provocări.

Republica Moldova este situată într-o zonă geopolitică instabilă, uneori asociată cu imaginea unei regiuni problematice, încărcată de tensiuni latente. Unul din factorii destabilizatorii este autoproclamata „republică nistreană”. Reglementarea diferendului transnistrean realmente este blocată de interesele strategice ale Rusiei care nu intenționează să renunțe la acest teritoriu. Aici continuă să fie dislocată armata 14 rusă, deși există angajamentul Rusei față de Consiliul Europei de a o evacua.

Lipsa integrității țării afectează nu numai autoritatea statului ca instituție, ea aduce prejudicii mari sociale, economice și morale favorizând șantajul, toate formele de economie subterană (contrabanda, traficul de droguri, tranzacțiile ilicite), crima organizată, corupția și altele. Unii agenți din Transnistria încearcă să medieze acțiuni separatiste și în alte zone ale țării. Exemplele nocive sunt contagioase.

Criza funcțională a economiei de piață: scăderea producției, blocarea proceselor de eficientizare a activităților economice, blocajul financiar, lipsa concurenței și dinamismului real al pieții.

Continuarea crizei poate fi catastrofală. Colapsul economic este efectul mai multor cauze: managementul politic inadecvat al tranziției; principiile, modelele și mecanismele de privatizare alese la faza inițială de tranziție la economia de piață, inspirate din ideea justiției sociale, despre care s-a vorbit și în RNDU din anii trecuți; instituționalizarea haotică a mecanismelor economiei de piață, promovarea șovăielnică, inconsecventă a re-

formelor; târăgănarea aplicării principiilor economiei de piață în managementul economic al statului - amânarea privatizărilor contra numerar, evitarea falimentării întreprinderilor neprofitabile; restructurarea necorespunzătoare a întreprinderilor etc.

Criza morală a societății — corolarul crizei economice — poate discredita tot sistemul procesului de democratizare și reforme. Un șir de experți consideră că ceea ce face dificilă tranziția este criza morală și balastul mental. Criza se manifestă în toate segmentele sociale, începând cu familia și terminând cu clasa politică. Elementele crizei sunt tipice pentru o societate în suferință: economia subterană, corupția, criminalitatea, traficul de influență, delincvența juvenilă, prostituția, bolile sărăciei (tuberculoza, anemia etc.), scăderea interesului către educație, depravarea, alcoolismul, patologii psihice etc.

Există și cauze specifice care afectează climatul moral în societatea moldovenească: lipsa unui cod etic de responsabilitate a instituțiilor statului față de propriile reguli, a transparenței, corectitudinii deciziilor și acțiunilor; încălcarea legislației și normelor stabilite, chiar în raporturile dintre ramurile puterii; perpetuarea vechilor tehnologii de administrare și a criteriilor subiectiviste în promovarea funcționarilor de stat și nu numai; sărăcia, care ruinează conștiința demnității umane și aservește spiritele; blocajul de comunicare și informare corespunzătoare etc.

Lipsa unei strategii coerente pentru întreaga perioadă de tranziție, care ar ține cont de profunzimea realizării reformelor cu estimarea costurilor sociale inevitabile și a surselor de acoperire a acestora. În scurta istorie a tranziției n-au fost elaborate asemenea strategii, deși o logică elementară le presupunea.

Cel mai amplu document de planificare în acest domeniu a fost „Programul de tranziție la economia de piață” (1990), elaborat în baza concepțiilor propuse de experții locali, a experienței Pieței comune, precum și a programelor guv-

ernamentale de tranziție la economia de piață din Polonia, România și Țările Baltice. În acest program sunt descrise toate reformele care au fost realizate total sau parțial la acea perioadă, cât și intențiile ce se dorea a fi atinse atunci: privatizarea proprietății de stat, reformele structurale, atragerea capitalului și tehnologiilor străine, organizarea medicinei de asigurare și multe altele. Semnificative sunt speranțele că “în perioada complicată de tranziție” va fi posibilă “protecția socială a populației prin intermediul împărțirii proprietății de stat”. Se considera că deținătorii acțiunilor vor forma acea pătură largă a agenților economici liberi care “vor contribui la reducerea, într-o anumită măsură, a puterii “economiei fantomă” ceea ce numim noi azi economie subterană. Se considera că prin asemenea împroprietărire vor fi “create pentru toți cetățenii condiții de start egale”. Programul prevedea o protecție socială generoasă pentru categoriile de cetățeni disponibilizați de la întreprinderi în urma reformelor, fără a se arăta sursele de acoperire a acestor cheltuieli.

Ulterior fiecare din cele șapte guverne au activat în baza programelor aprobate de Parlament care nu întotdeauna asigurau continuitatea necesară pentru atingerea obiectivelor pe termen lung. Un factor dominant a devenit aspirația de a câștiga încrederea organismelor financiare internaționale, pentru obținerea de noi împrumuturi.

Cu asistența instituțiilor internaționale a fost începută elaborarea programelor pe termen mediu de restructurare a sferei sociale și lupta cu sărăcia (Banca Mondială, PNUD), restructurarea industriei (UNIDO), agriculturii (USAID, TACIS), infrastructurii - energetica, telecomunicațiile, transportul și drumurile, în domeniul protecției mediului înconjurător. Pentru a acoperi golul în domeniul strategiilor social-economice Guvernul și PNUD au creat proiectul „Strategia de dezvoltare” (analize macroeconomice și sectoriale, prognozarea) realizat de Centrul de Investigații Strategice și Reforme (CISR).

În cele din urmă, în baza elaborărilor sus-menționate, un nou program pe ter-

men mediu a fost elaborat de Guvern sub denumirea „Orientări strategice de dezvoltare social-economică a Republicii Moldova până în anul 2005” (noiembrie 1998). Documentul a fost elaborat de Ministerul Economiei și Reformelor cu utilizarea datelor parvenite de la toate ministerele și departamentele, BNM, CISR, Centrul de Studiere a Problemelor Pieței, Agenției pentru Restructurare a Întreprinderilor și Asistență, Agenției pentru Restructurarea Agriculturii și Academiei de Studii Economice a Moldovei. „Orientările strategice” s-au dovedit a fi utile din punct de vedere practic — pentru asigurarea continuității în activitatea guvernelor ce se succedau și pentru coordonarea lucrului departamentelor, inclusiv în domeniul utilizării asistenței tehnice.

Între timp, mai rămâne actuală necesitatea în elaborarea unei *Strategii a Dezvoltării Umane pentru Moldova, care ar pune oamenii în mijlocul tuturor aspectelor procesului de dezvoltare*. O asemenea strategie este bazată pe necesitățile oamenilor, este realizată de oameni și este orientată spre îmbunătățirea vieții oamenilor.

O țară este, în primul rând, o comunitate umană aflată în dezvoltare. De aceea această strategie nu trebuie să fie accesibilă doar pentru generația actuală, ci de asemenea pentru generațiile viitoare.

O asemenea abordare globală se intenționează a fi realizată în cadrul noului proiect PNUD „Moldova-21 Strategia de Dezvoltare Durabilă a Republicii Moldova”, bazată pe principiile Agendei-21 a ONU (Rio de Janeiro, 1992). Aceste principii accentuează atenția asupra următoarelor probleme actuale pentru Republica Moldova:

- fiecare cetățean are dreptul la un trai sănătos, la acces liber la o activitate productivă, la o conviețuire armonioasă cu natura. Drepturile și libertățile omului reprezintă unul din criteriile fundamentale de estimare a gradului de democratizare a societății;
- procesul de dezvoltare a societății trebuie să fie un sistem integral, care ar

agrega optimal echitatea socială, creșterea economică și securitatea ecologică. Standardele de viață în paralel cu productivitatea economică în mod obligatoriu trebuie să se bazeze pe utilizarea rațională a resurselor naturale și un mediu înconjurător sănătos;

- transparența activităților economice ale statului, înlăturarea barierelor la intrarea pe piață și luarea de măsuri în vederea promovării competitivității, reevaluarea priorităților bugetului de stat în favoarea sectoarelor care sunt importante pe termen lung (ocrotirea sănătății, educația, știința, cultura);
- elaborarea și utilizarea mecanismelor de construire a unei societăți civile deschise și democratice, asigurarea securității și dezvoltării libere a personalității, inclusiv a femeilor și tineretului;
- strategia trebuie să aibă o focalizare regională, locală chiar, care s-ar axa pe problemele și necesitățile la nivel local.

Succesul Strategiei de Dezvoltare Umană va depinde probabil de stabilitatea politică și statornicirea instituțiilor democratice în țară. Conflictele politice diminuează substanțial capitalul uman care ar putea fi utilizat mai eficient pentru asigurarea condițiilor dezvoltării umane.

Implementarea Strategiei de Dezvoltare Umană implică crearea unor condiții externe - crearea unui cadru eficient pentru cooperarea Moldovei cu structurile europene și regionale, pentru relațiile bune cu organismele financiare internaționale, și în interiorul țării — o bază pentru un parteneriat între guvern, sindicate, organizațiile publice și partidele politice, în baza unei susțineri din partea populației și apropierii lor de interesele naționale pe termen lung.

Scopul final al Strategiei de Dezvoltare Umană constă în consolidarea capacității Moldovei de a-și crea o cale proprie spre secolul XXI, care ar permite soluționarea problemelor sociale, asigurarea unei performanțe economice de succes în condițiile unui mediu înconjurător sănătos.

CONCLUZII

Zece ani au trecut de când țările din Europa centrală și de est, inclusiv Republica Moldova, au început tranziția spre democrație, economia de piață și o societate civilă.

Republica Moldova ca stat nou din Europa se află la faza inițială de consolidare națională. Anii '90 vor intra în istoria statului ca deceniul tranziției, când au apărut premisele pentru o libertate reală — spirituală și economică, însă pentru populație aceasta a fost o perioadă de lipsuri, de încercări de supraviețuire.

Tranziția a adus dezamăgiri. Spre deosebire de asemenea țări ca Polonia sau Slovenia, slăbiciunea statului și nivelul scăzut al consensului politic în societate nu au permis în Moldova de a implica în măsura necesară rolul de reglementare al statului în procesul de promovare a reformelor. În particular, mecanismele statale, ce trec printr-o criză adâncă, s-au dovedit a fi incapabile de a lansa reformele structurale la timp, de a colecta eficient taxele și a asigura susținerea bugetară a păturilor sărace ale populației.

Deoarece crizele de obicei aprofundează inegalitatea, Guvernul trebuia să reorganizeze sistemul de asistență socială și să întreprindă măsuri pentru protecția păturilor cele mai sărace ale populației de șocurile economice. Până acum aceasta nu s-a realizat.

A produs decepții și reforma proprietății pe baza privatizării rapide în masă contra bonurilor patrimoniale care a fost orientată spre acordarea tuturor a „posibilităților egale de start”. În realitate ea doar a repartizat activele de calitate joasă unui număr mare de proprietari săraci și a canalizat activele valoroase spre cei „ageri și cu relații”. Varianta populistă de privatizare și ritmurile lente ale reformelor în complexul agroindustrial (care este un sec-

tor cheie pentru economia națională!) nu au permis formarea unor proprietari puternici, unei dirijări eficiente a întreprinderilor, ceea ce la rândul său a avut o influență extrem de nefastă asupra dinamicii sectorului real, posibilităților sale de export și angajarea populației în câmpul muncii.

Și pe plan macroeconomic nu au avut prea mare succes eforturile de reducere a inflației și a deficitului bugetului de stat. Nerespectarea legilor, deciziilor judecătoreștilor și slăbiciunea aparatului de stat au încurajat economia tenebră care s-a extins considerabil și a dus la un cerc vicios al corupției, activităților latente de antreprenoriat, a redus veniturile la bugetul de stat, în timp ce discrepanța veniturilor populației s-a majorat dramatic.

Corupția nu numai afectează sever viața de zi de zi a oamenilor, ci de asemenea strangulează inițiativa economică privată a populației, dezvoltarea antreprenoriatului ca forță motrice a economiei de piață și mijloc de „autosalvare” a oamenilor în timpurile grele.

Eficiența socială redusă a reformelor, diferențierea bruscă a veniturilor, neajunsurile în repartizarea rezultatelor evoluției economice („noii bogați” contra „noilor săraci”) s-au manifestat în extinderea zonei sărăciei, în insuficiența acută la stat a resurselor pentru susținerea sferei sociale, în particular a ocrotirii primare a sănătății și a învățământului de bază.

În rezultat s-au înrăutățit substanțial toți indicatorii condițiilor de viață. În 1998 Indicele Dezvoltării Umane pentru Republica Moldova, conform evaluărilor Departamentului Analize Statistice și Sociologie, a alcătuit 0,697 (în 1993 a fost 0,718). Actualmente componentele principale ale IDU pentru țară sunt după cum urmează: produsul intern brut pe cap de locuitor la paritatea puterii de cumpărare — 2042 dolari SUA, speranța de viață la naștere — 67 ani, gradul de alfabetizare a populației adulte — 94,6%.

Aceasta înseamnă că Republica Moldova, în pofida înrăutățirii IDU în ultimii ani, totuși rămâne deocamdată în grupul țărilor cu „nivel mediu al dezvoltării umane”. Printre cele 174 state incluse în clasamentul ONU (Raportul Dezvoltării Umane 1999) Moldova se află pe locul 104. Vecinii sunt Albania, Tunisia, Indonezia, Salvador și alte țări în curs de dezvoltare.

Învățămintele anului 1998. Raportul pe anul 1998 este focalizat pe aspectele cheie ale dezvoltării umane prin prisma securității umane, deoarece anume în acest an a apărut contrastul dintre declararea axării dezvoltării societății spre necesitățile oamenilor și realitățile insecurității umane. Particularitatea principală a anului 1998 conform evenimentelor, indicatorilor și tendințelor în baza cărora este elaborat acest Raport, constă în aceea că în acest an în Moldova a luat sfârșit „prima rundă a reformelor” (de la criza din 1991/1992 până la criza din 1998). În rezultat, de rând cu anumite schimbări pozitive (libertatea omului, liberalizarea activității întreprinderilor, privatizarea pământului în zonele rurale și a apartamentelor la orașe etc.), au apărut pericole reale pentru securitatea umană în prezent și pentru calitatea vieții umane în viitor.

Anume în 1998 totalitatea cauzelor interne (depresia îndelungată în producere, creșterea șomajului și a sărăciei, dezastrul în sfera socială, violența economiei tenebre și a corupției) plus criza financiară regională cu epicentrul în Rusia-principalul partener economic al Moldovei, au pus țara în fața default-ului. Statistica oficială a înregistrat o reducere a PIB cu 8,6% și descreșterea producției industriale și agricole cu 11%. Conform sondajului bugetelor gospodăriilor casnice 46% din populație erau săraci. S-a aprofundat diferențierea socială: diferența dintre cele mai bogate 20% și cele mai sărace 20% ale populației este de 12,6 ori (în 1993-de 7 ori). La 10% „noii bogați” reveneau 47% din consum total al populației, iar la 10% cei mai săraci - respectiv 6%. Au apărut

probleme în asistența medicală și învățământ, s-a înrăutățit alimentarea populației.

Frânarea reformelor în perioada 1996-1998 a arătat clar că chiar dacă există un succes aparent al stabilității la nivel macro, lipsa măsurilor reale de restructurare a economiei va duce la împrumuturi excesive pe piața internă și cele externe și la majorarea datoriei statului. Deservirea datoriei externe mari (1,3 miliarde dolari SUA sau 80% din PIB) deviază resursele de la soluționarea problemelor sociale și în aceste condiții sarcina de bază nu este atât dezvoltarea umană, cât mai exact menținerea potențialului uman. Datoria internă a statului la începutul anului 1999 a alcătuit 1,57 miliarde lei (aproape 200 milioane dolari), iar cheltuielile pentru deservirea datoriei publice sunt de circa 25% din cheltuielile bugetului de stat, în timp ce nivelul admisibil este de cel mult 7%.

Deziluzionate sunt rezultatele sociale ale reformelor incoerente și inconsecvente. Remarcăm că toți acești ani aspectele sociale ale reformelor permanente se aflau pe planul doi. În corespundere cu metodologia aleasă a reformelor, o atenție prioritară a fost acordată stabilizării macroeconomice și privatizării. Eforturile în sfera socială purtau un caracter fragmentar. Chiar și după un deceniu de tranziție lipsește o strategie unică de reformare a sferei sociale.

În final asupra acestui fapt au atras atenția nu numai Guvernul, cât și organizațiile internaționale ce acordă Moldovei asistență financiară și tehnică. Aici este caracteristică recunoașterea că: „Prea des noi ne-am concentrat excesiv de mult asupra economiei, fără o înțelegere suficientă a aspectelor sociale, politice, de mediu și culturale ale societății” (J. Wolfsonn. A Proposal for a Comprehensive Development Framework. Banca Mondială, ianuarie 1999).

Lecțiile anului 1998 au eliberat țara de iluzii. Atât pentru Guvern cât și pentru populație a devenit clar că calea spre economia de piață social-orientată cu rezultate

pozitive atât pentru populație, cât și pentru stat nu va fi scurtă. A apărut necesitatea unei noi politici care ar corespunde într-o mai mare măsură necesităților securității umane în prezent și dezvoltării umane durabile în viitorul apropiat.

De la tactica de supraviețuire spre strategia de dezvoltare. Următorii 2-3 ani pot fi decisivi pentru Republica Moldova și populația ei. Limitele unei serii de indicatori ai securității umane au fost deja depășite și orice deteriorare de mai departe a potențialului uman este extrem de periculoasă pentru viitorul țării.

Întrebarea este: ce corecții trebuie să fie făcute în politica economică, cum de ameliorat situația socială dificilă în Moldova și ce acțiuni au întreprins Parlamentul și Guvernul în această ordine de idei, sau ce planifică aceste instituții să facă?

Anul 1998 a fost primul an al activității noului Parlament și noului Guvern, care și-a declarat următoarele priorități:

- majorarea responsabilității statului pentru rezultatele sociale ale reformelor, restructurarea sferei sociale, focalizarea asistenței sociale;
- restructurarea bugetului, ameliorarea sistemului fiscal și colectarea veniturilor la buget, la fel ca și a contribuțiilor către Fondul Social;
- reabilitarea reformelor structurale în sectorul real al economiei naționale, finalizarea reformei agrare și a celei funciare, stimularea antreprenoriatului;
- reforma fundamentală a administrației locale, cu orientarea spre utilizarea mai eficientă a resurselor regionale - umane, naturale și de producție;
- consolidarea instituțiilor puterii de stat, garantarea dezvoltării democratice a societății, guvernarea legii, respectarea drepturilor și libertăților cetățenilor;
- ascensiunea spre Europa, formarea societății moldovene în corespundere cu standardele și normele europene, cu o securitate umană la nivel european.

Acum este deja evident că în Republica Moldova instituțiile de stat nu sunt suficient de puternice pentru a menține forțele tranziției. Așteptările populației vis-a-vis de rolul statului nu sunt încă realizate în fapt. Statul a fost inițiatorul reformelor și prin urmare el trebuie să-și asume responsabilitatea pentru rezultatele lor. Soluția trebuie să fie găsită într-un sistem legal puternic și instituții publice transparente care lucrează împreună cu sectorul privat și societatea civilă pentru a realiza o dezvoltare durabilă.

O asemenea abordare trebuie să fie bazată pe o responsabilitate mai mare a cetățenilor pentru starea reală a relațiilor publice și a instituțiilor democratice, dezvoltare a administrației publice locale, rețeaua de ONG-uri, implicând populația în soluționarea problemelor din societate.

Poziția activă a populației este extrem de importantă, pe de o parte în lupta cu corupția, iar pe de altă parte — pentru depășirea sărăciei. Deși pare straniu, însă într-o țară în tranziție aceste două belele sunt legate între ele — mijloacele financiare ce se spală prin canalele corupției nu ajung în mare parte la păturile cele mai sărace ale populației.

Luând în considerare acest fapt, pentru Moldova lupta contra corupției este necesară, atât prin metode juridice, cât și administrative, prin unirea eforturilor Guvernului, factorilor de business, comunității internaționale și a grupurilor din cadrul societății civile.

Politicile de combatere a sărăciei trebuie să fie parte a unei noi strategii a tranziției având ca bază conceptul de dezvoltare umană. În acest caz o atenție deosebită trebuie să fie acordată asistenței sociale direcționate a statului vizând majorarea capacității populației de a-și soluționa problemele sale. În acest scop este necesar de a acorda un suport legal, fiscal și politic pentru business-ul mic și mijlociu, inclusiv cel rural, contribuind la recalificarea forței de muncă, extinderea mobilității forței de muncă.

În afară de aceasta, este important de a stabili condiții ce ar facilita canalizarea mijloacelor financiare spre ramurile legate de dezvoltarea umană. Sunt necesare eforturi pentru a majora capitalul uman (educația, evitarea bolilor, libertatea alegerii), care are o influență pozitivă în viitorul și poate înlocui unele forme de resurse irecuperabile.

Dezvoltarea umană nu poate avansa pe un fundament erodat al securității umane — sociale, economice, politice și personale. Resursele statului sunt limitate și de aceea ele trebuie să fie concentrate asupra soluționării următoarelor sarcini: (i) eradicarea sărăciei, (ii) lărgirea plasării în câmpul muncii, și (iii) protejarea grupelor socialmente vulnerabile (copii, handicapați și oamenii în etate solitari).

Eradicarea sărăciei trebuie să devină preocuparea majoră a factorilor de decizie. Politicile în acest domeniu ar putea combina două elemente: măsuri active și pasive așa cum este preconizat în Programul Național de eradicare a sărăciei. În primul caz accentul va fi pus pe promovarea oportunităților economice pentru cei săraci, care presupune:

- crearea locurilor de muncă publice;
- facilitarea accesului persoanelor sărace la folosirea productivă a activelor;
- diversificarea infrastructurii de servicii în zonele rurale;
- extinderea posibilităților folosirii mai depline a forței de muncă pe care o posedă săracii.

Cât privește măsurile pasive de eradicare a sărăciei ele vor fi realizate în context cu programele de asistență socială și vor prevedea printre altele:

- alocații nominative în bani sub forma de indemnizații lunare copiilor, invalizilor, familiilor numeroase în funcție de venitul mediu pe membru al familiei;

- ajutoare sociale ocazionale (în bani sau natură) persoanelor aflate sub minimul de subzistență;
- servicii de asistență socială la domiciliu grupurilor de populație social dezavantajați.

În domeniul șomajului activitățile preconizate vor avea ca scop întărirea securității locurilor de muncă și a salariilor prin intermediul pachetului de măsuri stipulat în Programul Național de ocupare a forței de muncă pentru aa.1999-2000 cum ar fi:

- încurajarea creșterii economice și a creării locurilor noi de muncă;
- sporirea mobilității profesionale a forței de muncă și creșterea eficienței instituțiilor pieței muncii;
- eliminarea barierelor din calea antreprenoriatului și a micului business;
- eficientizarea măsurilor protecționiste socio-economice a persoanelor neangajate în muncă;
- simplificarea procedurii de creare și înregistrare a activității de antreprenoriat;
- (re)calificarea lucrătorilor disponibilizați.

Referitor la măsurile de protecție socială a categoriilor vulnerabile eforturile vor fi îndreptate la eficientizarea rețelei de securitate socială, în primul rând cel al pensionării, asigurărilor medicale și asistenței sociale. Scopul principal este

de a asigura pentru fiecare persoană formele de bază ale securității și bunăstării umane. Pentru aceasta sistemul nou va oferi opțiunea alegerii, de vreme ce beneficiile vor fi axate primordial la categoriile socialmente defavorizate.

Un suport considerabil de peste hotare este acordat dezvoltării umane în Moldova. Totuși, practica existentă de utilizare a lui nu este sută la sută eficientă. În primul rând, este necesar de a îmbunătăți coordonarea și controlul, și în al doilea rând, o atenție particulară trebuie să fie acordată proiectelor orientate spre atingerea unor scopuri concrete ale dezvoltării umane atât la nivel național, cât și regional (municipalități și comune).

Moldova este un stat european și procesul strategiei de integrare a țării a fost lansat. Sunt de importanță inițiativele politicii externe, armonizarea legislației și a practicii administrative cu UE, consolidarea instituțiilor democratice. Aceasta creează în societate impulsuri de consens civic și transformarea Republicii Moldova într-un stat civilizată, stabil politic, neutral și deschis pentru cooperarea internațională.

În prezent Moldova se află în fața unei noi etape de transformări sociale și economice. Costurile umane ale procesului de tranziție au fost enorme pe parcursul deceniului ce a trecut, și a sosit timpul pentru politici sociale alternative, orientate în mare măsură spre ameliorarea standardelor de viață ale populației și dezvoltarea umană durabilă.

ANEXE:

INDICELE DEZVOLTĂRII UMANE ȘI COMPONENTELE ACESTUIA

A. Notă tehnică privind măsurarea statistică a dezvoltării umane în Moldova

Dezvoltarea umană și elementele sale particulare pot fi descrise utilizându-se diverse instrumente statistice, care indică nivelul actual al dezvoltării și cursul schimbărilor sociale și economice. Aceștia pot fi micro-indicatori (starea sănătății, învățământul, activitatea economică, situația demografică a familiilor, starea materială a membrilor de familie și standardele vieții) sau macro-indicatori (PIB pe locuitor și subvențiile de stat pentru serviciile de ocrotire a sănătății, învățământ, cultură, bunăstarea socială, protecția mediului înconjurător, etc.).

Pentru comparații la nivel internațional a fost construit Indicele Dezvoltării Umane (IDU) care descrie nivelul dezvoltării umane într-o țară anumită în comparație cu alte țări. El este folosit în primul rând ca un criteriu de clasificare a statelor, fiind prea general pentru a descrie nivelul absolut al dezvoltării umane într-o țară. El nu poate fi folosit drept bază unică pentru propunerea unor acțiuni specifice cât privește politica socială, de învățământ, demografică sau ocrotirea sănătății.

1. Calculul Indicelui Dezvoltării Umane (IDU)

Indicele dezvoltării umane cuprinde trei elemente de bază: longevitatea, nivelul de educație și standardul de viață. Longevitatea este măsurată prin speranța de viață la naștere. Nivelul de educație este calculat ca medie aritmetică ponderată între gradul de alfabetizare al populației (cu o pondere de două treimi) și gradul de cuprindere în învățământul de toate nivelurile (o treime). Ca măsură a standardului de viață se utilizează produ-

sul intern brut (PIB) pe cap de locuitor, calculat la paritatea puterii de cumpărare (PPC) în dolari SUA.

Speranța de viață la naștere în Moldova anulului 1998 era de 70,7 ani pentru femei, 63,2 ani pentru bărbați și 67,0 ani — cea medie.

Rata brută de cuprindere în învățământ reprezintă numărul de elevi înscriși într-un nivel educativ, indiferent dacă aparțin sau nu grupei de vârstă corespunzătoare nivelului, ca procent din total populație din grupa de vârstă respectivă. De menționat că în actualul RNDU a fost recalculată rata de cuprindere în instituțiile de învățământ de toate nivelurile (I,II și III) pentru anii precedenți conform recomandărilor UNESCO (Statistical Yearbook,'97), luându-se în considerație și legislația în vigoare. Astfel, pentru nivelul I de învățământ corespunde grupa de vârstă 7-10 ani (Conform Legii Învățământului școlarizarea în Republica Moldova devine obligatorie la atingerea vârstei de 7 ani); pentru nivelul II de învățământ, 11-17 ani și pentru nivelul III - 18-22 ani (pentru nivelul III a fost utilizată durata-standard, recomandată de UNESCO, egală cu 5 ani). În ansamblu, pentru toate trei niveluri corespunde grupa de vârstă 7-22 ani. În rapoartele anterioare rata brută de cuprindere a fost calculată pentru grupa de vârstă 7-24 ani. Pentru 1998 rata de cuprindere în învățământ a fost de 73,4%, fiind superioară nivelului anului 1997 (pentru bărbați rata a constituit 72,1%, iar pentru femei 74,8%).

Gradul de alfabetizare a populației adulte — ponderea persoanelor de 15 ani și peste care au frecventat sau au absolvit o școală sau care știu să scrie și să citească fără a avea școală absolvită în totalul populației de 15 ani și peste. Gradul de alfabetizare în Moldova este dea lungul anilor de 96,4% și este puțin mai ridicat pentru bărbați decât pentru femei — respectiv 98,6% și 94,5%.

PIB pe cap de locuitor calculat la paritatea puterii de cumpărare cu utilizarea cursului oficial de schimb pentru convertirea monedei naționale în dolari SUA nu poate măsura puterea de cumpărare internă relativă a monedelor. De aceea, Proiectul de Comparații Internaționale al Națiunilor Unite a propus calcularea PIB real pe o scară comparabilă la nivel internațional, folosind ca factor de conversie paritatea puterii de cumpărare. Moldova a participat la lucrările de comparații multilaterale pentru anii 1993 și 1996 din cadrul Programului de Comparare Europeană (proiect implementat în comun de către DASS, Eurostat, Comisia Națională pentru Statistică a României și Oficiul Central pentru Statistică din Austria). În baza rezultatelor acestor lucrări s-au efectuat calculele PIB pe cap de locuitor la PPC pe perioada anilor 1993-1998. Menționăm că pentru 1993-1995 PPC s-a recalculat conform modificărilor parvenite în metodologia din 1996.

Componentele IDU în cazul Moldovei, pentru anul 1998, sunt următoarele:

<i>Speranța de viață</i>	67,0 ani
<i>Gradul de alfabetizare</i>	96,4
<i>Gradul de cuprindere în învățământ</i>	73,4
<i>PIB pe locuitor la paritatea puterii de cumpărare</i>	2042 \$ SUA

Fiecare componentă este comparată cu valori minime și maxime fixe, stabilite de PNUD, acestea fiind: 25, respectiv 85 ani pentru speranța de viață; 0 și 100% pentru gradul de alfabetizare; 0 și 100% pentru gradul de cuprindere în învățământ; 100 și 40000 USD pentru PIB pe locuitor. Pentru primele trei componente, diferența dintre valoarea efectivă și cea minimă raportată la diferența dintre valoarea maximă și cea minimă se constituie într-un indice, astfel:

Indicele speranței de viață:

$$(67,0-25) / (85-25) = 0,700$$

Indicele gradului de alfabetizare:

$$(96,4-0,0) / (100,0-0,0) = 0,964$$

Indicele gradului de cuprindere în învățământ:

$$(73,4-0,0) / (100,0-0,0) = 0,734$$

Indicele nivelului de educație, calculat din cei doi indici anteriori, este:

$$(2 \times 0,964 + 0,734) / 3 = 0,887$$

Indicele PIB pe locuitor este calculat conform unei noi metode stabilite de PNUD în anul curent - diferența dintre logaritmul valorii efective și logaritmul valorii minime este raportat la diferența dintre logaritmul valorii maxime și logaritmul valorii minime, astfel:

Indicele PIB pe cap de locuitor:

$$(\log 2042 - \log 100) / (\log 40000 - \log 100) = 0,503$$

Tabelul A.1.

Indicele Dezvoltării Umane (IDU)

	1993	1994	1995	1996	1997	1998
Produsul intern brut (PIB) pe locuitor în:						
- lei, prețuri curente	505	1313	1798	2167	2441	2411
- dolari la paritatea puterii de cumpărare	2935	2975	2105	2128	2207	2042
Gradul de alfabetizare al populației adulte (%)	96,4	96,4	96,4	96,4	96,4	96,4
Rata brută de cuprindere în toate nivelurile de învățământ (%)	71,7	70,2	71,1	71,8	72,9	73,4
Speranța de viață la naștere (ani)	67,5	66,1	65,8	66,7	66,6	67,0
Indicele						
- produsului intern brut	0,564	0,566	0,508	0,510	0,517	0,503
- educației	0,881	0,877	0,880	0,882	0,886	0,887
- speranței de viață	0,708	0,685	0,680	0,695	0,693	0,700
Indicele dezvoltării umane (IDU)	0,718	0,709	0,689	0,696	0,699	0,697

Indicele dezvoltării umane, calculat ca medie a celor trei elemente de bază, cărora li se acordă ponderi egale, este:

$$(0,700 + 0,887 + 0,503) / 3 = 0,697$$

În Rapoartele Naționale ale Dezvoltării Umane pentru anii 1995-1998 indicele PIB pe locuitor s-a calculat conform unei alte metode: nivelul PIB pe locuitor, care depășea media mondială (calculată în fiecare an în raportul mondial) era ajustată pe baza unei scări descrescătoare, valoarea maximă ajustată fiind pentru fiecare an calculată separat de PNUD.

Recalculând IDU pentru anul 1996 folosind pentru toți indicatorii valorile aferente anului 1996, și aplicând noua metodologie de calcul obținem o valoare a IDU de 0,696 și nu de 0,629 cum a fost cuprins în ultimul Raport Național.

Pe baza aceluiași principii, s-a recalculat și IDU pentru Moldova în anii 1993, 1994, 1995, 1996, respectiv 1997.

2. Indicele Dezvoltării Umane în Moldova în comparație cu alte țări.

Pentru comparații internaționale, statele se grupează în felul următor:

state cu dezvoltare umană ridicată:
IDU > 0,800;

state cu dezvoltare umană moderată:
0,501 < IDU < 0,799

state cu dezvoltare umană scăzută:
IDU < 0,500.

Raportul mondial al dezvoltării umane pentru 1999 al PNUD conține cele mai recente date pentru comparații internaționale (UNDP, World Human Development Report, 1999). Datele din acest raport se referă la anul 1997 și în majoritatea cazurilor ele sunt inferioare celor oficiale, prezentate de guvernul din Moldova. Subestimarea ține de doi factori majori: rata brută de cuprindere în învățământ și PIB pe locuitor. Autorii calculelor prezentate în rapoartele dezvoltării umane sunt experți ai PNUD, iar datele folosite sunt luate de la ONU, Băncii Mondiale și de la alte organizații internaționale.

După indicele dezvoltării umane, poziția internațională a Moldovei în lista celor 174 de țări a fost următoarea: 75 în 1994, 81 în 1995, 98 în 1996, 110 în 1997, 113 în 1998 și 104 în 1999.

Distanța dintre Moldova și primele 20 de țări este mare: peste 0,3 puncte din valoarea IDU. Trebuie menționat că grupa celor 20 de țări include toate țările Europei de Vest (cu excepția Portugaliei și Spaniei), țările scandinave și alte cinci țări neeuropene: Canada, Statele Unite, Japonia, Noua Zeelandă și Australia. Pe primele patru poziții se plasează Canada, Norvegia, Statele Unite și Japonia. Indicele Dezvoltării Umane al Canadei are valoarea de 0,932 și depășește valoarea respectivă pentru Moldova de 1,4 ori. Astfel Canada, pentru a lichida toate neajunsurile în domeniul dezvoltării umane are de depășit 6,8 procente, pe când Moldova 31,7 (Raportul Mondial al Dezvoltării Umane, 1999, pag. 134).

Din punct de vedere al dezvoltării umane, Moldova este comparabilă cu Kîrgîzstan (97), Azerbaidjan (103), Tadjikistan (108). Ca și toate statele CSI, Moldova face parte din categoria statelor cu dezvoltare umană moderată (cu un IDU între 0,501 și 0,799).

Tabelul A.2.

Poziția statelor CSI după valoarea IDU și PIB pe locuitor (PPC)

Poziția țării conform:	IDU	
	IDU	PIB pe locuitor la PPC
Armenia	99	123
Azerbaidjan	110	138
Belarusi	68	79
Gruzia	108	141
Kazahstan	93	104
Kîrgîzstan	109	127
Moldova	113	136
Rusia	72	77
Tadjikistan	118	161
Turkmenistan	103	120
Ucraina	102	118
Uzbekistan	104	117
Informativ:		
România	74	78

Este interesant de comparat poziția statelor CSI după valoarea IDU și PIB pe locuitor (PPC).

PIB pe locuitor în Moldova este mult mai mic în comparație cu alte state CSI. Totodată, conform IDU Moldova ocupă penultimul loc printre statele comunității, iar în funcție de PIB pe locuitor deține locul 9.

Învățământul

Schimbările care au loc în Moldova în perioada transformărilor au afectat și capitalul educațional. Procesul privatizării s-a răsfrânt și asupra sistemului de instruire, în special asupra învățământului superior (nivelul III). În anul precedent 32 de colegii și universități private au activat în cadrul unui număr total de 94 de instituții de învățământ superior. Fiecare al 6-lea student universitar își face studiile într-o instituție privată. În același timp învățământul școlar (primar, gimnazial, mediu general și liceal) și învățământul mediu profesional au rămas practic neatins de tendințele către învățământul privat. (Instituțiile private au reprezentat, respectiv, 1,2% și 6,9% școli și câte 0,4% elevi).

La începutul anului școlar 1998-1999, 789,4 mii elevi și studenți, reprezentând 73,4% din populația de vârstă școlară (7-22 ani) erau cuprinși într-o activitate de pregătire generală profesională. Astfel, fiecare a 5-a persoană a țării este cuprinsă într-o formă organizată de instruire. Față de anii precedenți rata brută de cuprindere în învățământ a înregistrat o ușoară creștere, cu toate că numărul total al elevilor și studenților s-a micșorat cu peste 120 mii.

În rețeaua învățământului de bază (obligatoriu) - primar și gimnazial, rata de cuprindere în anul 1998-1999 era de 92%: 96% în învățământul primar (clasele 1-4) - 96% și 89,4% în învățământul mediu incomplet (clasele 5-9).

Rata de cuprindere în învățământul neobligatoriu alcătuiește mai puțin de jumătate — 45,5% — din populația în vârstă de 16-22 ani, din care 33,4% în învățământul superior universitar (18-22 ani).

Pe parcursul anului precedent, în republică funcționau 1549 de școli, gimnazii, licee cu un număr de 650,7 mii elevi. Ponderea elevilor ce învață în gimnazii în numărul total al elevilor, comparativ cu anul precedent, nu s-a modificat și constituie 21 la sută, în timp ce ponderea elevilor ce învață în licee a crescut mai mult de două ori, reprezentând 16%. Pe lângă colegii funcționează clase de liceu iar în colegiile pedagogice își fac studiile copii în clase primare.

Din numărul total de instituții de învățământ 18 sunt private (3 școli primare, 2 școli medii de învățământ general, 2 gimnazii și 11 licee). În ele își fac studiile 2,7 mii persoane sau 0,4% din numărul total de elevi (în 1997 - 0,3%). Plata pentru un an de studiu în școlile particulare variază, în medie, de la o mie până la 4 mii lei.

Se manifestă în continuare o serie de tendințe negative în învățământul școlar. La începutul anului de studiu 1998/99 fiecare a doua școală avea nevoie de reparație capitală (în anul 1997/98 fiecare a treia), iar 110 școli (7%) se aflau în stare avariata.

Doar jumătate din școlile medii, gimnazii, și licee dispun de cabinete de informatică și tehnică de calcul. Numărul locurilor de muncă înzestrate cu tehnică de calcul constituie 10,5 mii; astfel, la un loc revin în medie 60 elevi. Mai mult de o pătrime din școli nu sunt înzestrate cu săli sportive iar bazine de înot au numai 14 școli (0,9%). De hrană caldă beneficiază doar o treime din numărul total de elevi.

Problemele financiare au condus la lichidarea instituțiilor extrașcolare în republică (casele de creație tehnică, stațiile tinerilor tehnicieni, turiști, naturaliști și altele). În ultimii 6 ani s-a micșorat numărul bibliotecilor pentru copii cu o treime (de la 304 până la 206).

La începutul anului 1999, sistemul de studii medii profesionale cuprindea 87 instituții de învățământ în care își făceau studiile 32,5 mii persoane, din care 4% pe bază de contract. Mărimea plății pentru instruire prin contract variază de la

250 la 2300 lei pe an, reprezentând în medie 1148 lei pentru un elev.

Reformarea sistemului de studii medii profesionale a determinat crearea instituțiilor polivalente ce asigură pregătire profesională într-un sector larg de calificare, și o pregătire generală de liceu. În prezent există 52 de instituții de acest tip, în care își fac studiile 26,3 mii persoane (81% din numărul total).

Burse bugetare primesc 65% din numărul total de elevi ai școlilor profesionale de stat. Mărimea medie a bursei de studiu este de 41, 5 lei.

La începutul anului de studii 1998/99 în republică funcționau 56 colegii care cuprindeau 29,7 mii studenți sau 81 la 10 mii locuitori. Fiecare al treilea student învață prin sistem contractual, față de fiecare al patrulea în anul precedent. În 37 de colegii de stat, studiază prin contract 5,0 mii de studenți, 19% din numărul total.

Burse bugetare primesc 41% din numărul total de studenți ai colegiilor de stat (secția de zi), media acestei burse de 44 lei.

La începutul anului de studii 1998/99 în republică funcționau 38 instituții de învățământ superior cu 72,7 mii studenți, ceea ce reprezintă 199 studenți la 10 mii locuitori (în România — 157). Față de anul precedent numărul instituțiilor s-a mărit cu 10 unități (8 private, una străină și una finanțată de întreprinderi mixte) iar numărul studenților cu 11 la sută.

Fiecare al doilea student învață prin contract. În 13 instituții superioare de învățământ de stat studiază pe bază de contract 20,3 mii persoane (34%). Plata pentru un an de studiu pe bază de contract variază în medie de la 1,3 la 4,0 mii lei; în instituțiile private plata variază de la 1,9 la 4,8 mii lei.

Din numărul total de studenți ai instituțiilor superioare de stat, 43% primesc burse bugetare, media bursei fiind de 56 lei.

Prin intermediul Ministerului Educației și Științei 10,7 mii cetățeni ai republicii își fac studiile peste hotare, din care majoritatea în instituțiile de învățământ superior din România (88%).

Perioada de tranziție a determinat schimbări și în alegerea căilor de instruire alese de către tineri. Acestea variază în funcție de nivelul de instruire. Astfel, din numărul total de tineri înmatriculați în școlile profesional tehnice au studii gimnaziale (80%), 19% au fost absolvenți ai școlilor medii și 1% ai liceelor. În colegii, 80% sunt absolvenții ai liceelor și școlilor medii generale și 20% absolvenți ai gimnaziilor. În instituțiile de învățământ universitar 74% sunt absolvenți ai liceelor și școlilor medii generale, iar fiecare al cincilea este absolvent al colegiului și doar 2% sunt absolvenți ai instituțiilor tehnico-profesionale.

Cea mai mare cerere o au instituțiile de învățământ care pregătesc specialități în științele juridice și economice — (19%), medicina (14%), psihopedagogia (10%). Specialitățile ce au prezentat cel mai mare interes în rândurile candidaților la învățământul universitar au fost dreptul (24%), economia (22%), filologia (10%) și psihopedagogia (7%).

Rămâne de actualizat problema plasării în câmpul muncii a tinerilor specialiști, deseori ei completând rândurile șomerilor. Din numărul total de șomeri înregistrați la oficiile forței de muncă în anul precedent 7,9% erau absolvenți ai gimnaziilor, școlilor medii generale și liceelor, 3,2% și respectiv 3%, absolvenți ai școlilor profesional tehnice și ai instituțiilor de învățământ superior. Rata șomajului printre persoanele tinere (15-24 ani) a fost în anul 1998 de 18,3%, fiind mult superioară față de alte grupe de vârstă și de două ori mai mare față de media pe republică (9,4%).

Produsul Intern Brut

Produsul intern brut în 1998 a fost (conform estimărilor), în condiții compa-

rabile, cu 8,6% inferior față de 1997 (1997 față de 1996: + 1,6%). Valoarea adăugată brută totală s-a situat cu 10,3% sub nivelul anului precedent, cu 4,2% în agricultură, 10,6% în industrie, 17% în construcții.

Analiza contribuției activităților economiei naționale la crearea PIB evidențiază tendința de creștere a participării impozitelor nete pe produs și import (cu 1,6 puncte procentuale față de 1997) în defavoarea serviciilor, care au înregistrat o diminuare de la 39,8% în 1997 la 37,6% în 1998. Contribuția bunurilor la total este relativ constantă (în a.1997 — 46,2%, în a.1998 — 46,8%).

Cât privește structura consumului final total în cei doi ani analizați se remarcă o creștere cu 5%. Cea mai mare pondere în PIB o are consumul final al gospodăriilor, care a crescut cu 16,5%, pe când proporția consumului final al administrației publice și private s-a redus de la 29,8% în 1997 la 18,3% în 1998.

Formarea brută de capital fix, și-a majorat contribuția cu 2%.

Ca urmare a derulării procesului de privatizare a economiei și funcționării în sectorul privat a unor unități semnificative din punct de vedere al potențialului lor productiv, ponderea în produsul intern brut a acestui sector a atins în 1998 56%, pe când proprietatea publică reprezintă 30%, din care cea de stat 20%.

Cât privește produsul intern brut pe locuitor, acesta a fost de 2411 lei prețuri curente (în 1997 — 2441), reprezentând 91,4% față de anul precedent.

Tabelul A.3.

Componentele PIB

	mil. lei, prețuri curente		modificări față de anul precedent, %*	
	1997	1998	1997	1998
Valoarea adăugată brută totală	7665	7435	1,5	-10,3
Agricultura, economia vânatului și silvicultura	2312	2148	12,0	-4,2
Industria	1803	1970	-10,8	-10,6
Construcțiile	422	382	-15,9	-17,0
Altele	3128	2935	-0,3	-13,6
Impozite nete pe produs și import	1252	1369	1,9	1,2
Produsul intern brut	8917	8804	1,6	-8,6

*Ratele anuale sunt calculate pe baza datelor în prețuri comparabile (prețurile anului precedent).

Tabelul A.4.

Structura PIB pe categorii de resurse și utilizări, %

	1997	1998
Producția de bunuri — total	46,2	46,8
Din care:		
Agricultura, economia vânatului și silvicultura	26,0	24,4
Industria	20,2	22,4
Producția de servicii	39,8	37,6
Impozitele nete pe produs și import	14,0	15,6
<i>Produsul intern brut</i>	100	100
Consumul final total	97,3	102,3
Consumul final al gospodăriilor	67,5	84,0
Consumul final al administrației publice și Private	29,8	18,3
Formarea brută de capital fix	19,9	21,9
Variația stocurilor	3,9	4,0
Exportul net	-21,1	-28,2

B. TABELE. Indicatori selectivi ai dezvoltării umane

B.1. Principalii indicatori demografici					
	1990	1995	1996	1997	1998
Total populație (mii pers.)	4366,3	4334,4	4320,0	4304,7	4293,0
Bărbați (mii pers.)	2082,0	2071,0	2064,5	2057,5	2052,0
% față de numărul total	47,7	47,8	47,8	47,8	47,8
Populația urbană (mii pers.)	2073,6	2004,1	1995,3	1987,3	1976,0
% din numărul total	47,5	46,2	46,2	46,2	46,0
Structura pe vârste a populației:					
Vârsta predecesoare încadrării în muncă (în %)	29,7	28,6	28,2	27,6	27,4
Vârsta aptă încadrării în muncă (în %)	54,9	55,6	56,0	56,4	56,5
Vârsta de pensionare (55 — femei, 60 — bărbați), (în %)	15,4	15,8	15,8	16,0	16,1
Raport de dependență persoane neapte de muncă (din considerente de vârstă) la 100 pers. apte de muncă					
	82,0	79,8	78,4	77,2	77,0
Creșterea anuală (mii pers.)	4,7	-13,5	-14,4	-15,3	-11,7
Rata creșterii anuale (în %)	0,1	-0,3	-0,3	-0,4	-0,3
Creșterea naturală (mii pers.)	34,7	3,4	2,1	0,2	-0,9
Născuți — vii (mii pers.)	77,1	56,4	51,8	51,3	46,8
Rata totală a fertilității	2,39	1,76	1,60	1,67	...
Căsătorii (mii pers.)	40,8	32,8	26,1	26,3	25,7
Divorțuri (mii pers.)	13,1	14,6	13,4	13,4	13,0
Decese (mii pers.)	42,4	53,0	49,7	51,1	47,7
Numărul total al decedaților după cauze (în %):					
Maladii circulatorii (ale aparatului sangvin)	43,1	46,6	50,2	52,1	52,7
Tumori maligne	13,5	10,7	11,5	11,0	11,9
Accidente, răniri, otrăviri	10,5	9,4	9,4	9,0	9,0
Natalitatea infantilă (mii pers.)	1,5	1,2	1,1	1,0	0,8
Speranța de viață la naștere (în ani)	68,5	65,8	66,7	66,6	67,0
Bărbați	65,0	61,8	62,9	62,9	63,2
Femei	71,8	69,7	70,4	70,3	70,7
La 1000 persoane					
Creșterea naturală	8,0	0,8	0,5	0,0	-0,2
Natalitatea	17,7	13,0	12,0	11,9	10,9
Mortalitatea	9,7	12,2	11,5	11,9	11,1
Nupțialitatea	9,4	7,5	6,0	6,1	6,0
Divorțialitatea	3,0	3,4	3,1	3,1	3,0
Mortalitatea infantilă (la 1000 născuți — vii)	19,0	21,2	20,2	19,9	17,8

B.2. Indicele dezvoltării umane

Speranța de viață la naștere (ani) 1998	Gradul de alfabetizare al populației adulte (%), 1989	Rata brută de cuprindere în toate nivelurile de învățământ (%), 1998	Produsul intern brut pe locuitor (\$ PPC), 1998	Indicele speranței de viață 1998	Indicele educației 1998	Indicele produsului intern brut 1998	Indicele dezvoltării umane 1998
67,0	96,4	73,4	2042	0,700	0,887	0,503	0,697

B.3. Dezvoltarea umană — date generale

Speranța de viață la naștere (ani), 1998	<i>Populația cu acces la</i>			Consumul zilnic de calorii pe locuitor 1998	Gradul de alfabetizare al populației adulte (%) 1989	Rata brută de cuprindere în toate nivelurile de învățământ (%), 1998	Publicații (exemplare la o persoană), 1998	Televizoare (la 100 persoane) 1998	Produsul intern brut pe locuitor (PPC) 1997	Venitul național brut (VNB) pe locuitor (\$ SUA) 1997
	Deservire medicală (%) 1998	apă potabilă curată (%) 1998	Dependințe sanitare* (%) 1998							
67,0	100	1980,3	96,4	73,4	136	15	2207	545

*acces la canalizare

B.4. Indicatori ai dezvoltării umane

Speranța de viață la naștere (ani)		Indicele mortalității infantile (la o mie de născuți vii)		Gradul de alfabetizare al populației adulte (%) 1989	Rata netă de cuprindere în toate nivelurile de învățământ (în % față de populația de 7-22 ani) 1998	Numărul de analfabeți maturi (în vârstă de 15 ani și peste, mil.) 1989	Numărul de femei analfabe (în vârstă de 15 ani și peste, mil.) 1989	Numărul de copii care nu frecventează școala primară (mii) 1998	Numărul de copii decedați în vârstă de până la 5 ani (mii) 1998
1959	1998	1960	1998						
68,1	67,0	48,2	17,8	96,4	71	0,1	0,09	11,0	1,1

B.5. Supraviețuirea și dezvoltarea copiilor

Cota-parte a femeilor gravide în vârstă de 15-49 ani afectate de anemie (%) 1998	Cota-parte a nou-născuților cu greutate sub normă la naștere (%) 1998	Indicele mortalității materne (la 100000 născuți vii) 1998	Indicele mortalității infantile (la 1000 născuți-vii) 1998	Indicele mortalității copiilor în vârstă de până la 5 ani (la 1000 născuți vii) 1998	Cota parte a mamelor care alăptează cu pieptul copii în vârstă de până la 6 luni (%) 1998
48	5	36,3	17,8	23,5	66

B.6. Ocrotirea sănătății

Cota parte a copiilor de până la 1 an imunizați contra		Cazuri de îmbolnăviri la (100000 persoane)		Numărul de locuitori care revin		Cheltuieli de stat pentru ocrotirea sănătății și asistența socială	
Tuberculozei (%) 1998	Rujeolei (%) 1998	SIDA 1998	Malarie 1998	La 1 medic 1998	La o soră medicală 1998	% din PNG 1997	% din PIB 1997
99,3	92,7	0,09	0,09	246	105	10,8	11,1

B.7. Securitatea alimentară

Indicele producției alimentare pe cap de locuitor (1985=100) 1998	Producția agricolă (în % din PIB) 1997	Cota parte a consumului de alimente (% din consumul personal total) 1998	Consumul zilnic de calorii pe locuitor 1998	Importul de produse alimentare (% din total importuri) 1998	Importul de cereale (mii tone metrice) 1998	Ajutor alimentar de cereale (mii tone metrice) 1998
56	26	69,72	1980,3	2,0	13,5	0,7

B.8. Disparități în educație

Raportul dintre elevi și învățători		Numărul de elevi în școlile secundare tehnice, % din total elevi în școlile secundare, 1998	Numărul de studenți în instituții de învățământ de profil natural și tehnic de nivelul III (% din totalul de studenți în instituțiile de învățământ de nivelul III), 1998	Numărul de studenți peste hotare (% din totalul celor din țară), 1998	Cheltuieli de stat pentru			
În școala primară, 1998	În școala secundară, 1998				Învățământ (% din PIB) 1997	Învățământ (% din totalul cheltuielilor de stat) 1997	Învățământul primar și secundar (% din cheltuielile pentru învățământul de toate nivelurile), 1997	Învățământul superior (% din cheltuielile pentru învățământul de toate nivelurile), 1997
22	17	47	6	9	10	24,7	57,9	13,5

B.9. Angajarea forței de muncă

Forța de muncă* (în % față de populația totală)	Ponderea femeilor în numărul populației angajate (în vârstă de 15 și mai mulți ani; %)	Ponderea forței de muncă angajată în:						Ritmul anual de creștere a salariului unui angajat (%)	
		Agricultură și silvicultură		industrie		Prestări servicii		1970-1980	1993-1998
1997	1997	1965	1997	1965	1997	1965	1997	1970-1980	1993-1998
45	53	57,1	41,5	12,8	11,6	30,1	46,9	103	152

*populația ocupată

B.10. Bunăstarea, sărăcia și investițiile în sfera socială

Produsul intern brut pe locuitor (\$ PPC) 1997	GDP pe locuitor (\$ SUA) 1997	Reprezentarea veniturilor 1998		Cheltuieli cu indemnizațiile și înlesnirile pentru asigurarea socială (% din PIB) 1997*	Cheltuieli de stat pentru:	
		Cota de 40 % a celor mai puțin asigurate gospodării casnice (%)	Raportul dintre venitul a 20% dintre gospodăriile cele mai bine asigurate și 20% din gospodăriile cele mai puțin asigurate		Învățământ (% din PIB) 1997	Ocrotirea sănătății (% din PIB) 1997
2207	528	13,6	12,6	12,4	10	6

*din contul fondurilor bugetare și extrabugetare

B.11. Disparități în afluxul de resurse

Volumul total al datoriei externe		Coeficientul deservirii datoriei (deservirea datoriei în % față de volumul exportului de mărfuri și servicii) 1997	Raportul dintre volumul exportului și volumul importului de mărfuri (exportul în % față de import) 1998	Condițiile de comerț (1997= 100) 1998	Sold din conturile curente fără transferuri oficiale (mil. \$ SUA) 1998
mil. \$ SUA 1997*	%din PIB 1997				
1226,04	63,6	17,2	61,7	111,1	391,6

*Sursa: balanța de plăți

B.12. Urbanizarea

Cota-parte a populației urbane (în % față de populația totală)			Ritmul anual de creștere a populației urbane		Cel mai mare oraș			
					orașul	Cota parte a populației din întreaga populației urbane (%) 1998	Ritmul de creștere (%)	
1960	1998	2000	1960-1998	1998-2000			Chișinău	1970-1975
23	46	46	2,85	-0,50	Chișinău	34	4,6	-0,20

B.13. Profilul demografic

Numărul populației (mil. oameni)			Ritmul anual de creștere a populației (%)		Populația rurală (% din total) 1998	Coeficientul general al natalității 1998	Coeficientul general al mortalității 1998	Coeficient ul general al fertilității 1997	Rata predominantă de folosire a contraceptivelor, prin orice metodă (%) 1998
1960	1998	2000	1960-1998	1998-2000					
3,0	4,3	4,3	0,85	-0,45	54	10,9	11,1	1,67	27*

* inclusiv femeile luate la evidență care folosesc contraceptivele prin metode intrauterine și bucale; în % din numărul femeilor în vârstă de 15-49 ani

B.10. Bunăstarea, sărăcia și investițiile în sfera socială

Aria totală (AT) a țării (mii km ²) 1998	Păduri și terenuri împădu- rite (% din AT) 1998	Terenuri arabile (% din AT) 1998	Terenuri irigate (% din terenuri arabile) 1998	Terenuri despă- durite (mii ha anual) 1998	Reîmpă- duriri (mii ha) 1998	Volumul producției lemnului pentru foc și a mangalului (mii m ³ pe an)		Resursele interne renovabile de apă pe locuitor (mii m ³ pe an) 1995	Extragerea anuală de apă dulce, 1995	
						1992	1998		În % față de resursele de apă (m ³)	Pe locuitor
33,8	12,5	53,5	16,9	15	3	194	265	1,7	27*	463*

* estimare

B.15. Conturi naționale

PIB (în mlrd. \$ SUA)	Cota parte în PIB*			Consumul		Investiții globale interne (% din PIB)	Economii brute interne (% din PIB)	Impozite neto pe produs și import (% din PIB)	Cheltuieli adminis- trație publică (% din PIB)	Cota parte a exportul ui (% din PIB)	Cota parte a importul ui (% din PIB)
	Agricultura (%)	Industria (%)	Serviciile (%)	Cota parte a valorii adăugate private (% din PIB)	Cota parte a valorii adăugate de stat (% din PIB)						
1997	1997	1997	1997	1997	1997	1997	1997	1997	1997	1997	1997
1,9	26,0	20,2	39,8	56,2	20,3	13,5	10,4	14,0	6,3	53,2	74,4

*cota-parte a valorii adăugate în PIB

B.16. Tendințe în funcționarea economiei

PIB (mlrd. \$ SUA)	Rata anuală de creștere a PIB (%)	Rata medie lunară a inflației (%)		Consumul comercial de energie (kg de țiței echivalent pe locuitor)	Importul de energie comercială (în % față de exportul de mărfuri)	Cota parte a surplusului/deficitului de buget (în % față de PIB)	
		1991	1998			1993	1997
1997	1993-1997	1991	1998	1998	1998	1993	1997
1,9	-10,15	7,9	1,41	203	50,6	7,5(-)	7,5(-)

Abrevieri

ASEM	-	<i>Academia de Studii Economice din Moldova</i>
AȘM	-	<i>Academia de Științe a Moldovei</i>
BERD	-	<i>Banca Europeană de Reconstrucție și Dezvoltare</i>
BGC	-	<i>Bugetul gospodăriilor casnice</i>
BM	-	<i>Banca Mondială</i>
BNM	-	<i>Banca Națională a Moldovei</i>
CASE	-	<i>Centrul de Cercetări Sociale și Economice, Varșovia</i>
CISR	-	<i>Centrul de Investigații Strategice și Reforme</i>
CSP	-	<i>Centrul Științifico-Practic pentru Sănătatea Publică și Management Sanitar</i>
CSPP	-	<i>Centrul de Studiere a Problemelor Pieței</i>
DSAS	-	<i>Departamentul Analize Statistice și Sociologie al Republicii Moldova</i>
FI	-	<i>Fundația „Încrederea”</i>
MER	-	<i>Ministerul Economiei și Reformelor al Republicii Moldova</i>
MEȘ	-	<i>Ministerul Educației și Științei al Republicii Moldova</i>
MMPSF	-	<i>Ministerul Muncii, Protecției Sociale și Familiei al Republicii Moldova</i>
ILO-CEET	-	<i>Oficiul Internațional al Muncii — Echipa Europei Centrale și de Est (International Labour Office — Central and Eastern European Team)</i>
PNUD	-	<i>Programul Națiunilor Unite pentru Dezvoltare</i>
USAM	-	<i>Universitatea de Stat a Artelor din Moldova</i>
USLM	-	<i>Universitatea Slavonă din Moldova</i>
ULIM	-	<i>Universitatea Liberă Internațională din Moldova</i>

Bibliografie

1. Declarația Universală a Drepturilor Omului a ONU, 10 decembrie 1948.
2. Raportul de Dezvoltare Umană pentru țările Europei Centrale și de Est și CSI, 1999.
3. Raportul de Dezvoltare Umană, 1994.
4. *Andre de Peretti*, "Educația în schimbare", Iași, 1996.
5. *Bătrâncea I., Bătrâncea M.*, "Analiza riscului de țară", Tribuna economică. București, nr.12, 1999.
6. *Cantemir A.*, "Dihotomia programelor sociale în tranziție: Cazul Moldovei", Conferința "Reforme economice în Moldova și România: progresele, tendințele și problemele", Chișinău, 1998.
7. *Cantemir A.*, "Financial impact on social security nets: case of Moldova", Conferința "Reforme economice în Republica Moldova: tendințe și dificultăți", Ambasada SUA și IREX, Chișinău, 1999.
8. *Carașciuc L.*, "Economia tenebră și politica statului cu privire la aceasta", Institutul de Informare Economică, Chișinău, 1998.
9. *Carașciuc L.*, "Shadow economy as an offset on inefficient formal economy", Ediția Academiei de Științe "Economie și Sociologie", Nr. 10, Chișinău, 1998.
10. *Carașciuc L.*, "Corruption as a driving force of shadow economy", Revista Economică, Ediție specială, Chișinău, 1999.
11. "Republica Moldova: problemele cheie și prioritățile strategice pentru dezvoltarea economiei naționale", *CISR*, Studiu, Chișinău, 1997.
12. "Republica Moldova: Strategia de Dezvoltare", *CISR*, Studiu, Chișinău, 1998.
13. "Moldova în tranziție, Privire Economică", Nr.1-3, *CISR*, Chișinău, 1998-1999.
14. "Conceptia învățământului în Republica Moldova", Chișinău, 1994.
15. "Criminalitatea organizată și economia tenebră în Republica Moldova", Conferința practică, 26 februarie 1999, Editura ARC, Chișinău, 1999.
16. *Dimitrenko S.*, "Autoangajarea în câmpul muncii: aspectul social", Express/Informații, ICȘITE, 1998.
17. *Galaju I., Toma A.*, "Securitatea economică a statului în condițiile actuale", Reformele economice în Republica Moldova: realizări, tendințe, probleme", 1998.
18. *Globalization and Development. A Critical Appraisal of the UN Human Development Report*, 1997.
19. *Gudim A.*, "Securitatea economică și politica externă", Simpozionul Științific Internațional "Politica externă a Republicii Moldova: aspecte ale securității și colaborării regionale", Chișinău, 1997.
20. *Gudim A.*, "Seven years - the first round of reform in Moldova", South East Europe Review, Baden-Baden, 1999.
21. *Guslikova N.*, "Piața muncii: formarea, managementul în mediul instabil, Privire informațională, Chișinău, 1998.
22. "Orientări strategice de dezvoltare social-economică a Moldovei până în anul 2005", Guvernul Republicii Moldova, Chișinău, 1998.
23. *Guțu I.*, "Republica Moldova: Economia în Tranziție", Litera, Chișinău, 1998.
24. *Imbrogno Salvatore*, "Democratizarea, privatizarea și transformarea în noile state independente: cazul Moldova", Revista Economică, Centrul Internațional de Cercetări a Reformelor Economice, Nr.1, Chișinău, 1999.
25. *Keune Maarten, Orlova Nina* "The Deepening Social Crisis and Poverty in Moldova: An Analysis of Income, Consumption, and Nutrition in the 1990s", South East Europe Review, Baden-Baden, 1999.

26. *“Legea învățământului”*, Chișinău, 1995.
27. *“L’enseignement secondaire du Europe: problems et perspectives”*, *Counseil de l’Europe*, 1997.
28. Ministerul Mediului, Inspectoratul Ecologic de Stat *“Raport privind calitatea factorilor de mediu din Republica Moldova și activitatea Inspectoratului Ecologic de Stat în a. 1998”*, Chișinău, 1999.
29. *„Moldova: Evaluarea sărăciei”*, Studiu al Băncii Mondiale, 1999.
30. *“Programul Național de dezvoltare a învățământului în Republica Moldova 1995-2005”*, Chișinău, 1998.
31. *“Moldovan Economic Trends”*, Ediție trimestrială, *TACIS*, Chișinău, Februarie 1999.
32. *Rojco A.*, *“Veniturile bănești ale populației și problemele perfecționării politicii de stat de reglementare a acestor venituri în Moldova”*, Chișinău, 1999. - (Inform de sinteză), ICȘITE al RM.
33. *Rojco A.*, *“Perfectarea dirijării de stat a proceselor de diferențiere socială a populației din Republica Moldova”*-Chișinău,1997.- (Inform de sinteză), ICȘITE al RM.
34. *Rojco A., Gavrilița Valerii, Stremenovskaia Zoia*, *“Minimul de existență: metodologia determinării lui și calcularea mărimii pentru diverse grupuri ale populației Moldovei.”*, ICȘITE, Chișinău, 1998.
35. *„Sănătatea publică în Moldova 1998”*, CSP, Chișinău, 1999
36. *“Situația social-economică a Republicii Moldova în 1998”*, *DASS*, Chișinău, 1999.
37. *“Statistical Yearbook 1998”*, *UNESCO*.
38. *Stratulat O., Rojco A.*, *“Asigurarea socială în Republica Moldova: situația la momentul actual și principalele căi de reformare”*, Chișinău, 1998.
39. *Teleuță A.* *“Conservarea diversității biologice (manuscris)”*, Chișinău, 1999.
40. *Zabulica V.*, *“Alimentația populației este o problemă de primă importanță”*, Ediția Academiei de Științe *“Economie și Sociologie”*, Nr. 2, Chișinău, 1998.
41. *“Femeile și bărbații Moldovei”*, Anuar statistic succint. *Departamentul Analize Statistice și Sociologie al Republicii Moldova*, Chișinău, 1999.
42. *“Evoluția economiei Moldovei: oportunități pentru integrarea Europeană”*, Simpozionul Internațional, 1999, *Proiectul TACIS “Susținerea învățământului economic în Moldova”* și Asociația Economistilor din Moldova, Chișinău, 1999.
43. *“Anuarul statistic al Republicii Moldova. 1997”*, *Departamentul Analize Statistice și Sociologie*, Chișinău, 1999.
44. *“Republica Moldova în cifre, 1998”*, *Departamentul Analize Statistice și Sociologie*, Chișinău, 1999.